

Šokačka čitanka

Edited book / Urednička knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2005**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:292555>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-15**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Šokačka čitanka
Pruredili: Helena Sablić Tomić i Goran Rem
Biblioteka Šokačka grana 2

Nakladnici
Matica hrvatska ogranak Osijek
Šokačka grana Osijek

Za nakladnike
Helena Sablić Tomić
Vera Erl

Urednik
Goran Rem

Uredničko vijeće
Vera Erl
Goran Rem
Helena Sablić Tomić
Marko Šošić
Monika Vladisavljević

Redaktura
Tatjana Aleksić
i Mirta Bijuković

Lektura
Silvija Ćurak

Grafičko oblikovanje
Marko Šošić

Ilustracijske studije
Monika Vladisavljević

Tehnička priprema
Ivica Nećak

UDK
Vera Erl

Tisak
Gradska tiskara Osijek

CIP - Katalogizacija u publikaciji
GRADSKA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA OSIJEK

UDK 821.163.42-8(063)

ŠOKAČKA čitanka / pruredili Helena Sablić Tomić i Goran Rem ; <ilustracije Monika Vladisavljević>. - Osijek : Matica hrvatska, Ogranak : Šokačka grana, 2006. - (Biblioteka Šokačka grana ; knj. 2)

ISBN 978-953-242-032-0 (MH, Ogranak Osijek)

1. Sablić-Tomić, Helena

111023067

ISBN 978-953-242-032-0

ŠOKAČKA ČITANKA

pruredili:
Helena Sablić Tomić i Goran Rem

Osijek, 2006.

KAZALO

PRIDPRIDGOVOR: Zavičajna čitanka.....	10
Goran Rem: PRIDGOVOR	
Šokačka književnost.....	12
Ilija Okrugić Srijemac:	
Šokica.....	25
ŠOKAČKE VARIJACIJE	147
Mato Mandić: <i>Vjetar nad ravnicom</i>	
Prvo proljetno oranje.....	148
Momak ide kroz šumu.....	149
Kad se kosi.....	150
Ljeto.....	151
Noćas su... ..	152
U zimskom sutonu.....	153
Pavao Varnica: <i>Šuma i oblaci</i>	
Tjeskoba.....	154
U jesen.....	155
Svakodnevna zbivanja.....	156
Pjesma svinjara.....	158
Vladimir Kovačić: <i>Šokačke varijacije</i>	
Škripi derma... ..	159
Drma mi se šubara i cviče... ..	160
Eno šora kud sam prolazio... ..	161
Nema zime dok ne padne inje... ..	162
Sad moj dika... ..	163
Ori, Zelja... ..	165
Vezak vezla... ..	166
Hvaljen Isus, moja stara bako!.....	168
Dido stari, dido izmučeni!.....	170
Savo vodo, pozdravi mi dragog.....	172
Jaši baba dorata... ..	174

Vanja Radauš: Slavonijo, zemljo plemenita	
I u naše su selo žandari dolazili.....	175
Sve je zamrlo i svadbe.....	176
Sibinj.....	177
Posjekli su Spačvu, prastare divove naše.....	178
Baš me briga što prkosiš.....	180
Kad kažem Gradište.....	181
Bila je udovica.....	183
Ni me stra'.....	184
Vladimir Rem:	
Šokački nokturno	186
Ivan Grigić:	
Nadasve toliko Šokadije.....	187
Miroslav S. Mađer: Kraljevina srca	
Kraljevina srca	188
Krnjaška krčma.....	191
Vladimir šokački.....	192
Pjevat će Slavonija.....	193
Jasna Melvinger: I buđelar, i šlajpiker	
I buđelar, i šlajpiker	194
Ne, samo, o Šaruli.....	194
Dušanka.....	195
Gorjna i dolna perina.....	196
Čurkovi.....	196
Marija Peakić-Mikuljan: Moje rodno selo	
Slavonija.....	198
Moje rodno selo.....	199
Franjo Džakula: Biti voda	
Biti voda	200
Nedjeljom za Đakovo.....	201
Istina.....	204
Stjepan Dujmović:	
Nježnost tuge	205
Ivan Bušić: Toliko nje u meni	
Toliko nje u meni.....	206

Stjepan Blažetin: Santovački nokturno	
Santovački nokturno.....	207
Supatnicima.....	208
Vlasta Markasović: Dukatići	
Svirači.....	209
Kruva s mašćom.....	209
Blato.....	210
Naj naš Jadran.....	210
Njekad tako mislim.....	210
Zvonimir Stjepanović: Đeram	
Đeram	211
Dudovo bure, strah.....	211
Koljebar.....	212
Tihomir Dunderović: Iz usta mu izlazi zemlja	
Iz usta mu izlazi zemlja.....	213
Da čerpič izdura.....	214
DA SE POVEZEMO	217
Nikola Tordinac: Crkveni god	218
Ivan Kozarac: Đuka Begović	227
Joza Ivakić: Didak i baka	232
Mara Švel-Garmišek: Snaša Terza	236
Mate Hanžeković: Komšije	252
Josip Mirković: Kirijaš Ilan	258
Vlado Andrić: Mimohod	267
Julijana Matanović:	
Didak i baka.....	274
Djuka.....	276
Snaja.....	277
Željko Erić: Priča o Rubiju	280
Stanko Andrić: Simurg	287
ŠOKAČKA KRV	299

<i>Franjo Babić</i> : Graničarska ljubav.....	300
<i>Fabijan Šovagović</i> : Sokol ga nije volio	317
<i>Marija Peakić Mikuljan</i> : Tena (tv-scenarij).....	328
O ŠOKAČKOM IMENU	335
<i>Vladimir Rem</i> : O šokačkom imenu i njegovoj uporabi u Slavoniji	
O šokačkom imenu i njegovoj uporabi u Slavoniji.....	338
Vežan za zavičaj, za majku Našičanku.....	344
Zašto je Joza Ivakić najšokačkiji pisac?.....	347
<i>Boro Pavlović</i> : Jedna šokačka žalopojka	350
<i>Milovan Miković</i> : O (za nas) nepotpunom djelu Ante Jakšića "Marin i Stana"	356
<i>Ante Kovač</i> : Povratak u Šokadiju godine 1919.	366
<i>Mirko Kladarić</i> : Šokac u bilom svitu	370
<i>Antun Smajić</i> : Slavonski lončić	375
<i>Ivo Balentović</i> : Trojica iz Gradišta	380
<i>Mirko Čurić</i> : Đakovo	385
<i>Katica Čorkalo Jemrić</i> : Povratak zavičaju - Tragom tradicije	
Povratak zavičaju.....	394
Tragom tradicije.....	398
<i>Vera Erl</i> :	
Sudbine žena u pripovijestima "Portreti nepoznatih žena" Mare Švel Gamiršek.....	404
8 STAN ČIKA ĐUKE GALOVIĆA.....	415
<i>Marica-Mira Kokanović</i> : Njekad prije	
Zima.....	416
Cebaljka.....	416
<i>Katica Alatrović</i> : Snalažljivost.....	417
<i>Antun Jovanovac</i> : Obnova opustjelih ognjišta	
Ivo i Kaja.....	418
<i>Antun Kovač</i> : Salaš na spratu.....	426
<i>Stjepan Bogutovac / Ivan Ćosić – Bukvin /</i>	
<i>Vinko Juzbašić / Stjepan Tomislav Krčelić</i> : Priče iz spačvanske šume	
Predaja o dolasku Bošnjana.....	428

Rajevo Selo 14. Svibnja.....	429
Poplavljena Šokadija, šarani im pasu pšenicu.....	431
Šokac.....	432
<i>Branko Brana Radman</i> : Bijo, vidijo, al ne i pobidijo.....	433
<i>Ilija Babić</i> : Na divanu.....	452
<i>Ilija Maoduš</i> : Neću u Brod i kvit	
Neću u Brod i kvit.....	435
Veljača u mom selu.....	436
<i>Ivan Pašić</i> : Sačuvajmo šokačka obilježja.....	437
<i>Josip Dumendžić – Meštar</i> : Dreči pamćenje	438
<i>Ljudevit-Lujo Bošnjaković</i> : Stoljetna raskoš.....	439
<i>Marijan Almaš</i> : Drugi put Vukovar.....	440
<i>Martin Grgurovac</i> : Krivolov	
Krivolov.....	441
Lastavica.....	442
<i>Matija Kovačić</i> : Pod orahom.....	445
<i>Pavao Petričević</i> : Nemam dukata	446
<i>Ante Jakšić</i> : Marin i Stana.....	448
<i>Đuka Galović</i> : Oj Bosutu, vodo u nizina	
Oj Bosutu, vodo u nizina.....	452
Evo grupe šokački' stanara.....	453
Spojio se plav' Dunav sa Savom.....	453
Tu slavonsku zemlju volim ravnu.....	454
Potomci smo stari' graničara.....	454
<i>Helena Sablić Tomić</i> : POGOVOR	
Tkanica.....	456
Tko su Šokci.....	464

PRIDPRIDGOVOR

ZAVIČAJNA ČITANKA

Osobito zahvaljujemo Marini Vinaj, Petru Lagatoru, Mirku Ćuriću, Miroslavu Doležalu, Marijanu Iviću, Iliji Tomiću, Imri Vrbešiću i Biskupijskoj knjižnici u Đakovu.

Zavičaj, nostalgija, zavičaj, nostalgija, vedrina i dostojanstvo, radno i svečano poštovanje svojeg prostora... ali i prečesto tragičan život usred najbogatije moguće: **te crnice**. U ovoj su knjizi Šokice i Šokci koji pozivaju *da se povezemo*.

Do dva konja, a obadva vrana,
Eno stoje čvrsto zauzdana,
A u koli sve miriši sijeno,
Ajde, željo, da se povezemo.

10

Poljem ravnim pustit ćemo vrance
Neka bijesno lete neprestance,
Neka lete ma nikad ne stali,
Od umora makar pocrkali.

Za svijet, ljude, ni briga nas nije,
Komu volja nek nam se i smije,
Sreća naša – to su konji vrani,
Ajdmu, željo, dok su razigrani...

Čitati i kretati se, poziv kojemu je teško odoljeti kada je ravnica tako crna, masna i široka, a šume, kako već govore stihovi nepoznatog autora iz 70-ih godina prošlog stoljeća, *imaju*

ime i lajanje vuka, sudbinu zeca i noćne more.

Tko?

Imenovanje i imena vode čitanje ovom knjigom.

Šokačko se ime upotrebljava i puno šire od onoga što ova knjiga kani zabilježiti, ali ovi ovdje uvršteni prepoznaju grad na Bosutu kao *prijestolnicu Šokadije*, Santovo kao najsjeveroistočniji punkt, Bosnu Argentinu kao nepotpuno povijesno sjećanje, Osijek kao metropolizirani razgovor naslovljen *Urbani Šokci*, Cvelferiju kao čisti zlatovez, Antuna Gustava Matoša kao nekoga tko je "ostao u duši Šokac i paor", a osjetljivo tkanje teksta zrcalnom i neporecivom mogućnošću očuvanja okoliša.

Ova čitanka je pismo zavičaja, nostalgije i sentimenta – svijeta u velikim i malim gestama i promjenama, jer selo je odavno prešlo u grad, i ostalo samo s ekraniziranim i umnoženim samoćama pridvečerja. Šokački se život prije više od stotinu godina preselio u tekst, stoga je predan sudbini umnoženog prijenosa. Budi ponosan i vedar, još priopćuju Trojica uz Gradišta nekako sredinom toga vremena, ali upravo već oni neočekivano blisko znaju i što je tjeskoba.

Tijelo žudi i voli i *Tijelo pamti*, kaže skoro svaki zavičajni nauk, stoga prostor šokačkoga bića ovdje čita Vas, dragi čitatelji. Lista Vaše zaborave, tka Vaše obiteljske šlinge, i, i, i – **ma da se povezemo!**

Prireditelji

p.s.

Zahtjeve i koncepciju čitanke, pitanja i problemske smjerove - osim same skladbe poglavlja ove knjige - provode, za nju napisani, predgovorni i pogovorni tekstovi, potom Zapis o šokaštvu i Šokcima, te biobibliografske natuknice.

11

Goran Rem

PRIDGOVOR
ŠOKAČKA KNJIŽEVNOST

O.
Kada se zapazi da šokačka književnost započinje kroz vrlo blizak susret poetika romantizma i moderne, naime Ilije Okrugića i Ivana Kozarca, onda nije neobično doći do protopostmodernog Bore Pavlovića koji plešući riječima izvodi vedri apologetski rondo, pa se tematski, dakako, odlučuje za kolo¹.

Boro Pavlović
Kolo

Gledam snahe, udavače i momke na ledini
Igraju kao da je njihov čitav svijet.
Kao da su oni jedini pitomci ovog plemenitog kraja,
mali komadić raja.

Šire se lica i ruke. I djevojke su vedre.
Šume haljine kao da vjetrovi jedre.
Pisane jabuke.
Rumeno – bijeli peškiri.
Svatovac ludo igra
i, gajde mu ćaćine, kao da sama krv sviri.

I obijesni koraci lete:
nitko nije sada nikome do pete.

¹ Riječ je o pjesmi napisanoj *po pozivu* za pjesničku panoramu *Slava Panonije*, koja 1980. izlazi u Vinkovcima naslovljena prema stihovima Janusa Pannoniusa. Vidjeti: str. 131.

U ovome pridgovoru pokušati je nastaviti jedno ranije promišljanje o korpusu šokačke književnosti, koje je izloženo pod naslovom *Mara Švel Gamiršek i korpus šokačke književnosti*², te ga nadograditi minimalnim opisom tako imenovana korpusa. Pridgovor će stoga problematizirati strateško mjesto zavičajne zaokupljenosti predmetnoga korpusa-tijela, u naznakama s nekim drugim hrvatskim regijskim i zavičajnofenomenskim stratifikatima prostora (mediteranska i panonska, kajkavska književnost, čakavska, otočka, istrijska, dinaridska, vukovarska književnost..., spomenuti je tek neke). Pridgovor je odgoda, jer ga i finalno kao i početno zaokuplja čitanje konkretnih tekstova, a ovdje ta čitanja tek signalizira i planira kroz strategiju neotradicije.

Ilustrativno, za fenomen neotradicijskog odnosa navesti je pjesmu autora koji, nažalost, nije pri pozivu u projekt ovoga uvida poslao prilog, a svojevrmeno je za prvu knjigu pjesama prepoznat kao, otprilike, “uspješni sintetizator konzervativne ruralne slike i postmodernog urbanog senzibiliteta”³.

Marinko Plazibat
Nije da nisam seljak

Moja je košulja teška
i staromodna
Pod snijegom mojih nadanja
i osmijeha
skrivaju se sklizališta
Nijema su i diče se svojom strpljivom moći
nositi sve terete i zadahe sna
u niskome naručju
Čim popijem koktel zemlje i pokreta
nisam im sklon tražim ženu
ispod pokrivača od sjemena
i kiše
Jaja su mi dugačka i živčana
kokoši
trčkaraju glupavo
Šešir
o čardaku okačen

² U zborniku *Mara Švel Gamiršek-prilozi sa znanstvenog kolokvija 1997*, Drenovci, 1997., str. 13-19.

³ U napisu u *Jutarnjem* je listu to za Plazibatovu zbirku *Postelja od orahove sjene* primijetio Krešimir Bagić.

0.1.

Uvid je ovoga pridgovora poslagao svoja listanja na sljedeći način:

prvo je postavljen cijelosni ispis drame *Šokica* Ilije Okrugića.

Drugo je fokusiranje naslovljeno *Šokačke varijacije* i očigledno je imenovano prema čuvenom ciklusu Vladimira Kovačića za koji se može držati da je nepostojeće kondenzirano Sve, kada je riječ o lirskoj zaokupljenosti šokaštvom. Pošto Sve ne postoji, a Mato Mandić piše: *plug uroni u zemlju crnicu*, i neumoljivo nagovara na tjelesnost prostora koji nije samo od ravnice i šume nego i mistične oplodnje, pročitati je i još petnaest drugih autora s manjim ili većim izborom sastavaka, što je strogo određeno predmetom kojega projicira naslov predmetne fokusacije. Dakako da se u svakom zasebnom slučaju uvrštenih autora može spremno reći kako su baš oni ultimativno pismo šokačke lirike i da nakon toga više ništa i nitko više ni ne treba pokušati stihovati u smjeru šokačkoga bića, ali... svaki sljedeći prilaz novim stihovima nas je iznova pribirao uz užiće u tekstu i uzbuđenje iščekivanja drugih autora.

Treće je fokusiranje naslovljeno *Oranj* i poziva se na zaboravljeni baštinski naziv za formu pisanja u prozi, jer se, naime, proza piše u retcima ispunjenim od početka do kraja knjižnog bloka, pa je to svojevremeno neku etimologijsku nakanu imenovanja zavelo na neobičan i zaboravljen put, terminološku prosiku. Mitskim ubojstvom oca i autodestruktivnim obiteljskim bićem rađa se užas razlike: Đuka Begović ne treba samo žene, kao trpni ljubavnički kolektiv, nego i Didake kao razlikovni kolektiv i bezlični egzistencijalni korektiv.

Četvrto se fokusiranje, zaokupljeno dramskim odnosno scenarijskim pismom, zove *Šokačka krv*, zapravo ne prema kakvoj drami nego prema neobjavljenom romanu Franje Babića iz 1931. Čita se neumoljiv žanr tragedije.

Peto je fokusiranje naslovljeno prema radu Vladimira Rem *O šokačkom imenu...*, napisanu baš za *Šokačku čitanku* i dijelom je njene projekcije, a prikazuje niz eseja ili feljtona ili refleksivnih žanrova koji su zapravo ne/moguća ukupna fenomenska slika šokaštva s mnogih aspekata. Sjajno srebrnopisni Balentović o geniju *Trojice iz Gradišta*, Boro P. o Vladimiru Kovačiću, Katica Čorkalo o Andriloviću i Gligorevićkinim etnologijskim zlatovezima, Smajo o sebi i identitetu, Vera Erl o Marinim likovima, dragocjeni Milovan Miković o šokačko-bunjevačkom biću književne vojvođanske baštine, Kladarić i Ćurić o Đakovu, a ...

Šesto je fokusiranje naslovljeno *Stan Ćika Duke Galovića* prema drenovačkom doajenu pučkog pisma, koji je autorom barem dviju neslužbenih himni (dakako - *Slavonci smo...* i *Odavno smo graničari stari*, uz onu treću, Miroslava Mađera) šokaštva, a sve autore tamo uvrštene, neovisno o dijakroniji⁴, držati je dragim i štovanim gostima njegova stana, odnosno najpozornijeg čitanja i užića u komunikaciji s bližnjima. Tu su osobito etnologični i graničarski vitalni - bački gosti na čelu s Antom Jakšićem i njegovom epskom bunjevačkom ljubavnom tragedijom. Gipko je lapidaran Matija Kovačić kojega u mađarskome prostoru prepoznamo kao šokačkoga začinjavca.

Sedmo je fokusiranje, uz malo faktoludusne pribranosti, naslovljeno *Tko su Šokci* te predstavlja niz biobibliografskih bilježaka i manji izbor snimaka autora koji su uvršteni u čitanku.

1. OD ŽENSKOG LIKA DO ŽENSKOG AUTORSTVA

Niz je autora i tekstova hrvatske književnosti zaokupljen likovima Šokice, Šokca, šokačke obitelji, šokačke duše, šokaštva... Dvije su skupine autora odredile ovaj pridgovor u pristupu žanrovskim sustavima i poetikama koje se bave spomenutim predmetnotematskim i subjektno-stilskim fokusacijama. Prva je skupina baštinske, povijesne zalihe, a druga je učinak suvremene književnosti. Ukrižujući ta dva tijeka šokačke književnosti, nastojalo se sagledati je li nužno deskribirati svaku hrvatsku povijesnu poetiku s njoj pripadnim žanrovskim sustavima te onda šokačku književnu dionicu u tim formacijama izdvojeno iščitavati ili je moguće napraviti sveukupni uvid s nužnim pristajanjem na onda očekivanu korpusnu razvedenost. Uglavnom, nije nam pisati povijest šokačke književnosti niti precizni pregled smjene poetika⁵, nego nam je s minimalnim predmetnotematskim integrativom otvoriti pitanje kakvih drugih poveznica. Naime, izgleda da su se, barem u prvom dijelu književnošokačke povjesnice, izravnim imenovanjem Subjekta zaokupljala ipak pisma tzv. nekonvencionalnih poetika.

⁴ Osobita je dionica zamjernog popularizatora i nakladnika Martina Grgurovca, koji je naprosto izmislio tržišne strategije kretanja knjige: u nesumnjivo širokim pučkim razmjerima, a u suradnji s visokoinstitucijskim mehanizmima. Objelodanio je više desetaka knjiga pučkih autora što u istim serijama a što u zasebnim serijskim izdanjima, u odnosu na bjelodanjene profesionalne pisce.

⁵ Takav je rad ionako odavno najavljen, a, prema ovdje dostupnim informacijama, i napisan (vidjeti u daljnjim referencama), stoga ovdje uživamo u odgodi do najavljene knjige.

1. Prva je **skupina baštinske, povijesne zalihe** zaokupljanja eksplicitno imenovanim likovima, prostorima i semantičkim poljima koja se na različite načine oblikuju na rodovskom, vrsnom i žanrovskom planu. Ta su oblikovanja razvijena u vrlo različitim smjerovima, ali uvijek u nedvosmislenom emitiranju šokačkoga imena i identiteta. Stoga su ovdje odsutni etno-lirski i dokumentarno-deskriptivni tekstovi Josipa Lovretića, a tek posredovanjem scenarističke neotradicijske obradbe Tene u autorskom potpisu Marije Peakić nalazimo trag Josipa Kozarca. U istoj strategiji čitanja izostaviti je čitanje estradne etno-osjetljivosti malostarogradskih lirika Pavla Blažeka i Ante Gardaša, jer su dakle, za potrebe uvida ovoga rada, presuzdržani u uporabi imenovanja fenomena. Neopravdano, naš uvid skoro izostavlja šokačke lirske hitove iz rukopisa Ivana Kozarca, ali ih je držati prototekstom mnogih kasnijih pisama kao i dijelom kulturne neomitologije.

Milovo sam garave i plave,
Dosta cura za života svoga,
Al ko tebe – to nijednu tako,
Curo draga iz sokaka moga,

Tarabe sam rad tebe preskako,
Po baštinskih skrivao se kuti,
I kad jasmin i kad dunje mire
I kad lišće vene i kad žuti.

K tebi, curo, šuljo sam se kradom
Kroza straže oca ti i maje,
Kruhom pito lajava Garova,
Dok ti vrele kradoh poljubljuje.

Čak i danas ja ti čeznem, venem
Vazda željan zagrljaja tvoga,
Pregorjet te ne znam i ne mogu,
Curo draga iz sokaka moga.

Uvodni Boro Pavlović nije rodом Šokac, on je tek Ličanin rođen u Požegi koja ga je kao slavonska Atena i antena⁶ stalno privlačila u toj mjeri da je, iako cijeloga života Trešnjevčanin, najuže surađivao s npr. vinkovačkim književnim krugom, s Ogrankom DHK koji je tamo 1981. kao prvi regijski klub Društva izdvojeno oblikovan, a napisao je i ciklus pjesama posvećen svim starijim slavonskim gradovima... Piše, primjerice, na završetku pjesme *Dakovo*:

(...)

I lete Riđe
i Bijelci,
i Zelenci
i Šarci
u povorci, u igranci.

I snaše
i cure
i momci.
Sve Šokci.

Takva, međutim, tematska zaokupljenost, autentičnim sastavnicama panonizma, je danas stara preko četiri stoljeća, osobito je intenzivirana tijekom⁷ i krajem devetnaestoga stoljeća (Gjalski, Šenoa, Kozarac), a već tridesetak godina tu "problematiku" uvezuje i istražuje, tka, Vladimir Rem⁸. Dakle, slika te rubne ili središnje zaokupljenosti ide od Kanižlića i Katančića kroz eksplicitnog "začinjavca" Iliju Okrugića, čija je, stoga, drama u najopsežnijem usredotočenju ovoga rada, kroz Kozarce, Josipa - dovedena scenarističkim

6 Dosjetku o anteni potpisuje profesor Stanislav Marijanović. Međutim, on time označava Osijek, ali je ovdje potrebna "gimnastička" nego samo zemljopisna mapa.

7 ... graničarstvo!, tzv. hajdučko-turska tematika...

8 Nakon povremenih zapisa iz sedamdesetih, češće u sklopu kakva feljtonskog autorskog portreta, samostalni feljton pod nazivom *Tko su Šokci* Vladimir Rem objelodanjuje 1990. Prerađena, pod naslovom, *Šokci u vrtlogu povijesti* nalazimo ga prvo u Osijeku, u *Književnoj reviji* 3/4/5/6, 1992, sljedeće godine i u samostalnoj knjizi otiskanoj u Vinkovcima, dok ga treći put u cijelosi obliku, pod imenom *Tko su Šokci* uvrštava urednik Miro Maričić 1994. u multidisciplinarni zbornik *Županjski vijenac*.

iščitavanjem *Tene* u rukopisu Marije Peakić, a Ivana - njegovim izravnim imenovanjima, pa do Ferde Juzbašića, Ante Kovača i napokon sve do prve dame "šokačke problematike" - Mare Švel-Gamiršek i još nekoliko kasnijih ženskih sofistika. Ta je autorica u predmetnome tijelu ispisala upravo ono što je i najprirodnije istjecalo iz ženske spisateljske ruke. Ispisala je vrlo neobično skladne priče o slavonskim ženama, knjigu novela *Portreti nepoznatih žena*. To su uglavnom žene-Šokice neponovljivo i nepodnošljivo ponavljanih sudbina, tkanih uz pripovjedačku svijest koja osporava mnogoštošta i u tijeku priča i u ustroju pravocrtnoga pripovijedanja. Švelovičino pismo sofistika je i reljefna obradba pripremljena u navedenom prvom naslovu šokačkog pisma, u drami *Šokica*. U svakom slučaju, Šokica Mara Švel Gamiršek ne piše iz pučke usmenosti, nego iz pučke pismenosti⁹. Ona, naime, zna i gdje je ona kao spisateljica, u poetološkom smislu, i kome se tekstom obraća, i tko je već njenom problematikom prolazio, i zna također vrlo dobro tko su Šokci. Ona dakle piše osviješteno, ona i misli prostor koji prikazuje. Tako se zapravo Švelova nadostavlja u osvjetljavanju tijeka šokačke problematike. Malo je tko tom zaokupljenošću prolazio, a da nije pri tome simultano reflektirao i predmet pisanja (Šokice, šokaštvo, svijet slavonskoga sela, i sl. ...), ali i samo pisanje. Ovdje se hoće reći da je veliki broj autora koji su tematizirali šokaštvo bio naglašeno, pa i nadraženo tekstualno svjestan: to znači da su bili poetološki obrazovani, intertekstualni, čak i onda kad su bili pritiskani na predmetnom planu tzv. jakom zbiljom. I tamo su prepoznavali zgusnutije kulturne i povijesne strukture kao mogućnost zavičajne demobilizacije. Zavičaj je, naime, sloboda, a ne agresivna mobilizacija, nije paranoja i klaustrofobija nego vedrina i vitalitet, nastavljanje, makar se oslanjalo o svoju prototekstnu tragediju, konkretnu ljubavnu dramu povijesne lokalizacije, u Okrugićevu pismu¹⁰.

Dakle, od ženskog lika do ženskoga autorstva.

Tako je i *uvid ovoga* pridgovora postavljen. S osobitim žanrovskim iščitavanjem i fenomena pučkog pisma. A kada smo već kod dramskih žanrova - ne izostaje niti pitanje mjesta tragičnoga Franje Babića, pošto je njegovo eksplicitno imenovanje šokačke obitelji signal koji ga upisuje u intercs ovoga rada, ali njegov izbor obraćanja pučkoj recepciji donosi i dvostruku informaciju uvidu ovoga rada: a) on piše posve usredotočen pučkim toposima i komunikacijskim reperkusijama, ali on to čini b) **izborom** i poznavanjem žanrovskih te recepcijskih pravila, stoga je dionica njegove strategije, odnosno književne svijesti, zanata, ono čime ga ovaj rad - bez obzira na njegov ne posve zadovoljavajući

estetski doseg izabrana žanra - nepogrješivo opredjeljuje svrstati izvan poglavlja pučkog pisma.

1. 2. Druga je skupina tekstova koje zaokuplja ovaj pridgovor **učinak suvremenih autora**¹¹, koji su osobno i izravno pozvani potvrditi svoje dionice i projektno prihvatiti ono što već njihovi tekstovi emitiraju. U tom je smislu i spomenuti scenarij takva dvostrukog interesa ovoga rada. U Peakićkinu scenariju je povijesnobaštinski Kozarac, a njen je potpis suvremen. Slično je u pretragama ostavštine Fabijana Šovagovića odradio njegov sin koji je svojim potpisom uvrstio dramski tekst *Sokol ga nije volio* u projekt pozvanih uvida ovoga rada.

1. 3. Pridgovor je dijelom zaokupljen fenomenom vitalističkog pučkoga zaborava-sjećanja i pučke promreženosti citatima, odnosno izbrisanim i zamijenjenim autorskim potpisima pod mnoge bilježene retke, ali još i više izlaže se pronaći tekstove koji su pisani iz hotimična ili nehomična, ali nužna i osviještena odmakom od takva, u uvidu ovoga pridgovora - iznimno izabrano dirljiva, hoda unatrag. Takvome je poslu, uočavanju tijela književne svijesti, Čitanaka ponajviše posvećena. *Stan Duke Galovića*, kao prostor Čitanke, izabrano čuva spomenutu dirljivo osjetljivu tkanicu pučkoga pisma. Osim Grgurovčeva tržišnološkog talenta tu je i nesvakidašnje autozafrikantski gest Satira Jose sa Prkosa, koji - kroz iskustvo radijskog medija urnebesno lak na oštrom jeziku - prosijava šokačku inačicu Malog Mista, k tome s žanrovskom dionicom *slavonskog ratnog pisma*. A tu su i: dirljivi i humoristični te epski zaneseni bački Šokci i Bunjevci (Pašić, Dumendžić-Meštar, Kovač), s kulturnim Antom Jakšićem, garčinski Brođanin Maoduš, jezično uzbudljivi ratnik Marijan Almaš, mađarski kulturno presvjesni začinjavac Matija Kovačić, potom babogredski čuvar estetskogetno bića sela Babić, te gotovo artistični Petričević. S njima su i tri dame: Maca Galović, Katica Alatrović i Mira Kokanović, te nevjerojatno talentirani a ne dobrušeni "treći iz Gradišta" Antun Jovanovac.

U ostalim fokusacijama prikazati je osviješteno intertekstualno šokačko pismo, prikazuje se žanrovski sustav književnog tijela koje se pojavljuje u svim rodovskim izvodima (poezija, proza, drama, diskurzivno pismo).

Iz navedene skupine iščitavanja pučkog pisma izdvaja se, izuzetno uskličnom manireskom,

9 Usporediti u metašlingerajski nadahnutom radu Dubravke Detoni Dujmić.

10 Zanimljivo je da su i Okrugić i AGM i M. S. Mađer srijemski Šokci.

11 Predsjednica osječke udruge Šokačka grana, Vera Erl, ujedno Voditeljica dvoknjigovnog projekta, s naslovima *Urbani Šokci* i *Šokačka čitanaka*, poslala je pozivna pisma autorima.

pučka poema Slavka Mikolčevića *Slavonijo, što su ti učinili*¹², napisana također kao dio ratnoga pisma. Pošto je slavonsko ratno pismo¹³ nerado upotrebljavalo stihove, jer je nastajalo u vrijeme jake sadašnjosti i budućnosti¹⁴, nužna je faktura književnog pisma bila transtekstualna i transmedijalna, odnosno s referencama na povijesnu zbilju i njenu obradbu kroz masmedije (vidjeti kod Radmana), stoga je značajnim dokumentom te poetološke borbe (ovdje je navesti samo dio, dostatan da se vidi i, za pučku liriku, neuobičajeno **izravan** citatni potez, skoro naivni esejizam, i manirističnu zemljopisnu fakto-deskriptivnost uz već podosta nevješto argumentiranje). Jedno je neupitno, lik kojemu se obraća je ženskog roda¹⁵:

Slavko Mikolčević
Slavonijo, što su ti učinili

Slavonijo majko
u suknjama širokim
od Dunava Save Drave
do Ilove
ruku raširenih

12 Bjelodani ju za Božić 1992., u ratnom osječkom HNK, kroz skoro nadrealni i osobni performativno-cerebralni stil, Fabijan Šovagović, radikalno odstupajući od svoje uobičajeno odmaknute tehnike prijenosa-izvedbe stihova (vidjeti o čitanju stihova u *Glumčevim zapisima*).

20 13 Svakako - jedno od najekspresivnijih je medijskih ratnih pismama - pjesma *Krećemo na vas*, koju potpisuje Senio Lešnjaković i izvodi 1991. u sklopu multimedijuskog projekta Noise Slawonische Kunst:

*Kod Vukovara, svanuo je dan,
čovjek mirne duše digao je glas:
Puko nam je film,
krećemo na vas, krećemo na vas, krećemo na vas!
Jer jednom,
će harfe zasvirati, i tada
će Šokci popizditi:
puko nam je film,
krećemo na vas,
krećemo na vas,
krećemo na vas!*

14 Vidjeti što o tome piše Dubravka Oraić!

15 Podsjećam na opažaj iz istraživanja vodećeg slavonskog sociologa Antuna Šundalića prema kojemu je tipičan Slavonac - Slavonka!?

ko krila
da bi svakog primila
prigrllila
u kuću ko ti dođe
i Ciganče bi usvojila
nadojila
nabreklim grudima.

Slavonijo
Šokice-snašo seko
"curo draga
iz sokaka moga"
u šarenim kolima
Đakovačkih vezova
Vinkovačkih jeseni
u vezenicama što pršte
bojama iskrama
srebrne srme zlata
s nizom dukata
na prsima
na vrpci okolo vrata
Slavonijo
što su ti učinili!
(...)

Božić 1991.

1. 4. Svojevremeno, u knjižnici *Slavonica* bila je najavljena i knjiga-zbornik-hrestomatija naslovljena *Šokačka književnost*, a također već dvadesetak godina prolazi od najave studije-monografije *Šokadija i Šokci*. I jedno i drugo je izdanje trebao potpisati već spomenuti višegodišnji promicatelj ideje šokačke književnosti Vladimir Rem, međutim nakladničko-ministarstvene struje zaobišle su poduprijeti te knjige do finalizacije. (Ideja i politika decentralizacije i regijskoga komuniciranja te ovjeravanja uvijek su, ionako, samo plasman kakve predizborne obmane.) Sinopsis prvospomenutoga izdanja, kao i niz rasutih izvoda po periodici iz drugospomenutoga izdanja,

daju jasne smjernice za mišljenje o korpusu šokačke književnosti. U njemu je mjesto Mare Švel-Gamiršek nedvojbena mjesto "prve dame", ali ni u kojem smislu - i posljednje.

Maca Galović

Volim žeti žito položito

Volim žeti žito položito
Već ljubiti zlato ostavito

Žanjem žito i diki pomažem
S njim zajedno u snopove slažem

Kad žanjemo od jutra do mraka
Puna njiva zlatni' devetaka

Cvelferijsko je književno tkanje u tome ukupnom korpusu jedno od nosećih. Cvelferijska *književna šlinga* (...Ante Kovač, Mara Švel Gamiršek, Maca i Đuka Galović, Marinko Plazibat, npr.) podupire vrlo snažno ukupno produktivnu tkaninu-tkanicu korpusa šokačke književnosti – paralelno izdvojenog iz naoko generabilnog fenomena pučke neosviještene usmenosti u poziciju integrativnoga potkorpusa najviših dosega hrvatske književnosti.

2. ZAKLJUČNO NEZAVRŠAVANJE o smjerovima budućih iščitavanja: ŠOKAČKE VARIJACIJE I FILM PROZE,

2.1. U uvidu ovoga pridgovora lirskim se sofistikatima čitaju stihovi pjesnika iz Gradišta Mate Mandića koji su ciklusu pjesama *Vjetar Nad Ravnicom* ispisuje subfantastičnu sinesteziju prostora; slično je zapaziti i u stihovima njegova suseljanina Pavla Varnice koji u ciklusu *Šuma I Oblaci* piše melankoliju i mističnu snovitost upućenu pejzažu, a tjeskobu razumije iz očuđujuće blizine; potom je čitati Vladimira Kovačića koji u *Šokačkim Varijacijama* piše autentični etnotragični kriptoromantizam; u tome mu se pridružuje neoekspresionistički Vanja Radauš koji u naslovu *Slavonijo, Zemljo*

Plemenita spaja naturalističke i šokantne slike u agresivni grafizam okomice i neumorne nesreće s kojom se bori bogatstvo ravničarskog prostora; Vladimir Rem u pjesmi *Šokački Nokturno* oponaša lirski etnomelos i opredjeljuje se za ljubavno izjednačenje tijela pjesme i žitnog polja; uvjerljivo uzbuđeno poskakuju patetični stihovi Ivana Grigića u tekstu *Nadasve Toliko Šokadije*; sjetno, rapsodično pa ekstatično himnično pjeva s majkom ratara i bekrija Miroslav S. Mađer kroz stihove *Kraljevine Srca*; jezično je zaigrano intertekstna i ironično britka, te najfinijom reističnom jasnoćom nostalgična Jasna Melvinger u nizu naslovljenu *I Buđelar, I Šlajpiker*; retrodeskriptivna je Marija Peakić-Mikuljan kada opisuje *Moje Rodno Selo*; zagonetan i zamišljen pa i meditativno slikovno zrcalan je Franjo Džakula kada stihuje o pitanju kako *Biti Voda*; starogradski lak i sentimentaln je Stjepan Dujmović u naslovu *Ribica*; zanesen, produljeno romantičan i starogradski sjetan Ivan Bušić oblikovao je stihovni lik u znakovitu naslovu *Toliko Nje U Meni*; eruditstki postmoderan i melankolično sjajan/zrcalan je nostalgični Stjepan Blažetin kada naslovljuje *Santovački Nokturno*; moderna i intertekstualna, obrisanih citata i dekonstrukcijski estetična Vlasta Markasović refleksivno i jezično sja u *Dukatićima*; jednostavan je i nesiguran subjekt Zvonimira Stjepanovića kada izriče svoj pouzdani ponos pred naslovom *Đeram*; dekonstrukcijski sofisticiran je slikovni govornik Tihomir Dunderović u naslovu *Iz Usta Mu Izlazi Zemlja*;

2.2. Nikola Tordinac bidermajerski zabavno promatra tugaljivi *Crkveni God*; ničanski je kasnomoderan Ivan Kozarac koji u naslovu Đuka Begović portretira destruktivno identitetnu projekciju slobode; NEDVOJBENO najšokačkijim se energijama javlja Joza Ivakić u priči *Didak i baka*; Mara Švel-Garmišek izlaže tuzi *Snašu Terzu*; Mate Hanžeković protoantropološki zapaža tko su etimologijska bića zvana *Komšije*; Josip Mirković neobidermajerski istražuje tko je *Kirijaš Ilan*; Vlado Andrić profinjeno psihološki mirno ulazi u *Mimohod*; Julijana Matanović sofisticirano dijalogizira sa staroslavanskim likovima pa tako i u crticama *Didak i baka* te *Đuka*, gdje se bližnjima pokazuju Ivakićevi i Ive Kozarca antologijski likovi; Željko Erić nam nevjerojatno reljefno izlaže naturalistički dokumentarni film koji se zove *Priča o Rubiju*; a najfinija rasterna natopljenost fluktuabilnom subjektivnom enegijom sja koroz sastavak kojega njegov autor Stanko Andrić naziva *Simurg*, naznačavajući kako nije završen. Nije završen, tek počinje, kada pronađe šokačkoga čitatelja spremna dopisivati SE.

Ilija Okrugić Srijemac

ŠOKICA

IGROKAZ IZ PUČKOGA ŽIVOTA U PET ČINA

1884.

OSOBE

Marijan Šokčević, seljak.

Manda, žena mu.

Janja, njihova kći.

Božo, njihov sluga.

Ljubibratić, seoski župnik.

Jedan lajćman.

Pero Vlahović, stražmeštar graničar.

Još jedan stražmeštar.

Mandokara, baba vračara.

Bara, Mandina prija.

Teza,

Marga, žene iz sela

Matan Propalić, Osječanin.

Prvi, drugi, treći, četvrti, peti vojnik, i vodja patrole.

Više momaka, djevojaka i graničarskih vojnika s gajdašem.

*Prvi do petoga čina sbiva se u šokačkom (katoličkom) selu virovitičke županije, peti u
okolici Osieka; doba: god. 1848. i 1849.*

ČIN PRVI

PRIZOR PRVI

*Večer. U bašti Janja iz tikve zalieva zelen i cvieće; krajem bašte od zada plot, a iza
ovoga put kolnik. Sa strane kuća Šokčevića.*

Još ovo – i ovo mrvičko – i ono tamo – i tu razsadu. – Tako, sad sam gotova.
Ali da, a moje cvieće? Moje bosilje i božje drvece, moju rutvicu, moj ćubar i miloduh? Ta
kako bi mogla na to zaboravit, kakva bi divojka bila, kad nebi volila cvieće? kad je cvieće
kitnja i dika divojačka. Pravo pisma kaže (*tihacko pjeva*):

“Oj bosilje bilje, beru l' te divojke?
Kak' me ne bi, dušo, ne brale divojke,
Kad od mene mire prsi divojačke! –
Ćubar bilje dušo, beru l' te divojke?
Kak' me ne bi, dušo, ne brale divojke,
Kad od mene, dušo, sva gorica miri!
Miloduhe dušo, beru l' te divojke?
Kak' me ne bi, dušo, ne brale divojke,
Kad me od milinâ daju svome dragom!”

(Za vrijeme zalievanja ukaže se iza plota Božo, prisluskava pjevanje i dalji govor Janjin.)
Kad me od milinâ daju svome dragom! Svome dragom?... Ono drugo, što pisma kaže,
sve je istina, samo ovo “svome dragom”, istinu da kažem, ja još pravo ne razumim.

– Druge mi pripovidaju, kako je to sladko imati dragana, o njem pisme pivati, uz njega u kolu igrati, š njim se divaniti; – a ja pivam, samo da se piva, igram, samo da se igra, divanim s kim tim, samo da se divani. – Istina doduše, ja najviše s našim Božom divanim, to jest on sa mnom, i uz njega u kolu igram, al' da je on za to moj dragan? ta kako bi to moglo biti, kad smo od malena pod jednim krovom kao dica odrasli i jednim se krušcem odhраниli. – Istina, on mi nije ni brat, nit ikakav rod, već sirotče, što no ga moj dada na Boga i na dušu primio; – istina Božo je dobar i pridobar, svašto će mi za volju učinit i mnogo me već puta, sad novom preljom, sad ogledalcem lipo izreckanim i kositrom zalivenim, – sad kalemi i vretenci obradovao; a ako mi se štogod na stativah pokvari, to on odmah popravi; ako je doba ovom il onom voću, najprvo će mi Božo doniti. – Ali valjda za to on još nije moj dragan? ta isto tako i mog dađu i maju pomaže u svačem; – pa to mu je i dužnost, za to ga je moj dada primio i odhраниo; to mu je dužnost, ako hoće, da ga još i nadalje u kući uzdrži i kao svog sina pripíše, – i – i, ako hoće, da mu dobru divojku nadje – to jest, dok meni najprije srića dodje, – pak onda da ona bude mojoj majci zamina. (*Začuti, zamisliv se*) Oj Gojspo draga! kakva li će ta moja srića biti?... Samo ne znam, – njako mi je smišno na srdcu, kad pomislim na –

Glas majčin iz kuće.

Janjo!

Janja.

Oj! Majko!

Glas majčin.

Što tak' dugo radiš za Boga miloga? Po vodu na zdenac!

Janja.

Evo me, draga majčice, mahom. (*Spusti tikvu na zemlju.*) Neka, cviče ću posli zaliti, dok se vratim; priča je majčina zapovid. (*Odrči na desno.*)

PRIZOR DRUGI.

Božo iza ploti.

Tako je, ja sirotče, reci: prost slugan, pak za to kraj sve milosti ne mogu ti draganom biti. – Oj! Janjo janješce moje, da li znadeš, kako te ja volim, ta više neg sve blago babe tvoga! – Al ti ništa za me ne osićaš, ništa ti srdce ne veli, prem ako sam s tobom pod jednim krovom odrasto, – jer sam ja hudo sirotče, prost slugan!... Dakako, ja ti nisam nigda kazat smio, da te volim, al sam to tolikoput dokazo miloštami svojimi... da, al to je bila “moja sluganska dužnost”, a ne ljubav... Joj! mene nesritnika! – ja mislio s tobom tu ostat gdje smo odrasli, pak da kućim kuću babe tvoga kao svoju rođenu, a ti veliš: da će mi on drugu divojku najći... (*Odlučno.*) Meni ne triba nikakva, kad ti nećeš mojom da budeš. Volim navik slugan biti, bećar bez žene navik ostati... Ali prije toga, moram ti sve, sve kazati prvom zgodom, pak onda: kud puklo da puklo! (*Zamislj se, zatim otvori sa strane vratašca, unidje u baštu, uzev tikvu zalieva cviče.*) Hoću da ti zalijem cviče, da vidiš i odtud, da te ljubim... a možda ćeš se ovud vratit sa zdenca, bar ću ti tad moći sve što hoću kazat. Oj! cviče drage Janje moje, koji li će momak sritan biti, da se iz njene ruke tobom okiti? Oj miris bosioče! kad te Janja uzbere i omiriše, reci joj, kako mi srdce za njom uzdiše... Al ne, ne, ja ću joj sam sve kazat. (*Zalieva.*)

PRIZOR TREĆI.

JANJA dolazi s obramicom na ramenu, o kojoj kotlić i koršov vise.

Janja.

A gle Bôže, odkud ti tu? pak još moje cviče zalivaš.

Božo.

Vraćajući se s njive i pošav da konje u livadu pustim, spazim u bašti tikvu, a cvijeće ne zaliveno, pak –

Janja.

Htio si mene zaminit; hvala ti, što si tako dobar.

Božo spustiv tikvu na zemlju.

Pak valjda, draga Janjo, nije prvi put, da sam ti tako dobar.

Janja.

Toga ne kažem, što više, da si mi uvijek dobar bio –

Božo.

A ti meni, draga Janjo?

Janja.

Ja bar mislim, da ti nisam ni zlovoljna bila, –

Božo.

To ne, – ali –

Janja.

A što ali?

Božo.

Ali – ali – kako da ti kažem? –

Janja.

No pa kaži, de.

Božo.

Mi smo zajedno odrasli, kao brat i sestra, tvoj dada mi uvijek bio kao moj rodjeni, tako isto i Majka tvoja, ja – ja (*tužno*) svoga otca i majke ni upamtio nisam... ja se s tobom, ni dok dica bijasmo, nisam nikad ni svadjo, nit tuko, već sam ti uvijek u svačem kao rodjeni brat godio i volju ti vršio, – što više, rad tebe sam jedno dvaput od dade i bijen bio – dobro još pamtim. (*Tužnije.*) Al da, ja sam sirotče, tudjinče, nahodče, slugan vaš... No kad spravim naše ditinstvo sa sadanje doba, čini mi se, da si me, draga Janjo, onda više... (*otežući*) više volila, no sada –

Janja.

Kako to? Pa zar ne idem s tobom na drum, na divan, ne igram li kolo uza te?

Božo.

Ta jest do duše, ali mi se to sve njako hladno čini. Kako druge cure hoće da se sa mnom pošale, da se muče, premda ja za njih ne marim, – al ti, ti nikad. A znaš, kako smo se kao dica lipo –

Janja nasmiešiv se.

Ti valjda nećeš, da opet budemo dica?

Božo.

To ne, već samo kažem – ali što se kao dica volilo, ja mislim da ne treba u cvitu mladosti da se tudji, ne voli, ili baš mrzi –

Janja.

A zar nisam ti svetačnu rubinu i gaće u šestnajstoro i devetnajstoro razplela, izšupljikala, kako u selu nitko nema, aj?

Božo.

Ta istina; ali znam, da ti je tako maja kazala da razpličeš, jer možda po sebi ne bi htela; pak sam vidio, kako si se u poslu tom višput ljutila, pak možda i taj razplit proklela, (*tužno*) pak je možda ta kletva na me i pala, jer ti mene više ne voliš... pa kaži, kaži samo, da me ne voliš...

Janja.

Ja ti se, Božo, dosta načudit ne mogu –

Božo.

I ja tebi ne, već od davna, draga Janjo. – Al da ti znadeš, kako ja tebe volim, kako te dan i noć u srcu nosim, kako si mi vavik prid očima, ti bi drugčija prama meni bila, a ne bi onako govorila –

Janja.

A što sam govorila?

Božo.

Pa hoćeš da ti kažem? aj? a dosta je, ako ti kažem, da sam sve čuo, što si zelje zalivajuć rekla –

Janja.

A tako, majstore, ti si prisluškač? prislušivati, a ne javit se, to nije lipo ni pošteno, to je – *(odkrene se od njega.)*

Božo.

To je slučajno bilo, a ne iz špijunstva. Tvoje lipo pivanje me zaustavilo, a kad posli o meni podje govoriti, nisam ti se javit htio, baš da čujem sve; pak sam čuo, da me ne voliš. *(Janja gleda preda se, Božo ju ganljivo motri.)* Ti se dakle srdiš na me, što ti to kazah? Na me, koga si u ditinstvu svojim Božicom zvala i još do njeko doba, – a sad sam ja samo Božo i Boža. I pravo veliš: ja sam pravi božjak, bogac, ubožče, sirotče, a najviše za to, jer se ti na me srdiš, –

Janja.

Ta ne srdim se, što ti kažem. No.

Božo *lativ ju za ruku.*

Al me i ne voliš –

Janja.

Ja pravo ne znam, što ti s tim misliš.

Božo.

Mislim, da budeš moja draga, moja žena, moja i ničija –

Janja *trgnuši se.*

To samo moj dada i maja sude –

Božo.

Al najprije ti moraš htiti, pak ću ja posli dadu i maju lipo zamolit. Maja mi je pridobra, kao rođena, a i dada, premda malo oštiji, dao bi se –

Janja.

Jok, jok, ti njih dobro ne poznaješ; jer ja znam, što su oni meni o tebi govorili, i što i kako misle –

Božo.

Pa dobro, dobro. A sićaš li se ti, draga Janjo, što je o tebi njekoju večer maja govorila, oj?

Janja *iztrgne se.*

Sićam, pa no? pa zar ja mogu kome zabraniti, kad me gdigod sritne, da sa mnom ne divani? Pa ako je divanio, nije ništa ružno –

Božo.

A nije to samo jedanput bilo, Janjo! Znaš li, da već i po selu–

Janja *iztrgnuši ruku iz njegove.*

Eh! ko bajage! A tko će svem svitu usta začepit? – A sad, kad to znam, a ja ću od sad baš uz prkos, uz prkos! On je momak lip, pošten, graničar je i stražmeštar, k tomu ga gospodinom njegovi momci zovu, pak i lipo divanit znade, a ne kao naši paurski momci –

Božo.
Pošten ... Ali on je vlaška, racka vira.

Janja *trgne se*.
Toga, toga nisam znala ... Za to on, kad divani, njako drugče zanaša –

Božo.
A ako maja to sazna? (*Janja muči zbunjena preda se gledajući; Božo, primiv ju za ruku.*) Janjo! sunce moje ogrijano i zlato moje ovejano! – prem ako ti mene ne voliš, al se ipak za te bojim, porad Vlaha toga. On će ti se ulagati i u srdce uvući, ako već nije; – on te može nesritnom učiniti. A ja koliko te ljubeć sada žalim, – da se to zgodi, mislim, morao bi svisnut od jada. Za to nemoj, Janjo, umilno janješce moje, gaziti svete vire svoje! Znaš, kako nas je Majka tvoja pobožno odhrala, znaš, kako nas je bogoljubno živit svitovala, i to dan dani nepristaje. (*Janja ganuta oči si briše.*) Pak ako mene već ne voliš, kog si od maloće do njekoć volila, a ti barem ne gubi duše svoje, ne ljubi ni tog Vlaha, tog Raca.

Janja *ogrli Božu spustiv glavu na rame mu*.
Božice!... (*Stanka.*)

Otčev glas iz kuće.
Oj Božo, oj!

Božo *Janji tiho*.
Kaži dadi, da sam ot'šo u livadu.

Janja *vine mu se iz ogrljaja*.
Zar da lažem otcu?

Božo.
Ako me iole još voliš, molim te.

Janja *vičuć*
Baš malo prije ode u livadu, dado!

Božo *zagrliv ju*.
Hvala ti, janješce drago. S Bogom! (*Ode žurno lievo.*)

Janja *gledjuć za njim*.
Siromah Božica! kako mi ga je žao, ima dobro srdce, pošteno misli... veli, da me voli, da mu budem draga, žena... (*Zamisli se.*) A što veliš na to ti, srdce moje?... (*Zamukne, za tim ode žurno kroz vratašca na desno.*)

PRIZOR ČETVRTI.

Pero *stražmeštar dolazi putem izvan bašte s lieva*.

Pero.
U to doba vidjevo sam ju po vodu ići, ako nije već otišla. A sigurno, jer su vratašca otvorena... (*Unidje.*) Tu ću pričekati ju, a to sigurnije mogu, jer sam vidio onog njenog ludog Boju nekud u polje odklancat, bar nas neće bunit. – A ne znam samo, što me on onako preko oka gleda, gdje godj me sretne, valjda što sam s Janjom nekoliko puti divanio? A ja si mislim: dūra, paure šokče, ja sam graničar, čuvaj der se! Valjda nije liepa Janja još tvoja, i ako si š njom pod jednim krovom. Ta nije ono luče za tebeka, već za meneka... Al i jeste luče, ta liepa, kao da su je vile odnjihale. Ta slušao joj onaj mazni razgovor, kao da golubica guče, ta gledao joj ono čarobno oko uz onaj umilni osmejak punih usanâ, ta zavoljet ju moraš!... Dà, tako ti je na njoj sve milo, sve spretno, da uprav ne znam, čim me je občarala... Dà, občarala me i nije drugčije... Kako ju prvi put opazih, kao da mi se sav sviet okrenu, i š njim pamet, i kao da mi nješto u srdcu reče: ta i nijedna druga mora biti ljuba tvoja, pa makar da je Šokica. Šokica? il možda baš u tom sav čar leži, što je Šokica? baš tako nekako (*smiešeć se*) što no naši vele: tudje je sladje.

A vjera? ta u ljubavi ne sudi, tim manje, što ja njeku naklonost pram meni već kod nje opažavam. Pak da sam sebi iskren budem: koliko sam do sad naših djevojaka poznavo, nijedna mi se još tako svidjela nije, kao ova Šokica. Istina, ima i u nas liepih, ali mnoge medj njima samo ljepotu svoju na vidik iznose, njom se ponose, a srdce im je nekako hladno – ili im ljubav kao kudjelja vatrom plane, pak se odmah i ugasi. Ali u Šokice? – Pravo one same o sebi pjevaju: Nije cvietka bez rosice, nit ljubavi bez Šokice! – Oj! Janjo, Janjo! ta ljubim te kao cvietak rosicu, kao lepir ružicu, kao ozebo sunce! jer si ti cviet nad cvjetovi, ti sunce moje ogrejano, Janjo! (*Ušuti... pri spomenu imena Janje, dolazi Janja sa zdenca i opaziv Peru u bašti, trgne se, hoće i neće u baštu.*)

PRIZOR PETI.

Janja i Pero.

Pero *podje joj u susret.*
Ah! Janjo!

Janja *uplašeno.*
Pero!?

Pero.
Što, Janjo draga, zar ti ne ćeš k meni u svoju sobstvenu baštu?

Janja.
Strah me je, mogla bi Majka naići, a dugo sam već zaostala na zdencu...

Pero.
Pak ovud ti je najkraći put. Ili ćeš valjda okolo kere, – jer sam ja ovdje? Tomu se ne bih od tebe nado, da me izbjegavaš, nit bih to igdar prežalio! (*Podje na vratašca i primi ju za ruku.*) Al samo na dvie tri rieči. (*Janja unidje.*) Tako, sad te volim. Oh!

predraga Janjo, da ti znaš, kako te ljubim, kako dan i noć za tobom čeznem i uzdišem, ne bi ni časka počasila... da znaš, kako si mi draga, draža od života moga – da znaš, kako mi je sav život čemeran, ako te samo jedan dan ne vidim, ma iz daleka samo –

Janja *za se.*
Joj što ću, trnci me prolaze.

Pero.
Dà, dà, presladka Janjo, u tebi samo uživam, ti si život moj, ti si mi sve i sva na svietu.

Janja *stidljivo ga pogleda.*
Je l' istina, Pero?

Pero.
No, što ti rekoh.

Janja *tužno umilno.*
Oh! Pero, ja se strašim ljubavi tvoje, ja se sva uzdrhćem, kad te samo gdi spazim, ja ne znam sama, što mi je –

Pero.
A za što to? Ta nisam li ti dobar? Mogu l' ti bolji i milostiviji biti? Ako poželiš, život svoj bi za te dao –

Janja.
Ali – ali moj dàda, moja maja? teško si ga meni, da oni za te saznadu, – oni bi me prokleli!

Pero.
Pak nek saznadu, nek sav sviet saznade. Ja te ne ljubim tajno, nego javno; il ti valjda misliš, da ja tek onako želim s tobom švalerovat? ne – ne –

Janja.
Ali, ti si druge vire, a to je grih.

Pero.

Kakav grieh? ta onda je prvi Bog sgriješio, kad nam je u srdce ljubav usadio; a kaže se: ljubav je Bog, i gdje je ljubav, tu je Bog! Ne, ne predraga Janjo! to ne može biti grieh. To su puka sujevjerja i ništa drugo, sladka Janjo!

Janja.

Ali, ali... sve da je tako, sve da i pripusti moj dada i maja, što ne virujem – ti si Vojnik, pak, kao što si danas ovdje, ne kod svoje kuće, tako sutra možeš odavde otić dalje, daleko u vojnicu pred dušmane Magjare il kud mu drago u svit, pak što bi ja onda sirota?

Pero.

Istina, sladka Janjo! Ali za što ti baš ono, što je najernje, misliš? Da svako puščano tane pogodi, ne bi ni jednog Vojnika na svijetu bilo. Bio sam ti u Italiji u više kreševâ, pa gledj evo me živa i zdrava. A Talijani malo su drugčiji vojnici, nego ovi od koje kuda pokupljeni Magjari. Njih se mi još ne bojimo, makar da su u Osieku, nama tako na blizo. Dobiše oni kod Čepina vatre i batina, da će im za uvijek čef proći iz grada izletati na nas. Pa sve da to i pokušaju, ta da su hale, te da se š njima pohrvat uzmoram, ne bojim se. Jedina misao, da ti mene ljubiš, da ti za mnom gineš, dala bi mi jakost i hrabrost, da se borim š njima kao lav. Ljubav tvoja bila bi mi angjeo branitelj moj, da ne budem ranjen, da ne poginem, nego da ti se živ i zdrav opet u naručje vratim. Oj to bi tek uživanje bilo!

Janja.

Ali, da ga ne bude –?

Pero.

Mani se; – a na posljedku s našim slavnim banom Jelačićem velim: što Bog dade i sreća junačka!

Janja.

A ja sirotica, joj i kuku meni!

Pero.

Pa zar bi ti mene žalila, za mnom plakala? (*Janja tare suze si.*) Ti sad već plačeš? Oj predraga Janjo, te suze svjedoci su ljubavi tvoje. Reci mi, da me voliš, ljubiš, bud mi iskrena kao ja tebi, pa sam naj sretniji na svijetu. Reci mi, da me ljubiš, pak da popijem te suze tvoje, da ih u svom srdcu nosim, kao svetu amajliju, te da sačuvan budem od dušmanskih taneta i smrti! (*Janja pruži Peri ruku, Pero ju draga; – stanika, za koje čuje se pjevanje poslenika, koji se kući vraćaju, isprva tiho iz daleka, pak sve bliže.*)

“Oj divojko, brigo materina!
Sve se brineš, da se udat ne ćeš:
Udat ćeš se i naplakat ćeš se,
Poželit ćeš njege materine.”

(*Stupiv poslenici na pozornicu kraj bašte, i smotriv Janju i Peru u draganju :*)

“Kod majke si bila i rumena,
S Vlahom bit ćeš modra i zelena;
Alaj Rac dušu gubi, kad Šokicu ljubi;
A što taj tudjin došo, da šara, da vara!
(*Prošavši poslenici, grohotom se smiju.*)

Janja čuvši to pjevanje, izvine mu se.
Ču li Pero, što pivaju? Joj meni!

Pero.

Pa neka ih, nek pjevaju, što nas to briga?

Janja.

Al pisma ide od usta do usta, pak će i moja maja čuti.

Pero.

Ta za kim se ne govori i ne pjeva u narodu našem? To je šala.

Janja.

A kad bi to zloba i pakost bila?

Pero.

Valjda misliš od onog tvog ludog Boje? Taj je za takova šta suviše lud.

Janja.

Nemoj Pero, tako... Nije on lud, već dobar, suviše dobar – ali –

Pero.

No na posljedku, ti njega voliš – toga Bog zna čijeg nahoda, tog slugu vašeg? – Što? ti mukom mučiš? Sad znam, koliko je sati. Znam bar, na čemu sam. Tomu se ne bih od tebe nado, od tebe, koju sam toliko cienio, ljubio, obožavao... Znaj, da mi je sad žao svake misli na te, svakog uzdisaja za te, svake rieči, koju s tobom proslovih... Sad sam se na veliku žalost svoju uvjerio, što su Šokice: sad mile lale s jednim, pak za čas opet mile lale s drugim... Pa dobro! na čast ti tvoj ljudi sluga. Ali znaj, prokleta ti bilo! S Bogom! (*Podje*).

Janja tužno za njim gledajući.
Pa zar baš tako, Pero?

Pero.

Tako da, kad tako mora da bude.

Janja tužno.

Onda ti ne poznaješ srдца moga.

Pero.

Bog bi dao, da sam krivo pomislio, da sam se prevario. (*Motri ju.*) Janjo!

(*primiv ju za ruku*) jesam li se prevario zbilja? Što, ti drhćeš? Nadimlju ti se grudi od teškog kucanja srдца? Oh oprost, što me je strast zaniela te sam te razžalio, uvriedio tvoje dobro srдce ...

Janja.

Od Boga ti prosto... Al ti mene uvridit ne možeš... jer –

Pero *oduševljeno*.

Jer sam krivo mislio? jer ti mene ljubiš, je li? Oh zviezdo jedine mi nade! (*Medju to se Božo ukaže za ogradom bašte, motreć ih. A iz kuće čuje se majčin glas: Oj Janjo!*)

Janja *plašljivo*.

Joj majčin glas, mogla bi doć. S Bogom Pero! (*Vičući*) Evo me, majo!
(*Odlazi desno.*)

Pero.

Dodji večeras na drum. (*Janja odlazeći okrene se, mašući glavom da će doći.*)
Ala je dobra, alaj je mehkoobrazna, pak da ju ne voliš! Ta moram, moram, kad se tako brzo pobrila. Nego sam ju i zgodno čvaknuo s ludim Bojom. To je trebalo, da budemo na čisto. Ali mi je ipak ona njena tuga, ono hvaljenje Boje sumnjivo. Morat ću bolje tog ludova na nišan uzeti. (*Čuje se iz daleka tiho bubnjanje na okup; Božo se povuče u kraj*)
Aha! to se mene tiče, a poslije... kad Janja na drum dodje, šat se još bolje sumnja moja razčisti, il je posve nestane. A sad, s Bogom, bašto! s Bogom, liepa Janjo, do vidjenja!
(*Čim Pero podje na vratašca, Božo podje prama njemu.*)

PRIZOR ŠESTI.

Božo i Pero.

Pero.
Oho, odkud ti, ludi Bojo?

Božo.
Ako sam ja lud, onda je onaj ludji, koji se s ludom miša. A kad me pitaš: odkud ja? ja s posla. A što ti u to doba tu u tuđoj bašti? Zar ne čuješ, da te teleće zvono zove? ti bi već davno moro bit u svom kvartilju.

Pero.
Jednu manje, Šokče!

Božo.
Šljive za brašno, Vlaše. Ti me pitaš, ja ti odgovaram; ja tebe pitam, odgovori i ti meni: što radiš u mojoj bašti?

Pero.
Dà, tvoja kao i moja.

Božo.
Ne bih rekao, jer ja sam tudi ukućanin.

Pero.
Tvoja je kuća na ledjih, kao svakom bećaru.

Božo.
Ti, ti baš svoju na ledjih nosiš u telećoj koži. A ja sam se u toj kući odhраниo kod dade mog Marijana; ja za tu kuću orem, sijem, žanjem, vršim — dakle?

Pero.
To svaki prost sluga radit mora, kad ga gazda hrani il plaća.

Božo.
Al ja nisam prost sluga, već Marijanov posinak, pak —

Pero.
Pak će ti valjda i kćer Janju dati. Ha ha ha, na vrbi svirala.

Božo.
Pa i to može biti, ako Bog da.

Pero.
Da, kako nije baš, kad bi te Janja voljela.

Božo.
To samo ja znam, a tebi izpovidit ne moram.

Pero.
Ha ha ha, gdje bi Janja takvog bećara voljela.

Božo.
Mirno naše selo nije za bećare znalo, dok vi amo ne dojdoste. Od vas nitko, ni momak, ni cura mira nema, ni u kući, ni vanka

Pero žacne se.
Baš tako, paure Šokče? To je hvala, što vas mi slavni graničari čuvamo i od Magjara branimo. Opet ti rekoh: jednu manje, Šokče!

Božo.
O obrane mi opore, čuli smo kod Ozore, ha ha ha! Pravo vas pivaju: "Varadinci od volje vojnici", to su junaci, koji se ne pridaju. — "A Brodjani silom natirani, Gradišćani da je više roblja". Eto vam junačtva!

Pero.
Ćut' nezahvalna paurendo, jer ćeš sad spoznat graničarsku mišicu.

Božo izmićuć.
Tamo pred Čepin, pod Osik! ako si junak, hi hi hi!
(Uteće, čim se Pero sablje maši.)

Pero.
Sasjekao bi tu paursku ludu, da mi ne umače. Tako se nam graničarom, koji tolko put carstvo od propasti odbranismo, narugati, dočim su te paurende kao dembeli kod kuće dembelovali. Al čekaj, zapržit ću ti poparu, da će ti presjesti! Ako Bog da, onjušit ćeš ti, kako barut smrdi.

PRIZOR SEDMI.

Dolazi prost Vojnik.

Vojnik *salutirajući.*

Ta gdje ste, gospodine! Evo momčad sva skupljena pred lajćmanovim kvartirom, a gospodin lajćman ljutit, što vas nema – novi befel stigo, žurite se.

Pero.

A pa što je? Koliko sam ja puti na lajćmana čeko, pa ga i ne dočeko. Čudna mi posla, valjda opet nješto iz njegove glave.

Vojnik.

Ja ne znam, al mora da je nješto velika, jer se uzvrpoljio i ljut je kao ris.

Pero.

Vihtigmaheraj, poznamo se.

Vojnik.

Ta hajdete, molim vas, jer mi se batinama prietio, ako vas –

Pero.

Valjda me ne ćeš eškortirat. Seli samo napried. *(Podje.)*
(Čuje se opet bubanj.)

Vojnik.

Čujete l' ga, opet daje dobovat.

Pero.

Zbilja, taj ne zna za šalu.
(Odu.)

PRIZOR OSMI.

Božo *opet se pokaže.*

Odoše. Al dobro sam mu rekao! Nek se sića, da i mi, ako smo pauri, znamo za njihovo junačtvo. Dà, oni nas čuvaju, alaj baš! čudne mi vojske! Uvukli se u naše selo kao trutovi u punu košnicu, mi ih moramo hranit, tamo amo pošponom vozakat, a oni vojuju, hi hi hi! s našim curama na drumu, na sielu, na prelu. E dakako, tako je vojevat lako, – ali pod Čepin i pod Osik braco! Cvrči se! *(Stanka.)* I zbilja, zaludit će taj došljo našu Janju; jer što mi oči moradoše vidit? Ona mu ruku pruža, on ju draga... prisilo mu, da Bog da! – Meni ona veli: Božica! *(porugljivo)* i meni je ruku pružila, al š njime se draga i da maja ne viknu... E to je već mnogo... Dosta! znam, znam sve... lažljiva je, falična je... voli tog Raca, a mene kao ludog među na brnjici vodâ... E pa dobro, ja ludi Bojo, te ludi Bojo, – ali čekaj, Vlaše, zna i luda koka, što je jastrib; baš ne će tako biti, kao što misliš. *(Odlučno.)* Idem, idem, pak ću i maji sve odkriti, pa da vidimo, kako ćeš onda s Janjom ašikovati. Idem odmah. *(Podje.)*

(Janja sa strane dolazi u baštu.)

PRIZOR DEVETI.

Janja i Božo.

Janja.

Zar ti tek sad s livade, Božo? Dada pita za te i ljuti se, što te tako dugo nema, i mene posla, da te izgledam.

Božo.

Pa neka ga, nek pita, znat ću se izgovorit. On dobro zna, da nisam valjda na paši ašikovao.

Janja.
Ne razumijem te, Božo.

Božo.
Ja tebe još manje. Tandara, Mandara, cicvara, popara: kažu njeki, da je svejedno, ali ja velim, da nije.

Janja.
Pa i ja velim, da nije.

Božo.
Tako isto nije svejedno: grlit i ljubiti se; grli se rukama, a ljubi se ustma. *(Janja se žacne.)*
Dà, svejedno je samo, ako su Mandara, cicvara i popara jednako vruće, jer onda se halovit kod svijju triju jednako opeći može. A kad se jedanput ofuri, onda i na hladno puše. Dà, al je onda kasno, kad se već ofurio.

Janja.
To tvoje zanovitanje kan da se nekog tiče. *(Mjeri ga.)*

Božo.
E pa da. Da što mi ti da što: ham ti kažem, ham ti mažem, samo ti se kaže. De pogodi, de.

Janja.
Po pridjašnjem divanu sudeć, čini mi se, mene se tiče.

Božo.
Alaj si dositljiva. Al ne samo tebe, već još nekog, ti znaš već...

Janja.
E jes' čuo, Božo, sad tek vidim, da si zolja

Božo.
A ti previjuša...

Janja.
Pa ako sam, s tobom se vinčala nisam.

Božo.
Al ni s onim Racom. Meni tobož ruku daješ, a njemu i š njim?... aj? Eto ti tvoje poštenje.

Janja.
Kako ti to reć možeš?

Božo.
Jer sam sve na svoje rodjene oči vidio.

Janja.
Da Bog da ti izpale, kad se ričma tvojim osvidočavam, da si špijun, da si me opet vribo. A na poslidku što to tebe košta? Tko si ti moj! Nitko! slugan, i ništa više.

Božo.
I reci: ludi Bojo.

Janja.
Pa i jesi, kad si takav. Nit mi imaš zapovidati, nit mi braniti, kog ću ja voliti. *(Čuju se iz daleka gajde.)* A evo ti sad kažem: ja Peru volim, više neg tebe, volim ga tebi uz prkos. A da dalje špijunirat ne moraš, evo ti kažem: ja sad idem na drum, dodji i ti, pak da vidiš, kako ću š njim ašikovat, uz njega u kolu igrat, š njim pivat. *(Pjeva skakćući pred Božom):* "Teško travi, koja rose nema, i divojci, koja dragog nema! Živio, živio novi švaler moj! Mnoga lita živio, lice moje ljubio! A ja imam po svom srdcu dragog".
(Odtrči, – Božo za njom tužno gleda.)

Božo.
Ej! ludi Bojo! –

(Zastor padne.)

PRIZOR DESETI.

Polurazsvietljen seoski sokak, gdje se vidi više momaka i djevojaka, medj kojimi i Janja sama na strani stoji. Djevojke trče tamo amo, ciče, momci ih hvataju, a sve okolo Janje, koja im se uklanja.

Prva djevojka.

Ta nemoj sve jednako mene, Martine, ded' malo i Janju.

Prvi momak.

Ne smijem, da čuje njen Božo, on bi se sa mnom potuko.

Druga djevojka.

Hi, hi, hi! da nije nekog drugog, je l' Janjo?

Drugi momak.

Sablju paše, sabljom maše, ihu hu! *(Skače oko Janje.)*

Prvi momak.

I liskovac nosi, nami da prkosi. Iju ju!

Drugi momak.

Sa liskovcem, Martine, ti ćeš dobit batine. Iju ju!

Janja smiešeći se.

Dobro se je i bojati.

Prvi momak.

A zbilja, Janjo, gdje tvoj Božo? zaš ne dodje na drum, da me od liskovčevih batina obrani?

Janja.

Ne znam ja.

Druga djevojka.
Valjda se i on boji liskovca.

Drugi momak.

Al što nas brige liskovca, ded malo, da povedemo. Martine, ded u karabljice, kad Frolijana gajdaša još nema.

(Prvi momak svira, hvataju se u kolo, vuku i Janju, te igraju i pjevaju uz ovu pjesmu:)

Svi pjevaju :

Misečina, misečina, svu nedilju dana,
Ja sirota, ja sirota, svu nedilju sama;
Još dvi noći, još dvi noći, pa će dika doći!
(Čuju se iz bliza gajde.)

Svi razpustiv se.

Ha! evo Frolijana. Iju ju!

PRIZOR JEDANAESTI

Dolazi gajdaš svirajuć kolo, š njim Pero stražmeštar. S protivne strane došulja se Božo ogrnut velikom kabanicom i stoji na strani.

Svi momci u glas govore ovu poskočnicu:

Sviraj, sviraj gajdašiću, dat ćemo ti divičicu, tebi jednu meni dve, ti se središ a ja ne! *(Hvataju se opet u kolo. Pero spaziv Janju, hvata ju za struk, pak će biti kolovodja; igraju.)*

Prvi momak poskočnicu govori.

Kolovodja vito perje, opalo ti sve biserje, priko plotu skakajući i u kolu igrajući.

Pero *odgovara*.
Moja draga, moja dika, od bisera trepetljika!

Drugi momak.
Kolovodja kano osa uz njeg lípa cura bosa, ubost će te žalcem.

Pero.
Iju, iju! neka, neka, naći ću si lieka, ta moja je seka!

Treći momak.
I ja b' htio nešto reći, al se bojim kog' opeći.

Prvi momak.
Pritucalo, gdje s' ostalo, jezika ti ponestalo.

Pritucalo.
Haj, haj, ne šaraj! našu curu ne varaj, naša cura kano pura, a Pera je nevira! *(Na ovo se pusti Janja iz kola, za njom i Pero, stanu u stranu i šapću. Drugi se svi smiju.)*

Pero.
De Šokče, jednu manje!

Pritucalo.
E da, u kolu je sve slobodno. A ako ti je to krivo bilo, a ja ću ti kao gospodinu gospodski:
Haj, haj, hajde de, ne stidi se gospode.

Prva djevojka *gajdašu*.
Frolijane, hajd sad malo trese.

Svi.
Dà, dà, trese, trese! *(Gajdaš počme, a Pero stupa pred njega i brani mu svirat slavonski ples : trese.)*

Pero.
Stani, ja te plaćam, pak ćeš svirati, što ti ja zapoviedam. *(Gajdaš prestane svirat.)*

Prva djevojka.
Kad je tako, a mi ćemo pivati, znam da Peri krivo biti neće. *(Počme pjevat, uz nju okrećući se u okolo.)*

Svi *pjevaju*:
Teško travi, koja rose nema, –
Živio, živio novi švaler moj,
Mnoga lita živio, moje lice ljubio!
I divojci, koja dragog nema!
A ja imam svoga sirotana,
Nema za što da kupi duvana,
Jer u Raca kesa bez novaca.
(Smiju se.)

Pero
ljutit pristupi prvoj djevojci i gurne ju silno.
Lajava Kato, eto ti bez novaca!
(Djevojka se snuždi, momci se uskomešaju, djevojke odu u stranu. Pritucalo pristupi Peri.)

Pritucalo.
A kako ti smiješ moju curu udarati, aj? evo i tebi bez novaca! *(Gurne ga.)*

Pero.
A što laje koješta?

Svi momci.
Pravo ima, istina je.

Pero skoči na Pritucala.

Što, istina je? Evo i tebi na! (*gurne ga*) što se usudjuješ na slavnog carskog
graničara ruku dići! (*Na što drugi momci priskoče na Peru, jedan uzme s Bože
kabanicu, baci Peri preko glave; Pero namah skine nabačenu si kabanicu s glave,
potegne sablju, i uperi ju proti momkom, koji na nj hoće da nasrnu; vika i cika
djevojaka: drž' ga, bubaj! U to dolazi lajćman, iza njega Marijan Šokčević.*)

Lajćman.

Što moje oči vide! Stražmeštar Vlahović! Stid ga bilo! Što se mieša u posije? O tom će
još poslije biti razgovora. – Mir ljudi!
(*Sviet zastidjen stoji, Pero Vlahović šulja se u stran, Marijan Šokčević sgrabiv Janju za
ruku srdito ju odvodi.*)

(*Zastor padne.*)

ČIN DRUGI.

*Soba u kući Marijanovoj; na lievo prozor, na kom lonci s cviećem, uz to stol i klupa, na
desno vrata druge sobe i na sriedi. U jednom uglu otvoreno malo ognjište. Na desnom
zidu od gledaoca visi puška i pištolj. Kraj prozora visi slika. Propetoga.*

PRIZOR PRVI

Janja čupkajući s cvieća uvehlo lišće.

A što je tebi, mili moj bosioče? Odkad sam te iz bašte amo presadila, da te od
jesenjeg mraza sačuvam, i da se s tobom o Božiću kitim, ti mi tuguješ, opada ti miris
lišće tvoje? Nije l' to ista ona zemlja, u kojoj si proniko? ista voda, kom te zalivam? ista
ruka, koja te neguje? – – Ista zemlja, ista voda, ista ruka... samo Janja tvoja nije više
ista! (*Sjedne na klupu, podnimi se, dočim glasba tihačko svira pjesmu, koju za tim
Janja pjeva.*)

“Jerbo sam ja jadna, nesritna divojka,
Ja bosilje sadim, a pelin mi niče.
Oj zelen pelinče, moje gorko cvieće!
Tobom će se moji svatovi kititi,
Ti ćeš mene mladu do groba pratiti.”
(*Zamuči zatim.*)

Dà, ja sam se prominila, pak se sve prominilo za ovo tri miseca. Dok mi srdce bijaše mirno, sve mi se osmivalo, cviče mi veselo cvalo, sve mi za rukom išlo... a ja uvijek vesela kao ptičica u gorici zelenoj... Al odkad za ljubav saznadoh, ode pokoj moj, ode veselje mladosti moje... A srića?... a dobar glas?... Oj zelen pelinče, moje gorko cviče!... A mila moja Majka?... A dragi moj dada?... a druge moje i ostali svit!... Ah zelen pelinče!... Ali što mi je stalo do sveg svita? kad si ti, Pero, moj vaskoliki svit? Tebi sam srdce pridala, pa da ih imam na stotine, dala bi ih samo za jedan časak ljubavi tvoje... A što meni pogani svit govori, da ćeš ti mene privariti, ostaviti? Ne, ne, to ne može biti... Je li, srdašce moje, (*lati se rukom grudi*) da to ne može biti... (*Zamuči i zajeca.*)

PRIZOR DRUGI

Iz obližnje sobe sa strane unidje joj majka Manda tiho, pak ju podulje motri.

Majka.
Janjo!

Janja *trgnuv se.*
A, vi ste, draga majko. (*Podje i poljubi joj ruku.*)

Majka.
A što je tebi, milo janješce moje? Ti kao da si tužna, kao da si plakala?

Janja.
Nisam, majo; zar me ne čuste malo prije pivati?

Majka.
Ta čula sam, pak mi je baš ta sadanja tuga tvoja čudna.

Janja.
Oj ne, mila majo, (*zagrlj ju*) ta vi znate, da sam vam uvijek iskrena.

Majka.

Uvik, uvik, samo sad ne. Vidi majčino oko dalje, osića majčino srdce bolje. Motrim ja tebe već odavna, te vidim, da mi moje janješce nije veselo kao prije. Pa kaži, srdce moje, što ti je, da ti Majka lika traži. Ufaj, zlatni cvitu moj!

Janja *ganljivo.*
Ah majko! mila majko!

Majka.
Ta i ja sam bila mlada, i ja sam divovala, pa znadem, što je srdce divojačko. Hoće da oboli, kad kog zavoli.

Janja.
O ne, ne, mila majo, moje je srdce jošte zdravo –

Majka.
Al nije zdravo Božino. Ta vidiš li ga i čuješ li ga, da kadkad koješta radi i divani, budi Bog s nami! kan da je poludio.

Janja.
Tomu valjda ja nisam kriva, majko.

Majka.
A da tko? Ta vi ste zajedno odrasli, vi se i suviše poznate, pa se valjda i volite? Pa kaži samo majčici svojoj, od Boga vam prosto bilo a od mene blagoslovno, – pa evo sv. Kate, što vinčava momke i divojke.

Janja.
O ne, ne, to bi za me još rano bilo.

Majka.
Al nije rano za nas stare, mene i dadu. A znaš, što se kaže: tko rano ruča i rano se oženi, ne kaje se.

Janja *uzdahnuvši.*
Al možda bi se ja pokajala. (*Opet joj ruku ljubi.*)

Majka *motreći ju.*

Ili možda koga drugog ljubiš? kaži samo majci, pak ako je za te prilika, ja ti uzkratit ne ću. A ako bi baš dada protivan bio, ja ću ga na to sklonuti. (*Janja zaplače, grleći majku.*) A što mi plačeš, jedinice moja? kaži, reci majci svojoj.

Janja.

To su suze radosti i zahvalnosti, što si mi tako dobrostiva...

Majka jecajući grli ju.

Jož, drago si, gondže moje procvitano!

PRIZOR TREĆI.

Marijan dolazi iz bližnje sobe i promatra ih.

Marijan.

No, to je valjda udešavanje muzlikâ za čast kuma našeg arendatora i sretna mu puta na birtiju u Čepin? Ja mislim, da su one već spremne na polazak, a one tu grle se i cmare. No, kum će imat velika veselja s vami, ha ha ha! (*Dolazkom Marijana razstave se Majka i Janja, koja podje otca u ruku da poljubi.*)

Majka.

Ta ja sam već spremna Marijane, ali znaš –

Marijan.

A što znam, kad ništa ne znam, za što cmarite. Samo to znam, da si mi to dite razmazila, te od njeko doba za najmanje tričarije odmah s tobom skupa cmari.

Janja *poljubi mu ruku.*

O ne, ne, dragi dado.

Majka.

Alaj si Marijane baš –

Marijan.

Pusti, pusti, daj mira. Od radosti plačete, od žalosti plačete, od zlobe i muke plačete, kad hoćete da što izlažete, plačete, plačete kad se ulagujete, kad kog privariti kaniti, plačete, ričjom: kadgod hoćete, plačete, i plačete, kad i nećete, – vrag bi vas znao, budi Bog s nami, kad da vam čovik viruje. –

Majka *milujući ga.*

Al Marijane –

Marijan

onako učini, kao kad se djeca plaše, kad kog za brk hvataju.

Ham! ham! – No, no, nije nam kađe, tude tvoje izgovore slušat, već hajde spremite se, da idemo kumu na čast.

Majka.

Pa ja sam već gotova, rekoh ti.

Marijan.

A Janja? No?

Janja.

Mene glava boli, dragi dado –

Marijan.

Hm! glava boli, a da je na drum s gajdama, u selo na prelo, ne bi te bolila, je l'?

Janja.

Ne, ne, dragi dado, od istine –

Majka.

Je, je, Marijane, viš, za to je i plakala.

Marijan.

Dakako. Za to si i ti š njom cmarila; ti njenu glavobolju takodjer osićaš, il je već na te prišla? Oj žene, žene!

Majka.

Valjda se strunila, il su uroci? –

Marijan.

Ha, ha, ha! imat će baba Mandokara posla –

Janja.

Ne će, ne, dragi dado, proći će i bez nje –

Marijan.

Il' bi možda bolji likar bio kakvi Mandokar? ha, ha, ha?

Majka.

Id' Marijane, što ti se nàdalo? –

Marijan.

No, pa dosta! Već hajde, ženo, da idemo, da kum ne čeka.

Majka.

Pa hajdmo.

Janja pristupi poljubivši ih u ruke, Majka nju poljubi.

S Bogom! budte veseli.

(Marijan i žena mu podju na srednja vrata, al im dodje Božo sa snopom slame u susret.)

PRIZOR ČETVRTI.

Božo i predjašnji.

Božo suludasto.

Evo, dada, slama!

Marijan.

Kakva slama, Bog te vidio! Za što?

Božo.

Baš sam najlipšu i najdulju izabro za polažaja i na trpezu. Sićam se, da me je maja lani karala, kad smo slamke vukli, što je kratka bila, a Janja baš najkraću izvukla, pak se maja pobjala, da joj Janja neće umriti. Za to sam sad najdulju izbiro. Gledjte, gledjte!
(Izvlači slamke. Majka i Janja se čude tomu govoru.)

Marijan.

Sinko, Bog s tobom, gdje još božić? ta još nije ni sv. Kata tu.

Božo.

Hi, hi, hi! Sv. Kata! Dà, sv. Kata divica i mučenica, kao što je maja pripovidala, bila je prava divica, pak si je mučeničtvom vinac slave nebeske stekla, a ne kao njeke naše divojke, koje vinac nose, al ga nisu vridne. Dà, i maja je još i to pripovidala, da je u staro doba običaj bio, onu divojku, koja nije poštena bila, kad ide na vinčanje, okititi od slame vincem. *(Janja se trgne.)* Pa kad kažete, da božić još nije tu, a ja ću od ove dugačke slame lip vinac splesti za vinčanje takve divojke; valjda se koja najde u našem selu. Ta vi znate, dada, kako ja lipo znadem slamu plesti; znate, kako sam vam lip šešir spleo.

Janja poluglasno majci.

Boga mi, lud!

Marijan.

Znam, znam sinko, no mani se toga, imaš ti pričega posla u kući i oko kuće i u šumi. A danas sam ti već kazo, da na meljavu –

Božo.

No ja ću ipak nješto od ove slame ponit u mlin; dok se žito smelje, imam kade vinac plesti.

Marijan.

Mani se toga, jer će pomeljarci s tobom se narugat, kazat će, da si lud.

Božo.

Hi, hi, hi! Pa ne će oni biti prvi; ja sam to već i od drugog svita čuo, (*pogleda Janju*) pak se i sviko imenu: ludi Bojo, hi, hi, hi! A znate dado, nije s gorjega biti ludom. Ma što učinio, ne zamira mu se tako, kao pametnom; al kad pametan zabasa i poludi, taj je gorji od lude, jelte, dada? hi, hi, hi! Ludom se samo svit smije. – Pak jelte, dado, po što je samo to, luda ne može biti soldat, hi hi hi!

Marijan.

Tko bi još uzeo lúda u soldate?

Božo.

A i koja bi lúda htela biti soldat? hi hi hi! Ta svaki dan na muštru, kao oni naši graničari, pak holbdreks, dreksum, arš! (*tu Božo okreće se i mašira*) pak onda prazantir! A ako soldat ne pogodi, a stražmeštar ga kundakom bubne il liskovcem po ledjih. Pa kako tek mora bit u ratu? kad naperi punu pušku, te odapne: dú! pú! a čovik mrtav izvali se! (*On se na slamu sruši.*) Hú! to je strašno. Hvala Bogu, što sam luda. Ta bolje je svoje vočiće za plugom tirati, pa i svinje čuvati, pa makar vas dan hrašće obarati, nego soldat biti i za prava Boga ubijati se dati. Pak ostat mrtav na ledini, da te vrane žderu, hú! ta bolje je i u kočaku u po zime na slami ležati (*valja se*) nego u po lita u logoru stražariti i čekati, da te dušman ubije. Tamo soldat nema ni petka, nit svetka, ne zna ni za uzkras ni za božić. Božić! hi hi hi! evo slame, hajde da se valjamo. Znaš, Janjo, kad smo dica bili, kako smo se na badnjak valjali, s orasi igrali, slamke vukli, božićni kolač lomili, u koji je maja cvanciku umisila? svete svičice gasili, da vidimo, na kog će dim ići, da znamo, tko će prije umriti? na polnočku smrikovim bakljama išli, a posli nje ne hteli spavat zornicu

čekajući, samo da kobasica čuvarica naša bude. A kad tebe prid zoru san svlado, a ja budan zornice dočekao, kobasicu dobio, ti na me za to žalila, a, znaš, ja tebi ipak polovicu dao! (*Janja ne može skriti ganuća svog.*) Dà, da, njekoč bilo, sad se spominjalo, hi hi hi!

Marijan.

Da, da, bilo i bitisalo. Nego ustaj der ti s ote slame, pak znaš, kud moraš ići. Kupi tu slamu, pak dok mi od kuma dodjemo, da si s meljave tu.

Božo.

E da, dada, to se ne zna. Tko prije dojde, taj prije melje, hi hi hi! (*digne se, kupi slamu*) a drugi pomeljarci moraju čekati, a tako je i pravo. – E ne mogu sad sve baš pokupit, nek malo i ostane, da se zna, da je danas badnjak ludog Boje, je l' Janjo, hi hi hi! – S Bogom, dado i majo (*podje snopom*) pozdravite kuma od ludog Boje, budte veseli i kažite mu, da sam ja već danas svoj božić slavio, hi hi hi! (*Ode.*)

Majka.

Bože moj, Bože! zbilja postrvio pameću, tribalo bi ga vračari vodit.

Marijan.

Kako nije neg još šta! Samo triba š njim dobro, blago postupat, sve mu za pravo dati, pak može s vremenom opet k sebi doći. Ta vidiš, da je on dobroćudna luda. Bog nas sačuvaj od bisnih ludâ –

Majka.

Al ipak, ipak – morat ću ga zavitovat Almaškoj ili Judskoj Gojspi, ili sv. Valentinu od glavobolje.

Marijan *odmahnuv rukom*

Ta pa dobro. Hajdmo, da nas kum ne čeka. Janjo, pripazi na kuću i na tog ludu, da mi kakve veće ludorije ne počini. A kad zamrkne, naloži malo vatre na tom ognjištu, da se ogrijemo, kad se vratimo. Večeri već stude.

Janja.

Hoću, dragi dado. S Bogom, pozdravte kuma i kumicu.
(*Odu kroz srednja vrata.*)

PRIZOR PETI.

Janja sama.

Janja.

Sirotan Božo, zbilja pameću šenuo; njemu je već božić... Maja veli: ja sam tomu kriva... "Vidi majčino oko dalje, osića majčino srce bolje!"... a ja zatajala majci istinu... prvi put u životu ju prevarila... Ona pridobrostiva i dadu će skloniti, ako drugog koga, a ne Božu, volim... o pridobro majčino srce!... A kako bi joj smila kaziti, da Peru volim? Peru, tog Vlaha i tudjinu... (sjedne k stolu podnimiv se) ta ona bi me mahom proklela... Ona me u dobroti svojoj nazva gondžetom svojim, cvitom svojim procvitanim... da, procvala sam na nesriću svoju, a, majko, na sramotu tvoju!... Danas je Bojin božić! A moj? Oh, gdi je ditinsko nevino radovanje moje tom svetčanom danku? Ah, crn li će mi osvanuti!... Oh, Pero, Pero! (Zaniemi u tuzi.)

PRIZOR ŠESTI

Božo polako unidje noseć triešće.

Janja trgne se.

Zar ti još ne ode, Božo?

Božo.

Došao sam, da još ovo malo slame pokupim i donesoh ti malo trišća, da se ne trudiš za ogriv, (stavi triešće na ognjište) jer znam, da ti je teško.

Janja.

O nije, Božo. Neka, neka! (motri ga gdje slaže triešće i kupi slamu koju takodjer na banak meće; tiho) dobra duša, luda. (Glasno.) Al kad ti se baš mili – samo da ne zakasniš na meljavu.

Božo.

Pa neka, makar me se dada izapsovo.

Janja.

Al meni bi ipak žao bilo.

Božo.

A što da žališ ludog Boju, hi hi hi! netriba luda žaliti ...

Janja.

Ja pak ne mislim tako ... moje srce još nije tvrdom korom obraslo –

Božo.

Zbilja? Ali i pod najtvrdjom korom može da bude crvić, – pak onako kako je malen, grize, grize, može i koru da pregrize, hi hi hi! A kad se više njih crvića nadje, mora da se osuši, uquine najdeblji hrast. (Janja ganuta muči, držeći se rukom za srce.) A što ti je Janjo, što ne govoriš?

Janja.

Ta ... mislim, kako pametno divaniš, kao da nisi –

Božo.

Lud, je l'? hi hi hi! E i ludam kadkad svitlo pred očima... Al jesam, jesam lud, ta to si mi ti sama rekla, pa pravo si rekla, da sam ludi Bojo. Ali (ozbiljno) tko je tomu kriv, što misliš, aj?

Janja.

A Bog sveti zna...

Božo.

On sigurno zna, pak će i suditi. Al ja ti velim: tomu si ti kriva, ti! I Bog bi dao, da ja još gorje ne poludim, da ne pobisnim s te tvoje neljubavi – ili bolje da kažem, kao što si mi sama rekla: s te ljubavi, kojom onog Vlaha ljubiš, a sve meni uz prkos, uz prkos. (Tužno.) Pa dobro, kad ti je već srce za moju ljubav korom obraslo, kad me kao hudog slugana, kao ludu ljubiti ne ćeš, a ti izbaci, ubi, utamani i onog vlašskog crva u srcu tvom, da ti on srce ne izjide, da ti poštenje ne ubije. (Janja skloni glavu u obje ruke, kao da plače.) Pa kraj sveg toga, evo ti se opet izpovidam, da te ljubim kao dušu svoju, i reci samo jednu rič, pak ću tu jedinu dušu založiti za sriću tvoju. Samo reci.

Janja jecajući.
Ah, kasno je, dragi Božo!...

Božo vatreno.
Što kasno? Nije, nije za me nikad kasno...samo reci –

Janja.
Ali za me je kasno... ja sam pred svitom osramoćena –

Božo.
Ne, ne, nisi, nisi još sa svim. Nek brblja pogani svit, samo kad dada i maja ne znadu za tu ljubav tvoju. A ja da sam bio pravi špijun, kao što si mi rekla, bio bih majci odmah sve kazao, – no nisam ni ričce, Bog mi je svidok! a to sve za to, jer te iskreno ljubim, i jer se još uvijek nadam, da ćeš me –

Janja.
Oh! hvala ti, dragi Božo! (*ustane, lati ga za ruku*) al ti velim: kasno je. Sestrom ti biti mogu, ali ljubom nikada više.

Božo *upropastiv se*.
Dakle je istina, šta mi jadno srđce slutilo? Oh! ubi se, Božo! Oh! što sad da činim? Sad ću istom da poludim, jer dosad nisam bio lud. Sad ću da pobisnim! Idem, idem, ubit ću ga.
(*Podje.*)

Janja *uzdržavajući ga*.
Božo! ako me kao sestru ljubiš, nemoj! Nemoj krvju kaljat duše svoje. Pust me, da patim, da okajem, pak kako mu drago Bog me pokaro.

Božo.
Al ja ne mogu očima gledat nesriće tvoje; jer te do ludila ljubim... Što da radim?... Idem, pobić ću u tuđ svit, daleko, daleko! bit ću opet, za ono komadićak krušca, sirotan slugan. Volim drugom robovati, kad mi sudjeno ne bi, svojom te zvati... A onog tvog prokletog Vlaha, kad pod Čepin il Osik dodje, što će skorim biti, da Bog dá, prvo magjarsko tane s crnom zemljom sastavilo, jer te je privario. S Bogom!
(*Naglo izjuri van.*)

PRIZOR SEDMI.
Janja sama

Janja.
I ode baš... O poštena dušo!... o dobro i iskreno srđce!... A ja ga odbila, tražeći bolju sriću... a dopala nesriće. (*Sjedajući k prozoru, pogledi van.*) I gledj ga, ode, juri kao pomaman... (*Skrije u ruke lice.*) Oh! mene nesritnice! a sve rad tebe, moj mileni Pero... A ti da me pravo ne ljubiš? da si me mladu privario?... Da ćeš me ostaviti?... O ne, ne, to ne može biti, ti me moraš ljubiti, ti me ne smiš ostaviti!... (*Opet progleda kroz prozor*) Mrači se već, – a mene kao da srđce zebe... ne znam pravo s čega, ili s Božina nagla odlazka ili s dadina skora dolazka? Joj! što će tek biti kad začuje za Božu? – Daj, da mu bar ugodim po zapovisti i vaticu naložim, da me s otog ne kara. (*Digne se i loži na ognjištu vatru, za to vrieme Pero tihačko unidje.*)

PRIZOR OSMI.
Pero i Janja.

Janja *trgne se spazivši Peru*.
Ah! Pero, sivi sokole i dragane moj! Baš sam o tebi mislila, i svim te srđcem zaželila. (*Zagrli ga.*)

Pero.
Kao i ja tebe, zlatokrila golubice moja! – Roditelji tvoji su na veselju kod kuma, a onaj luda nekud odjuri, – pa kud veće sreće za nas! (*Grli ju.*)

Janja *tužno*.
Ah! našoj srići još mnogo triba... Pero!

Pero.

Ti uvijek stare žice natežeš, – draga Janjo! Mani se toga, barem kad si sa mnom na samu, bud vesela...

Janja.

To i jesam, ta tebi sam se nadala, za to sam i doma ostala, – tebi za ljubav oh! jedina ljubavi moja! (*Grli ga.*)

Pero.

Tako, tako, sad si mi draga, tako te volim.

Janja.

Zbilja Pero? (*Dulje ga motri.*)

Pero.

A koliko ćeš puta da ti kažem to? Opet stara pjesma.

Janja *umilno.*

Ne srdi se, dragane moj! – Ali ti ne znaš, što ja sve rad ljubavi naše patim, ne znaš, kakov mi crv podjida mladano srđce... O svit... svit...

Pero *naglo.*

Pa što sviet? što ti je stalo do svieta?

Janja.

Joj meni!... veli svit: da ti mene ne ljubiš pravo, da ćeš me skorim ostaviti, u vojnicu otići...

Pero.

Zar ti više svietu neg meni vjeruješ? Il' ti valjda te novine onaj tvoj ludi Bojo donosi? O! taj zloćo.

Janja.

Nemoj tako, dragi Pero! on je dobra luda –

Pero.

Da, dobra, da smutnje gradi – ali – (*poprieti se*) ili možda njemu više vjeruješ? – ne spominji mi više toga – nisam došo, da se jadam, nego da se tvoje dragosti uživam.

Janja.

No pa ne ću, ne ću, golube moj! (*grli ga*) nek svit blebeće što mu drago, samo kad ti mene virno ljubiš. Je li, da me virno ljubiš?

Pero.

Opet ćeš –

Janja.

I da me ostaviti nećeš?

Pero.

I opet jedno, te jedno. AI da bude tomu kraj zapitkivanju, evo ti biljeg ljubavi moje, prsten moj. (*Skine ga i metne joj na prst.*) Je l' ti to dosta? i ako mi možda do sad vjerovala nisi, sada vjeruj!

Janja.

Hvala ti, dragane mili! Ali ne zamiri, ja tebe tako pitati moram, jer... (*Motri ga.*)

Pero *kao uzburjen*

No što će još biti?

Janja.

Daj ruku! (*Lativši ju, postavi si ju na srđce.*) Ovo srđce od prvog časa poznanstva našeg kucalo je za te; ovo srđce prezrilo je sve tebi za ljubav, sve što mu Bog, sveta vira zapovida, i što mu ditinska poslušnost nalaže, – ovo srđce ne mari sad već ni za što do za tebe jedinoga, Pero! ti si mu sve!... jer, Pero! (*Stanka.*) Razumiš li me, Pero! (*Pero se većma zbuni.*) Ako u Boga viruješ, ti mene ljubit moraš, ti mene ostaviti ne smiješ... Moja maja će me prokleti, moj dađa će me ubiti! Ah! Pero ne ostavljaj me nesritnicu, tako ti Boga i duše! (*Objesi mu se o vrat.*)

Pero *mucajuć*.

Ta, ta, pa tko ti kaže, da ću te ostaviti? Nisam li ti već u prvi mah kazo, da si ti moja, a ja uvijek tvoj, pa makar se sav sviet proti nama digao – kunem ti se!

Janja *grleći ga*.

Oh! sad sam opet sritna, kad to čujem. Što mi je stalo do oca i majke, što do sveg svita, kad imam tebe za uvik, jedina željo moja. Pero moj! – A je li, ti ne ćeš skorim otić pod Osiek?

Pero.

Tko ti je tim opet uši napunio? Toga ni naš kapetan ne zna. Skunjili se sad Magjari u Osieku, kao miši u stupici, te ne znadu ni sami, kud će, kako li će. Ele amo na Čepin sigurno više ne će. No rad mira srdca tvog velim ti, da će ipak njekoji odavde pod Osiek, samo ja ne, do skrajne sile... Što više, kažem ti, da ću tebi bliže bit, neg do sada, te ćemo se češće sastajat moći –

Janja.

Oh! sad sam opet umirena, utišena, kad znam da me virno ljubiš i da me ostaviti ne ćeš, – te jedva očekujem časove, kad ćemo se češće sastajati, dok i onaj oželjeni čas ne dodje, koji nas nigdar više razstaviti ne će. Je li, Pero dragi?

Pero *kao zamišljen*.

Ta da, – da, – samo strpljen, spašen. (*Zagrli ju, al se vidi zadubljen u misli. U to čuje se iz daleka dobovanje. Pero se trgne.*) Koji vrag opet? (*Pusti Janju.*)

Janja *uplašeno*

A što je, dragane moj?

Pero.

Prokleta služba! Ne da mi u miru – (*hoće da podje.*)

Janja.

Zar ćeš da ideš, Pero?

Pero.

Moram. Bog zna kakva zapovied.

Janja *pogleda kroz prozor*.

A gledj, svit se uzrujao, trči za bubnjarem. Čuj, čuj, dica viču: na vojnica! na vojnica! Joj meni, Pero! (*Zadržava ga.*)

Pero.

Idi, mani se lude dječurlije.

Janja.

Joj Pero, dica i babe istinu govore i proriču, Znam ja, prije nego l' će ta vojnica buknut, babe su o njoj govorile, a dica su se igrala vojnice, pak pogodiše gle. Joj meni!

Pero *opet pošav*.

S Bogom! moram, moram ići.

Janja.

A zar tako i bez zagrljaja? (*Grli ga i ljubi.*)

Pero.

Ta dosta, dosta!

Janja *strastnije ga grleći*.

Oj! ljubavi nikad nije dosti.

PRIZOR DEVETI.

Marijan i Majka Manda *stupe naglo unutra.*

Marijan.

Što je to?

Janja *pustivši Peru, cikne.*

A joj!

Marijan.
Što vi, stražmeštre, radite tu?

Pero.
To ćete kasnije čuti, sad nemam kade, dužnost je preča. *(Ode naglo.)*

Majka.
Joj! kuku! Janjo! dušice moja!

Marijan.
Da, sad uzdiši: kuku dušice, – bolje reci: vražice moja! bolje reci: prokleti drum, selo i prelo i pudarina! *(Lupi štapom o pod, stupiv pred Janju.)* Tako ti poštenje svoje i ovog doma čuvaš! aj? Za to te bolila glava? aj? Sad bi te satro! *(Janja pred njim sklopi ruke, Marijan spaziv prsten na ruci joj.)* A što je to? ti već pod prstenom divojka, aj? i bez moga znanja, aj? to je valjda njegov? aj? *(Strgne joj ga s prsta.)* Bezsravnice nijedna! U vatru š njim, *(baci ga na ognjište)* da znaš, što je otčeva volja. Prije će se tvoje srce razpasti ko ovaj kleti prsten u vatri, nego što ćeš ti njegova biti. Sad znaš, što je otčeva volja! *(Janja klone u koljena, Majka Manda zalomi rukama, Marijan ljuto gleda kćer.)*

(Zastor padne.)

ČIN TREĆI.
Soba kao u drugom činu.

PRIZOR PRVI

Kraj peći sjedi snuždena Janja i prede, a Majka Manda bliže prozoru nješto krpa.

Majka.
I smišljam i razmišljam, kako da ti utišim otca, al nikako. Sve gungja pa gungja, ništa mu pravo nije, nikako mu ugodit.

Janja.
Joj, draga majčice, i mene ga je strah. *(Uzdahne.)*

Majka.
Upiljio si u glavu onog Vlaha, mutna ga voda – *(Janja se trgne)* pak mu je sad sve na putu... pak i teško mu je samom raditi, kad mu desne ruke Bože jošte nema. Al jes' čula, i od tebe je ludasto bilo, opet ti velim, od tog Vlaha se grliti i ljubiti dati.

Janja.
Draga majčice, pak što sam mogla činit?

Majka naglo.
Da si se branila, da si bižala iz kuće, da si vikala: vatra! lopovi!

Janja.
Da, kad je on jači. Da sam i vikala, tko bi me i čuo, kad nikog u kući –

Majka.
Ta da znam, al ipak, ipak, opet... ma koliko momak bezobrazan bio, kraj čestite divojke

mora mu pasti mraz na obraz, mora ju poštivati kao sveticu... Joj, drago si! kad sam ja divojkom bila, bilo je i onda prokšenih momaka, – al da bi koji onako kao onaj Vlah tebi, meni se približio, taj bi kupio zube po zemlji. – A da je otac tek čuo, što mi je kuma na samu o tebi natuknula, joj! joj! tà mene bi i tebe protiro samo rad pusta glasa.

Janja *trgnuviši se*.
Zar vam je kuma štogod o meni kazala?

Majka.
Joj! jedinice moja, ne znaš, kako mi je tad na srcu bilo: mislila sam, sva se kumina kuća oko mene vrti. Kuku meni! (*Zaplače.*)

Janja *približivši se njoj*.
Ta nemojte, majčice draga, plakat, jer se mahom i meni na žao dade.

Majka.
Kako da ne plačem, kad mi te pokudiše, čisto zlato moje! Kažu, da ti ljubiš onog Vlaha i da se š njim očitno na drumu sastaješ... on s tobom ašikuje... u bašći, i na zdencu da su te š njim vidili...

Janja *za se*
Joj! što da joj kažem? joj sramote moje!...
(*Čuje se iz vana glas Božin : A jao! a jao!*)

PRIZOR DRUGI

Božo naglo uleti u sobu.

Janja.
Ah Bože, Boža! (*za se*) evo mi branioca!

Božo.

Joj majo! dada hoće da me bije. Tek što me vojnici dopratiše, i našav dadu u dvoru njemu pridadoše, i tek što odoše, a on buknu: “aj bigunče, čekaj, da te učim bižati”, pak za vile, da me mlata. U misto da se raduje, da sam opet došao mu, a on povijaj, a ja biž oko staje, a on za mnom vičuć: “čekaj, da te naučim kuću čuvati, a ne puštati Vlaše u nju”, kao da sam ja mogo biti na meljavi, i kod kuće Janju čuvati. Vid’te, draga majo, kakvi je!

Majka *zagrlivši ga*.
Muči, muči sinko, samo kad si nam došo opet. A nemaj brige, majo će te braniti.

Janja.
Božo baš je dobar, – eto opet se doma povratio.

Božo *oštrije Janji*.
Da, povratio bi se, da me nisu vojnici dotirali! Baš! – – (*Janja se snuždi.*) Ali dada samo nek još bisni, požalit će on opet ludog Boju –

Majka.
Ne, ne, dragi sinko, ti nisi lud. Pusti ga, nek bisni, a ti samo muči, ma ti i bižanje i Vlaha pribacivo. – A zbilja, kaži mi pravo, dragi Božo, o onom Vlahu, je si l’ –

Božo
uleti joj u rječ, dočim Janja sa strahom čeka, što će on reći.
O Vlahu?

Majka.
Ta da, govori se, da neki stražmeštar Vlah s našom Janjom ašikuje na drumu, u bašći, na zdencu; jesi l’ ti to vidio, ta ti si uvijek s Janjom?

Božo *pogledajuć Janju*.
A šta znam ja? A i što bi vam ja lud svidok, hi! hi! hi! ta ludom se ne viruje.

Majka.
Joj drago si, sinko, ja to tebi ne kažem, već opak svit...

Božo.
Pa što virujete opakom svitu, kad Janju ogovara?

Majka.
Ta znaš, sinko, majčino je srdce lakovirno. Pa dobro, dobro, samo kad nije istina.

Božo.
Za to, kad opet čujete, majo, štogod proti Janji opaki svit blebetati, a vi si mislite ono, što pisma kaže: *(Vičuć)* Tko nas kudi, da Bog da poludi, hi! hi! hi!

PRIZOR TREĆI.

Otac Marijan uleti u sobu.

74 Marijan.
A tko da poludi, aj ludove? pak se još i cirikaš na to? Valjda što si mi umako i tu se medj ženske uvuko, da im se na me potužiš, il im pripovidiš, kud si se kao luda potipo, aj? – Seli odmah za poslom, dok te nisam odalačio, pak ćeš se odmah opametit.
(Božo uteče van.)

Majka.
Ta nemoj, družo, jer će još većma poludit, ili opet uteći –

Marijan.
Oho! za to ću se ja već brinuti, – a ti bolje muč' pa gledaj svog posla. Pazi bolje na tu tvoju soldatušu, jer će nam se onaj gospodin Vlašina stražmeštar sasvim baš u kuću useliti. *(Janja plače.)*

Majka.
Pa zar je ona sirotica kriva, što je on tu bio? znaš, što je soldat!

Marijan.
Muč, muč! Ne, ja sam kriv, ja sam ga valjda zvao, da tvoju mazulju zabavlja, od glavobolje liči, š njom se grleć i cmakajuć, he, he, he! stari sam ja zec!

Majka.
Pa je l' ti sam reko, da će ti drugi put kazat, za što je tu bio.

Marijan.
Muč, muč! Pa za što nije odmah kazo? onda nije imao kade, reče. Dakako! Ali izmicaus junače! No ništa, bio sam već kod kapetana njegovog, tužio ga, znati će kako se cmakaju divojke. *(Čuje se vani bubnjanje. Janja se trgne. Majka pogleda na prozor.)* Eto to im je sve, što znadu; bubnjati, tamo amo maširati, pušku te na ledja, te na zemlju staviti, – i onda belendujuć cure zavaravati. Ej care, care! *(Ženi.)* No, a što zviráš kroz okno? Ne bi li i ti na šor, tako matora, da čuješ, što će biti? možda babja vojska? il bolje tu tvoju soldatušu pošlji, i onako spada već u tu kumpaniju, he, he, he!

Majka.
Bog te vidio, dragi Marijane, jesi – jesi – *(gleda kroz prozor.)*

Marijan.
Da, dok sam dobar, donde sam Marijan drag, a kad me na grih navedete, onda sam ljuti vrag.

Majka.
A gle prije Bare, trči priko puta baš uprav našoj kući.

Marijan.
No sad će vam biti srdce na mistu, čut ćete soldačke novine. O žene, žene! što je na svitu, što vas ne svrbi?

PRIZOR ČETVRTI.

Bara zasopljena uleti u sobu.

Bara.
Faljen Isus!

Svi.
Uvik, amen!

Bara *plačući*.
Joj, joj! kukavice mene! Uzeše mi mog Martina u vojnicu. Za dva sata već mora otić pod Osik.

Majka.
Ta što reče, prijо?

Marijan.
No pak što je to čudno? ratno je vrijeme, caru triba vojske, a vaša je družina velika.

Bara.
Joj joj, a meni ovako bolnoj moga baš jedinca! Pa ne samo meni neg i Terzi njenog jedinca Frolijana. A i drugih još uzeše, što mi prija Kata izbroja. Tamo prid občinskom kućom proštiše im imena, i eto idu graničari od kuće do kuće kazivati, da se momci spreme, i kad opet bubanj udari, da su za put gotovi. Sad će valjda i k vama doći, po vašeg Božu.

Marijan.
To ne će biti istina.

Bara.
No što vam rekoh. Samo se spremajte. Za to sam i došla.

Marijan.
To ne može bit, *(oštro)* ja sam samac starac. To nije pravo.

Bara.

Al Boga mi! dobro sam zapamtila. – Joj mene kukavice, što ću bez mog Martina, ako ga Magjari ubiju. *(Ode naglo.)*

Majka i Janja *plačući*.
Joj, joj! naš sirotan Božo!

Marijan.

Hajde, nemojte mi tu cmariti, dok se ne osvidočite. Janjo! id' zovi Božu, al mu ništa o om ne kaži. *(Janja ode.)* Mene ovako matora ostavit samca? to ne može bit. To ni sam car zahtivat ne može. Ja ću ići našem notarušu dominu, to ne smije bit.

Majka.
Bolje, idi našem gospodinu paroku; znaš, da je on sa svom gospodom poznat. On može pomoći.

Marijan.

Jest, da je pokojni Bartol živ, koji je našu kuću poštivo, često kod nas jio i pio, a ja kod njega, kad sam crkvenim otcem bio, pa i posli. – Al ovaj novi, mladi, njako mi nit smrdi, nit miriše, kao da je njaka oholica, napržica –

PRIZOR PETI.

Božo s Janjom *dolazi*.

Majka *objesi se* Boži o vrat.
Joj Božo, drago dite moje!

Marijan *odturiv ju*.

Hajd ne budali, ženska glavo. *(Božo gleda ludasto, Marijan ga motri, za tim:)* Božo!

Božo.
Oj, dada!

Marijan.
Znaš li što nova?

Božo.
Znam, hi hi hi! Nisam ni u svom bižanju na vas zaboravio, spleo sam vam nov šešir, kakva nitko nema.

Marijan.
Džaba ti i šešira, ne ću ga veseo poniti, jer ti moraš u vojnicu.

Božo.
Hi hi hi! Vi ste dada opet dobre volje, ne srdite se više na me, rad bi se pošaliti sa mnom, hi hi hi!

Marijan.
Nema tu šale, sinko. Bila prija Bara tu, pak veli, da joj prija Kata rekla, da je na svoje uši čula, kako su tvoje i tvojih parnjaka ime prid občinskom kućom pročitali, da morate u vojnicu.

78 Božo.
Manite se! Prija Kata običaje se kadkad nacojkati, pak onda znate, kakva je. Nego dede, dragi dada, da vidim, kako će vam nov šešir stajati, (*izvadi ga izpod gunjca*) jesam li miru pogodio. (*Naklopi mu ga na glavu.*) Dobro, krasno, baš kako triba, hi hi hi! Jel'te, sad me ne ćete tući? hi hi hi!

Marijan *za se*.
E što bi s ludom? (*Glasno.*) Ma Božo, ću li što ja tebi kazah?

Božo.
Ali ja, s oprostjenjem, imam falinku, ja sam – lud – hi hi hi!

Marijan.
Ja toga ne velim, ali –

Božo.
Ali ste mi ipak, u dvoru vijajuć me, rekli, da ćete mi ludilo iztirati, hi hi hi! Pa ja i jesam lud; vi ste mi to kazali, Janja mi kazala, i u selu mi kažu, pak i dica viču mi od skora: ludi Bojo, ludi Bojo!

Marijan.
Ta znaš, sinko, ja ne mislim baš tako, – nego ako bi istina bila, da moraš u soldačiju

Božo.
Ha, ha, ha! pa da se napravim lud, pak bi ostao doma, jel' te? (*Marijan drma glavom.*) Pa dobro, ja sam lud, pak ću biti lud i još ludji neg što sam do sad bio, hi hi hi!

PRIZOR ŠESTI

Pero stražmeštar naglo unidje.

Janja
opazivši ga, uteče u bližnju sobu.

Pero.
Javljam vam, Marijane, da je po stigavšoj sad zapoviedi od gjenerala Nužana vaš Božo uzet u Vojnike, i da za dva sata mora biti spreman za marš pod Osiek.

Marijan.
To ne može bit, ja sam samac.

Pero.
To se ne pita, kad je nužda. Hoćemo da iztjeramo Magjare iz Osieka, a zato treba hiljadâ od Vojnika.

Marijan.
Ja opet velim: ne može bit, jer je moj Božo lud.

Božo.

Može, dada, može biti kad triba Lužanu ludih Vojnika, hi hi hi! Pa smislite, dada, kakva je to milost, kad ne samo naše selo, nego Lužan zna za ludog Boju, pa ga u vojsku zove, hi hi hi!

Marijan.

Eto vidte, stražmeštre, da je lud. Zar je taj za Vojnika, da vam samo red buni?

Božo.

E da, mislite, dada. Kad se ja ustubočim, "stoji Šokac kano kolac!" pa sam već i od gospodina stražmeštra naučio exencirati, prezentirati, maširati i najnovije, što su učili, karukilirati. (*Sve to oponaša smiešno.*) Samo još ne znam pucati, hi hi hi!

Majka.

Bog s tobom, dite, gojspa ti Almaška pomogla!

Marijan.

Ta nije nigda puške u rukû imao, stražmeštre.

Pero.

Ništa za to, oni će ga odrediti da topove vuče, za to će bit dobar.

Božo.

Jok! valjda ja nisam naš rigjan. Ne, već ako mora biti, a ja ću ko što pripovidaju, ko onaj srimski pop uzjašiti na top, pak nek me konji vuku. Sigurno će se svi Magjari od mene pristrašiti i priko Drave uteći, a ja se ko gjeneral uvezti u Osik, hi hi hi! a Frolijan će me gajdama pratiti.

Pero.

Nemam ja kada te ludorije slušat. (*Oštro.*) Marijane, rekoh vam zapovied; kad bubanj udari, da ste s Božom pred občinskom kućom. Ako ne dođete, bit ćete krivac priekog suda. Sila Boga ne moli, carska se ne poriče.

Božo.

Drum, drum, drum! drum, drum, drum! hi, hi, hi!

Marijan.

Al molim samo još jednu. Imam ja još s vami računa. Što ste tražili onomad u našoj kući?

Pero.

To ne spada amo. Ali kad hoćete baš da znate: došo sam bio, da vam kažem to, što sam vam malo prije kazo za Božu, – a jer je bubnjalo na okup, nisam imo kada.

Marijan.

Dakle ste vi to prije današnje zapovidi znali?

Pero smeten.

I jesam i nisam, kako hoćete.

Božo.

A ha! he he he!

(*Kao sjeća se nječeg.*)

Marijan.

To mi se ne vidi čist posao. No nečistiji je još onaj vaš drugi, u kom sam vas zateko s Janjom. Sram vas budi! Znajte, da sam vas već kod kapetana za to tužio, i kažem vam još, da mi niste više priko mog praga stupili, jer nisam siguran, da ne biste još brže neg zadnji put vrata našli.

Božo.

Drum, drum, drum.

Pero.

Rad prvoga se ne plašim, a rad drugog ćemo se još podivaniti za koji čas. A tebi ću (*Boži*) kad mi pod komandu dođeš, već pamet nasoliti. S Bogom!

Božo.

Kao njekoč na drumu, drum, drum, drum, hi hi hi! (*Pero naglo ode.*) Baš mu dobro rekoste, dada.

Majka.

Joj, sinko, nije dobro, neće biti dobro, Marijane.

Marijan.

Hajd nemoj mi tudi pridikovati, ženo. Ne, valjda da šutim, što je on (rugljivo) gospodin stražmeštar, da ga se strašim. Puh! gurave parade! Nek zna on, da moja Janja nit je, nit će bit soldatuša. A sad odmah idem pitat kapetana, što je od moje tužbe? – pa onda idem gospodinu notarušu dominu za Božu molit, valjda će bit kakve hasne. A ako baš ne bude, a ti za svaki slučaj spremi, što triba Boži na put. A ti, Božo, u dvor za poslom, pak se i nevišt čini. Nek bubaju koliko hoće, ne ćeš tamo ići, ako te tribaju, nek po te dodju, ja odgovoran.

Božo.

Tako, dada, ha! (*Pljesne.*) Nek dodju po svog topničkog gjenerala, a ja već znam, kako ću ih dočekati, hi hi hi!

Marijan.

Tako. S Bogom! (*Ode.*)

Majka i Božo.

Da Bog da sritno!

82

PRIZOR SEDMI.

Janja iz bližnje sobe dodje.

Janja.

Joj, majčice draga, sve sam čula, teško si ga nama.

Majka.

I sve da nije Božo upisan u vojsku, sad će stražmeštar sve kazat kapetanu, pak će baš za to morati pod Osik Božo.

Božo.

Al što mi se kod sveg tog svidja najbolje, ode dada u novom šeširu, hi hi hi! ala će ga po selu gledat i zavidit mu. Ta ni kapetanova zlatna kapa tako se ne sja, ko dadin nov šešir, hi hi hi!

Majka.

Joj, sinko, tebi je do šale, a meni srdce puca. Prem te nisam rodila, al sam te od malih nogu ko svoje dite odhranila, obljubila i na te se svikla, pak mi je žo, žo, što ćeš otići, a Bog zna hoćemo l' se –

Božo.

Hvala, draga majo, na svoj ljubavi. (*Ljubi joj ruku.*) Ali ne bojte se, Bog se brine za crvka i mravka, a ne bi za mene ludjaka! – Nego idem ja za poslom, ko što dada reče, a.uz to da se i ja malo spremim, ako bi baš došli ti arnauti.

Majka.

Hajde, hajde, sinko! A i maja će ti mahom izpeć na put pogaču. A ti, Janjo, spremaj čiste rubine Boži, dva para, znaš, i pripravi torbe. (*Ode s Božom.*)

PRIZOR OSMI.

Janja sjedne k stolu.

Janja tužno.

Da spremam – da ga odpremam, kao čovika na smrtnoj postelji, il onog, kog na gubilište vode!... Joj Božo, poštena dušo! Žalostno tebi i meni odpremanje tvoje! Tko će mene od sele prid majkom i prid ostrim dadom zagovarati? Što sam sve do sad čuti morala, – a što ću tek... – U srdcu mi sad već živi pakao gori!... Joj! to li su te ljubavi slasti? To li je, što Pero reče: gdi je ljubav, tud je Bog, Bog je ljubav! Ta kakov Bog? ta to je nemilostivi krvnik... Oh! Bože prosti mi grišnici, što rekoh u svom jadu. (*Stanka.*) Al što? (*djipi*) što unaprid zdvajam? unaprid sebe čemerom ubijam?... Oh! dragane moj! ti

83

jedino ufanje moje, ti podporo moja, koja ćeš mi pomoći snositi sve teškoće... ljubav tvoja će ih osladiti i olakšati! – (*Ode u bližnju sobu, za čas opet dodje noseći košulje i dvie torbe.*)

Evo tužna odpremanja! Ovu najlipšu rubinu i gaće, što sam Boži razplitala, oh! onda, kad još ništa ne znadoh o ljubavi, i kad me je on već davno prije u srcu nosio, al mi se ne očitovao – te rubine nek sobom nosi, neka se ponosi; nek se sića, žalostna mu srića! svoje nesritnice Janje... Joj, možda će mu te rubine i samrtnice biti! (*Sláže ih u jednu torbu.*)

PRIZOR DEVETI.

Marijan *naglo unidje.*

Marijan.

Tako, tako! Kako pravo, tako zdravo. A gdi je Majka?

Janja.

Eno u kući pogaču Boži zapriće.

Marijan.

Dobro. (*Viče.*) Mando! (*Janji.*) Idi zovi mater. (*Izidje Janja.*)

Marijan *hodajuć.*

Hoću ja tebe, Vlašino, učiti, kako se Šokice ljube.

PRIZOR DESETI.

Majka *brašnavih ruku s JANJOM dodje.*

Majka.

No Marijane, eda l' što izredi?

Marijan.

To se zna.

Majka.

Dakle ne će Božo ići?

Marijan.

Mora, tu mu ne pomaže ni parok, ni notaruš. Ali sam izradio, da i onaj Vlašina otić mora. Kapetan odmah mu je zapovidio, da se sprema, te će naprid seliti i naredjivat kvartilje. Sad ćemo barem biti mirni od tog bezobraznika. Za Božu samo spremi sve, jer tek što nisu počeli bubnjat.

Manda.

Pogaču sam već zapretala a evo i rubine je Janja spremila.
(*Pregleda torbe. Čuje se vani bubnjanje.*)

Marijan.

Evo čuješ. Medo igra prid komšijskom kućom, skoro će i prid našu doći. A gdje je Božo?

Manda.

Eno ga u dvoru, sprema se valjda.

Marijan.

Neka ga, doći će oni već po njega. (*Čuje se jače bubnjanje.*) Oho! to se naglo baš mašira. (*Gledne kroz prozor.*) Evo ih bogme uprav našoj kući. Ded gledj, je l' pogača već pečena, pak donesi i bocu vina, da se dica pokripe.

Manda.

Mahom, mahom. (*Ode, čuje se vani žagor, pievka, jauk žena.*)

Janja za se.

Joj meni!

PRIZOR JEDANAESTI.

Dolazi više momaka zakićenih po vrbonkaški, graničari ih prate, nekoliko djevojaka, žena, djece i gajdaš FROLIJAN svirajuć u gajde.

Marijan.
Žalostna vam, dico, svirka i popivka.

Njekoji.
A što ćemo, dado, kad se mora?

Drugi stražmeštar.
A gdje je taj veliki gospodin Božo, što ne htjede ausrukovati po zapoviesti? il želi valjda, da ga u gvozdju tjeramo?

Marijan.
Tu je, tu je, ne bojte se, nije utekao, samo dok mu se pogača izpeče.

Drugi stražmeštar.
Mi nemamo kad čekati. Dobit će on već u logoru provunta i cipovke.

Marijan.
Molim, molim, odmah će doći. (Viče.) Mando!

Majka Manda dolazi noseći bocu.
Evo vino, a sad će i pogača biti pečena, samo mrvičke jošte.

Marijan.
De žuri i reci Boži, odmah da dodje, i donesi još jednu bocu.

Majka.
Mahom. (Izidje.)

Marijan.

A vi, dico, de se mrve pokripite, daleko je do Osika. Gospodine stražmeštre, izvolite, neće bit s gorega. Pak i momci vaši; još imade u Marijana. (Daje mu bocu.)

Stražmeštar *primajuć ju.*
Hajde de, prem je prot reglamau, ali nismo u glidi i pred frontom. U dobro zdravlje i našeg sretna puta i povratka a vašeg ostanka.
(Nategne i daje drugim graničarom.)

Svi.
Da Bog da i Majka božja!

Marijan.
Pijte samo, junaci. (Viče.) Mando, daj drugu bocu.

Majka Manda doletivši, nosi drugu bocu i hljebac i suha mesa.
Evo druge. A odmah ću i pogaču doniti.
(*Marijan prima bocu, Janja hljeb i meso, te u torbu spravlja, brišući suze.*)

Marijan *seoskim momkom.*
Pijte i vi, dico, sad ste već s onima jednaki. Ded Frolijane! pak ćeš bolje pirit. (Gajdaš Frolijan pije, pak daje drugovima, koji piju.)

Majkanosi pogaču pireći u ruke i prebacujući ju tamo amo.

Evo i pogača, drž, Janjo, torbu. (Spravi ju. Za ovim dolazi Božo, smiešno odjeven i nakaradjen. Na glavi mu crn šešir s podignutim obodom kao gjeneralski, okolo njega parta od slame i peruška zatakuta. Kabanica mu isto tako slamnom partom porubljena, i čakšire. Svi se glasno smiju: Ha ha ha! osim Marijana, Mande i Janje.)

PRIZOR DVANAESTI.

Božo i prijašnji

Božo.
A što se smijete kao lud na bradvu?

Majka.
Joj! joj! sinko.

Marijan.
Mani se, ženo, ta i drugi su se nakitili, pak –

Božo.
Da kako, dada, hi hi hi! Al ja lipše malo, ko njihov gjeneral, kako bi se inač razpoznavo. Momci! Samo junački, svi za mnom, pak da viš pokora od Magjara. Osik mora pasti! – A sad, Frolijane, na polazku nam završaj onu znaš soldačku: "Travo zelena!" (Frolijan počme svirati napjev, Božo napried pjeva, a drugi, osim Marijana, Mande i Janje, tiho mu gude.)

Božo pjeva.
Travo zelena, travo prezrila!
Tko će tebe, travo, kosit, kad ja moram pušku nosit?
Travo zelena!
Žito zeleno, žito medeno!
Tko će tebe, žito, žeti, kad ja moram cibok jesti?
Žito medeno!
Dado medeni, dado rodjeni!
Tko će tebe, dado, hranit, kad ja moram cara branit?
(Grli Marijana.) Dado rodjeni!
Majo medena, Majo rodjena!
Sladka mi je tvoja hrana, ali gorka carska brana.
(Grli majku Mandu.) Majo medena!

(Sad Božo, gledajući Janju prestane pjevati i snuždi se. Drugi momci nastave):

Ljubo medena, ljubo šćerna!
Tko će tebe, ljubo, ljubiti, kad ja moram glavu gubit?
Ljubo medena!

(Ovo pjevajuć, gdje koji momak grli se sa svojom dragom.)

Seko rodjena, seko medena!
Tko će s tobom špancirati, kad ja moram maširati?
Seko medena!

(Ovo pjevajuć, opet gdje koji momak grli se sa svojom sestrom. Na to i Janja pristupi Boži, da ga zagrlji, al on se od nje s tugom odvraća i udaljuje, pak uzev od jednoga bocu, opet zapjeva):

Vince rumeno, vince crljeno!
Tko će tebe, vince, piti, kad ja moram Vojnik biti?
Vince rumeno!
(Gajdaš stane.)

Božo nazdravi.

U dobro zdravlje, dragi dado, mila majo! S Bogom mi ostajte, pak ne tugujte. Bog će dati, pak će dobro biti. (Napije se malo, ostavi bocu, pak poljubi otca i mater u ruku.)

Marijan i Majka Manda.
Da Bog da! S Bogom sinko! (Razstaju se. Božo žalostno pogleda Janju snuždenu i podje k torbama.)

Majka.
Janjo! izprati donikle Božu i ponesi mu torbe!
(Janja podje, al Božo prije sve skupi, i odmahnuv joj rukom s velikim ganućem, uprti torbe pak van, a svi drugi za njim.)

PRIZOR TRINAESTI

Marijan sam ostane u sobi i hoda gore dolje zamišljeno. Za malo unidje Župnik.

Župnik.
Hvaljen Isus, dragi Marijane!

Marijan *trgnuv se*.
Uvik amen, gospodine. Od kud ta ridka srića i milost našem domu?
Da sam Vlah, žitom bi vas posuo.

Župnik.
Neka, neka Marijane. Česti gosti nisu uvijek najmiliji. Dodjoh, da ti najprvo sućut svoju izjavim rad odlazka tvoje desne ruke, to jest Bože. Sažaljevam te, jer si već vremešan i samac čovjek; no uztreba l' ti pomoći kakve, na me i kuću moju sigurno se oslonit možeš.

Marijan *kao čudeć se*.
E gospodine, što je moralo biti, nek je; nek se careva vrši. Inače vam se lipo zahvaljujem na ponudi; ne do Bog, da do tog dodje, da vaše pomoći –

Župnik.
Nemoj tako, dragi Marijane. Znaš, drvo se na drvo, a čovjek na čovjeka naslanja. Bog sam znade, što nas u životu snaći može. – A došao sam još i rad drugoga, da te nješto, kao tvoj dobro ti misleći Župnik, svjetujem.

Marijan.
A što bi to moglo biti? Molim.

Župnik.
Evo još za nekoliko časova, pak će djeca naša izpred naše obćinske kuće, gdje ih kapetan popisuje, pod Osiek odmarširati. A to kratko vrieme dalo bi se za tvoj budući boljitak upotrebiti.

Marijan.
Ako mog Božu njegovo ludilo ne spasi, ne ćete ga lje ni vi, nit ja.

Župnik.
Ne mislim ja o Boži.

Marijan *naglo*.
Da o kom? Tko je meni priči od njeg?

Župnik.
Tiho, tiho, dragi Marijane, pak te molim kao tvoj Župnik, da me mirno saslušáš.

Marijan.
No, pa dete.

Župnik.
Od povjerljive osobe saznao sam za ljubav tvoje kćerke Janje, (*Marijan se trgne*) pak dodjoh moleć te svjetovati, da ne uciviljavaš, kako njezina, tako iskreno ju ljubećeg vjerenikova srдца, svojom opornošću, već, kad se tako žarko ljube, da pripustiš im uzeti se, pak da ih vjenčam i blagoslovim.

Marijan.
A koga vi to – i s kim vi to kao mislite, gospodine?

Župnik.
Ne pretvaraj se, dragi Marijane, kao da ti za to ništa ne znaš. No ako baš ne znaš, da ti kažem: taj vjerenik Janjin jest Pero stražmeštar.

Marijan *žestoko*.
Što? zar za tog Vlaha da dam kćer svoju? i na to vi mene, kao naš parok nagovarate? Što tad da o Vama, što o svetoj našoj viri da mislim?

Župnik.
Samo ono, što je dobro, što je bolje, što je za Janju i Peru spasonosno a i za tvoju kuću probitačno; tim više, što toga naša sveta vjera ne brani, da se Vlah, što ti kažeš, sa Šokicom, što mi velimo, vjenča.

Marijan.

No, to je valjda nova vira, a ne ona stara naša pradiđovska. Za to pravo naši sad vele: "Koliko popova, toliko bogova".

Župnik.

Nemoj tako, Marijane, sudit, jer ti toga ne razumiješ, već poslušaj, što te svjetujuć molim. Ti si uvijek bio čestit kršćanin, pak se nadam, da ćeš i sada poslušati tvog duhovnog pastira. Al ako ti se baš u sviesti to vjenčanje krivim vidi, pripusti meni, evo me, ja ga uzimam na svoju dušu. Je l' ti to dosta, za mir sviesti tvoje? (*Marijan muči i koleba se.*) Uz to pomisli, dragi Marijane, da Pero, i ako je, što ti veliš Vlah i druge vjere, ipak je sin jedne i iste naše mile hrvatske domovine, za koje oslobodjenje on radostno ide u boj; pak kao što je srčan, oduševljen za nju, bit će i u boju junakom, i ako ga Bog uzčuva, bit će sigurno i oficirom, – pak ne će l' to biti dika za tebe i kuću tvoju?

Marijan.

E da, na vrbi svirala. (*Smiešeć se.*)

Župnik

92 Pusti, pusti, Marijane. Bog boguje a čovjek luduje, kaže naša poslovice. Za to u ime Boga i ljubavi tvoje rođiteljske, što ju gojiš napram jedinici tvojoj, poslušaj me, dragi Marijane, (*tapša ga po ramenih*) pak pristani u to, što te ja, tvoj Župnik, a za sreću djeteta tvog molim. (*Marijan se koleba.*) No, pak ostavit ću ti još koji čas za promišljavanje, i nadam se, da ćeš, dok ti se evo opet za koji čas vratim, molbu moju uslišati. Je li, dragi Marijane? (*Tapša ga opet.*) Obraduj me. Pak u to ime Bog i mir s tobom, dok se opet vidimo. (*Župnik ode, Marijan hoda zamišljen po sobi, iza male stanke stupi unutra Pero stražmeštar.*)

PRIZOR ČETRNAESTI.

Pero i Marijan.

Marijan Peru začudjen gleda

Pero.

Moji su časovi već prebrojani. Vašu je tužbu kapetan uslišao. A da se uvjerite, da sam pošten čovjek i Vojnik, koji ne nosi u srcu mržnje za to, evo neću da odem, a da vas ne zamolim za oprostjenje radi onog, što sam vam se posljednji put zamjerio. Daklem molim vas, oprostite mi. (*Pruž a mu ruku.*)

Marijan *dulje ga mjeri, ne dajuć mu ruke, za tim.*
Eh! prošće kao i kolje.

Pero.

Nije svejedno. Osim toga prošću treba ekserâ, a ako toga nema, da čvršće stoji, treba mu kao i kolju pletera, kao što i meni vašeg oprostaja i blagoslova.

Marijan.

Kakova blagoslova? tko ste vi moj?

Pero.

93 Ako još nisam vaš, ja to želim biti što prije. (*Marijan se uznemiri.*) A da me bolje razumijete, izpoviedam vam: da ja vašu Janju srdačno i iskreno ljubim, i u to ime molim na razstanku vaš blagoslov. Budite mi otcem, kao što ste kćeri vašoj a mojoj vjerenici.

Marijan *iza stanke.*

Ne može biti ni jedno, ni drugo.

Pero.

Ali ako vam kažem, da Janja ničijom više ne može biti nego mojom? Ja sam ju obljubio, ona mene, pak ja njen, te njen, ona moja, pa moja.

Marijan *žestoko.*

To nije istina! to ne može biti! (*Hoda uzrujan; iza male stanke vikne oštro: Janjo! Janjo! Janja naglo stupi u sobu i spazivši Peru trgne se.*)

PRIZOR PETNAESTI.

Janja, Pero i Marijan.

Marijan *oštro*.

Sad mi istinu kaži: (*Prieteć se.*) Je l' istina, da je onaj tebe obljubio, da je on tvoj vjerenik, a ti njegova vjerenica? kaži, ili –

Janja *izprva neodlučna od straha, zatim*.

Ni – je –

Pero *začudjeno, tiho Janji*.

Ah! što reče, da od Boga nadješ!

Marijan.

Ha! ne rekoh li, da istina nije? inače bi vas oboje ona puška o zidu vinčala. Da! Pak sad mi tek puče prid očima. Vi ste se spleli s našim parokom, koji malo prije za to tu bijaše, da me u toj huki i buki i vrbonkaškoj gunguli obratite i navedete, da moju Janju vam za ženu dadem. Al zalud vam majstorija. Ne dam je, a najmanje vama, Vlahu! Nikad, nikad!

Pero.

Čast i poštenje vašem gospodinu paroku. Al ja vam velim iskreno, da Janja nije istinu rekla, i žalim se na nju, što u ovom odlučnom času moram ovdje pred vama kao lažac stojati. (*Marijan začudjeno motri te Janju te Peru.*)

Janja *padši na koljena pred otcem*.

Ah! oprostite, dragi dado, ja sam slagala, ja sam kriva!

Marijan

A što sad opet čujem? Tko sad laže? – O vi mudre ptice, poznam vas. Lažete oboje, samo da me sebi primamite. – Al sve da bi istinu govorili, ne ćete, ne, dobit mog blagoslova. (*Čuje se bubnjanje tiho.*)

Pero.

To se mene tiče. Marijane, još vas posljednji put kao otca molim, blagoslovite!

Marijan.

Ne, ne, nikada!

Pero.

Kad je tako, a vi s Bogom ostajte! Predraga Janjo! nesudjena mi ljubo, i tebi možda posljednji s Bogom! (*Hoće da ju zagrlji.*)

Marijan *brani mu grlit se*.

Što? meni na očigled? Prokleti bezobrazniče, ta ni grob vas s njom zagrliti neće.

Pero *odlučno*.

Rekoste grob. O naći ću ga lasno na junačkom bojištu i bit će mi drag al i slavan; jer ću pasti za milu domovinu. Ali što će biti od sirotice Janje moje? Bojim se, što nam blagoslova uzkratiste, da s groba moga ne će pasti na vas prokletstvo.

Marijan.

Za to baš ne će lje, za to se ne bojim. (*Glasno dobovanje se čuje.*)

Pero.

Bubanj zove. Da si mi od srca pozdravljen, mili glasniče za obranu drage domovine i junačku smrt! S Bogom, premila Janjo! (*Niomom tugom oprašta se od Janje i polazi žurno van.*)

Marijan.

Da, da, to vam je svatbena svirka.

Janja *cikne*.

Meni svirka na stratište!

(*Padne u nesviest, čim Pero izidje. Kroz otvorena vrata vide se prolazeći vojnici uz klicanje: Hurah! S Bogom! Majka iz druge sobe pritrči onesvieštenoj Janji. – Župnik hoće da udje na vrata k Marijanu, ali ovaj mu ulazak brani.*)

(*Zastor padne.*)

ČIN ČETVRTI.

Soba kao u trećem činu.

PRIZOR PRVI.

Marijan sjedi desno, Majka Manda na lievo šije.

Marijan kašljucajuć.

Eto, kako nam je sad sve u selu mirno, odkad ti bisni graničari odoše; ta ni smutnje, nit svadje, nit bezobrazluka.

Majka.

Samo da su nam dica naša doma! Al tako! (*Uzdahne.*)

Marijan.

Šuti, ženo, i to neće valjda navik trajati. Bogu se moli, pak će sve dobro biti, znaš, kako nam Božo na razstanku reče.

Majka.

Molim kronicu i danju i noću i na svete mise sam dala, jednu Almaškoj gospi, drugu svetom Valentinu od glavobolje, za njega.

Marijan.

Uzdaj se u Boga. Da je Božo posve lud, davno bi ga doma poslali; valjda mu je dobro, kad ništa ne poručuje

Majka.

Joj nema tamo dobra, starče moj. A znaš li, što je Toma Filakov pripovidao, kad je ono prije dvi nedilje kod Čepina bio?

Marijan.

Id' molim te, tko bi još njemu virovo. Došo doma, pak mora štogod pripovidat; al sigurno logora ni vidio nije, a netoli da je s našom dicom divanio. Ti misliš, da je to kao na drumu. Evo mi juče naš domin notaruš pripovida, kom se može virovati, jer on s velikim sudcem svakčas posla ima – a taj mu je pripovido, da nikog u logor ne puštaju, ako nema pismeno od kakve vlasti; sad se ni našima ne viruje rad špijunstva, jer bi kojigod mogo viditi, kako je u logoru, koliko vojske, topova, pak Magjarima u Osiku dokazati. Već su takove izdajice uhvatili, takove, što no ih zovu Magjarone, pak ih bogme i puškarali, da ne odnesu novine Magjarima. – I pravo je. – Sad znaš, kako je, a što brblja Toma Filakov, ne vridi ni pišiva boba.

Majka.

Ta pa virujem, kad gospodin notaruš kaže.

Marijan.

Što više kaže, veli da gospoda tako međj sobom divane, da naša vojska nije više u Čepinu, nego da se sa svih strana u okol Osiku približaje, pak će tako u jedan mah na Osik da juriša, samo se ne zna kad.

Majka.

Teško si ga onda našem Boži!

Marijan.

Ti sve jedno te jedno; što ciloj vojsci, to i njemu.

Majka.

Joj, ako pogine, što ćeš onda? što će naša Janja? Ta jesi l' ga vidio, kako je na razstanku tužno ju pogledo, od žalosti velike š njom se ni ne oprosti, nit dopusti da mu torbe nosi, već ode kao mamen. Joj siromašak!

Marijan.
Mani se! znaš, što se veli: Bog dicu, lude i pijane čuva. – A što se mene tiče, imade slugana na svakom plotu. Nego radi Janje mi je jedino zor.

Majka.
Ta skupa su od maloće kao brat i sestra odrasli i volili se, pak bi nam u toj starosti našoj lipa zamina bili.

Marijan.
Tako je. (Zamisli se.) Nego jes' čula, ženo, kaži der ti meni, za što nam Janja od njeko doba tako često poboljava? Ta bila je zdrava kao drin, a puna kao jabuka, sve do njekoč –

Majka.
Joj drago si, starče, tuga, tuga, nemila druga.

Marijan.
Hm, hm! ipak mi je smišno. Ta do vraga, valjda sam joj već iztiro iz glave onog kletog Vlaha.

Majka.
Bog s tobom, starče, smišno! Vama mužkim mora biti smišno, jer vi nikad ne osićate kao žensko srđce –

Marijan.
Ta no, no – Al ako baš ne osićamo kao vi, a ono bar vidimo i to kadikad bolje no vi; (digne se, ostavi posao) no za to nećemo se priti – nego deder ti lipom zgodom propitaj i izpipaj od diteta, s čega mi poboljava, pak joj lika traži, ako ga imade ... A ja sad idem kovaču vidit, je l' mi natego šine. A zbilja, gdi je Janja?

Majka.
Otišla je na zdenac, ta valjda će skoro doći.

PRIZOR DRUGI.

Janja dolazi, imajući na sebi gornju haljinu, gunjac kao što ga i ženske zimi nose, te koršov s vodom, stavi pod stol.

Janja.
Hvaljen Isus!

Marijan i Majka.
Uvik, Amen!

Majka.
Mi baš o tebi. A jesi l' mi ozebla, čedo moje? (Ustane i pomiluje ju.)

Janja.
Mrvičke, mila majo. Siverina vani, i već snižne lepirice propadavaju.

Marijan.
I vrime im je, tu je Tominje, a što kasnije počme, to se možemo oštrijoj zimi nadati. Skoro da neću tribati novih šina, ako tako podrži. (Motri Janju.)

Majka.
Joj, kako će našem Boži biti na snigu, kakvi li će mu božić osvanuti, kako li će ga sprovesti? kuku! (Janja snuždi se i sjedne kraj peći.)

Marijan.
Opet ćeš začet? idem da ne slušam. (Ode.)

Majka.
Kako je na kraj srđca, ne smiš mu ništa o Boži spomenut, kao da on nije naše dite, makar ne rodjeno, al kod nas odhranjeno, s tobom odraslo, jedinice moja. Pa kako za njim da ne žalim, da ga ne spominjem? Ta je l' da je i tebi ga žao, čedo moje? (Pristupi k njoj.)

Janja.
Te kako, mila majo!

Majka.
Pa je l' da bi volila, da je on doma?

Janja.
Te kako bi volila, majo.

Majka.
Pa je li, za to si mi uvijek i žalovita, što ga ne vidiš?

Janja.
Da – da bogme, sladka majo!

Majka.
Pa je li, golubice moja, za to ti i lice vene, odkad on ode? (*Miluje ju.*)

Janja *smeteno.*
Ta – ta – znate, sladka majo – ja – ja – sama ne znam –

Majka.
Ta ne stidi se, golubice majkina, kaži, kaži sve majci svojoj –

Janja.
Ta – ta – jest, mila majo –

Majka.
Pa za to mi i boluješ, srdce moje, evo i sad mi drhćeš, kao da ti je zima; pa skini haljinu, da ti od peći jara bolje tilu dopire –

Janja.
Ta ta ja ne znam, majo – al na srdcu mi zima...

Majka.
Joj, dušice majčina –

PRIZOR TREĆI.

Mandokara, vračara, naglo dodje.

Vračara.
Hvaljen Isus, imenjačo drugo! (*Janja, čuvši joj glas, trgne se.*)

Majka.
Uvik, Amen (*Uzbuni se.*) A odkud tako, Mando?

Vračara.
Ta znaš, drugo imenjačo, izašla sam malo na vratôca, da vidim, kako lepirice sniže i kakvo će bit vrime gledeć na njih kako lete – a baš tvoja Janja mimojde sa zdenca, a htidoh joj nješt' reći, al ona žurkom ode – još malko postajah, al spazih i tvog Marijana, ode kovaču; ha, smislim, baš dobro, pa ću moći malo na samu s vami podivanit se, te tako dodjoh, imenjačo drugo.

Majka.
A baš sam i ja na te pomislila, imenjačo.

Vračara.
A znam i za što. Joj, Bože dragi, velik ti je prostran svit, pa se sazna, do sitnice, što u dalekom svitu biva, a ne bi, što u našem seocu! (*Janja se strese.*) Da, da, hoću da kažem što njaki kažu: "Krtina pod zemljom ruje, al joj se za trag ipak znade." To jest hoću da ti kažem: da znam, da ti je Janja tvoja bolna.

Majka.
A znaš li, što joj je, imenjačo draga? prigledj der, jesu l' uroci, čini, čemer, nastup, što li je?

Vračara.
Davno sam ja tu bolju na njoj opazila; i ja bi joj u prvi mah već pomogla bila, e! al tvoja Janja tudji se od bake Mandokare, evo viš ko i sad; inače prodje kraj mene, pa hoće neće da mi hvaljen Isus nazove, kan da sam ja najgora u selu, ili što joj je zlobni svit valjda o meni uši napunio.

Janja.
Ta nije, teto, nije, već znaš, znaš –

Vračara.
Ta šuti, dite, zna baba Manda sve, zna, što se ne samo kod notaroša, već i kod gospodina paroka pa čak i kod velikog sudca u kući kuva, a ne bi znala za te, he he he! pa da si se meni povirila samo, ta ja bi te u svom srcu prikrila, t. j. htidoh reći: iz svog bi te srca krvcom napojila, a da bi ti od lika bilo, – a tako sad je već teže.

Majka.
Joj, draga imenjačo, ta što je, reci.

Vračara.
Eh znaš, nije opet dobro sve prid dicom divanit. Janja je još postidno divojče, ta nevino dite, hajdemo mi u kuću, znam, da ima još i vatrice –

Majka.
Ta teke smo užinali –

Vračara.
Pa ne ćemo zebsti, a bit će malo i pokripe za baku –

Majka.
O kako ne. A ti, dite, grij se kraj peći. (Odu.)

PRIZOR ČETVRTI.

Janja sama.

Janja za malom stankom skoči sa stolca.
Što je daleko bilo, sada je blizo, – a što se do sad krilo, nikad više ne će! (Lomeć rukama.)
Od ove vištice što bi se skrili moglo? Joj meni! Što će Majka, kad čuje? Ta joj meni sirotici, što učinih od sebe! Ta bolje da me nema! (Sjedne kraj peći i skrije rukama lice.)

PRIZOR PETI

Marijan naglo unidje, Janja se trgne.

Marijan oštro.
A gdi je Majka?

Janja.
U kući, dado dragi.

Marijan.
A je li tu još i Mandokara?

Janja.
Valjda je; malo prije ode s majom u kuću.

Marijan naglo izlazeć u kuhinju.
Baš kako triba.

Janja.
Evo olujine, – sivaju munje – skoro će udarit grom u mene nesritnicu.
(Čuje se iz bližnje sobe Mandokarin glas; Marijane, Bog s tobom jesi l' pobisnio?
Zatim Marijanov: Ovamo! ovamo!)

PRIZOR ŠESTI

Marijan unilazeć u jednoj ruci drži bočicu rakijsku,
drugom vuče Mandokaru u sobu, Majka Manda ih sledi

Marijan.
Ovamo, da te pitam, što u mojoj kući tražiš, aj vištice? – Što je to?
(Turajuć joj bočicu pod nos.)

Vračara.
Zlo te ne vidilo, što bi bilo! rakijsko srče!

Marijan.
Ne virujem, ne! Loči tu preda mnom, otruj sama sebe, da te nema više u našem selu.

Vračara.
Ta već sam u kući pila, evo žive imenjače –

104 Marijan.
Gujo, popila bi crtalo, a ne to srče, – al ti se ne će, je l'? jer si to za moju kćer pripravila!
Loči, rekoh ti, jer ću ti sad to srče u gušu stirati, loči!

Vračara.
Isuse, Isuse!

Marijan.
Nečišnjaka zazivaj, vištice, komu služiš, – (Naturi joj bočicu na usta.) loči!

Vračara počne grcajuć piti i sve kao da klokée.
Joj, joj, joj!

Marijan.

Loči, halu proždrla, da te nema! (Na što vračara zagrcne se i izprska rakiju, kašljajuć.)
Aj gorko je, bljutko je, aj? što si od kojekakvih travurina skuvala, da mi moje dite truješ,
crkni ti od toga!

Vračara.

Marijane, Bog te ne vidio, tko je još od sajtluka rakije crko? ha ha ha! To bi moro
svakdan pijani Acko stoput na dan crkati.

Marijan pogleda u ženu si
Mando! je l' rakija bila? istinu reci, jer –

Majka.
Jest, sunca mi, Marijane.

Marijan miriši iz daleka sajtluk.
Pa dobro, rakija! rakija! – Al kaži mi, što si došla vištice, amo? Tko te je zvao, aj?
(Metne na stol bočicu.)

Vračara.
Pa nitko; došla, došla!

105

Marijan.

Misliš, da ne znam? Misliš, da mi nije kovačica kazla, aj? došla si, vištice, da mi dite
truješ, kao što si Filakovoj Tezi i Gjuraškovoju Margi koješta piti davala.

Vračara.

To je dakle kovačica svitlila? Pa dobro, dobro, to će već Filakova Teza i Gjuraškova
Marga š njom razpraviti. – Ali kao za što bi ja imala i tvojoj kćeri takva šta pit davat?
nije l' ti i to kovačica tvoja kazla, aj? pitaj der ju, tu mudru pticu, možda i za to zna, he
he he!

Marijan.
Što? dakle ti misliš, da je moje dite kao one – aj?

Vračara.
Ne mislim ja, već tvoja kovačica, i eto ti sam kažeš, da sam za to došla –

Marijan.
O tri sta ti vištičkih muka! (*Ščepa ju.*) Ženo, otvaraj vrata! No otvaraj, što ti rekoh!
(*Majka Manda otvori.*) Do vraga, vištički gadu! vražja smutljivice! (*Baci ju van*) Tako
da si i ti, babo, š njom učinila, kako ti je priko praga stupila.

Vračara *opet proviri na vrata i vikne.*
Prije vlaha Peru, vlaha Peru! (*Pak uteče.*)

Marijan.
Gledj aveti! (*Pojuri na vrata pak se opet vrati.*) Ta daj mi pušku, sad će biti čuda od
Mandokare. (*Laća se puške.*)

Majka *brani mu.*
Ta nemoj, Marijane, da bude još veće nesriće. Nije se sad šalit puškom, ratno je vrijeme,
priki sud proglašen.

Marijan.
Ta šta nemoj? pa nek je!

Majka *opet mu brani.*
Ta nemoj, Marijane, za Boga!

Marijan *stiša se.*
Al pravo veliš. Nije vridna ta vištica ono malo baruta i olova, nego nju triba kao guju
batinom utući. A to će odmah i biti! (*Izjuri na polje.*)

Majka *hoda po sobi lomeći rukama.*
Juh, juh mene kukavice sinje! Juh!
(*Grune se u prsi i sjedne kraj stola, sakrivši si rukama lice.*)

Janja
pade pred njom na koljena, položi joj glavu u krilo, plačući.
Majko mila, jedinice majko!

Majka *gura ju od sebe, tužno.*
Nisam ja tvoja Majka više, nit ti jedinica moja...

Janja.
Oprosti, premila majko! (*Grli joj koljena.*) Oprosti! tako ti ljubavi tvoje, oprosti hudoj
grišnici!

Majka.
Joj, kuku! što učini od sebe, da od Boga nadješ! što osramoti dobru majku svoju?!

PRIZOR SEDMI.

Marijan *dodje naglo.*

Marijan.
Nigdi je. Učini se nevidovnom, vištica! (*Janja djipi, ode u stranu.*)
No, kakvo je to opet kocanje? što ste zaplakane?

Majka.
Joj! joj! i ne plakale, kad, kad –

Marijan.
No što je, kad –

Majka.
Kad će nam ta vištica sad kuću da osramoti prid cilim svitom, kuku!

Marijan.
E, pa to ti je tvoja imenjača. A ti još š njom u kući sidiš, divane razpredaš i rakiju piješ –

Majka.
Joj, guju popila! A što sam mogla, kad ište; znaš, kakva je –

Marijan.
I ti si to znala, pak ipak –

Majka.
Ta nije mi rad nje, već pomislih, kad je već sama došla, da ju upitam rad diteta našeg –

Marijan.
Što? što? pa zar ona da mi dite liči? ta trovnica!

Majka.
Marijane, Bog s tobom, pa je si l' sam kazo, da joj lika –

Marijan.
Al' ne kod vražje matere! No pa je li što god govorila, što Janji fali? (*Janja zadržee, i oborivši glavu krije lice.*)

Majka.
Ta, ta istom počesmo o bolještini, a ti hrupi u kuću,

PRIZOR OSMI.

Teza i Marga, žene, stupe naglo unutra.

Teza i Marga.
Hvaljen Isus!

Majka.
Uvik, Amen ! (*Ode u stranu s Janjom.*)

Marijan premjeriv ih okom.
No što je, žene, valjda opet kakve spletke?

Teza.
Da, čiča Marijane, al koje si ti spleo.

Marijan.
Ja?

Marga.
Da. Je l' istina, da si ti kazo, da je baba Mandokara –

Marijan.
O toj vištici ni spomena više, jer –

Teza.
No pa dobro, nećemo. Al je l' istina, da si ti reko, da je ona s nama dvima posla imala?

Marga.
Da, da, samo nam to kaži.

Marijan.
No, pa šta je? ako sam reko, reko, kako kupio tako prodo.

Teza.
E, nije, čiča Marjane, to tek tako. Al naše poštenje?

Marga.
Naš dobar glas?

Teza.
Pa ruglo od svita?

Marga.
Pa naši muževi ako začuju?

Teza.
Pa gospodin parok?

Marijan.
Dosta, dosta. Ako sam pred onom višticom kazo, valjda ne éete misliti, da éu po selu
bubnjati, kao što vam je ona to već izbubnjala. A je l' vam ona kazala, i od kog sam ja to éuo?

Teza i Marga.
Nije, samo da si ti to reko.

Marijan ljutito.
E, viš smutljivice, ta da mi je tu sad, izprebio bih je kao guju.

Teza.
A da tko je tebi kazo?

Marijan.
Jo, pa kovačica.

Marga.
Što, ta seoska torokuša?

Teza.
Ta noćna sklata i utvara?

Marga.
Pa i ona smije još u nječije poštenje dirati?

Teza.
Ta nije poštenom u selo naše ni dovedena! –

Marga.
Ta danas još za njom se rep vuče!

Teza.
Da je čestita, nebi svakomu vraču i vračari hodala –

Marga.
Već bi svoju lipu dicu imala.

Teza.
I ne bi je muž svak čas bijo –

Marga.
I ona smije još nješto o nama govoriti, ta –

Marijan.
Sad nek je već dosta, ne éu više da slušam litanije njene, idite pak ih njoj očitajte, što to
mene košta –

Teza i Marga.
I ići éemo, i ići éemo.

Teza.
Znat ée ona, koliko je težak čekić kovačev.

Marga.
A je l', čiča Marijane, viruješ li ti to, što je ona tebi o nama rekla?

Marijan *skrećuć s rameni*.
A što znam ja? i virujem i ne virujem.

Teza.
Tako?

Marga.
I baš tako?

Teza.
A hoćeš li virovati, ako mi tebi štogod kažemo?

Marijan.
Možda hoću, možda i neću.

Teza.
Hoćeš, hoćeš, evo ti oka na oko. (*Janja se strese*) Evo ti kćerke tvoje, te oholice, tobožnje svetice, što se tudji od naših momaka, ko da je od cara odpala, a ovamo s Vlašinom soldatom ašikuje, i na svakom mistu š njim se gri.

Marijan.
Što? što reče? (*Začudjeno.*)

Teza.
Istinu rekoh, a ti ćeš se za kratko vrime osvidočit.

Marga.
Što si nama prilipio, to bi tvojoj Janji tribalo –

Teza.
Al je sad već kasno, ni Mandokara joj više ne pomože –

Marga.
S Bogom, samo pripravljajte pelene. (*Ode naglo.*)

Teza.
Da, da pelene, da vam Janja ne vene. S Bogom. (*Ode.*)

Marijan *pogleda čas ženu, čas kćer.*
Ta ženo, ta kćeri, što ja to čuh? (*Manda se grune u prsa, Janja krije lice.*) Ta je l' istina, pa da si počupam ove u poštenju osidile vlasi, il da si život ukinem, kad to doživih! Je l' istina, govorite, ili –

Janja
padši pred otcem na koljena i grleći mu noge, jecajući.
Jao, kuku, istina!

Marijan *izvijajući se i gurajući ju od sebe.*
Ha, ta nisi vridna, da te zemlja više nosi!
(*Mahom segne za pištoljem, što o zidu visi i naperi na nju. U isti mah uleti Župnik u sobu, te uzbije mu odapinjuću ruku. Hitac promaši Janju, ali udari u sliku propetoga, viseću na lievoj strani; slaklo zazveči i slika padne na zemlju. Janja cikom jaukne.*)

PRIZOR DEVETI.

Župnik i prijašnji.

Župnik.
Tako? Dotle si dotjero u bjesnilu svom, da na svoje rodjeno čedo pucaš? Gle Bog je odvratio zlokobni hitac, primiv ga na se; ali – njim si ti udario Boga a ubio sebe sama. Sad znaš, što te čeka u ovom ratnom vremenu, kad je prieki sud proglašen: sramotna smrt na ovom, a, ako se ne pokaješ, vječna kazan na drugom svijetu. Bog je oprostio Mandaljeni, ali Kainu bratoubojici nije, a ti si gorji od Kaina, hotjev umoriti rodjeno si čedo. – Nisam li te kao dobromisleći ti pastir tvoj liepo svjetovao i molio te, da dopuštaš vjenčati Peri Janju? Ali ti ne htjede; eto ti, na što te kruta opornost tvoja dovela – Ne ostaje ti ništa drugo, nego skruši se, pokaj i popravi, što si kćeri svojoj skrivio, da ti bar duša ne pogine na uvijek. A tako i ti, Janjo, popravi i gorkimi suzami kao druga Mandaljena okaj zlo, koje si na cielu kuću navalila, eda ti se Bog smiluje. A sad mir s vami i s vami Bog! (*Župnik ode. Marijan zadubljen u očajne misli iza stanke.*)

Marijan.
Kakov s nami Bog? U ovoj kući više Boga nema, on ju je ostavio, ona je prokleta! A to prokletstvo nanese joj ti, grišna kćeri! ti me navede na zločin! Za to seli izprid mojih očiju daleko od ovud, da te više nigda ne vide, i nikom ne kaži, da si moja kći, nit se igda više vraćaj amo! –

Janja jecajuć.

Hoću, dragi dado, hoću odmah, to sam i zaslužila.

Marijan.

Ženo, donesi joj par rubina i komad krušca, i to nek joj je sva svatbena prčija. (*Majka Manda ode u bližnju sobu po stvari, Marijan hoda uzrujan još gore dolje po sobi.*)

Majka donoseći zavežljaj.

Joj! da sam znala, da ću te tako odpremati, kćeri moja, bolje bi bilo, da sam kamen misto tebe rodila i u vodu ga bacila. Kako sam te kao cvitak njegovala, kao dušu svoju milovala, a ti tako osramoti i ojadi majku svoju! – Za to idi! Idi u svit, da okusiš, kako je gorko tudju majku majkom zvati, tudji krušac blagovati. Na! (*Pružaj joj zavežljaj, Janja ga prima.*)

Na! pak idi s milim Bogom, proklinjat te neću, dosta ti je tvoga jada... Idi, našla bolju sriću u tudjini, nego što si ju proigrala, a kod mile majke svoje. (*Jecajući.*) Joj! a tko će mene staru zaminjati? tko me bolnu njegovati? tko me mrtvu oplakati? tko mi grob moj pobusiti? – Ali kad je tako htelo da bude, da ostanem samohrana jadnica – a ti idi, idi, dite moje! –

Janja

na koljenih pred majkom uhvati ju za ruku i ljubi ju jecajući.

Premila jedinice majko, nikad na te i ljubav tvoju zaboravit neću! Oprosti mi, oprosti!

Manda.

Idi, idi, Bog ti se smilovao!
(*Hoće da ju zagrlj i poljubi.*)

Marijan trgajući ju od Janje.

Nek je dosta, ženo, jer toga zaslužila nije. Nek samo seli iz kuće.
(*Oduvče majku Mandu u bližnju sobu.*)

Janja za njim šireći ruke.

Oprostite, mili dado! S Bogom, mili roditelji moji! na svemu vam hvala! – (*Iza male stanke digne se, uzme zavežljaj pak nastavi tužno*): Dakle da selim iz rođjena doma,

što ga je i Bog ostavio i prokleo, a kriva tomu sam ja. – Kuda da selim? – Daleko – daleko – da me oči roditelja nikad više ne vide. Oh! to je gorko, pregorko! U to zimno doba, oh! ledeno mi tilo moje!... Bez zagrljaja i bez oprostaja! Oh! mene kukavice sinje! Oh! pridobro majčino srdce, koje me grišnicu ne prokle, neg mi još poželi, da mi se Bog smiluje. Oh! neizmorna ljubavi majčina! – Ali gdi ću bolju sriću najći? zar u tudjem svitu?! Jadnice mene! ta tko će mi se smilovati, tko l' me grišnicu, primit?!

– Svit je leden i opak! svatko će me naružit, svatko s praga odtirati!... Komadić sladjana majčina krušca ne će dugo potrajati! A da sam sama samcita, ne bih marila, ma svisnula od gladi, il si život ukinula... (*lati se za grudi*) živit moram, ma što mu drago od ledena svita patit morala. Milostiv je Bog, on će napatit kog toga, da mi se smiluje. (*Podje, spustivši zavežljaj, k slici na zemlji ležećoj, digne ju, pak joj govori*):

Ako me je dada moj kao prokletnicu protirao, ti moj, propeti spasitelju, koji si se grišnoj Mandalini smilovao, mene pokajnu grišnicu ostaviti i prokleti ne ćeš rad ovog nedužnog pod srcem mi angjelka. O! ne ćeš, ne, pridragi Isuse moj! (*Poljubi sliku i objesi ju na predjašnje mjesto.*) Za to te ljubim, za to te pokornimi suzami molim... I za to ne ću zdvajati polazeć u tudj svit, jer ti ćeš mi biti hranitelj i branitelj moj... A ne ćeš me prokleti ni ti, mili dome moj, u kom se rodih i odrastoh, ni ti, žitorodna njivo naša, mojim znojem zalivana, što me hrani i dohrani, ni ti, hladjani zdenče moj, čijom biser-vodom se umivah i koja me razgaljivà, a ni ti, miris-livadice, ni ti, zelen-gorice, kojimi kao lane skakćuć pismom vas pozdravljivah. Ta vi ste bili nimi svidoci prve moje mladosti, ah! i prve ljubavi moje. Pa s Bogom mi ostajte, i on vas od svake nepogode očuvao! (*Podje, uzevši opet zavežljaj, k vratima, pa se opet okrene.*) S Bogom i ti, sobice moja, što si vidla prvo milovanje moje, što si čula gorko uzdisanje moje; ta u tebi me moj dragi Pero prstenovao, u tebi mi se zakleo virnim ostati, u tebi me zadnji put zagrljio!... Oh! hoću l' ga jošte živa naći? Moram!... hoće l' biti opet moj, navik moj?! O hoće, hoće... Ta Majka me nije proklela, Majka mi je bolju sriću poželila... Sad idem, idem! – (*Podje do vrata, okrene se još jednom jecajući i rukom mašući.*) S Bogom, sobice moja, pozdravi mi premilu majku i ojadjenog dadu, nek mi oprostite... S Bogom!
(*Ode.*)

PRIZOR DESETI.

Iza stanke stupi Marijan ljutit, vukuć majku Mandu u sobu.

Marijan.

Otišla je... nek ide do nevida! – A sad, da znaš, idem i ja. Uza te mi u ovom domu, na koji si ti, nemarna majko, prokletstvo navukla, više stanaka nema. S tebe uprav sam ja krivcem i zločincem postao i pucao na dite svoje. Idem se sad sam sudu prijaviti jer bi me za to i onako parok tužio, ako već nije... Idem, da robujuć lance vučem, ili prikim sudom na višalih da svršim... Ovaj stari pošten dom s tebe propao je! Ti u njem od sad samotuj kao kuga, kao kukavica kukaj i nemar svoj okaj, i čuvaj mu bar od sad poštenje.

Majka.

Kuku! družo, što ću još dočekati! *(Lomi rukama. Na to se ušuljaju.)*

Mandokara, Teza i Marga.

Jest, jest, pucao, još miriši barut.

Marijan spaziv ih, plane najžešćim afektom.

Ha, što rekoh o poštenju? Evo ti baš poštenih drugarica tvojih, taman su pristale uza te, da ne budeš sama, i uz ovaj dom, dom sramote, bluda i ubojstva. Tu gazduj š njima, tu budi vištičko leglo, tu vrzino kolo; tu svâdjajte momke i divojke, tu ubijajte dicitu, tu trujte sve selo, dok ne budu sve ženske nerodkinje i čedomorke, a svi ljudi haramije i ubojice, dok svem selu u tih strašnih griesih nestane traga, te postane pustoš sinja, ljudsko strašilište i vučje vijalište! – Da, to kletu poštenje nosite od ovud vi od roda rodu, za to vas moja i sveg naroda crna kletva stigla!

(Naglo izidje, dočim ženske sve zapanjene, prestrašene ostanu.)

(Zastor padne.)

ČIN PETI.

PRIZOR PRVI.

Kučica u osječkih vinogradih. U kuhinji Matan Propalić čučeci trpa čokoće u peć obližnje sobice, i u vatru piri. Vidi se takodjer u uglu te sobe dubak i u njem mjestance prekriveno, gdje leži djetence.

Matan.

Prokleština! ne će da gori, a kaže se: da uz suho i sirovo gori. *(Piri.)* E, al ovo čokoće nit je suho nit sirovo, već prestaro, trulo, kao što sam i sám. Ej! moj Matane, na što si spao, pored tvog negdašnjeg imanja, da pod staru glavu u svom vinogradu kao siromah vincilir životariš i trulim se čokoćem griješ. *(Piri.)* Ta gori, zvernik ti tvoj!... Obistinilo se na meni ono, što sam nekad u Poezisu učio: "Donec eris felix, multos numerabis amicos i t. d." Dà, dà, nestà blaga, nestà prijateljâ! Ipak se tješim time, da nisam nikog ucvilio, unesrećio – što više mnogu sam sirotu pomogao, i mnogi mojim se dobrom obogatili, jer sam dobra i povjerljiva srca bio... Uzmi u kumpaniji arendu ribolova, birtijâ, šume, maltarine, a ne nadgledaj, ne nastoj, već kumpanistam pripusti brigu, a ti s jednog veselja u drugo; – kad na kraj godine: manjak ovdje, manjak ondje, kumpaniste svoje izvukli, a Matan ostao na cjedilu... Tako uzajmi ovom hiljadu, onom dvie, tri – al' ti ovaj falira, onaj se proglasi bankrotom, a Matan opet od nikog ni probite mangure! *(Piri.)* Ta gori, zvernik ti tvoj! Tako ode Matan u svoj vinograd, u suho groždje i trulo čokoće... A pa ništa! zvernik mu! dok je Matana, bit će i čokoća, ne ću ga moći svega izkrčiti, ostat će ga i iza mene još. – A nadam se, pravedan je Bogu! vidit ću ja još po gdjekog od tih mojih prijateljâ, koji sad za Matana ne će ni da znađu, zvernik im njihov! vidit ću ih drugčije zubma škljocat, nego Matan sad kraj trulog čokoća... Há, sad je zgodna!... Tà te došlje, pak i oni odmetni sinovi naroda našeg, ti, što su se obogatili od žuljevâ naših, – oni sad hoće da su Magjari... Magjarom vole neg nama,

te su im i grad predali... O, čekajte, ne će vam dugo carstvo trajat, evo naše vojske sa svih strana, pasti će Osiek, predat će se Magjari, a vi kupite samo pinklove, pak selite nevidom preko Drave, da nam se domovina očisti od izdajničkih sklata... O! da sam mladji! (*skoči*) ta s veseljem bih se puške latio, kad naši podju šturmirati, da vam, zvernik vam vaš! i ja te uzke čakšire, koje ste ponieli samo da se Magjaru ulažete, malo izprašim. O! da sam mladji, kao što mi je još srdce vatreno! Ali... ali... (*Gleda u peć.*) Ta što zuriš, zvernik ti tvoj, a ne goriš! (*Piri.*) Ta nije mi do mene... I zbilja, ako ima kakve zadušbine, to je najveća: sirotčetu pomoći, utješit ga i udomit. I za to Boga moga hvalim, što mi je još tu sreću udielio, da i ja, propalica, komu još pomoći mogu; ta bar će me ono sirotče spominjati, kad me se sad nitko od mojih tolikih prijatelja ne sjeća. Ta zvernik im njihov! koliko ih se u mojoj kući najelo i napilo i gospode i prostih... a danas, kad Matan Osiekom prodje, nitko ni u ferštets, nitko da Matana pozna, nitko da ga zapita: kako je? da ga čim ponudi, da mu pomogne... Dà, dà, nesta blaga, nesta prijateljâ... Pa to me je i potjeralo u samoću u moj vinograd; ne ću da baratam više s tim nezahvalnim svietom... (*Podje sobnim vratima.*) A što radi to sirotče moje? (*Zaviri.*) Nema ga. Čudno diete. A što rekoh: čudno? Kad je čovjek u nuždi, ništa nije čudno (*Piri.*) Ta gori, zvernik ti tvoj!

PRIZOR DRUGI.

118 Dolazi Janja iz vana, preobučena u suknji na varošku, zamotane glave, kao što se ženske u zimi povežu, nosi ćupu vode i suhog granja.

Janja.
Evo, dido, suhotaka, da bolje gori. (*Stavlja ćupu u stranu.*)

Matan.
A što se, kćeri, mučiš, te mi zebeš po toj cići, Bože dragi!

Janja.
Ta kako ne bi, dragi dido, kad ste vi meni tako dobri, primiste me –

Matan.
Ćuti, ćuti, nemoj mi uvijek toga spominjat; što više, ja sam uza te baš sretan, nisam ko pustinjač. (*Pomiluje ju.*)

Janja.
O vi ste, dragi dido, pridobri. (*Trpa u peć suhotke.*) Pa kako ja ne bih vas starâ čim samo mogu poslužila!

Matan.
Pravo veliš, da sam star, još koji dan il' mjesec, pak u crnu zemlju, lopatom po meni, – pak se nitko ne će Matana sjećati.

Janja ljubi mu ruku.
O ja ću uvijek, dragi dido, do posljednjeg časa moga... i kako ne bi? joj! ta što sam sve izkusila putujući od svog rodnog mista dovdli! A da me vi ne primiste, Bog i duša! u Dravi bi –

Matan.
Ćut, ne vriedjaj Boga, ne misli nigda na takova šta.

Janja.
Joj, joj, dragi dido, ne znate, kako mi je srdce pucalo, kad me u Čepinu rođena moja kuma, što je sad tamo na birtiji, nemilice naružila i kao pseto otirala, – onda sam o svem svitu sdvojila...

Matan.
Pa viš da si sgriešila, a kud kamo više, jer si majkom –

Janja.
Uvidjam sad, dragi dido. Oh! onda su mi najteže na srdce pale riči moje mile majke i dragog dade, što mi ih na razstanku rekoše, pa sam gorko, gorko plakala...

Matan.
Pa viš, Bog se smilovao suzam tvojim, pak te k men' naputio –

Janja.
U vami sam našla i otca i majku; o hvala Mu i vama! Ali kako li je sad mom dadi i majki?

Matan.
Bog se za njih brine, uzdaj se, on će dati, da nadješ i dragana svog.

Janja.
O Bog iz vas progovorio. (*Uzdahne.*) Al da l' će živ ostat u boju?

Matan.
Mani se, ne će tu bit velika boja, Magjari su u stisci velikoj.

Janja.
Al zbilja, dido, kad sam na izvoru bila, učini mi se tamo daleko doli, kano da amo ide
njekoliko Vojnikâ.

Matan.
Pa i može biti, kćerko. To su sigurno prednjaci, koji hode izviditi, gdje je prva magjarska
straža. Da ih hoće Bog k meni dovesti, da im ja kažem sve, pa da ih ja vodim na Magjare,
zvernik im njin!

Janja.
Zar vi, dido? A što ću ja onda tu sama?

Matan.
Ti kuću čuvaj, dok se ne vratim.
(*Čuje se kao iz daleka tiho pjevanje, pak sve jače pjesma*):

Oj Slavonci i Hrvati! potecite žurno!
Gdjeno lovor slave cvati, u to vrieme burno.
Glas vitežkog čujte bana, Jelačića od megdana!
Napried! stupaj! Hurrah! napried stupaj!

Top za topom, grom za gromom, potres na sve strane,
Bježi dušman nogom hromom, kad povija bane.
Oganj živi ban prosipa, a dušman se svud razsipa.
Napried! stupaj! Hurrah! napried stupaj!

Matan *sluša*.
No, što ti rekoh, to su naši. A ha! bježi dušman nogom hromom, a ha, kad povija bane,
ha! Ta gdje je moj narodni barjak? (*Odrči u sobu i donese barjačić.*) Napried stupaj!
hurrah na dušmana, zvernik mu! S Bogom, kćerko, kuću čuvaj. (*Podje na vrata.*)

Janja.
Joj, ta kape nemate –

Matan.
Da, da, donesi mi ju. (*Janja ode u sobu.*) Sad mi igra svaka žilica. Pa kažu: ne može se
star pomladiti. Može, može, kad vjerno ljubi narod svoj, pak mu je na dušmane roda
poći. Ha! kad može stari Nužan, mogu vala i ja, zvernik mu! Ta daj, kćeri, kapu, il ću
gologlav otići, a vratit se u Batjanovom kalpaku.

Janja *dodje noseći mu kapu*.
Jedva ju nadjoh.

Matan *primiv kapu*.
S Bogom, kćeri, kuću čuvaj. (*Podje na vrata.*)

Janja.
Bog vas dragi čuvo!

PRIZOR TREĆI.

Božo *kuca i stupi unutra obučen kao Vojnik u japundžetu*.
Janja *spazivši ga ode naglo u sobu*.

Božo *stoji na vratima zabezeknut*.

Matan.
No što si se začudio, momče? valjda što pred sobom gledaš starca za boj spremna?
Hajd, hajd samo napried stupaj, pak da vas ja vodim kud treba na dušmane, zvernik im!

Božo.
Nisam ja za to došo, još je rano tome.

Matan.
Što rano, kad je večer i skoro noć, a onda idu junaci da pribuše dušmane. Zar ti nisi jedan od onih, što malo prije pjevahu: Napried stupaj, hurrah!

Božo.
Nisam njihove kumpanije. Oni su, čini mi se, iz Tenjskog logora.

Matan.
Hm! a ti? kakav si mi Vojnik, nemaš ni puške, ni sablje, ni banganeta? Da ti nisi desentirac?

Božo.
To nisam, ja sam na frlabu.

Matan.
No, kakvi mi je to kapetan, zvernik mu, koji tebe u to ratno doba odpušta, kad mu je svaki momak od prieke nužde. (*Lupi motkom barjaka o zemlju.*)

Božo.
Ta znate, (*smeteno*) ja sam bolestan.

Matan.
Ho! zvernik mu! kad tako izgledju bolestnici, da kako zdravi?

Božo.
Ta znate, dido, ja sam onako malo... (*Kuca se prstom po čelu.*)

Matan.
Šta? bez treće daske –

Božo.
Znate, to jest, bio sam malo smušen, pak me kapetan pustio doma.

Matan.
A sad ozdravio već?

Božo.
Da, pak se opet vraćam u logor.

Matan.
To je hvale vrijedno od tebe. (*Lupa ga po ramenu.*) Drugi bi ludovao, t. j. bolovao, kao što ih dosta imade: dobiju topovsku groznicu, i ta traje, dokgod se rat ne svrši; p'onda su opet junaci. He he he! Zvernik im ženski! – A reci mi, kud si ti amo zabasao?

Božo.
Ta znate, dido, ja, ja zakasnio, prispila noć –

Matan.
A što šeprtljiš? da ti nisi kakov magjaronski špijun? Zvernik! –

Božo.
Ta, ta ozebo sam, vidio sviću u vas, pak došo, da se malo prigrijem i da prinoćim –

Matan.
Prvo može biti, al drugo ne.

Božo.
Valjda rad one, ženskinje, što naglo ode u sobu, kad ja dodjoh. Je li to vaša baba, dido?

Matan.
Ho, ho! zvernik ti tvoj! – da, to je moja baba.

Božo.
Onako mlada? ne šalite se, dido.

Matan.
Nema tu šale. Ho zvernik ti tvoj! – zar ja ne bi mogao imati onako mladu babu, (*provrca se*) ako sam i star? Još u meni vrije krv, kuca srdce, koje će udariti na hiljadu dušmana.

Božo.

Al molim vas, dragi dido, nemojte se šaliti, kažite mi istinu. Molim vas (*sklopiu ruke*) kao što se Bog moli.

Matan.

A a! sad sam te ukebo. Za to si ti lud. Pošao si po kolibah vinogradskih tražiti dragu, kao što je ona u logore svog dragana –

Božo *uletiv mu u rječ.*
Jest, ona je, ona je.

Matan.

A zar ti poznaš moju – Janju?

Božo.

Janju, o te kako ju poznam.

Matan vikne.
Janjo!

PRIZOR ČETVRTI.

Janja *izidje.*

Božo.

Janjo! (*Ganljivo.*) Hvala Bogu, da si živa, da sam te našao.

Janja *prestrašivši se Bože i oborivši glavu.*
Ti si!

Matan.

A što se stidiš, kćeri moja? nisam li ti rekao, uzdaj se u Boga. Evo ti dragana tvog. Ali ja moram ići da malo provizitiram, kud ona pjevačka patrola ode, a vi dvoje dragih divanite. (*Ode naglo s barjačićem.*)

Božo.

Ti se čudiš, Janjo, kako sam te našao; i kao da me se bojiš. Čuj, da ti kažem. Od kako se razstadosmo, znajući, što bi te od roditelja snajti moglo, bila si mi uvijek na pameti, te nisam imao mira, dok mog dobrog kapitana ne namolih, da me na nekoliko dana samo pusti doma. Došav do Čepina, navratim se kumi, i od nje čujem, da si kod nje bila, i da te je nemilostivo odtirala, pak da si na to drumom pram Osiku otišla. Još mi pripovida: kako je dada na te pucao, te da je toga radi u zatvoru, (*Janja se strese.*) ili ako možda već prikim sudom odsudjen ... (*tih*) ne visi na višalih.

Janja *grunuvši se u prsi.*

Joj grišnice mene! što reče! Joj joj, kuku!

Božo.

Čuvši to, pomislih: a šta ću sad i ja doma? tebe nema, dade nema. Pa okrenem opet natrag, bludeć po okolini i razpitivajući za te, evo me sam Bog amo naputi, te sam sad kolik tolik utišen.

Janja *jecajući.*

Joj kuku! ali ja jadnica ne. Tamo, ako je istina, kao što reče, izgubila otca, a k tom još ja kriva njegove smrti, – a ovdje ne našla Peru –

Božo.

Zar i u tom hudom stanju još ga zaboraviti ne ćeš?

Janja.

Ne mogu, nikako, nikad! Ta za njim sam pošla, naći ga moram, ili – Ali kaži mi, Bogom te bratimim, zar ti za njeg ne znaš? Ta skupa ste pošli –

Božo.

Kako u logor prispismo, on bi mahom sutra u drugi logor premišten, te ne znam, gdi je.

Janja *tužno*.

Ti me ne ljubiš nesritnicu, kao što si mi njekoč rekao, inače –

Božo.

Bog i duša! istinu ti kažem, posestrimo –

Janja.

Ne, ne, nisam ja posestrima tvoja, već sirota nesritnica, od roditeljâ protirana, od Boga i svita prokleta! (*Plače.*)

Božo.

Janjo! ne vridjaj Boga. – I ako te je svit ostavio, ali ja ne, inače ne bih te potražio, ja tebe ljubim još onako iskreno kao prije –

Janja.

Zašt' da me ljubiš, kad znadeš, da ja Peru ljubim.

Božo.

Oh! oh! što ću? Zašt' te ljubim, ja ne znam, valjda to Bog tako hoće. – Al da se ti u Perinu ljubav uzdaš, tomu se čudim.

Janja.

On mene ljubi, on mene ljubiti mora, on mi se zakleo –

Božo.

Oh, soldačke zakletve vitrom odlete –

Janja.

Al ja ću za vitrom poletit, s njim ću Perinim tragom, najti ga moram, ma na kraj svita. Ponovit ću mu i kao grom zagrmit mu zakletvu njegovu, pak ne usliša li njegovu divojku Janju, uslišat i ljubiti morat će Janju... majku.

Božo.

To se tebi samo tako čini, Janjo! Ta vira ne da.

Janja.

Božo! ne ubijaj viru moju; jer bez Pere teško si ga meni; bez njega ne marim ni živit. Ja ga naći moram, i ako ne sebe, to diteta radi.

Božo.

Al zašt' da ideš tražit ditetu otca – kad je on blizu tako –

Janja *radostno*.

Gdi je, gdi je? kaži, ne muči me, da mu ga pridam.

Božo.

Evo ga, prid tobom stoji –

Janja *tužno*.

O, ti sa mnom šalu sbijaš.

Božo.

Janjo, po Bogu sestro, nek me ubije Bog, ako istinu ne govorim. Ne traži Peru, ja ću biti tvom ditetu ocem.

Janja.

Božo brate! jesi l' pri sebi? da bi ti to htio? Ja huda grišnica, – a dite moje tudje nabođe – ne, ne, toga ne dopušta duša nit svist moja.

Božo.

A što ako Peru ne nadješ?

Janja *tužno*.

Onda – Onda – (*Lomi rukama.*)

Božo.

Premila posestrimo, učini me sritnim, budi žena moja. Ja te iskreno ljubim i ljubiti ću do groba. Nek me Bog mahom pokara, ako ti igda pridbacio budem, što je prošlo. Tvoje dite bit će mi rodjenim. Janjo! uslišaj me, a tako ti čeda tvoga!

Janja.
O hvala ti, dragi brate Božo, na ljubavi tolikoj.
Al ja je primit ne smim, ne mogu, ne, ne, ne mogu. (*Plače.*)

Božo.
Oh Janjo, Janjo! i baš tako?! (*Krije rukama lice.*)

PRIZOR PETI.

Matan dolazi s barjačićem u ruci.

Matan.
Dobro je! Živio Jelačić ban! noćas kreće se sa svih strana okolna vojska na Osiek. Past će, mora pasti, i Magjari s Osiekom. (*Motri ih.*) No! što je to? Vi ste mi liepi mili i dragi. Ja otišao, da vas u milovanju ne bunim, a oni plaču. (*Boži.*) No! i ti si mi liep Vojnik! sram te budi, babo! po tebi bi mogli Magjari još sto godina u Osieku sjediti. No! što je? što se medj vami sbilo? jeste l' se pokečkali, što li je, kazuj.

Božo.
Ta znate, dragi dido, stare uspomene –

Matan.
Ho, ho, stare uspomene! koliko sam ih ja za svoga vieka prebacio preko ramena, – da ih se uvijek sjećam, i ja bi cmariti moro – ali velim: bilo pak nije! (*U to se čuje iz daleka prasak pušakâ. Janja skoči uplašena.*) No, zvernik mu! što to znači? to nije daleko od nas.

Božo.
Magjari.

Matan.
Kako da nije! Rekoh vam, udaraju naši noćas na Osiek, to je čarakanje naših s magjarskim predstražama. Sad će biti, što će biti. Hajd Božo, ako si vriedan ove tvoje drage, s didom napried stupaj, hurrah! Juriš! hajde!

Božo.
Zar ovako bez puške, bez ičega?

Matan.
Nemam je ni ja. Hajd samo! (*Vuče ga.*) Sad u mraku jedan vriedi za desetoricu, ma i bez puške bio, nek nas je samo više. Puške ćemo otet od Magjarâ. Hajd! hajd! Janjo, kuću čuvaj. S Bogom! (*Odvuče Božu.*)

Janja časak stoji mučeći, dočim se još čuje pucnjava.
Ostadoh tako sama... ali ne, ne, (*podje bliže, gdje je djetence prekriveno*) s tobom, čedo srca moga! Kako mi mirno spiš, kao da si na grudih mojih; ne plaši te pušakâ prasak, koji kao da je sve jači, sve bliži... Što ću ja sad jadna Majka tvoja?... Dido reče, da su naši... Al što, ako su Magjari? što, ako dido i Božo dopanu im šaka?... Joj! – A ja ovdi s čedom sama... što me tu čeka od razrjarenih dušmana?... Tu mi stanka nema... Idem, idem, ma u metež bojni, pa što Bog da meni... A ti, angjele moj, ostaj tu, čuvat će te Bog... pa da i dušmani amo dodju, valjda nisu divlje zvirine, – valjda će se tebi nevinom angelku smilovati?... ako i meni ne, dopanem li im šaka... upanem li medj naše, oni će me naputit, da nadjem želju srca moga, tebe, dragi Pero moj!... Hoću li te najći? živa ili mrtva?... il će i mene, tražeći te, najći smrt?... (*Smišlja.*) Al što smišljam? Pa nadjem li ju, zar je zaslužila nisam?... Nisam li ja kriva strašnoj smrti milog dade moga?... Oh! jesam, jesam!... (*Gruva se u prsa.*) Za to idem! idem!... Pa s Bogom, kućice dobroga dide! ti utočište moje, ti kolivko mila čeda moga!... S Bogom i ti angjele moj! (*Ljubi ga i križa.*) Sveti križ Isusov te očuvao!... Pero, živa željo moja, tvoje je srdce moje do poslidnjeg časa! – Pero! il mi je tebe najći, il će mi za uvik sunce zajći.
(*Naglo ode zabravivši vrata.*)

PRIZOR ŠESTI.

Iza stanke čuje se lupa iz vana i glas; otvaraj! Zatim lupa kundacî u vrata, koja se zatim razjape. Stupi unutra patrola s vodjom.

Vodja patrole obziruć se.

Da tu nema kakvih Magjara il Magjarona? pretražimo, junaci. (*Vojnici se obziru, a vodja spazi u uglu sobe diete.*) I baš nikog, do ovog sirotčeta djetenca. Pa kako mirno spava a kao anđjelak je liepo.

PRIZOR SEDMI.

Župnik, Marijan i Manda stupe unutra.

Vodja.

Haltverda? Pozor, junaci. Evo možda, koga tražimo. Tko ste vi?

Župnik.

Ja sam Župnik, kao što vidite, a ovo je par mojih župljana. Dolazim amo k svome još iz doba kapelanovanja starom znancu, Matanu, jer sam putem amo začuo, da je kod njega ovih mojih župljana kćerka, Janja. A da ne mislite što zla, evo vam moj pasiršajn.

(Uruči mu pismo.)

Vodja pregledav pismo.

Dobro je.

Župnik.

Kao što vidim, nema tu nit Janje, nit Matana.

Vodja.

I mi obivši vrata, nadjosmo samo ovo djentence tu. (*Župnik, Marijan i Manda približe se djetetu.*)

Manda.

O božji anđjelak, to je sigurno njeno čedo, ta sasma joj naliči, kanda si jabuku razkolio. Joj! drago si, sladko bakino unučê! (*Miluje ga.*)

Župnik.

A ne biste vi znali, junaci, za kakvog Peru Vlahovića, stražmeštra?

Vodja.

Kako ne, kad je pri prvom jurišu na forpošte magjarske srnjao kao lav, prezirući smrt, da su mu se svi čudili. Za to se pogovara, da je tomu nesretna ljubav s nekom djevojkom uzrok.

Marijan uzrujano.

I ne pade?

Vodja.

Za čudo ne.

Marijan za se.

O kamo sriće da je! (*Glasno.*) Nije mi do njega, već do diteta moga. Možda je i ona za njim odsrnjala? *Gospodine!* (*Župniku*) da idemo u logor potražiti ju.

Manda.

Da, da, dragi starče. Joj dite moje!

Župnik.

Kad sam ti život spasio, još ću ti i tu žrtvu prinieti. Hajdemo.

Vodja.
Nemojte gospodine, bar za noćas ne; kugle lete odsvakud, mogli bi zaglaviti. Nego u jutro.

Marijan.
Do zore možda ne nadjosmo ni trupa njenog. Hajdmo samo, pa kud puklo da puklo!
(*Podju Župnik, Marijan i Manda.*)

Vodja.
Kad ste navalili baš, a ja ću vas uputit. Ali nisam odgovoran za to.

Marijan.
Kud ćeš i ti, ženo? Tu ostaj kod diteta. (*Tura ju natrag.*) A nama što Bog da.

Župnik.
Tako Marijane, u Bogu je naše pouzdanje. Hajdmo. (*Odu patrolom praćeni.*)

Manda.
Bog vam u pomoći bio i ovaj božji angjelak!

132

PRIZOR OSMI.
PROMJENA.

Mjesto izpod doljno-osječke varoši, kod tako zvane birtije: "Pakla"; u dnu humak. Zora je, oko vatre stoji i sjedi više Vojnika. Medj njima bokal s vinom, više čaša, te piju i jedu.

Prvi Vojnik.
Aha! baš se sladko omiče. (*Pije.*)

Drugi Vojnik.
A i kako ne bi, poslije tolike muke.

Treći Vojnik.
Brate, ubi nespavanje, marširanje, zima.

Četvrti Vojnik.
E, al za to je sad naša slava. (*Pije.*)

Prvi Vojnik.
Bogme oštra bješe kreševa.

Peti Vojnik.
Al baš po mraku, u tutanj

Četvrti Vojnik.
Ko bajage, junaka, malo mu je.

Prvi Vojnik.
Pa za što nisi ti jurišao prvi na forpoštu, kao stražmeštar Vlahović?

Peti Vojnik.
Njetko mora biti prvi.

Četvrti Vojnik.
Da, a jedan posljednji, a taj si bio ti. Ha ha ha!

Peti Vojnik.
A tko je priskočio, kad je nastala gužva, aj?

Svi smiju se.
Ha ha ha! živila gužva! (*Piju.*)

Peti Vojnik.
Pa dobro, smijte se, al ćemo čuti, dok dodje stražmeštar od generala.

Prvi Vojnik.
Tebi će sigurno donieti medalju od bundeve kore. Ha ha ha!

133

Peti Vojnik.

Kao i tebi, ha ha ha! (Pero Vlahović se pokaže neopažen, kao poručnik.)

Četvrti Vojnik.

Hajd nek je dosta i zbilje i šale. Toliko se zna, malo nas je, al smo ljudi. Mi, šaka nas, protjerasmo forpoštu magjarsku u grad, Vlahović im komandanta zarobi, njegova je i naša slava. Pijmo, živili mi svi!

Svi.

Tako je, živili! (Kucaju se i piju.)

PRIZOR DEVETI.

Pero stupiv medju njih.

Pero.

Tako, junačka braćo, živili! (Svi se začude, opoziv ga kao častnika, djipe i salutiraju ključuc: Živio naš novi lajćman Vlahović!)

Pero rukujuć se.

Najprije živio ban naš Jelačić i gjenearal Nužan, koji me je tako odlikovao.

Svi.

Živio Jelačić ban! živio Nužan!

Pero.

A i vama slava, koji ste se svi junački vladali. To vam po meni poručuje gjenearal Nužan.

Peti Vojnik.

Aha, nisam li vam tako kazo?

Pero.

Naša vojska već je gornju varoš i majureve zauzela. Magjari utekoše u grad. Ima li ih još u donjoj varoši i hoće l' pokušati napasti nas, to će dan pokazat. A sad, braćo, pijte, pjevajte, budte veseli, pak što Bog da i sreća junačka! Živio Jelačić ban!
(Uzima čašu i kuca se redom.)

Svi.

Živio! Slava mu! a smrt dušmanom! (Piju.)

Svi pjevaju.

Bože živi Jelačića bana, i njegovu desnu od megdana.

Slava mu! Slava mu! Jelačiću našem!

Slava mu! Slava mu! Jelačiću banu!

Banda svira a vojska mašira, a pred vojskom ban naš komandira:

Serežani, braćo moja mila! Graničari, oba moja krila!

Zamnom, braćo, juriš na Magjare, što otimlju pravice nam stare.

Pak što Bog da, i sreća junačka!

Jelačiću vojska odgovara:

Svi smo s Tobom, juriš na Magjara!

Bože živi Jelačića bana, i njegovu desnu od megdana.

Svi.

Živio ban! Smrt dušmanom! (Piju.)

Prvi Vojnik.

Živio naš vodja, naš novi lajćman Vlahović!

Svi.

Živio!

Pero.

Hvala vam, braćo.

Drugi Vojnik.

Tako, pravo je. A sad drugu našu graničarsku u slavu lajčmanu. (*Pjevaju*):

Čvrsto stoji kô klisura, kad navali na nju bura,
Proti sili svih vragova, barbarskijeh i sinova,
Silni, hrabri graničar!

Vjeran svagda kralju svomu, vjeran rodu, vjeran domu,
Blago svoje i krv, da li isti život dat ne žali,
Silni, hrabri graničar!

Nit pri časti, nit u boju promjenjuje narav svoju,
Seb' ostaje svagda ravan, svagda junak, svagda slavan,
Silni, hrabri graničar!

Prvi Vojnik diže čašu.
Živio gosp. lajčman Vlahović!

Svi.
Živio! (*Toče i piju.*)

Pero.

Hvala, braćo, i s vami! Bud'te veseli. (*Za se.*) Joj! al meni srdce puca. Oh! Janjo, kako li je tebi? Teško dobro. (*Glasno.*) Samo na oprezu, junaci. Ja idem gospodinu majoru, da nove zapoviedi primim. Dotle s Bogom! (*Ode.*)

Svi.
Živio!

Prvi Vojnik.
Baš mu dolikuje lajčmanska uniforma.

Drugi Vojnik.
Čestit i pošten čovjek i hrabar Vojnik, i pravo je.

Treći Vojnik.
A uz njega smo i mi pošteni i hrabri.

Četvrti Vojnik.

To se razumije. Nego znate l', što je meni samo žao? Što nismo naredjeni bili, da mi na gornju varoš udaramo. Tu bi bilo osim slave i šićara.

Peti Vojnik.

A ha, znam, što misliš. E, al kad bi slobodno bilo!

Drugi Vojnik.

E šta, u ratu je sve slobodno. Ne bi bilo s gorega, kad bi one domaće izdajice malo očerupali i operušali.

Prvi Vojnik.
Bilo bi duvana!

Drugi Vojnik.
I finih cigara!

Treći Vojnik.
I kljukanih gusaka!

Četvrti Vojnik.
I suhe mesetine!

Peti Vojnik.
I vinjuštike bolje od ove! (*Pije.*) Brrr!

Drugi Vojnik.
Pa što nije u gornjem, može bit u donjem gradu.

Treći Vojnik.
Jok! zar si zaboravio, što je reko naš stražmeštar t. j. nov lajčman, da u donjoj varoši nema Magjarona; tu je sve naše ovejano.

Četvrti Vojnik.
To poštedit treba.

Peti Vojnik.
Al ipak onako malo, ne će škodit, da i oni znadu, da je ratno vrieme.

Prvi Vojnik.
Ne laj! oni će nas objeručke dočekati i svačim počastit.

Drugi Vojnik.
Polako, polako! najpre skoči, p' onda reci hop.

Treći Vojnik.
Bog zna, dokle ćemo tu sjedit u toj paklenoj birtiji.

Četvrti Vojnik.
Al zbilja, braćo, čudna imena, da se birtija zove: "Pakô".

Peti Vojnik.
Valjda su se tu ukazivali vrazi.

Prvi Vojnik.
Ne, ne, nego vražice, ha ha ha! *(Pije.)*

Drugi Vojnik.
Taj udara klatnom u stranu, he he he! *(Pije.)*

Prvi Vojnik.
Da, da, vražice, vragoljice, al bez rogova i konjskih kopita.

Svi *smiju se.*
Ha ha ha!

Prvi Vojnik.
Živile vragoljice! *(Pije.)*

Drugi Vojnik.
Hajd ne brundaj.

PRIZOR DESETI.

Dolazi Janja.

Prvi Vojnik *spaziv ju.*
Evo je kao iz vertepa, ha ha ha! *(Svi se okrenu Janji.)*

Janja *došavši medj Vojnike.*
Momci, braćo, je l' medj vami moj Pero?

Prvi Vojnik.
A zar se jedan u našoj regimenti Perom zove?

Četvrti Vojnik.
Evo ja sam Pero, možda sam ja, ha ha ha! *(Stupi pred Janju.)*

Prvi Vojnik.
A što je taj tvoj Pero tebi? Otac?

Drugi Vojnik.
Brat?

Treći Vojnik.
Ili dragan?

Peti Vojnik.
Ili muž?

Janja.
Molim vas, ne šalite se, ne zapitkujte me, već kažite mi, gdje je. Srdce mi veli, da je medju vami. Pero! gdje si? *(Ide svakomu zagledajući.)*

Četvrti Vojnik.
Baš da vidimo, hoće l' pogoditi.

Prvi Vojnik.
Hodi, curo, curice.

Drugi Vojnik.
Hodi k meni, snašice.

Treći Vojnik.
Hodi k meni, dikice.

Četvrti Vojnik.
Hodi k meni, sekice.

Peti Vojnik *oko nje skakćuć i pjevajuć.*
Ej diko rode, poljubi me ôde, ej diko dikice, izljubim ti lice. *(Grli ju.)*

Svi se smiju.
Ha ha ha! *(I drugi dolaze da ju grle.)*

140 Janja.
Pustite me, braćo, smilujte mi se; kažite mi, gdje je Pero? Svu dragu noć ga tražim, nu uzalud... *(Pukne top i čuje se kanda se nješto ruši.)*

Svi.
Oho! *(Uzkomešaju se i grabe za puške.)*

Prvi Vojnik.
Tri sta mu dušmanskih!

Drugi Vojnik.
Nije palo od nas daleko.

Treći Vojnik.
Bjež, ženo, od tuda, valjda nisi luda. *(Gurajuć Janju ode u stranu.)*

Četvrti Vojnik.
Da se još napijemo, braćo, može komu bit posljednje. *(Pije.)*

Peti Vojnik.
Baš tako. Pijmo, dok lajćman ne dodje. *(Drugi top grune.)*

Drugi Vojnik.
O zapatak mu magjarski, taj se ne šali, baš amo gadja. *(Čučne.)*

PRIZOR JEDANAESTI.

Pero *naglo pokazav se u dnu na humku.*

Pero.
Na oružje, braćo! Za mnom, juriš!

Janja.
Ah Bože! njegov glas! Pero! sunce ogrijano!

Pero *spaziv ju.*
Ah! Janjo! *(Poluglasno.)* Živa željo moja! *(Očituje ljubav svoju, bol i strah za Janju, ali u onom komešanju Vojnika ona to dobro ne opazi, zatim glasno:)* Brzo, junaci! Na juriš za mnom! *(Pram Janji pružajuć ruku.)* S Bogom! *(Podje.)*

Svi vojnici.
Evo nas, gospodine, gotovi smo! *(Odrče za njim.)*

Janja *vičući.*
Pero!... Pero!... *(Tišje.)* Ode... uteče... ne pozna me više, virom prevrnuo... zakletvu zaboravio... reko mi: s Bogom... ostavio Janju svoju, koja njem za ljubav sve prezrela,

otca i majku i sav svit; za njim pošla svakojaku nevolju i sramotu trpeć... Oh! Pero!
Pero!... (*Jeca lomeći rukama*) Što ću sad? (*Čuju se topovi i puške izmjenice.*) Topovi
grme, praskaju puške, lete taneta... Ne želim ti smrti, jer te ipak ljubim, – ne želim ti
smrti radi čeda tvoga, i Bog nek te očuva!... Ali bojim se, jer nevirus Bog kazni... Za to,
da te još u zadnjem času od toga spasim, idem za tobom u boj, te nadjem li te nevirna,
poletit ću onamo, gdje najgušće kuglje padaju – pak bit će brzo i mom jadu kraj!
(*Ode naglo Perinim tragom. Čuje se boj.*)

PRIZOR DVANAESTI.

Iza stanke dva Vojnika dovode na smrt ranjenog Peru.

Pero.
Tu me spustite braćo, dalje ne mogu.

Prvi Vojnik.
Zar ste baš tako onemogao?

Drugi Vojnik.
Zar je tako grdna rana?

Pero.
Smrtna, braćo, u po srдца, preboljet je neću. (*Vojnici spuste ga na zemlju.*)

PRIZOR TRINAESTI.

Dodje Župnik s Marijanom.

Pero *spoznav obojicu.*
Oh! Gospodine! Evo, do čega dodje. (*Pružajuć ruku Marijanu.*) Oprostite mi, molim vas,
bar na čas smrti.

Marijan *bukne.*

Što? oprostite vam, koji ste krivcem sramote i propasti kuće i kćeri moje, koju svu noć
tražeć ne najdosmo? Nikad, pa ni na čas smrti ne mogu. Ne, ne mogu i ne ću.

Pero *uzdišuć.*
Oh! Bože!

PRIZOR ČETRINAESTI.

Matan i Božo *dovode smrtno ranjenu Janju.*

Matan.
Nadjosmo ju, ali na žalost – (*Polože ju kraj Pere.*)

Pero *lativ ju za lievu ruku.*
Ah! premila Janjo!

Janja.
Ah! *nadjosmo se, Pero premili!*

Marijan *strese se.*
Joj! (*Klekne kraj Janje.*)

Janja *spazivši otca, za koga misli, da je pogubljen.*
Strašni Bože... Duh mog otca s onog svita evo dodje... pa mi na samrti grišnu dušu muči,
– ja sam ga ubila,... on je rad mene poginuo!... Ne vodite me, otče, pred strašni božji sud!

Marijan *primi ju za ruku.*
Jadna kćeri moja, Bog bio s tobom! Živ sam, nisam poginuo! Bog ti prostio, draga Janjo
moja! – Ja sam, ja, tvoj tužni otac!

Janja *osviestivši se.*
Ah, premili dada! Oprostite mi, da mi Bog dušu spasi!

Župnik.

Gledj, Marijane, što učini hitac iz kubure, namijenjen djetetu tvome! Tane mu sгоди sliku propetog Spasitelja, ali se odbi i pogodi dva srдца: i Janju i Peru... Oprosti im, pomiri se s njima bar na čas smrti, da i tebi Bog oprosti.

Janja.

Oprostite, sladki dado.

Pero.

Oprostite, mili Marijane, sad bar; bliza smrt nek povrati čast Janji i djetetu našem. Ne uzkratite nam toli tužnog vjenčanja.

Župnik.

Pristani, dragi Marijane.

Marijan *polazuč desnicu Janje u desnicu Pere.*
Oprosti mi Bože! Blagoslovite, gospodine.

Župnik.

Tako, dragi Marijane, to je kršćanski. (*Župnik, držeć spojene ruke Janje i Pere, svetčano govori:*) Ja vas spajam u sveti brak u ime otca i sina i duha svetoga!

Matan i Božo.

Amen!

Božo.

A ja ostajem ditetu i otac i majka

Matan.

A ja žalostni kum.

Janja.

Hvala, dragi dado, i vam dragi dido i tebi, mili Božo! Pozdravte mi mi – lu majku.
(*Izdišući.*)

Pero.

Hvala, dragi taste, sad radostno umirem. Oprosti, Božo. (*Izdišući.*)

Božo.

Praštam, i Bog da prosti!

(*Iz vana čuje se radostno klicanje dolazećih Vojnika: Slava! pobjeda je naša! Osiek je naš!*)

Matan *mašuč barjakom.*

Slava! tri put slava!

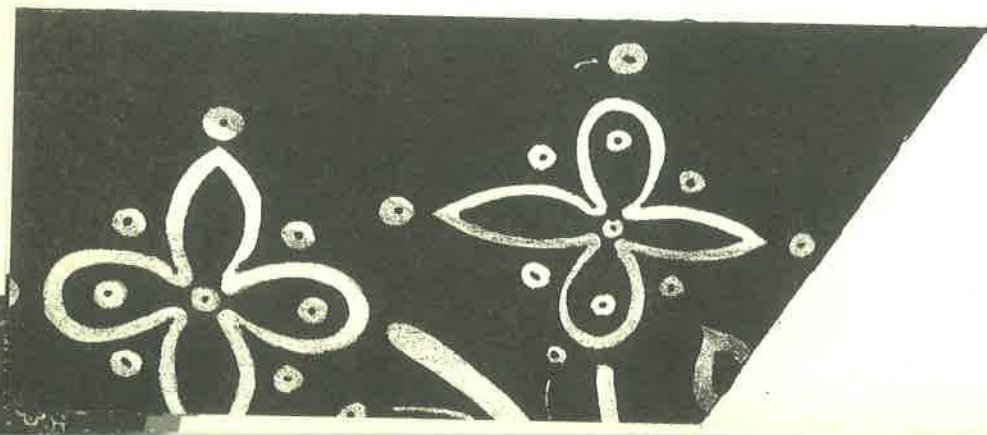
(Zastor padne.)

Konac

ŠOKAČKE VARIJACIJE

VJETAR NAD RAVNICOM

PRVO PROLJETNO ORANJE

Oranje,
oj, prvo moje oranje
u proljeće, kad sunce nagu zemlju ogrli
i kada sve iz pustoši zimske
s proljetnim vjetrom pohrli...

U to doba
zapregnem u kola svoja konja dva,
a oni veselo hržu, nogama zemlju kopaju.
I pođem u polje, u prirodu, u život,
među ptice i travke u sunčanom sjaju.

Ajte polako vrančići moji,
povucite plug taj gvozdeni,
nek zaore duboko, nek zemlju prekroji,
ja ću za vama, hej đio moji čili, mileni.

I krenemo.
Plug uroni u zemlju crnicu,
pa reže, slaže brazdu pokraj brazde,
mastan se kajiš isparuje, puši,
istočnjak blagi struji, zemlju suši,
a ja spokojno ravnam plug svoj gvozdeni
i blaženstvo ćutim u duši.

MOMAK IDE KROZ ŠUMU

Sunce zalazi.
Ide momak kroz šumu,
ide i pjeva.
Topli meki zvuk
pod oblak odlijeće,
sliva se sa šumom,
sa ravnicom beskrajnom
u jedno se slijeva...
Ide momak kroz šumu.

Ide momak i pjeva
pjesmu starinsku, pradjedovsku,
koju su mu namrli,
u baštinu ostavili,
da se s njome veseli
i u tuzi utješi...
Ide momak kroz šumu.

Ide momak, odmiče,
šušanj mu pod nogama mrmori.
Sunce je zašlo:
suton crvenkasto gori,
mrak se stere po drumu.
Ide momak i pjeva,
a pjesme odjek mekani
sa šumom i sa ravnicom
u jedno se slijeva...
Ide momak kroz šumu
i pjeva.

KAD SE KOSI

Kad se kosi
u livadi trava,
tad se rani
dugo se ne spava.
Cviće cvate, opojno miriše,
đerdan rose na njemu se njiše.
Zuji kosa, rosnu travu reže,
i otkos se po livadi sleže.
Iza šume sunce izviruje.
Kosa zuji nikad ne miruje.
Kad se kosi
i uvažava hrana,
ne će momak
hodat po divana.
Tiha noć je selo uspavala,
misečina srebrom okovala.
Klupčica se u sjeni odmara,
nitko na njoj sad ne razgovara.
Sad se momak po selu ne klati,
slatko spava di ga san uhvati.
Na stanu je u livadi rosnoj
omut sina pod glavu metnuo,
pa je lego
i u san uranja
slatko spava
o divojci sanja.

LJETO

Ljeto je.
Ravnica naša u njedrima
darove nosi i drijema.
Zrak je zasićen toplinom i zrelošću,
suha zemlja se raspucala -
kiše nema...

Vozovi žita se voze,
kamare se slažu,
vršalice zuje.
Izdaleka tijano
pjesma se čuje.

Kukuruz se vrani,
a bostan miriše,
zrela kruška na grani
lagano se njiše.

Ljeto je.
Vrući vjetrovi poljem se talasaju
Kolovoz je prosuo svoje šareno tkanje.
Crni se strn. Njive puste ostaju.

NOĆAS SU...

Noćas su
vjetrovi jače duvali,
iznad krovova šumili,
u polju iza kuće zavijali
i ispod naših prozora cvilili.

Noćas su
brige naše postale brižnije,
a snovi tmurni još tmurniji,
svijet nam se pričinjao ružniji,
a mučni naš život još mučniji.

Noćas su
vjetrovi jače duvali
i šumno kolo vodili,
poljem urlali, zavijali,
oblake mrke gonili,
snijegove k nama nosili.

U ZIMSKOM SUTONU

Večeras
u prvom sutonu
rascvali su se osjećaji moji
ko tamni krupni cvjetovi,
što cvatu za ljetnih noći
kad pada rosa
a noć miriše,
kad je sve mirno
i kad se ni lišće na granju ne njiše.

Napolju
po ravni surovoj
cvatu ledene ruže,
magle putuju,
a grane nage za suncem tuže.

Oblaci mrki
puni snijega
po nebu jure
prijeteći na zemlju zure
nekud se jako žure...

Večeras su
osjećaji moji procvali
i zapjevali.
I bio sam sretan, presretan
ko dječak naivni, mali.

ŠUMA I OBLACI

TJESKOBA

U daljini jedva se drvlje vidi
i crni obrisi šuma.
Uzalud pogled krajem bježi
i traži nešto
po pustom polju
gdje samo sniježi
mećava bijela...

154

A crne prolijeću ptice
i šutke padaju i odnose
travke sitne i suhe, koje
iz snijega vire.

Sinoć se jato gavranova
spustilo na ogradu našu,
i samo su šutjeli
i duga krila smatali,
a krupnim crnim glavama
samo vrtjeli.

U JESEN

Kad se mrko nebo rasplače,
mnogo se rastuži u svijetu sirota.
Kad li će zasjati sunce željeno
da osuši prokisle krpe sa starog plotu.

Na vlažnom ugljeklju ložimo vatru,
grijemo ruke, kraj ognjišta se gurimo,
uz vatru sušimo mokra koljena,
oboje iskosa u nju zurimo.

Stišćemo oči pred modrim dimom
i pred danom koji mutan prolazi,
kao obično, oboje tonemo u šutnju
dok sivo predvečerje odlazi...

A drva pište i sporo gore,
ugljeklje poprima boju žežena zlata.
Sjedimo, i u tami osjećamo kako netko
na istu prelju misli nam namata...

155

SVAKODNEVNA ZBIVANJA

Rađaju se jutra i podnevi zriju.
Jurišaju dani a večeri za njima tuguju
i tako bugare i plaču il pjevaju pokajnički zvona,
nadmireću se oblaci i prosiplju daždeve, tuču i strijele,
i ako vječito sije sunce s visoke nebeske stijene.

Pričaju ljudi u prolazu i susreću se na riječnoj obali,
voda šutke odnosi odrone i svebojni otječu vali.
I svemu što se dešava prisluškuju samo vjetrovi
kad brode sa oblacima i mašu šumskim kopljima,
a rijetko kad vidici bježe za plavičastim daljinama.

Na blatnim putostazama, posred razvaljena kolnika,
odmiču kolone natovarenih kola za drvocjep grada.
U počast pogibije praseće gavrani kruže iznad šljivika,
dovikuju žene novosti alejama i preko tarabe,
o slučaju noćasnje provale o pokopu bogate stare babe.

Prolaze prosjaci, bivši ljudi, hinjeni bokci i ciganke stare
i male na pragovima sreće uz harmoniku pjesmom slave,
miluju srce smrknuta domaćina i lukavo očima prevrću, lažu,
i dok reže otrovno na njih psi kroz tarabe sa lanca,
iz susjedova dvorišta izlazi ovrha i transferacija.

Čovjek koji kupuje otpatke željeza i platna,
goni dotrajalo kljuse i svira u kolima u malu sviralu,
kao tezulja na zaporu mu visi torba stara i prazna
i čeka na zaokretima dok pandur tuče po jarećoj koži
i više mojsijevski stare zapovijedi i obnarodovanje.

Oglasi sajma, kuluka, zakupa ili najma,
okretno igraju drveni prutići po savjesti dužnika,
a obroci stižu po ljestvicama, izlaze kao iz kace
pjene se i rastu opomene i prijetnje ubiranja i dražbe.
Pandur smota dočitali arak, pljune, pa odlazi dalje.

PJESMA SVINJARA

Pred starom pojatom svakog jutra
klipove drobim i bacam lakomim krmačama.
Ispred visokog cvilenja napoje dijelim
po izglođanim od nebrojnih zubi žljebovima
nezasitnim malim prascima.
Oni će postati veliki, tusti i masni,
na prvom, ili tko zna kojem vašaru,
otac ih svakako mora prodati.

Zato ih, eto, moram čuvati,
bosonog gaziti kroz trnje, spoticat se o panjeve,
skakati po naplavama i šumskim mlakama,
stajati pred njima na izrovanoj ledini,
na suncu ili mećavi, ljeti ili zimi,
a vrijeme ureze ostavlja na mojem licu i rukama.
Svinje u čoporu jure. Oblaci nebom žure.
Na meni prirasle grube šarene krpe vijore
i o mome životu govore.

158

Vladimir Kovačić

ŠOKAČKE VARIJACIJE

ŠKRIPI ĐERMA...

Slavku Jankoviću

*Škripi đerma ...
Tko je na bunaru?*

Izašla je snaša,
zanesena
i rumena od žurbe
i jutra,
a ipak tužna i puna briga:
jutro je danas
i jutro će granut i sutra.

Sviće
i zvone zvona.
Goveda muču. Konji ržu u staji.
Nad starim šljivikom jutarnja zvijezda se sjaji.
Selo se budi.
Kukuriče pijeto u suši
na rudi.

Škripi đerma. Sve je kao i jučer.
O, da li će opet tako biti i sutra?!
Snaša je tužna.
Snaša misli na mjenice, porez i djecu.
Snaša je bolna
i puna i prepuna briga.

159

Avlijska vrata —
i prva se kola čuju na prašnome drumu,
Dudovi šušte.
Žure se žuljave seljačke ruke
u polja i šumu.

1933.

DRMA MI SE ŠUBARA I CVIĆE...

*Drma mi se šubara i cvijeće,
što me moja mila zakitila ...*

To je bilo. Sve to više nije.
Pod šubarom sada venu oči,
u prsima bol sad srce kljuje,
u suzama gasnu strasne noći ...

160 Gdje je cvijeće. Tko me kiti sada?! ...

Tuga mraka rosi po sokaku,
ne bugari tambura u mraku
i ne čeka draga u vajatu:
to je bilo, sve to više nije —

To je bilo. Sve to više nije ...
Drugi sada moju dragu ljubi,
dragu ljubi pa se meni smije.

1933.

ENO ŠORA KUD SAM PROLAZIO...

*Eno šora, kud sam prolazio
i klupčice, 'di sam dolazio
i curice, koju sam ljubio ...*

Već je jesen. Magla lipa grli.
Žaluzine sklopljene su oči.
Tko će sada,
tko sokaom proći?

Tarabe su nakrivljene, stare
i u šamcu maslačak ne cvate.
Valjaju se mutne vode. Blato.
Sve je tako strano, nepoznato;
sve je mrtvo,
što me sjeća na Te.

Tvoja kuća:
nigdje svjetla nema.
Pred kućom je naša stara klupa:
natrula je, tiha tiho drijema.
Tu smo nekad mi sjedili skupa,
kad su zvona slala pozdravljenje
i tu sam Ti, srce, prvi puta
poljubio Tvoje plavo tjeme.

Gdje je cura, koju sam ljubio?! ...

Već je jesen. Magla lipa grli.
Mrtvo lišće ljubi mrtve staze.
Okolo mene samo sjene plaze ...

Okolo mene samo sjene plaze;
sjene plaze,
smrću srce maze

1933.

161

NEMA ZIME DOK NE PADNE INJE...

*Nema zime, dok ne padne inje;
ni radosti, dok ne diliš s kime . . .*

Inje pada.
Zima zemlju grli,
a u srcu praporci ne zveče.
Selo jeca.
Srce rana peče.

Gajde šute. Drugo sad je doba.
Sve su rjeđe dukati o vratu,
a sve češće dugovi i briga.
Gajde šute.
Drugo sad je doba.

Sokaci su žalosni i prazni;
lipe mrtve, ogoljelih grana:
pod njima je radost otrovana,
pod njima je mladost zakopana.

Nema zime, dok ne padne inje . . .

Inje pada.
Zima zemlju grli,
a u srcu praporci ne zveče.

1934.

SAD MOJ DIKA...

*Sad moj dika u šumi kod svinja
zapalio vatru od jasinja . . .*

A ja sama, ja sam jedna sama.
Kudjelju mi predu prsti bijeli.
Cvrči cvrčak.
Sobom prši tama.

Oko kuće dudovi su stari.
Tužna čekam. Treća jesen ide.
Čemer peče. Oči tugu vide.
Gdje je dika?
Da li za me mari?! . . .

Moj je dika u šumi, kod svinja.
Jasen siječe. (Možda misli na me.)
Vatra gori, pa na vjetru tinja.
Možda mu je srce puno tame.
Možda srcem
tuga mu praminja.

Dukati su prodani u gradu.
Siromaštvo već na vrata kuca.
Dan za danom žanje moju nadu.
Na dnu srca
očaj već paluca.

Ne čuje se moja pjesma stara.
Godine su teške, slabog roda.
Kad ću poći
s dikom do oltara? . . .

Moj je dika u šumi, kod svinja.
Vatra gori. Možda misli na me.
Možda srcem tuga mu praminja.

Idu sati. Ljubav srce pati.
Uz vatru je dika u samoći.
Da je meni
onoj vatri doći —
i kod nje se malo ogrijati
i moje se dike nagledati . . .

1935.

ORI, ZELJA...

*Ori, Zelja, sutra je nedjelja;
danas ori, sutra se odmori . . .*

Ori, Zelja! Zemlja masna, rodna
željno čeka oštro srebro pluga.
Vuci, dragi! Neka mine tuga.
Srcem mojim
proljeće već lista.

Ori, Zelja! Neka peku ruke.
Misao se krili kao ševa.
Gorak hljeb je, gorke naše muke.
Pun sam, prepun pravednoga gnjeva.
Ori, Zelja! . . .

Ori, Zelja! Subota će proći,
na počinak skoro ćemo poći . . .

Nedjelja će svima nama doći.

1935.

VEZAK VEZLA...

*Vézak vézla jedina u máme;
trgla đerđe', pa razbila pendžer ...*

Oborila suzice niz lice,
orosila guste trepavice,
sjetila se ptice kukavice.

Jesen je, i čauš šorom pjeva
i bukliju nosi sa peškirom,
zečje uši ima za šeširom,
buzdovanom udara o vrata:
»Dođi, curo —
naše selo znade:
dobila si jabuku od zlata!«

166

Mara veze. Čauš drugoj pjeva.
Pod prstima njenim šušti svila.
Srce njeno lišće je u breze:
Mara nije
nikad sretna bila.

Ne čuju se gajde u samoći.
Sreća neće obuć je u svilu.
Dragi neće ljuljat je na krilu.
Dragi ne će
nikad po nju doći.

U vajatu Pozdravljenje sipi,
ruho čeka na dnu kobilara,
a u srcu gorki nemir kipi,
nemir peče
kao ljubav stara.

Vézak véze. Jedina u máme.

Vézak véze. Crne oči toči.
Siromaštvo, cvrčak u samoći,
u samoći cvrči i u noći.

Srce mlado stari već u jadu.

Srce mlado stari već u jadu.
Za dugove
već im konje vode.
Iglom srce mjesto svile bude:
vézak véze
djevojci u gradu.

Vézak véze. Jedina u máme.

I suzice rose joj niz lice:
trga đerđef,
pa razbija pendžer —

sjetila se ptice kukavice.

1937.

167

HVALJEN ISUS, MOJ STARA BAKO!

*Hvaljen Isus, moja stara bako;
hvaljen Isus, radenice moja! . . .*

Ja u snima često k Tebi idem,
kad krunicu molim uspomena.
Sni o Tebi po bosiljku mire.
Ja Te vidim:
čučiš pokraj trijema
i prebireš vunu za vretena.

Kako si mi, moja stara bako?
Kako si mi, radenice moja,
i najbolja veziljo i tkaljo?
Kako si mi, živa željo moja?

Orah šumi. Zdrava će Marija.
Pometena mora bit avlija.
Tvoje ruke
uvijek, uvijek žure.

Nemir snova korake Ti sluša:
šušti lišće, u njima je jesen;
u njima je Tvoja blaga duša.

Bašča vene otkad Tebe nema.
Stazice su zarasle sa dračem,

i cvrčci se javljaju sa plačem,
i rosa je
suza prolivena.

Kako si mi, dobra bajalice,
vidovita moja vidarice
i predobra naša ljekarice?

Mojim snima, bako, kada ideš,
obilaziš našu kuću staru.
Ti rubinu gledaš u ormaru:
da li snaše vezu kao prije
i čuvaju
predaju nam staru?

Spavaj mirno, radenice moja!
Sve je, draga bako, kao prije:
na platnu se trobojnica smije
i utkani sni na njemu žive.
Mi smo jaki.
Još nam srce bije!

Spavaj mirno, moja stara bako!
Hvaljen Isus, radenice moja!

DIDO STARI, DIDO IZMUČENI!...

Dido stari, dido izmučeni;
jaoj moja starino nejaka!

Konji Tvoji čuju se iz staje.
Tko će da im jutros baci sijena?
Pijetao Te zaziva iz trijema.
Bije sat,
a Tvoje oko drijema.

Sjekirica blista na drvnjaku,
gdje su vrijedne ruke Ti radile;
za Te, dido, škrinju sagradile
i kolijevku za unuka Tvoga.

Štap i kapa i rubina čeka.
Marijanska svijeća sja u ruci.
Baka Tebe
zove iz daleka.

Hrast se suši, koga si sadio.
Lipa vene, koju si ljubio.
Šljivik tuži,
led ga je pobio.

Sveti putnik Nikola već čeka
ispod brijesta, ispod starog guvna.

Golubovi gukat će Vam putem
i tarabe
maknut će se s puta.

Pun će mjesec sjati povrh groba.

Jabuke će biti ispod križa.
Poskočnica trava će izrasti
i u čaši
bit će sveta voda.

Mir će biti povrh tijela Tvoga.

I kad jednom, u ponoćno doba,
Ti ćeš, starče, iz škrinje izaći,
tiho sjesti
povrh humka svoga —

polja će Te milovati šutnjom.

Polja će Te milovati šutnjom,
u ruci će stari štap Ti biti;
u zemlju ćeš gledat s gorkom slutnjom;
radi živih svojih suze liti —

radi sudbe živih suze liti,
dido stari, dido izmučeni:
jaoj moja starino nejaka!

1936.

SAVO VODO, POZDRAVI MI DRAGOG...

*Savo vodo, pozdravi mi dragog,
nek ne kosi trave pokraj Save . . .*

Rasplela sam, jadna, kose plave.
I bez dike
letim kroz vrbike;
kao lúda trčim pokraj Save,
nogu bosih
gazim rosu trave.

Savo vodo,
pozdravi mi dragog;
donesi mi sùgaravo janje,
svih sumraka rasplitano tkanje,
moga srca milo milovanje
i spoménka
172 tiho spominjanje,
kada jesen mrsi granje šuma;
hrašće zrije, žir za žirom kvrca,
list za listom pada kao nada,
miri dunja na dnu svakog srca,
dunja miri
od ljubavi slađe,
a ne idu žitàrice lađe
ni svatovi preko carskog drumu.

Savo vodo, na kormánu nema
ruže, koju dragom sam ubrala;
karamfila, što sam diki dala,
oblak crni skrio sokolove

i mrtvacu po tebi sad plove,
aoj vodo,
mutna i krvava!

Savo vodo,
pozdravi mi dragog;
nek ne kosi
trave pokraj Save,
jer očajna
čupam kose plave:
pokosit će kose mjesto trave,
pokosit će moje kose plave!

Oj talasi, vječno rastajanje,
prosula sam oči u samoći,
pozdravite moje milovanje
i recite diki, kad će doći:
nek' ne gazi rosu povrh trave
i ne pije
vodu iz te Save,
jer će gazit suze povrh trave,
jer će popit
moje oči plave!

1943.

JAŠI BABA DORATA...

*Jaši baba dórata, šugava kuláša;
jaši baba dórata, na dóratu zvonce*

A po šöru ori se
cika mladih snaša:
»Ne dajte joj u kuću,
polupat će lonce!
Svatko svoga dorata
drži na ularu,
a ja svoga dorata
mazim u kućaru!
Sree svoje dala sam
mladom zadrugaru!«

Jaši baba dorata
i po šöru viče:
»Nemojte u zadrugu,
nisu bablje priče:
Tko ide u zadrugu,
taj siromah bit će!«

Jaši baba kulaša,
na kulašu zvonce,
a po šöru ori se
cika mladih snaša:
»Tko ide u zadrugu
ima pune lonce,
opanke i oplećak
i od svile konce!
Nemoj pljevu mlatiti,
ni zvonit u zvonce!«

1952.

174

Vanja Radauš

SLAVONIJO, ZEMLJO PLEMENITA

I U NAŠE SU SELO
ŽANDARI DOLAZILI

I u naše su selo žandari dolazili
I ljude odvodili
Rad imena 'rvatskog
I našeg prkosa
Šokačkog.
I kotarski predstojnici
Austrijski,
I sreski načelnici
Srpski,
I niki
Poslanici.

A selo je šutilo -
Podrugljivo se smijalo
Na glasačke kutije
Gledalo
I pljuvalo.
Odoše!
I Austrija -
I Aleksandra Jugoslavija -
A ostali su
I svist,
I narod
'Rvatski,
Slavonski,
Šokački.

175

SVE JE ZAMRLO I SVADBE

Sve je zamrlo i svadbe,
I prela,
Ni divani, ni ašikovanja
Nisu više ono staro,
Ludo,
Zaneseno,
Sa krvi sa mesom,
Sa strašću
Divljom,
Mahnitom.
Narod se povukô,
Umrvio.

Da l' samo na površini
Il' je sve umrlo,
I u dubini
U srcu,
U duši.
Ni dukati ne blješte kô prije,
Ni nošnje ne sjaju zlatom
Žeženim,
Zracima sunčanim.
Sve je nekud tuđe.
Šokadijo moja,
Moja tugo,
Rano moja.

SIBINJ

Sibinj,
Da, Sibinj
Slavonsko selo je malo
Tiho
Povučeno
Potišteno
Ali su plotuni gromko
Odjeknuli
Zatutnjili
I nikada,
Nikada se nisu zaboravili.

Zeleni žandari
Sa rojtama crvenim
Krv su prolili
Crvenu krv,
Slavonsku,
Šokačku.

Puno je godina prošlo
Staro ošlo
Novo došlo
Ali malo selo
Sibinj

Zvoni u ušima
Zvoni
I zvoni.

Tutnje plotuni
Grme odjeci

Šumama
Dolovima
Njivama
Selima
Slavonijom
I Hrvatskom cilom.

A krv teče
Neće da prestane
Va šokačka krv
Jer šokačka tila
Puna su krvi
Krv nepresušne.

POSJEKLI SU SPAČVU, PRASTARE DIVOVE NAŠE

Posjekli su Spačvu, prastare divove naše.
I Bazjaš ošô je,
I Kunjevci i Banov Dol,
I Slavir.
I sve su lomili i nosili,
I Slavoniju ogolili.
O šume naše žirovite, hladovite.
Hrastovi naši koje su rušili
Kepeci,
Trgovački putnici.

Od Pariza do Brisla
Od Trsta do prokletog Budima.
Svaki kamen na obali Dunava,
Svako stepenište,
Plaćeni su šumom našom,
A Šokac,
Gospodar, čuvar,
Hrastova svetih
Ni milostinju dobio nije,
Jer je ni htio nije.
Tek neke nesretne cure
I lakome snaše
Uzeše Judino zlato,
Međ njima i nesretna Tena.
Lipa kô sunce, tužna kô šuma
koju sjekoše

Do gole zemlje,
Do korijena.

Nestade šume i Tene,
Samo im imena ostaše.

BAŠ ME BRIGA ŠTO PRKOSIŠ

Baš me briga što prkosiš
I visoko glavu nosiš.
Kada znadem kol'ko plačeš
I koliko suza liješ.
Tvrdoglava, bandoglava,
Šokica si zbilja prava.

Od inata i od ćefa
Umrla bi,
Svisnula bi,
Ali ne bi prva došla,
Pa da kažeš,
Slušaj Iva
Ja sam kriva,
Ja sam taka,
Nemoj slušat što govorim,
Slušaj ruke radje moje,
Pa i srce kako kuca,
I usnice moje vrele,
Vrele lude, zaljubljene.
Kad smo skupa
U livada
U livada ispod šume.

KAD KAŽEM GRADIŠTE

Kad kažem Gradište
Mislim - teta Minka.
Kad mislim
Teta Minka,
Isto je što i Gradište.

Teta Minka, dadina seja
Ona me
Volila,
Milovala,
Mazila
I karala.
Za me se bojala,
Kada sam noći ostajô u selu
Kod divojaka,
Kod dragane.
Jer tanka je koža čovika
I slaba su rebra,
A oštri noževi momački
Tu,
U Šokadiji,
Mojoj Slavoniji.

Danas je nema
Tete Minke više.

I nju, kao i sve moje,
Crne zemlje grude
Pokriše.

I pred smrt,
Sve je izgubila.
Svu zemlju i pašnjake i livade,

Samo je kuća
Pusta kuća ostala.
I zadnje,
Pred smrt,
Mene je molila
Da platim porez
Na kuću,
Vlažnu,
Propalu.

I to je posljednje što sam učinio.
Za nju.
Onda je umrla.
A ja joj groba
Do danas
Nisam vidio,
Ni cvića
Donio.
Zašto?
Ne znam!
Zar se to može
Znati?
Ne bojim se njezina groba,
Al' možda sebe,
I prošlosti,
Izgubljene sreće i radosti.

BILA JE UDOVICA

Bila je udovica.
O ne,
Nije.
Bila je još gore.
Čovik joj je bio živ i odô,
Al' duša mu je bila mrtva.
Bolani je bio
Dugo, dugo, dugo.

Imala je dvoje dice.
Katicu
I malog Tunu.
I tri jutra
Siromaške i slabe zemlje.

Došla je komasacija.
Trebalo je platiti.
Nije imala,
A oni su uzeli
Jutro i pol.

Ostala je nima
I ona,
I selo,
I dica.
I preostala je samo nadnica.
Na tuđim poljima,
Na tuđim jutrima.
Bila je gladna,
Al' nije prosila.

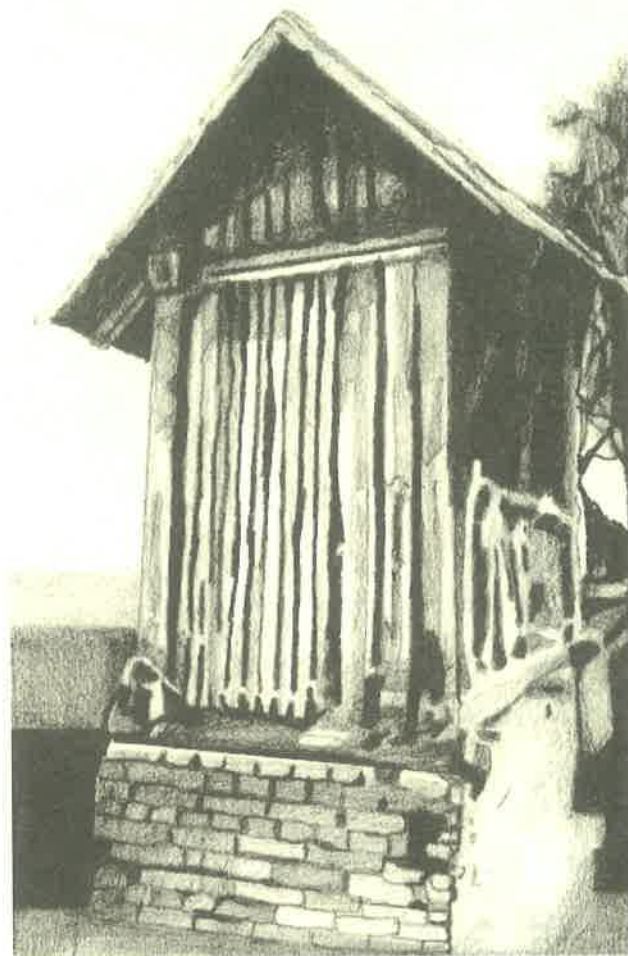
Ni ona,
Ni kćer Katica, ni mali Tuna.
I niko nije znô
Kako joj je.

Kakve li su muke mlade žene,
Mlade žene,
Same,
Ostavljene,
Napuštene.

Sve što j' ostalo
Bio je ponos,
Krvavi,
Gordi,
Prkosni,
Opasni,
Šokački.

NI ME STRA'

Ni me stra'
Ni sela,
Ni baba,
Ni lajanja,
Ni dade,
Nikoga.
Volim te,
Uzmi me,
Tvoja sam
Cila
I miluj, jedini
Uzmi.
Neka nestane
I mene,
I tebe
U 'vom našem volenju
Prvom,
Jedinom,
Posljednjem.
Posli tebe
Samo grob
Crni
Nimi.

ŠOKAČKI NOKTURNO

Kad uvečer zvijezde srebrom sjaju
i sokaci dunjama mirišu,
Bećari kad šorom zapjevaju,
za mog diku grudi moje dišu.

I tugujem što sad nema više
kuće one na kraju mog sela
Gdje smo nekad, uz jesenje kiše,
Išli, diko, na sijela i prela.

Hej, haj, dragane, milo moje lane,
nek se pjesma vije širom Šokadije!
Momci, cure, snaše Šokadije naše,
Vino nek se toči, srce nek iskoči!

186

A kad jutro proljećem zarude
i zemlja se brazdama išara,
Misli moje tad poljima žude
gdje i danas drijema đerma stara.

I sretna sam kad srpovi mašu
slaveć žetvu: zlatnog klasja dane.
Volim vrisak pjesme na salašu,
oranice suncem obasjane

Hej, haj, dragane, milo moje lane,
nek se pjesma vije širom Šokadije!
Momci, cure, snaše Šokadije naše,
Vino nek se toči, srce nek iskoči!

Šokački nokturno jedna je od pjesama koje je uglazbio Julije Njikoš (izvedena u sklopu svečanog otvorenja "Vinkovačkih jeseni" 75. u interpretaciji Vere Svobode).

NADASVE TOLIKO ŠOKADIJE

ivanu domcu, privlaci nadomak

eh sve te tvoje
male marije

(moj dragi giovanni domichelli)

ostaše
i dovoljno lake
i dovoljno mlake
željezarije
starudije
artiljerije

i

(nadasve)

tamo neke
prastare naše davorije
i petunije
izvan svih tvojih
likova i slika
gojaznih snaša i stabljika

187

KRALJEVINA SRCA

KRALJEVINA SRCA

U Slavoniji sam brodio godine
i razvozio dječaćko nebo
poljima.

U Slavoniji sam brodio misli
i koturao dane
u pilane sanja.
Imao dom
sretna i smrtna mjesta.

U Slavoniji sam ravnicu pretvarao u pticu
i oblake zakapao u brazde
i stihom prvi put zakrvario
negdje u šumi, u parku, ispod kiša
osjećao mrtvaca i zaigrao ljubavnika
I bio lišće, i bio log, i kesten Lenija
I bio rat, i bio most, i bosutska avenija

U toj plemenitoj grudi blatnoj i gizdavoj
u meni se oralo, u meni se pjevalo
u toj plemenitoj materi
ja sam podizao srušene kuće i zidao vrijeme
U toj oblasti fijakera i ciglana bosutnica
ja sam prodavao kestenje i koturao ulice
vadio jabuke i pluzio sunce
Bio ljubav polja i oblaka

Bio Slavonija.

Sva ta umorna sela, sva ta gnojava raskršća
i svi ti sjenici, te male kuće pčela
te
vratnice, sadnice, sudnice, katastri
i imovne općine
te
crne oranice i crne sise polja

Sve te pletaonice
te
lude varaonice djetinjstva

Učio sam šumara Kozarca i kapetana Relkovića
ustajao kad ustaju pralje majke
i legao kad ležu bekrije
pekao rakiju i ložio vatru za svinjokolje

palio pjesničku svjetiljku
i jašio plug ratarski.
U toj brazdi kose su rasle Mariji
i pjesme počele hodati
U toj zemlji rodio je čovjek sina
i rukovao se s poljima pijanima od umora i vina
i naivnima, i drugima

U toj Slavoniji starila je krv
i poklekli vranici Đuke Begovića

Između gradska trga i seoskih šorova
padale mi nogavice snova s koljena
i u kuštravoj kosi majke iz Srijema
ptica selica savila zavičajno gnijezdo.
Iz te zemlje čovjek nije nikad otputovao
on je ostao u njoj kao stara staja i stara tuberkuloza
on je ostao u njoj da maše rukama
i da mu iz srca izjaši širina

da mu se zavičaj ugrudi
ustavani dovijeka
kao u smrt, kao u čovjeka
Slavonija, ta ravan u rukama
taj široki krevet crnice
taj prsluk zvijezda
Ubrana na vočki
ostavljena u blatu
zabijena u petama.

Zrikale žabokrečine i palile se nade
tu gdje će tek započeti autostrade

Razbacujem klimave krovove
i oglodane vinograde
i mislim na dva pjesnika
ljubim njihove tužne papire
koji još u nama žive
I još uvijek sam kosidba i žetva
plač oca i duh djeda
ugao školskog plota
graba i divota

I još uvijek sam mali
veseljak tuge
I još uvijek sam
krcata psovka
puna večera života

Stara zemlja diše i na novim putovima
dok sam brat oranica i gradova novih na vidiku
ta povijest sela, ta crnica hrvatska, ta slavonska
ta šokačka, ta pijana zvjezdana mapa
sva je naša zemlja nama glavna ulica

Ali Slavonija, mutna, blatnjava, iroška
sunčana
plebejska kraljevina srca.

KRNJAŠKA KRČMA

krnjaškim pjesnicima

Pijem u Krnjašu, a kao da plovim po bosutskom šašu
i sanjam na pustom stanu i salašu..

Gutam male žogerske krakove, i mirim dunje i makove,
i danas još gledam kako mahnuti Begovići vrance jašu
i ruše komšijske brakove..

A kraj mene šutljivo časti bečarskog sebe
neki veseli teretnjak od bosutskog čovjeka,
dok malo dalje traktorist upregao zamamanu snašu
i čeka da ga izmiluje stara rijeka, a podalje u šokačkom
dvorištu svatovi po starom mole, i pjevaju Lijepu našu..

Onda zaspim u bunilu krepano zatvorenih očiju
ali vičem u jeku muklih glasova i nemilih psovki:
Ovdje neće svanuti dan od pijanih noćiju
i nevjerne štuke skakati po ribičkoj plovki.

Ali i dalje ćemo ovdje svi pjevati i svi umirati –
Usprkos u prkos: ni lošije, ni bolje, ni tiše, ni bez volje!
Davni sokak Đuke Begovića, i od pjesme mu one:
Milovo sam garave i plave
na ukletu ljubav zove, i starinske poljupce slave..

I šeta obalama žaba i taraba gazda Mrtvih kapitala
uhrašćen u slavonske šume, s prosjekama i klasjem žita.
A od Bosuta samo rone uspomene bez plovnoga vala
i trulih čežnja i ushita..

Samo onaj koji saziva mrtvo vrijeme
hrabri korak na urbanoj brzoj stazi,
i ma koliko irošio šokačko čelo, ponosito tjeme
Nisu mu isti krajobrazi - odnijeli ih novi vrazi.....

VLADIMIR Š O K A Č K I....

*Pjesniku Vladi Kovačiču koji mi je napisao u posvetu
da čuvam lirski njegove Vinkovce..*

Vidim Te kako i danas sjediš
Sam
 u lenijskoj gostionici
I piješ svoje rasute snove...
Gdje si otišao, otmjeni pjesniče?
Pjesniče, strasne duše Slavonije
muče li Te još uvijek nenapisane pjesme
u Tvom grobu?...
Ulazim tiho kao Ljubav u kuću
i nazirem Tvoju lirsku sobu
i čitam Šokačke varijacije
a najviše noću
kad s Bosuta krenu starinske tišine..
Vladimire, moj šokački –
Čuvat ću lirski ove plemenite nizine.
Hoću.

192

PJEVAT ĆE SLAVONIJA

I kad umrem, pjevat će Slavonija
stara mati polja i šuma
Široka ravan — pradžna Panonija,
kad zapjeva i sunce silazi s uma.

Pjevaj majko ratara i bekrija
pjesmu onu što nam život vara.
Konje vrane kad osedla Šokadija
vrisne pjesma od plamena i žara.

Svek nek' pjeva gdje mi je Slavonija
crnica klasa i oluja ravni.
Pustaro draga — to je pjesma tvoja
gdje pjevaju kosci i ratari davni!

Pjevaj majko ratara i bekrija
pjesmu onu što nam život vara.
Konje vrane kad osedla Šokadija
vrisne pjesma od plamena i žara.

193

I BUĐELAR, I ŠLAJPIKER

I BUĐELAR, I ŠLAJPIKER

Ne bi otrpio ni taj Toša Cvetnarov, ne, oma, ni bolji, taj, birtaš
Da mu se koja bitanga ondašnjja, onako, podmuklo, ne, baš, samo, ni ruga
Ta, ne, baš, više, ono, to nije Srbobran, a ne, ni nanovo, to je Sentomaš
Da, nije to, onda, još, bila, ni slučajno, ta Titova bivša Juga
A, više, ni Južna Ugarska, nego, ni, samo, južna Bačka
Ta, gledalo se na sve, ne, baš, samo, iz drugoga ugla
A ne bi otrpio, ne, naravno, baš, samo ono, ni Rac Vadrac, ni Šokac ko otac
Ni taj Marko Carin, ni on, baš, oma, ni, tek imućniji gazda
Onako, kad je berba dobra, ne, baš, samo, koji – taj akov u podrumu
Ta nije u šljajpikeru bilo isto ko u buđelaru, a ni isto, baš, vazda
Bio je i on, ne, samo, i, taj, crkveni tutor, nije da nije imo na umu
Svoj, bome, katolički, ne ni, tek, na Veliki Petak, post
Da, kad je prodo više, baš od toga Cvetnarova Toše, dobio je i koju lepu sumu
Ta, on mu je bio često, i drag, i rado viđen, i u svečarima na Markovo, gost
Taj je znao od koga kupiti to belo, onako uvr' s vencom, a uz sam rub čaše
Ta, šta bi išo kome drugome, ne, baš, ni poneprevreli, još, rampaš, a ni po
neopcigovani, taj, mošt

NE, SAMO, O ŠARULI

Kad je, ono, moj deda, gazda Marko, sav, onako, brižan, čito nekaku cedulu
Ako, baš, ne, oko pašoša, da na imfovanje vodi, kravu, tu, Šarulu
To, dakako, više, i nije bila, baš, samo ona *cedula quod dicet* cedulja

Tek, ni sam, nekada moćan, ne, samo, Marko, taj, Antonije, ni on ne bi reko drukčije
A šta se tiče simentalske one krave, uvijek se, baš, Sarula zvala. Ako i nije ista krava, ista
je, barem, štala
Nećemo, sad, ne, baš ni, samo, petljati, ni oko tog imena,
A ni, samo, baš, oko njenoga, toga, vimena. Ta, uvijek je bilo mleka friška
Pomuzla ga je, ne, tek, jedared, i za mene, ne, zaboga, ta naša, za nekog Marišneni, za
nekog Mariška
Ne, nisu branili Šaruli, ni da se, onako, uz koje drvo ruli
Ne, nisu rekli rulji. Ali tako ne kaže ni moj, nekad, i prijatelj *Jacques Vimard*
A, ipak, razumio bi u čemu je stvar. A šta se onoga pašoša tiče
Da, to je druga, već, priča. Nije, valjda, baš, zadugo, *le passport* bio, posvuda, samo,
der Pass
Tek, da se, ne, baš, u nekadašnjoj, toj, Ugarskoj, ne, samo, tek od šapa, i od slinavke,
potraži spas
Ta, čim bi govedar, ujutro, zatrubio, Šarulu su, samo, pušćali kroz kapiju
Da, i pridveče joj je kogod moro otvoriti da, prvo, uniđe u avliju
Pa da ju, onda, u štali, za jasle, štrangom, vežu. Da na miru preživa
Ta, ona je kadgod, mogla i brez pašoša, šorom sredom, sve do ledina

DUŠANKA

Nije moj deda Marko mogo otrpiti ni dobroj baki Anici da mu, onako, ne baš, ni zdravo
uporno, kloca
Pa, kako bi mu, onda, bilo pravo da mu koj, ne možda, ni u bircuzu, kaže
Da, to je taj, ne, baš, posvuda, niti pogrđan etnonim, na primjer, gle, ti, tog Šokca
Ta, kad je koga krstio, upravo, Ilija Okrugić, taj ne, samo, parok i opat
Nego i vitez po peru, i hrvatski, i srpski, i crnogorski
I kad je koga krizmao sam biskup đakovački Josip Juraj Strossmayer
Taj je mogo, ako je, baš, tev, i fijakerom, bome ko Hrvat i ko Jugoslaven, ne, samo kroz
taj Novi Majur
Tek, u kući što je, lijepo obnovljena, nakon požara za mađarske bune, ne, baš, ni, samo,
na to strpljivo čekala
Da se i ja u njoj jednoga maja rodim, ne, baš, ni u po bela danka
Nosila se i košula, al' i ona, ta, to su kadgod bili, ni oduvijek, a ni zauvijek, sinonimi
Ne, nužno, baš, onako, sve starinski izrađena jest, rekli su, upravo, dušanka

GORJNA I DOLNA PERINA

I nije ta dolna perina bila napunjena gušćijim baš, perjom
Ta, čijalo se, uzimu, ne, samo, na kojemu sirotinskome peraju i ono, preko godine
skupeno, kokošije
I od rodajland crveni, a i od oni graorasti, ne više, niti dobri nosilja
Jest, svaka je bila brižno isfizitirana – koj bi zaklo kokošku dok još nosi jaja
Ne, nije ta dolna perina bila, baš, u bijeloj uštirkanoj navlaci, onako, za svakidan
Ta, i na onoj se štrafastoj, isto tako, tonilo u zasluženi san, kad se preko nje metilo
ne, baš, čaršaf, no, ipak, čaršav
Ne, baš, peglom punom žeravice izglačan, nego pod rolom izrolan, od ispiranja
vešplavom bel, a ne, zaboga, plav
Onda je dolazila gorjna perina uzimu, a vatirani jorgan uleto, sa štepom preko bordo
klota, a ne preko kliskoga satina
Dakako, sve navlake je trebalo zakapčati, ne, baš, ni tima ne, samo, mađarskim
gumbima,
nego tima, ne, samo, turskim dugmadima
Nije da pri dnu gorjne te perine nije bilo i rukom kukičane čipke, tamo di se providio
opet bordo klot, našiven, onako, preko angina
Da, bilo je i na velikim jastukima hekleraja, ne samo, oko karnera, a i oni sitni, u više
redi, porupčiča
A, tek, vezeni kitnjasti monogrami! No, to je već, ne, baš, ni posve druga priča

196

ĆURKOVI

Nisam ih ja, baš, hranila, no ona koja ih je, široke ruke, dozivala, ne, sve, ni pi-pi-pi, ne,
sve, ni tuk-tuk-tuk
A i nije, samo radi njih, baš, sađen, ne, jedino, u lije, već, narijetko, i u vinogradske
brazde, taj proljetni mladi luk
Sitno im je sickala, ne, dabome, one bijele, ne još, ni glavice, već samo zelena pera
miješala, i s prekrupom, a i sa sirutkom
Dozivala je, kadšto, i one, nekako, više zelene no žute pačiče, ne, tek, da na pačir dođu

piti, onako, sve, lik-lik-lik
Jest, ponosila se moja baka, kad je riječ, baš, o tome sickanju, ne, toliko, što je očuvala
glagolskoj umanjenici ikavski lik
Nego, više, time što joj je uvijek uspijevalo lijepo odhraniti i te, inače, zdravo hajklih
ćuriće, sve, onako, na biri - biri
Ta, trebalo je, negdi prid Božić, viditi kojega njenoga ćurka kako se pred smjernim
ćurkama, sav nadunjen, oholo šepiri
Crven, samo što ne pukne, a sav u crnome, baš našušurenome perju Da, na taj
svakidašnji vašar taštine, a u stražnjoj avliji
Odavno je dojadilo i lajati, onome, na lancu vezanome, inače, keru

197

MOJE RODNO SELO

SLAVONIJA

U snu vidim Slavoniju sjajnije od zlata
Sava spava sa rukavcem šumi oko vrata
Ribiču se čuda čine od pernate mjesečine
Gle u vodi eno pljuska
Mjesec krupan bijel ko guska
Prenuo se ribič sneni
Oj mjeseče blago meni
Šta ćeš ovdje idi gore
U nebeske svoje dvore
Pijan li si lolo vraže
Cijelu noć te zvijezde traže
U snu vidim Slavoniju ravnu kao stol
U njoj gore Psunj i Papuk kao kruh i sol
Ko da kaže zemlja moja
Budi bačo volja tvoja
Za stol sjedi pij i jedi
Odmori se misli sredi
Dug je život kao rijeka
Teci dugo nek sve čeka
Teci dugo
Nek sve čeka

MOJE RODNO SELO

Dogode se ti trenutci nježnih poruka
Kad moji Drenovci iznenada zasvijetle
U kutu moje radne sobe
Maleni a tako stvarni i bolno lijepi
I tako svečano bijeli kao dani moga djetinjstva
Bez daha ih gledam da ne poremetim sjaj čarolije
U tišini čuju se tek krupni zlatni orasi
Kako padaju po klupi pred mojom
Rodnom kućom i kas vranaca
Kojim završava neko zaboravljeno ljeto
U zelenom gnijezdu djedova stana
A onda slika se počinje gasiti
Kas vranaca postaje sve tiši
Tek iz neke neizmjerne daljine
Čujem kako me doziva jedan poznat
I prisan, ali neodgonetljiv glas
I zvoni i zvoni mojim imenom
Kroz duboke prosike vremena
Da, dođu ti trenutci nježnih poruka
Dođu i prođu poput čarolije
Kroz moju radnu sobu
Maleni a tako bolno lijepi, svečani
I bijeli kao dani moga djetinjstva
Koji povremeno stresu zlatne orahe
Po mom radnom stolu
I po papiru na kojemu ova ušorena
Slova pokušavaju riješiti tajnu
Glasa koji me doziva iz dubokih
Prosika vremena
I potiče iznenadnu žudnju za putovanjem

BITI VODA

BITI VODA

Volio bih se na kraju
spustiti na žal,
i ući u more bez povratka.
Kroz staklena vrata vode
u kocku bistrine.
I tamo opstati miran
s dušom nalitom tišine.
Kušati tek bit vode
od čega jesmo,
i biti sit.
Biti umiven bitkom
do prozračnosti,
i tako biti.
200 Ostaviti zvukove na obali.
Mučnu tamu ljubomorne ljubavi.
Talog bivstva
da sam ikad bio.
U bratstvu bića biti gol,
među algama u lelujanju.
Pohranjen zauvijek
poput broda.
Kao zraka što leži
još od noći postanka,
na bijelom pupku kamena.
I biti voda,
biti voda...

NEDJELJOM ZA ĐAKOVO

Teški mrak željezničke stanice sa žmigavim signalima u dubini večeri.
Iza omotanih šalova i šarenih kapa svjetlucaju čikovi raspaljeni vjetrom.
Vjetar mete snijegom ispod visokog bora pred vratima prometnika.
Njišu se, zvone i dodiruju raznobojne sijalice.
S glavama u kup, stari i mladi stiješnjeni u gomilu, s modrim rukama u džepovima čekali
su nepouzdana večernji vlak, sada već s mogućnošću da bi mogao i ne doći.
Ta olovno teška primjedba čula se odnekuda s druge strane ledene skupine, koja je
drhturila poput hladetine, ušla u sve uši i ostala među njima podgrijavajuću opasnu
zebnju.
Kao vrh ovoga živog šišmišovog stošca izdvajao se jedan dugajlija, koji je grijući noge
među bedrima mlade žene, psovao raspaljen i bijesan svoju i njenu rodbinu, koja ih je
evo mjesto da zanoće istjerala na ovaj surovi peron, gdje su čekali sipljivi stroj, ili neku
nenadanu milost ovoga pasjega vremena.
Bijeli otkosi s neba lomljeni vjetrom sve brže su padali na zemlju, zasipajući utrobu zime
koja je sablasno tulila vjetrom.
Poslije cijele vječnosti, kako se činilo, nastala lagano komešanje.
Izdaleka ne primičući se, crvena kapa s lampom, kričavim brzojavnim glasom poručila
preko smetova, da se vlak napokon primiće.
Istog trenu kako je i izišao, službenik pokupi svoju kapu koja se bila otkotrljala, i nestade
pognut kao da bježi za vratima ureda, koja se potom zaklopiše. 201
Tromo kao da bježi od tereta polako se približavao stroj, a žmigavo svjetlo pretvori se
uskoro u žute okrugle oči, poput velikih glava suncokreta.
Snježne zavjese podizale su se u slapovima, i kao velika bijela vitla zabadala se i obavijala
zvonjavom kotače.
Snježni nos lokomotive s mukom je gurao i rastavljao ove neobične nanose, koji će se
domalo opet spojiti iza zadnjeg vagona, tamo negdje u polju.
Ovu spasonosnu zvonjavu željeznih kutija, koju je samo led držao u cjelini, upotpuniše
guranja, cika i psovka.
Promrzli, razbijeni slogovi riječi, nemušto su praskali oko ušiju, lica, tijela.
Grohot srdžbe i jeda izmiješan s tjelesima muškim i ženskim, dizao se sve do potkrovlja
stanice, gdje su kao neke čudne ptičurine jecali altovi i basovi, puni psovke.
Svuda na vratima visili su bijeli grozdovi tjelesa, koja su se s mukom uvlačila u vagone,

kao u neke goleme tijeske.

Obijeljeni snijegom ovi bijeli stošci tražili su prolaz u toplu utrobu vagona.

Mlado lice podignuto u zrak zajedno s potpeticama, okretalo se kao tuljak između nadutih

bedara dviju starica, od kojih se jedna nikako nije htjela rastati sa žutim čikom, koji je stršio između rijetkih savijenih dlaka na podbratku.

Čuo se neskladni akord mokre obuće po plastici poda, a raznobojne torbe poletješe prema policama na stropu, sudarajući se u pretjecanju.

Hladan zrak iz hodnika propuštao je ciku i svađu, koje su se glasale kao zvon stotina lanaca bičujući stropove vagona

U općem metežu svako se mjesto činilo pogodnim.

Dizali su se dvoprsti u zrak, mahalo šalovima kao barjacima, gazilo po nogama, trzalo laktovima i kružilo nervozno beonjačama.

Kratka improvizacija sebičnosti iz onoga stvarnoga življenja imala je ovdje svoju burleksnu

polusatnu izvedbu.

U zaobljena sjedala zabijale su se stražnjice, a namještaj je pod teretom mesa škripao izbacujući iz sebe pramenove uvijek nove prašine i tako prepoznatljivog vonja.

Uz prozore uskih hodnika na zaleđenim bubrežima leda, držeći se za do vratke, sleđene ruke i zavidne oči ostadoše suviše i nezadovoljne.

Kao neki višak oni će trzanje vagona i bol u nogama, blažiti sjedeći na prtljazi, raznolika oblika i slična sadržaja.

202

Naduti kao stari jastuci, ogulavili ili sasvim tanki, uvijek imaju svoju magareću strpljivost.

U toploj utrobi vagona, u isparinama koje su gore pod krovom zadobile ljubičaste aureole

oko žutih svjetiljaka, većinu putnika zahvati uskoro blagi drijemež, a doskorašnji gnjev se pretvori u poluglasne dijaloge.

Nastade šuškanje stanijolom, grgoljenje sokovima, a iza ugla su se čuli pljuštavi oštri šamari od karata.

To je netko u uglu igrao belot.

Nekoliko đaka rumenih zajapurenih obraza hitro je listalo rasperjane stranice skripti.

Jedna između njih uvijala je žuti pramen kose, neprekidno ga mirišući i vraćajući među zamršenu kosu.

Nervozno, čekajući da dođe do njega crno vino, na kome je pisalo »Ribar«, mladi student

je čeprkao nosnicu silovito, tako da mu se tanka koža na nosu bijelila kao vrh zrelog čira. Sakriveno novinama, čije su se stranice u nepravilnim intervalima pomicala i šušketale, bubuljičavo lice milovalo je bedra.

Đak na suprot njemu nezainteresiran, s kratkovidnim debelim naočalama, tiho je slagao stranice knjige.

Uskoro postade pretoplo.

Zrak se počeo pretvarati u raznorodne plinovite mirise.

Mnogi se potpuno raskomotiše, a možebitna estetska uloga odjeće, pretvarala se u zgužvana klupka zajedno s kožom i udovima.

Svijet vanjskog zarobljen zimom, časoviti nije imao nikakvog utjecaja na ovom putu.

Nekakva hladna bezvremenost nosila je ovu hrpu hladnog željeza kroz beskrajnu bjelinu.

Mirna gradacija krvi, koja je do tada sputana grgoljila oko srca, probuđena i proključala dizala se i šumila oko ušiju u toplini vagona.

Samo je mehanika krpa i platna bezobrazno branila puni užitak životu, koji se jasno i odlučno očitovao ispod napetih bluza i nabreklih prepona.

Glave su se ugrijane plimom sjetila, staklastih zjena i poluspuštenih trepavica, ne mareći za cijeli svemir doticale usnama.

Nekoliko rogobornih basova kao stare berde, brbljalo je nešto o svom vremenu.

Ljubomora starog hladnog mesa, nemoćno se razlijevala po plastici poda, vonjajući mirisom stare kože, u raspletenim nitima iznošene odjeće.

Zaboravljen učenik glazbe sa slušalicama na ušima kao vrganjima, sasvim prepušten notama i akordima, putovao je sam.

Uskoro nečija ruka s kliještima, okupa vagon blještavilom svoje lampe, i zaplavljeno svijetlo vagona pobježe.

Poskakujuću kao mladi noj, to se kondukter s mukom preskačući torbe i kovčege, smiješnim koračićima vraćao s drugog kraja vagona.

Pregledač pruge uzalud je namještao svoj debeli kaput, očito prekratak, želeći samo san.

Vani, osvjetljen šumoran i bijel, padao je snijeg.

Stroj je pišteći psovao tanku ledenu koru na šinjama.

Gazio, klizio.

Kao neki tamni nož, on je sjekao ravnomjerno bijelo lice velikog staklenika.

Na okapnicama vagona visile su debele ledenice kao s obruba čipke.

Promicali su hrastici i jasenici, a stroj je tuleći i dašćući nosio svoj polupospani teret prema treperavim svijetlima Đakova.

203

ISTINA

Svatko ima svoje stablo
i svoj dio u njemu.
Sokovi, krv zelena
njeguju ga za nas.
I nemojte bježati
k nekoj ljepšoj krošnji.
Jer će se i ona pobrinuti.
I nema smisla stati zarana
preda nj.
I slušati žute akorde
propalog lišća
nadajući se skoroj jeseni.
Ne čuje ono našu nijemu kletvu
da usahne, uvene,
ucrva se, nestane...
Jer slaba je jeka,
a duga je šuma.
Baštinici smo drveta
ako bude sreće.

204

Stjepan Dujmović

NJEŽNOST TUGE

Kao da danas stojim iznad obzorja i promatram te u dragocjenoj
čežnji. Odjenula si strast poput pamuka. Mekoća kojom se krećeš
u preostalo vrijeme pokreće omamljujuću blagost,
potajnu nježnost tuge ...

Sjediš i prozračnost ti prinosi jasnoću kao da letiš
prostranstvima, spuštaš se na svaku otvorenu pažnju.
Drhtiš od zadovoljstva u svim oblicima snova.

Puna si ljepote. Dišeš punim plućima. Sree je na svom
najljepšem mjestu. Blistaš od samopouzdanja.

Osjećaš dobrotu među ljudima.
Lijepa si u svojoj jednostavnosti...

I sve što želiš je da vrijeme ne prestane.
U međuvremenu dovršavaš svoje ljeto u svom domu
i rado bi ponovila sve ono što je vezano uz ljubav.

Nisam li ja u svim prolaznim oblicima ljeta
dok bojažljivo provirujem u nježnost.

205

TOLIKO NJE U MENI

Ja sam Ivan
i udahnuo sam
k'o hrastova žila
zemljin sok
i najeo sam se
naše pšenice
napio se
naših šljiva
šokačkih

Ja sam Ivan
vinkovački
pjesnik
ovdašnjih šuma

Uspavljivala me
šojka ptica
veselila
vjeverica

Ja sam pio
mutna Bosuta
u jutra rasuta
k'o mlijeko majčino

Stvoritelj sam
i ubica
ovih naših ulica
od sokaka bivših

U ime ideala
neimara
i svih čari djevojaka
pjevao sam
i dalje ću
o proljeću
o skutama
i paklenskim
bračnim lukama
s livčom preko leđa

Moje srce skače
iz grudi
u brazdu uzoranu
i hoće je jesti
jer je gladno
ove zemlje
ivanjske
zimске
jesenske
i proljetno - blatne
bogato - zlatne

SANTOVAČKI NOKTURNO

SANTOVAČKI NOKTURNO

santovo je mjesto starih baka u crnoj odjeći
santovo je mjesto svinjokolja paprikaša i masnih priča
santovo je mjesto moga stida
santovo je mjesto gdje su me uvijek pitali kako se
zoveš a ja bih odgovarao pitan patetin
santovo je mjesto bakinih gibanica
santovo je mjesto gdje mi je dida
obećao da će
kupiti biciklu
ako naučim šokački
nije mogao ispuniti obećanje
santovo je mjesto hrvatskih grobova
santovo je mjesto slavnih očeva
santovo je mjesto mitskih voda
nad kojima
u jesen lebde
magle
a ždralovi lete
lete
lete

SUPATNICIMA

sviraj sviraj tamburice
plesati još uvijek znamo
sviraj sviraj tamburice
tuđe čaše razbijamo

sviraj sviraj tamburice
čujmo naše kolo blago
sviraj sviraj tamburice
taj naš posljednji tango

sviraj sviraj tamburice
i pjevati jedva znamo
sviraj sviraj tamburice
svoj posmrtni marš vježbamo

sviraj sviraj tamburice
ti možeš i bez jezika
sviraj sviraj tamburice
jedina si naša dika

208

Vlasta Markasović

DUKATIĆI

SVIRAČI

Taki svirača ko što su bili moji više nema, ni će i' bit. Kad ja zagudim u egede, bać Iva udari u tamburu, a moj bajo Joza u begeš, nema fajde ništ drugo radit! Svit sve pocupkuje, ne da im vrag mira, krv im se uzobisti.

Jedared mi svirali u svatova, bogati svatova, lipe nam iljadarke, zatiču u žice, kad, njeka vriska, cika. Svit se razbižo, a no sam Čaruga i njegovi arambaše. «Na kolina, bogara vam vašeg!», zapovida ajduk Čaruga.

«Svirači, na drvo, Iruda vam vašeg, šta jel ne čujete, sunce vam kalaisano. Sve ću vas pomlatit ko mačiče!».

A mi, ajd na kolina ko u klecala, ajd na drvo ko kokoše. Sramota, moj svitu, a stra te za umrt. Tako je to nekad bilo sa sviračima.

KRUVA S MAŠĆOM

Moj bajo, ko da je lućkast, uvik jede kruva udrobitog u bilu kavu. Tako je to kad ne voliš jest. a ja volim, ja bi svaki dan drugačije. Mama više ne zna čim će me naranit. Jednom mi dade kruva s pekmezom, drugi put s orasima po pekmezu ,pa s mašćom i lukom. a kad joj dojadi moje tentanje, lipo odriže kruva, pošćeri i polije ladnom vodom iz bunara. Pa nek si ja mislim jel mi dobar ručak il ni.

Znam ja da ona nema vrimena mene sad ranit ko dite u bešiki, al, ak može svaki dan baji kuvat bilu kavu, onda može i meni malo ugodit.

209

BLATO

«Kako ćemo priko sokaka? Blato ko kajmak!»
«Lipo moj sinko. Dido će donet kukurušnjaka paš vidit. Samo polako. Još ćeš jako puno put priko blata u životu prić. Samo pazi da, ne daj Bože upadeš!»

NAJ NAŠ JADRAN

Naj naš Jadran se uzobistio u štali, pa sve okreto glavu, pa tuko pod sobom da j' sve razrovo. Morali ga pustit u drugu avliju prema bašći i brzo zatvorit ljesu za njim. Taki je bio ljut. Sve frcaje iskre pod njegovi kopita, a oči mu se žare. Živad se razletila po avliji. Sve kokodače i biži dok on jurca u krug. I tako dok skroz ne sustane i usipa se. Tek onda moš po njega. Ko janje se umiri i ajd š njim u štalu. E, ni bilo š njim šale. Opaka narav. Bisan.

NJEKAD TAKO MISLIM

Njekad tako mislim i preišljam kako će to bit kad krenemo na naše groblje, di su naši stari: i dida i pradida i bakunica i još stariji, koje ne mogu ni zapamtit. Svi su tamo. Leže na brigu i čekaje nas. Al mi smo ošli svud širom i ko zna di će nam kosti ostat. Kako će to bit za Sisvete kad dojdemo? Niko nas na kapiji ne izgledje, niko ne dočika, niko nas ne viče. Naše su kuće srušite i naši orasi i naše klupčice na putu. Više ništa nemamo. Samo nas grobovi čekaje. Stari, jadni, izbliditi

ĐERAM

ĐERAM

Đeram se stari nakrivio
samo što nije klonuo.

Umoran je, bolestan je,
i sada u samoći,
miruje, boluje.

Crnica ga sebi vuče,
a poljsko cvijeće čeka.

Znajući, da sreću
neće više vidjeti,
i da je kraj jako blizu,
žar svoje duše polako stišava
i sa predobrom Slavonijom
šutke se oprašta.

DUDOVO BURE, STRAH

Već dvije
godine
dudovo bure
je prazno.
Bojim se,
ako rakiju

ne ispečem
ove jeseni,
bure će se
rasaniti,
a srce
razboljeti.

KOLJEBAR

O, kako je lijepo
biti slobodan,
i ponekad sam!

Pitaju me mnogi
zašto volim
biti koljebar?

212

A, ja, svima njima,
odgovarajući, ovo
pitanje postavljam:
da li je ljepše
zaoštravati priče
i, pokatkad, tuđe
duše ranjavati,
ili je milije
potonuti u šutnju,
sačuvati čisto srce
i vrapčije živkanje
slušati?

Tihomir Dunderović

IZ USTA MU IZLAZI ZEMLJA

IZ USTA MU IZLAZI ZEMLJA

Sanjam djeda,
stoji usred polja
oslonjen na motiku
i dok priča
o bitki u Garavom dolu,
o zmajevima, drvolašima
i ostaloj zvjeradi
koja je tuda prošla,
iz usta mu izlazi zemlja.

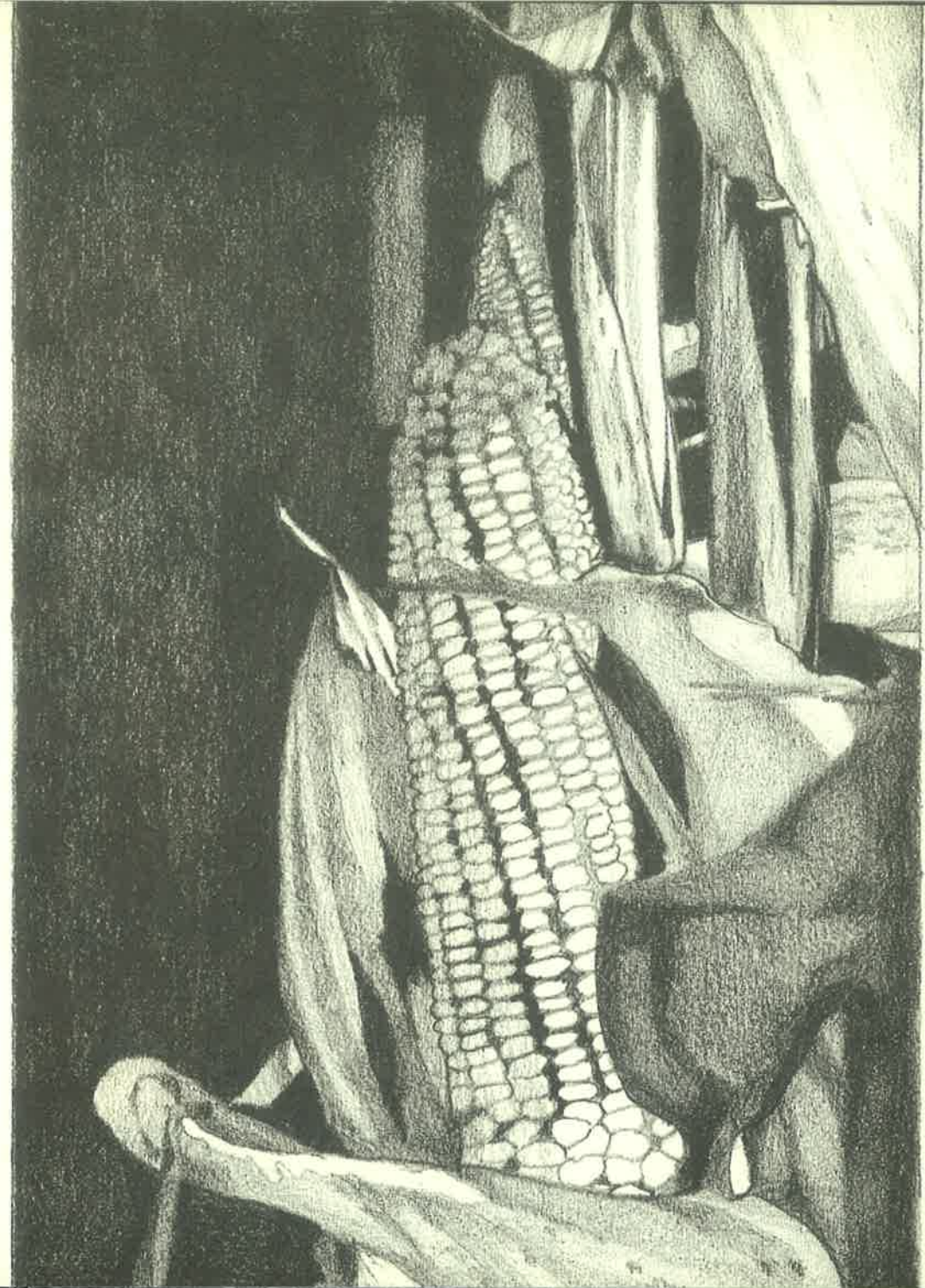
Probudim se i pomislim
kako je možda baš tu,
na njivi moga djeda,
nekoć bila brazda
u koju je Kain
zaorao Abela.

I danas,
kada umjesto po žitu,
gazim po ambroziji,
osjećam kako je ta njiva
moje počelo,
točka iz koje sam krenuo
i točka kojoj ću se vratiti.

213

DA ČERPIČ IZDURA

U Surduku nakopaš zemlje,
doguraš par dragača
i izvališ zemlju nasrid avlije.
Dodaš vreću pljeve
i dolivaš vode.
Vidićeš i sam
kolko će ti ampera trebat
da dobiš dobru gustinu.
Onda to dobro izdruljaš,
najbolje bi bilo skinit se bos
i gazit i gazit,
dok ne počme fićkat pod petama
i onako fino klizit između prsti.
Moraš pazit da ne bude gula i kamenja,
jer to ni dobro.
Kad si blato nadruljo i izmišo,
napuniš stime modle
pa čekaš da se čerpič
dobro osuši na suncu
i moliš Boga da kiša ne pada.
A kad se čerpič dobro osuši,
e onda možeš zidat i crkvu,
ako oćeš.
I duraće barem dvisto godina.

Da se povezemo

CRKVENI GOD

“Što je selu, pa mi ne viruje, da me moje drago ne miluje?” – Ova pjesmica baš u oči “Ime Marijina” jeknula bolno i jadovito iz tanana grla mlade, garave seljanke, koja je sjedila ukraj puta pod krošnatim, kvrgavim grabom. Gojnu kosu prekrila bijelom, tkanom maramom, koju je navukla ko šatorić na žalovite, kô u gavrana crne oči, da joj sunce ne priplane bijela, poniska čela i rumenih jagodica. Al ipak se potkrali zlačani traci, pa se prkosno igraju oko onih na pol otvorenih ustanca, oko lijepa podbratka i ubava grla, vrijedna, da se careve ruke oko njega slože. Do nje se lagodno spustila gojna, vragoljasta plavka u bijelih, vezenih skutića, koje je podpregla povisoko, pa joj se vide suncem opaljene, ne obute noge. Desnom rukom, na kojoj se blista olašteni, mjedeni prsten, dohvaća zrele breskve iz prtenke koja je stajala pred djevojkom – pa ih nagriža i hita onako nagrizene u grabovo lišće. Dvije su to nerazdružne druge; štono riječ, u jednoj se vodi umivaju i pod jedno drvo vodu salijevaju. Bile u vinogradu, nabrale bresaka, natrgale grožđa, pa se vratile i sjele u hlad pod drvo, da otpočinu.

- 218
- Grožđe, * nagovori plavka crnku, je l' da ti je na srcu teško?
 - Šećerko, drugo moja, teret mi je, a zašto da tajim, da nije, – otpovrnu garava uzdahnuvši bolno.
 - Znam, da ti je, al krivo žališ na Matu, kad Mata poginu za tobom, kô dijete za majkom.
 - Aoj Šećerko, da, poginu, al za Tomićevom Marom.
 - Jer Mara kaže, ali ja znam, da laže, – branila plavka.
 - A odkle Mari veliki dukat pod vratom, sama se hvali, da je od Mate, – gnjevno će crnka.
 - Hvali se, da te ubode, jer zna, da je Mata tvoj suđenik.
 - Sutra nam je slavno Ime Marijino, sutra će se pokazati da Mata ne voli meni, već Mari. Ali evo ti se kunem sutrašnjom svetkovinom, il ću njega, ili crnu zemlju za druga, odvažno će silovita krajiškinja, poskočivši od zemlje.
 - Al Grožđe moje medeno, laskala joj plavka, sutra će ti proći muka i žalovanje. A sad hajdmo,

* Šećerka i Grožđe jesu nadimci, koje djevojke jedna drugoj od milovanja i draganja izdijevaju.

jer će nas naši karati, gdje smo toliko zapale. Uprtivši prtenku, krenuše djevojke, a plavka zapjeva:

*U snu snivam, da dragoga nemam,
A na javi, kô rose na travi;
Nit ću kriti, nit ću ga tajiti,
Sav svijet znade, da dragog imadem.*

Pa opet:

*Misli mama, da j' rodila bana,
Sto j' rodila meni milovana,
Sebi bana, meni milovana.
U dragoga jako sitni zubi,
Kad poljubi, ništa mi ne udi.*

Stigavši djevojke u selo zađoše jednom strukom; na raskrižju seoskom podno drvena i ogradom opasana križa razdvojiše se, te Šećerka desno, a Grožđe lijevo, pa preskočivši šanac uljeze u veliku, zidanu kuću.

Tuj ti sve živo, kô da si mravinjak razgrnuo, baš kô uoči goda. Dvorištem râkolje se kokoši, kauču pure, a nad dvorištem u vedrini kruži kokošar i bistrim okom strijelja, ne bi li privrebao mrša. Čili momci potiskuju rastočena kola pod kolnicu, vrijedne planinke metu brezovom metlom dvorište, kršna reduša grabi vodu iz zdenca, a u trijemu eno majka dijeli svojoj pilčadi komad gibanice. A mučno je ovake goste udovoljiti, jer uvijek se čini komad u tuđoj ruci veći, pa svako žali o krivomu dijelu; al navikla krajiška majka ovakome poslu, pa šale tiša bučnu četu, jedno koreći, drugo kroteći, a trećemu se prijeteći.

- Kako si mi, prijio, ja ti se nadala, pa te čekala, kao majka od želje sinka? – pozdravlja domaćica na kućnom pragu svoju priju iz drugoga sela, koja požurila još u podvečerje, da je ne promaši god.

- Dobro, prijio, ja eto zdrava, kako vidiš.

- A gdi ti je Marijan?

- Marijan osto doma, pa ne će doći, redili ga kô kneza na sutrašnji dan u V..., da se o nječem dogovara sa kotarskim predstojnikom za nekake škole!

- Uh, potro ih sveti križ, kad ni u svetak ne dađu mira. Al ajde, prijio, u kiljer, pa se raspravi i odmori, dok ja što god spremim, da pojideš.

Tamo opet majka dočika zagrljajem svoje ranče, koje udala u treće selo. Rumena je, puna je, vedre su joj oči; ma očito, da su joj vjerenik i domari dobri. Al se majci jošte ne vjeruje, no ju gleda, kô da će ju od draga očima pozobati, pa po sto put zapitkuje: Kako ti je, rânô? U družinskoj sobi pijucka domaćin sa nadošlim znancem, pa se razgovaraju o ljetini, o žetvi, o budućoj berbi i o porciji.

Tako se izmjenjuje slika za slikom seoskoga života u oči godovnog dana. A kad sunce zamakne za planine i sumračje ogrli selo i anđeo poleti napaljivati luči po sjenovitu, nebeskom šatoru onda sa seoske crkvice zaječi zvono i širom oglašuje svijetu: "Zdravu Mariju". Tko je po kućah, stane pa se krsti; tko na ulici, stane pa se krsti; tko u polju, stane pa se krsti – tiho je, svečano je, kô da je sva narav poklekla, zaronila i utonula u žarku, jeditu molitvu. Još nijesu pravo ni posljednji zvuci u zraku zamrli, al kô da si dlanom okrenuo, oživi sve selo; zaori pjesma, zacvile gajde, podcikuju djevojke. Iz jednog seoskog kraja grne četa čilih momaka pod kapami i u kabanicah, a s toljagom u ruci, pusta grla propjevala i oturila u vedrine ovu pjesmicu:

*Zazvoniše zvona varadinska,
Zatrese se zemlja militarska.
Usta cika srebrenih cvancika,
Usta ruka na građu topova,
Fala Bogu i dnašnjem danu,
I našem Šokčeviću banu,
Koji nam je ostavio pravu:
Zabranio šume i pustare.*

220

Al iz drugog kraja dočekaše još pomamnije jogunasti momci:

*Košut Lajoš uteko u varoš,
Ukro krunu, sakrio u vunu;
Ukro pravu, sakrio u travu;
Ukro gusku, pobigo u Tursku,
Ukro june, da ga ne zabune.*

A iz trećeg kraja prihvati samodrug momak bugarećim glasom:

*Paorijo bijela, što si nam donijela:
Donijela si puno duga, posto gazda sluga!*

Iz četvrtog kraja zazvoniše tanka djevojačka grla:

*Alaj mi je urodilo grožđe,
Kakva j' dika, pa ne će da dođe.*

– Ihu! – zakliktaše djevojke i pusti smijeh zaori krajem. Mame momke, eda bi ih namamile, a ovi gotovi kô žedan na vodu, smijehom, vriskom i podcikom odgovaraju i žure slatkom domjenku na raskrižje, u srce seosko i zborište jarosne i jogune mladeži. Kô razbijena vojska prilaze krstopuću; zacviliše gajde, podciknuše momci, priletješe djevojke i mlade snaše, sklopiše se ruke i savi se vijenac, pa se zanina, potrese i zaigra... Ne potraja dugo, al na raskršće posuka plahovit, pojedar momak; naherio kapu, prebacio kabanicu, raspućio prsluk, pa mu se nazire tanka, vezena, kô snijeg bijela košulja. Kad primače kolu, ujedanput obigrao ognjevitim okom plesače, a onda skoči i silovito potrga kolo baš do Groždeta, pa uzev ju rukom za ruku zapjeva, što ga grlo nosilo:

*Kad ja igram, pa uz diku nisam,
Čini mi se, da u kolu nisam.*

Zadrhtala djevojka, kada joj se jedina želja njene jave i sanje stvorila do nje. Ama ni ozeblu nije milije, ni običnije, kada ga žarko ogrije sunce, kô što je njoj bilo oko srca, kada ju dragi i željenik njezin lati za ruku i zaigra u kolu. Što dosad u četiri oka ne kaza, to eto iskaza večeras, baš u oči Ime–Marijina, gdje ga sluša i staro i mlado, i tim odjednoč rasu onaj zloguk, koji ju sve do ovog časa lomio i morio. Ta da je drvo, puklo bi od draga, da je kamen, rastopio bi se od milja, al Grožđe ne bilo ni drvo, ni kamen, već kršna krajiškinja, koja umije ponijeti i najveću radost i najcrnju tugu, a da nijednome ne podlegne.

A tko će joj zamjeriti, ako nije znala svomu milju ljepšeg oduška naći, van zapjevavši i u pjesmici kiteći dragu uspomenu lijepa mladovanja? Ta to je priprosta, naravna krajiškinja, koja nije naučila navijati licem po pameti, već po srcu, a to srce u pjesmici poletjelo pred svijet kô rasklopljena knjiga, u kojoj je svaki na svakom listu mogao čitati samo jednu riječ – ljubav. Zapjevala sretna, blažena djevojka:

*Znaš li, diko, kad smo mali bili,
Kad smo jeli gunje i jabuke,
Iz mog krila, iz tvoga šešira,
Na kraj sela, kod krsta zelena,
Oto mjesto obilazim često.*

221

Podciknuo momak, opasao djevojku, pa ju od draga kô pero dignuo u vis.

– Živio Mata! i sve kolo zapjeva:

*Mili Bože, što to biti može,
Da se dika zatajit ne može?*

Tako potrajalo veselje, dok zvijezde po nebu ne uzele zamirati, a onda se kolo razvezalo i svatko svome domu krenuo, da se još slatkim snom okrijepi za sutrašnji dan. I Mata popratio svoju diku do vratnica, a na vratnicah ulovi djevojku za ruku, pa ju zapita:

– Olivo, volim te ko oči u glavi, bi li pošla za me, kad bi te naši prosili?

– O Mata, ta mi se iz malena poznajemo, ti si prva moja sreća bio, prva sreća, puna čaša cvijeća. Dođu l' tvoji, ja ću prsten i jabuku primiti, – lanu djevojka, pa kô da se ustidila, što je previše rekla, uteče u dvorište, pa u svoj kiljer. Kô roj razrojile joj se sretne, lakokrile misli, pa ju ninale i zanosile u nebesa dosad neviđena – nekušana...

Sutradan zapušilo se selo, kô da si ga prepunio mokrom slamom, pa zapalio.

U svakom dvorištu gori vatra, a kraj vatre na ražnju hitar momak okreće pretilu zaoblicu, što će pred goste na stol iznijeti. Kiljeri su oživjeli, tuj se kiti djevojka, ondje se muž umiva, amo opet starac brke srezuje; sve je zabavljeno, da se što ljepše uobličići, zaodjene i nakiti: ma god je, Ime Marijino. Na ognjištu praska oganj, oko ognja poredani čađavi duboki lonci, a po kuhinji se vrzu do tri i četiri planinke, valja spremiti što bolju i što obilniju užinu: ma god je, Ime Marijino. Sa vrh sela ulaze cigani i ciganke noseći o ramenu duboke torbe; a ti se salamunski vršnjaci svagdje nađu, gdje je štogod za pojesti i popiti; a danas je god, pa će planinka koji komad i za kumove cigane naći, ne bi l' duši prije mjesta u raj uхватila. U dnu sela pomiljaju se oružnici s nabitim puškama, da pripaze, razvade i priduše ognjevitu krv. Nasred sela pred crkvom razapeli medenjari svoje lugave šatore, a pod šatori izmetnuli na oglede medenjake: riđe konje s papirnom ormom, žute lutke, šećerne bebke i bešike, crljena srceta sa ogledalci itd. Nješto podalje okreću mesari gojne brave na ražnju, pa pod grabovom sjenicom služe goste pivom i pečenjem. Po zemlji, na prostrtoj ponjavi razgrnuli kramari sitni pazar: tanke igle, debele medenke, vedra ogledala, oštre nožice, kratke kamiše, sadrene lule, staklene đerdane itd. Pred crkvenim vratima posjedali nebogi u dvije struke, međ njima se našo i slijepac guslar. Nagrnio svijet u crkvu i crkva se prepunila glavâ kô oko. Na propovjedaonicu izađe svećenik, da im na svoju raspreda o Imenu Marijinu. U spomen bečkog oslobođenja slavi se ova svetkovina, pa iskazav ovo vješto nadoveza, kako su i oni i njihovi djedovi braneći svoj dom i svoje ognjište od istog dušmanina po stotinu put natopili svojom krvlju ovu grudu zemlje, na

kojoj se rodili njihovi djedovi, njihovi oci, pa i oni isti.

Ej da vidiš, kako se mnogome starcu – junaku krvavih onih časova zaikri oko od milja i ponosa pri spomeni onih davnih i u srcu njihovu zakopanih dana. A mladež s udivljenjem gleda svoje stare i žali, što i njima ne da Bog, da se naužiju junačkoga mejdana i junačke dike.

Poslije slova zapjeva se misa, a kad se dopjeva, grne narod kô oblak iz hrama.

– Daruj, brate, krajcaricu! – viknut će nebogi.

– Hvala, gospodaru dragi!

– Dajte, ljudi, ubogomu, nejakomu, a tako vam dičnog goda i današnjeg slavnog imena Marijina!

– Eh, Bog ti platilo, ružicom ti ruka cvala, a dušica raj dopala!

Amo opet iz hrpe ječe zvuci narodnjih gusala, a uz gusle promukli glas guslarov:

Vino pije Kraljeviću Marko,

Vino pije, kad rakije nije,

A rakije, kada vina nije.

– Živio slijepče, ta ti valja; ded još koju, ne ćeš požaliti – sokole bijesni momci sjativši se oko guslara.

– Ajte, ljudi, medenih kolača! Ajte, djevojke, medenjaka: srceta, bešika!

– Evo vrućeg, pečenog! – urla propiti mesarov glas.

– Kupite marama, nožića, ogledala! – pišti suhonjavi kramar.

Na toliko zaglušila ova šarovita vika pazar, da svog glasa razabрати ne možeš. Izvan te vreve stalo Grožđe, pa očima nešto po pazaru traži. Kako se je danas nakitila, ko da će se sjajnim suncem o ljepoti nadmitati. Vranu kosu načešljala na ponisko bijelo čelo, pa ju sastavila s garavimi obrvama, a kroz kosu prozapele pozlaćeno cvijeće, pozaticala srebrene trepetljike. Oko grla povezala tri struke dukata, a svi novi, kô da su danas kovani. Oko njedara prekrizila svilnu maramu, po marami grane i tulipani, a maramu pripela zlatnom sapinjačom. Na rubini joj zlatom vezena porukavja, pa joj se vide bijele, oble ruke do lakata. U pasu se stegla zlatnom tkanicom, a male noge sknadila u crne, kupovne cipelice. Koliko je i od sebe lijepa, toliko joj pristajalo skupo ruho. Iz vreve se izvrga glavit momak, a na njemu zlatom vezena rubina, oko pasa zlatna tkanica, na prsluku po dlan široke, zlatne grane. Priletio Olivi, pa je ulovio za ruku.

– Ja te tražim po vašaru, a ti tode. Hoćeš, da ti kupim medenjaka?

– Kako da ne ću, ta iz tvoje bi ruke i sičana primila, a nekmo li medenjaka, – lanu djevojka

uzvivši ljupkim stidnim pogledom u glavita momka, a momak dočeka oči na oči, a što oči umiju pričati, to nijedno pero ne ispisa, pa da je pero baš orlova krila.

Privede momak djevojku medenjaru, pa joj reče:

- Sad objeraj, što je tebi drago!

- Ovo srce sa ogledalci, kad se nadgledaš, da drago spomeneš – utrka u riječ gojni medenjar vješt svome zanatu, a još bolji provodadžija svoje robe – pa evo ovo dvoje golubića, pa ovo, pa ono, i tude djevojki nahvali hrlim jezikom i napuni punu maramu svoga espapa. U svem mu povladio momak, a djevojki ne bilo druge, no primiti darove.

- Hvala ti, Mata, al evo već podne, pa mi valja doma, jer naši će užinati. Vidit ćemo se u kolu.

- I kô srna odhrli djevojka, sve šušanj stoji na njoj svilena ruha i škripa sitnih cipelica. Došavši doma spremi medenjake, raspredi se i preobuče u prostije ruho, a onda otiđe u družinsku hodaju, da podvori za užinom. Kolika je hodaja, toliki se pružio stol, a za stolom sve glava do glave; i pred svakim zemljani tanjir, limena kašika, vilice i nož. Hitre reduše i djevojke donijele do četiri zdjele čorbe sa rezanci i poredali po stolu. Podiže se domaćin, a za njim sva družina, prekrste se, sjednu, pa uzajamno grabe čorbu, sve zveka stoji limenih kašika. Donesoše i kuhano meso, pa kupus, a onda rasječenu zaoblicu; – svaki prsti dohvaća komad, koji mu je drago. U njeke se diže domaćin pa nazdravi znancem i nadošlim prijateljem:

- Da pijemo u slavu današnjeg našeg goda, slavnog Imena Marijinog! Hvala vam, prijatelji i znanci moji, koji ste k meni došli i niste me zaboravili. Da Bog dade i lijepo Ime Marijino i do godine došli i nas zdrave naši!

- Da Bog da! – prihvate znanci, pokucaju se s domaćinom i iskape na bijelo kupice.

Sad se digne najstariji znanac, pa odzdravi domaćinu:

- Domaćine i davni prijatelju i znanče! Hvala i tebi na ljubavi tvojoj, koji si nas ovako lipo primio i počastio. Mi želimo, da ti ljubav vratimo. Da Bog dade, da se nikad ovo prijateljstvo ne razvrglo, već kako se naši stari pazili, pazili se i mi i naši mladi, kako sada, tako i do vika! Kud hodio, sretan bio, i ti i sva tvoja družina!

Opet se pokucaju i piju i tako potraje do kasno po podne. Poslije ručka zovnut će domaćin momke.

- Ej momci, vi bi na igru, ajde, ajde, al samo pametno. Da mi svaki svoj poso obavi! Ti, Joza, zaranije doma, da blago podmiriš, ti, Mata, ne zaboravi, da još večeras na stan valja, ti, Grga, u šumu ove noći, da ne ostanu krmci bez čuvara. A sad evo svakom ponješto troška. Pošteno se vladajte, nemojte da što čujem, jer će biti vatre.

Veseli momci primu novce, pa kapu na uši i bjež kolu.

Sjatali se nasred sela momci, djevojke i mlade snaše, koje još nijesu pjesme i igranke u nemar bacile.

Sjatalo se mlado društvo, zaplelo se kolo, zajecale gajde, poskočile noge, zaorile puste

doskočice, ma sve se utječu, tko će koga nadigrati, tko li natpjevati.

Starije žene iza kola stoje i s povici prate domišljate doskočice igrajuće mladeži. Istom će jedna vragoljanka bocnuti iza kola stojeće žene, pa zapjeva:

Karašćici kolo vode,

A kesege glede.

Tako isto naše nene,

Sve za kolom šene.

- Nevoljo! – naljutile se nene, pa se uzele jedna za drugom gubiti.

Tek što ova umukla, poprimit će druga gojna mlada snaša, o kojoj se znalo, da je pošla za nemila druga:

Mili Bože, i sam krivo radiš,

Jednom daješ, a drugog nasadiš,

I ja sam te dva molila danka,

Da mi moga pošalješ junaka,

A ti si mi dao sreću bolju,

Poslo si mi veliku nevolju.

Istom ova dočela, a preuze tanana, plavokosa snaša. I o njoj se znalo, da joj se čok drži sa onom crnkom, štono sprama nje igra. Ne moglo joj srce podnijeti, a da ne ujede djevojke, te svoje inoče, pa zapjeva:

Oj inočo, diži glavu gore,

Da vidimo, čije lice bolje?

Al ovdje udarila kosa na brus, pa i djevojka ne ostade dužna. A kako nijednoj ženi, a ponajmanje krajiškinji nije Bog ispredao jezika, vješto doskoči svojoj takmici:

Šuti, Baro, visoka i plava,

Šiljata ti kô u ovce glava....

Al snaša kô britvom zasiječe:

Inoča mi kano fina tica,

A izgleda kano čordašica,

*Još da joj je njezina svirala,
Vidili bi, da joj je pristala.*

Ovu kavgu dokonča neki vragoljan pjesmicom:

*Znate l' ljudi, što je sad u modi,
Sad u modi: za ruku, pa vodi.*

U to zatutnji seoski doboš (bubanj) pred crkvom, a svijet nagrne onamo. Ondje se već pribrao lijep broj naroda, koji postajao u kolo, a usred kola seoski bubnjar, a do njega na stolcu župnik, pred njim oduga ladica puna lana i vezenih otaraka i beza, sve darovi darovani crkvi i oltaru. Nad ladicu se nadvio zvonar i pobire otarke, a kapelan zapovijeda koji će komad najprije uzeti. Tad nakupi zvonar deset otaraka, podiže ih, potrese ih, a kapelan vikne:

- Pet seksera prvi put! – bubnjar lupi jednom u bubanj.

- I pet krajcara! – javi se jedna baka iz kola.

- Pet seksera i pet krajcara prvi put! – opet će kapelan.

- I sekser! – djevojka će jedna, koja će se o svetoj Kati udati, pa joj valja što više otaraka nakupovati i pripremiti, da joj svati ne ovrane obraz.

- Dajte, ljudi, za crkvu je! – župnik će.

- Vidite, kako su lipi! – crkvenjak će i potrese s otarci. – Svi šute.

- Šest seksera i pet krajcara prvi put, drugi put, i – i – nitko više? – i treći put! – dokonča kapelan, a bubnjar kô bez duše udri po bubnju. Djevojka primi i plati otarke, a župnik zapiše na arku ime kupčevo i cijenu, nek se znadu čisti računi.

Tako se iskliče i prodade sva roba. Kad već bude kasno po podne, kreću medenjari, kramari i drugi doma, a samo razigrane glave glomoću i propijevaju selom. I ovo je najopasnije doba. Sad tek oživu oružnici i podvostruče snagu, da priduše oganj, što ga popalio ovdje ondje Vinko Lozić. O ponoći sve već selo kao da je izumrlo. Nema igre, nema pjesme – ta nema ni goda, a i ja već ne znam što o njem kazivati.

Grožđe poslije našlo svoju lozu, pa već ne tuži, no veselo, kô ševa za vedra dana, u Matinu domu propijeva:

*Svi me vole u dikinu dvoru,
Pa me zovu mala molovana,
Samo dika visoka, pa lipa.*

ĐUKA BEGOVIĆ

X.

Ruža! Čobanka Ruža! Kako li se ta žena njegova uhvatila srca! Odonda otkad je napustio svaki posao i rad i začeo polaziti divane i razgovore, sjedjeti po cijele dane po birtijama i opijati se – odonda je obilazio i oko žena. On je znao svaku mlađu ženu, svaku snašu i curu u selu kako diše, s kime razgovara, koga voli, koga vara. Znao je sve one, koje idu subotom u bližnje gradove... Znao je kakove to poslove obavljaju. I sve gotovo nove stvari, odjeće, na takovim snašama i curama znao je otprilike otkuda potječu. Među njima bilo je zamamnih, kako to samo može biti šokica Posavine koja da može i u mlijeku bi se umivala. Ali ni kod jedne nije se on ustavio, nijednu da je ikoliko zavolio. Nijedna ga nije mogla ničim osvojiti. Bilo ih je, kako je on kazivao: "zgodnih", puna tijela, lijepa lica. Bilo ih je izvještačenih u milovanju, upaljivih i strasnih, ali u svakoj pa i takovoj on je uživao samo – čas. Sutra ne bi se ni obazreo na jučer. A i one same, nijedna od njih, nisu se baš hvatale njega. Pa ni udovice, koje su još uvijek mogle računati na udaju, nisu žalile što im se više ne vraća. Ta sve su one Šokice, šokačka krv! Njima je i samima bilo i stoput draže da ih se odmah napusti, da mogu lakše do drugoga, trećega itd. Sve one čeznu za promjenama, za novim i u voljbi baš kao i u svojoj nošnji. A onda – šta da se reče! – Obično su to bili i jednostavni poslovi sa soldatušama i udovicama. Bilo tu: za kola drva na primjer, za popravak čegagod itd., a i za sam gotov novac. Negdje opet bilo iz jednostavne podrage i jer se tako, u mrak, na zgodnom mjestu sukobili, našli. On nije bio našao drugu a ona drugoga. Pa eto ljubovnika od jednoga dana! Tako to već biva po tim bijelim selima te bogate ravnice, te domaje bujna i raspojasana života. – Nego njegovu nagonu i svojstvenostima njegove naravi to nije bilo dosta. Sve mu bilo i suviše jednostavno, obično, bescjeno, nepustolovno. Tu nije trebalo sabiranja, razmiljavanja, ulagivanja, nije trebalo borbe, kradomičnog sastajanja, taja i pretvaranja; ukratko: nije bila potrebna nikakova voljba, nego tek namigaj, pazar – – – – – A on – – – – – on je htio voljbu, on je htio nemirne sne, dane pune

čeznuća, časove vatre i zanosa, noćna ročišta u zaklonu guste šikare ili med zidom visokoga plašća, poljubljaje i ogrljaje i užitak strasti na bljedu sjaju mjesečevu, pod okriljem tame ili oblaka. Da, Đuka je Begović htio ženu voljbe, a u ženi svog ljubitelja. Njegovo se oko zapiljilo u Ružu. Ona je bila udata za Radeta, čobana u Andre Mihaljeva. Nije bila Šokica. Njeno lice je bilo garavo s par pjega samo, oči erne i velike, kosa još crnija, tijelo oblo, gipko i puno, bedra i usne crvene ko poluzrela trešnja – bez premca u selu. Đuka je pošao za njom... Rade dolazio u selo nedjeljom po jedanput, a inače se nije micao s njiva i od ovaca. Ruža mu češće podnevom odnosila ručak i vraćala se sama nazad. A on, Đuka, vrebao na nju svednevice. I tek kod kakove živice, zakreta, onizice ili šamca izroni preda nju. Ona zadržće. Bojala se Đuke od prvog dana. Plašila je mrkost njegova lica, sabir debelih obrva, reskost glasa, bezobzirnost riječi. Ali kad je vidjela kako on to nju pozdravlja pri susretima i kako slabim stihnutim i raznježenim glasom s njome razgovara – nestalo je bojazni. I dopao joj se Đuka. Ona je ćutjela, da on nije kakovi su drugi ljudi oko nje. Ona je osjećala moć nekakovu u njegovu oku. A Đuka opet nije baš okolišao, skrivao svoje namjere, pritajivao svoje želje.

Znaš, Ružo, ne da se – kazivao on njoj.

Šta se ne da? – pitala ona.

Pa to eto, to tako ko dosad...

? –

Ne da se, kad... ovaj, vraškava si, đavolja... Smutiš. Zavolit ću te, sunca mi.

Kad bi se spustili u kakovu onizicu ili zašli među grmlje, odmah je prilazio k njoj, doticao joj se tijela i snizivao glas do šaptaja. I zavodio je...

...Ah, pa šta Rade, pa šta selo, šta sve to! Živi dok se dade!... I ne puštaj mene da se kidam, jer...

Isprva, i dva-trikrat dapače, ona se branila od njegovih doticaja i njegovih šaputanja. I srdito se otresala na nj. Ali kod petog, šestog susreta i to se lomilo. Nije mogla drugačije. Kod gumana stanarskih, na široku vijugavu putu, među ovisokim grmljem žestilovine, gloga i svibovine – prvi put je popustila. Naprečac je došlo pa nije mogla dignuti se proti njegovu podraživu šaputaju i riječi nije mogla naći da bi odbila njegovo zavođenje i njegove nagovore. I samo se privila uza nj... A on joj uzeo ljubiti usne, milovati grudi i sašaptavati o sreći kojoj idu ususret. I tako se tim počelo. Prvo su ročište ugovorili za selom, kraj potoka pod vrbama, u dubok mrak. I dalje su svagda onamo išli, ondje se sastajali.

Pod vrbama! Vrbe! – sjećao se Đuka sada i cijeli onaj kraj za selom s potokom i vrbama gledao je pred sobom.

One vrbe, aj!... Pa trava, štrepavac, široki listovi podbijelja, ivanjsko cvijeće, siručica!... I tamo niže, uz samo vodu – konjska metvica... njen miris! Pa u vodi – široki

šaš, drezga, nizovi drezge, žutkasti cvijeci ko očice kakove! A lopoč tek!

Drago mu bilo oživljavanje svega toga u sebi i pred sobom. I čudio se kako se sve to dade u samom priviđaju vidjeti bistro i jasno.

Eno vrbe! – Stisle se jedna uz drugu i nadvirile se nad tihe vode nizine i ravni. I samo šute... Najniže tanane duge grančice dotiču se glatke površine, rone u nju. A zapad je, suton je... Da. Obično je bio suton kad je prilazio vrbama. Sjećao se on i vidi kako daleko, negdje iza šljivika, toni sunce. Kroz vrblje teče rumen njegova, igra na bljesavu lišću i hrapavoj kori starih kukastih debala i lako bojadiše tihe vode potoka. Ko mlada krv čine se oku. A i ona ide... Svagda on opazi nju. Eno nje od sela! – upozorava sam sebe i ne skida oka s nje. Ona ide pognute glave, s maramom navučenom nad oči. Onda kad podiže glavu, meće ruku nad oči i zagleda vrbama. Tamo gdje on leži, tamo je odronak, onizica bajerova. Ne vidi ga. A on vidi sve na njoj. Vidi košulju, vidi crvenčastu pregaču, vidi skute s plavim vezovima i znade već: potpregnuta su pod lijevi kuk. I čisto čuje kako šuška osnažena, rascvjetala livada pod njenim nogama u žutim opancima. A daleko bude još... Rumena sutona u dugim trakama hrli prema njoj, plazi niza livadu i ogrljava nju, poskakuje oko nje. I smiješi se nad njom i njenom mladošću. I vrbe – čini se njemu – vide nju i šapću: evo je, evo je!... I mirne vode nizine kao da se bude, pa u laku drhtu svoje površine nose šapat vrba drezgi, lopočima, šašu, daljini – I evo sad će stići ona! Gle – evo još dvadeset... deset... devet... osam koraka. Još skok. I on osjeća: raste on. Njegove se ruke same pružaju prema njoj, a dosad mirna trava kao progovara, priča o šuščaju, kao – divi se. I dođe ona... Sjeda do njega... Garavo joj lice zapureno, usne vlažne. I samo se priviju jedno uz drugo, samo se sljube. Vrbe su onda tihe, zamukle, veličajne. Rumena se rastiplje, gubi, a s vrblija, priviđa se, prokopavaju osjenci, sjenčaci. Potok tamni; grančice što se sljube s vodama njegovim zaspivaju na njima kao na meku uzglavlju. I osjenci se stapaju u sjene. I puno ih već, tih sjena. Pod njima dvoma šušćaju, sašaptavaju trave, poželjno podrhtava štrepavac i s obruba odronka snažno diši metvica. Oni govore... Pa kako govore! Ludo govore! Ma šta kažu! I smiju se tim samo onako izuštenim riječima. Onda pošute na čas. U krošnji koje vrbe takne nešto koju grančicu, drmane lišćem. A ona i opet tek progovori o čemu god. Srce joj čuješ u glasu. Đuki se činilo, srce joj čuje u glasu, duša njena kroza nj progovara. I priča ona: kako je cijeli dan mislila na njega i na ono sinoćnje tu pod vrbama, kako nitko još ne zna za njihovu voljbu i kako uživa u taju tomu.

– I sad sam rekla – kazuje ona – u selo ću, a eto prokrala sam se. Eto me tebi, 'uncute ti jedan!... – mazi se ona, a on onda uživa, topi se čovjek, zagrijava se. I mrak već ide, vere se kroz sve grane i grančice, optiče svaki listić, svaku travku, cijelu ledinu, njih, livadu i dalje... I potok zakrije. Na nebu samo pokoja zvijezda pa nečujno roni kroz vodu, u tihu se svjetlucaju vozika uspavanom površinom. Odmah su i slobodniji. Njegova se ruka maša njenih njedara i

bedara, njena se zariva u njegovu kosu i stišću se jedno uz drugo, kao da se žele srasti, ujediniti. I usne im se ne rastavljaju. U njemu se burka i razmiljava sladak osjećaj, na njenu licu iskrsava izražaj zadovoljstva, na njegovu sreće. Kao da je odnekud i zadovoljstvo i sreća – piće, pa se sacijediva u jednu čašu, a oni to piju, požudno srću. I koliko god ispiju toliko se i opet sacijedi. A strast, uzrujanost raste, plavi. Ona mu već golica vrat, duboko odihava, nemirna razbacuje noge, a njegova ruka nizak oplećak povlači još niže i toplu hvata grud. Ona proteže noge do sama ruba odronka bajerova i svija ruke oko njegova vrata. S odronka se tek otkine komadićak žilicave zemlje i čapne u vodu, digne kolobare, rastepe vozikajuće zvijezde.

Viš ga! Ti moj –

- Pojo bi te – kaže on njoj, a njene ruke ojednom samo se razbace. Začupkaju travu...

Đavole, umrt ću – šapuće ona i nasmijava se prigušeno i mameno. S odrona pak samo učesta čupkanje komadićaka žilicave zemlje. I odisaj strasti i instinkta presmagao, drhtav i glasan ide kroz vrbe, vozi se kroz mir uspavanih vodâ.

I koliko večeri, koliko li noći! – namitalo mu se sada. – Koliko slatka, lipa, aj... A žena je ona, žena! Radetova je! – korio sebe, zamišljao se u brak, mozgao o bračnim obvezama, o vjenčanju, o djeci; doumljivao kako bi bjesnio, tukao, ubijao da njemu tkogod u ženu dirne.

– Uh, ja kad bi imao ženu... iko bi prst samo metnuo na nju – odma' bi trunuo.

A šta ti radiš? Šta ti radiš s tuđom ženom? – pitalo nešto u njemu. Tako mu se mnogo puta dogodi. Tek ga najednom nešto upita. I on kao čuje glas, a nigdje ni žive duše. Svagda pak poćuti, pa i sad je poćutio da se tu radi o opstojnosti nečega u njemu što se diže nad njegove misli i što sudi o svim njegovim činima. Njemu je to bilo nejasno, nerastumačivo, ali je ćutio da opstoji i da ga nikad ne ostavlja. Je li to duša, je li razum – nije znao reći. Jer on je u sebi i razum i dušu predoćivao kao nešto jedinstveno, cjelovito. Njemu je to, razum i duša, bilo – krv. I umiranje ćovjećje on je vidio u ohladnuću krvi. Krv mu je bila pokretać života. A o duši samoj šta da reće...

Duša! Kakva duša!... Gdi je duša u ćo'eka! Da ćo'ek ima dušu – ne bi krao, varo, lagao, oćtimo. Pa zar bi i umr'o! Ovako, što doće pod zemlju – to je sve. Sav ćo'ek. A to se ismrđi, izgnjije, istrune, nestane i ništa ne ostane.

Sad, kad je i opet ćuo to pitanje u sebi, to: "Šta ti radiš s tuđom ženom?!" – poćutio je lak drhtaj, prenuo se i potišten se osjetio. Osam se mjeseci voli s Ružom, varaju joj muža Radeta, skrivaju se kojekuda. A zašto? Šta je to da su taki? – Šta? – Krv.

Tako si je svagda pa i sada odgovorio. Nego to ga nije utješilo. On je ćutio da to nije pošteno, da je prevarenom teško, da su njegovi užici muke za prevarena.

A on, Rade, on sumnja. Sigurno! – vjerovao je. Jer kakav je eno Rade kad on pohodi njega kod letava. Kako ga mjeri. I nju, Ružu, kako motri. I kako se stuži kad njih dvoje veselo

i ohitro uzajedno odlaze natrag, u selo. Mora sumnjati kad ih vidi tako često uskupa, a oprijateljene, pritajeno radosne.

Ali kaki je on ćo'ek baš! Nikaki! – vidi se Đuki. – Slabićak!

– Kako samo govori polako – spominje se Đuka. – Uvik izgleda ko uplašen. I boji se mene – sigurno. A ja ga opet i udobrovoljim – i on se sjeti kako Rade postane odmah razgovorniji ćim mu pruži svoju duvankesu s duhanom, a kad ga još pozove na koju ćašicu u birtiju pri susretu u selu – onda eno sav blažen bude u licu i hvali njega, Đuku. I po stoput mu kaže da bi za nj svašta ućinio, krov i uzglavlje podijelio. I eno ono jedanput kad ga dobro opio, u birtiji "kraj crkve" Đuka dometnuo:

I ženu, Ružu, podijelio bi sa mnom, a?...

– I to... i nju. Da. Bi, za tebe bi, boga ne vidio! – preklinjao se Rade. I mnogo toga još padalo Đuki na pamet i pomalo slabilo osjećaj da je ta njihova voljba nepoštena. Đuka je mislio i ovako: Neće li on, naći će se tkogod drugi. Pa zar to nije svejedno za Radeta? A za njega? Ovako uživa. A godine idu, i samo će najednom doći te neće biti nizašto. Zato sad barem živi. I poslije svega toga promišljanja onaj stari Đuka, onaj Đuka iz dobi momaštva, nadvisio i nadjaćao onog drugog što je vidio u voljbi s Ružom nepoštenje. Pa kad malo potom s prvim sumrakom došla Ruža, on je skoćio s postelje, digao je na svoja prsa i pritisnuo uza se sa straćću koja je bila jednaka onoj kojom je ispijao ćaše i lomio staklad po birtijama. I ćjelivao je i ogoljivao sa zanosom koji je bio jednak onomu u kojem je mnogo puta – raspaljen tužnim i ćiktavim strunama ciganskih egeda – bacao mnoge krune i forinte, od kojih je svaka predstavljala ćest njegova imetka, mjerov žita, ćetvorni metar djedovske grude, koja ga oćhranila – – – –

Iz sobice su izišli kasno, u dubok mrak... Od sela nekojega brujali tugaljivi i mraćni jecaji napukla zvona kad su pošli puteljkom što napoprijeko vijuga preko livada pod Hajkom i oćiće prema selu uporedo s dubokim odvodnim jarcima. Niz ravan poplivala duge sjene, krstarili doglasi, strujao tihan hladak i dizao se svjež zapah snaćne zemlje. Mirisi polja i livada ćutili se svuda, tekli od svih strana. Iza njih daleko budila se i prva pjesma u nujnoj melodiji, pjesma konjara. Ćulo se i kako se sukobljuje u zraku, uvrh njihovih glava, sa razbivenim ćinkajima zvona. Kô da se to sudaraju disonance licemjerja sa samim životom zanosna i ćeznuća koji u djedovskoj nujno-nježnoj melodiji klikće i prisije da bi trgnô s neba sunce i srce iz grudi, da ga dika sa svog krila poljubljaći budi...

DIDAK I BAKA

U našoj je kući mnogo družine. Baš se može kazati: velika kuća. Eto, baš da ih nabrojim! Sebe i moga Šimu neću ni računati. Tu je moj sin Pava i njegova žena Oliva, pa još jedan sin kojega smo baš jesenas oženili, i - dabome - njegova mlada. Kud ćeš više?!

I lijepo je to kad je puna kuća čeljadi, kad sve bruji život u njoj. I godi srcu pogledati ozbiljna, vesela i mlađa lica; i pòsò tu odmiče i sve je na svomu mjestu, kako treba, i ništa tu ne zapinje i sve se uradi. Pa i moje se staro srce katkad razveseli i razigra kad pogledam oko sebe njih onako čile i svježe. Vidim njihova lica rumena i mlada kako sjaju od radosti i od zadovoljstva, vidim kako ih život veseli.

Gledam ja to i zamislim se i sjetim se mladosti svoje. Sjetim se i spomenem se svega. Al opet mi je sve to nekako daleko i tuđe, čini mi se ko da ja to i nisam proživjela. Čini mi se sve to ko neka stara, starinska pjesma. Sjećaš je se pomalo, pogdjekoja ti riječ iz nje dođe u pamet, ali ipak čitavu pjesmu ne znaš. Ne znaš je, i krivo ti je i žao ti je što je vise ne znaš.

Tako se i meni pričinja moja mladost. Katkad mi se učini ko da je i nije bilo. A bilo je, bilo... I ja sam negda bila mlada. I moja su leđa negda bila uspravna, i moje je lice negda cvalo; i moje su oči negda bile jasne i vesele i usta nasmijana i tijelo skladno i jedro, a tanašni oplećak sve pucao od punačkih grudi...

Al davno je to bilo, davno ...

Zgrbila se leđa, lice se navoralo i oko se zamutilo; pritisle godine i grunula teška starost. Starost teška, teret teški... Na teret si sebi i drugima! Pa kad tako sjednem u zapećak i vidim oko sebe taj podmladak i spomenem se dana vedrih i veselih, sve me obuzimlje neka tiha milina od spominjanja...

Bože, ko da sad gledam moga Šimu kad je bio momak, 'nako još sasvim mlad, bez brkova! Potprego gaće vezene, a ispod njih vire šareni obojci i komad rutave noge. Plavi kamizol raskopčò, a kapu kicoški najerio i zakitio se cvijećem. I još nije ni pravo zašlo sunce,

još se pravo nije ni mrak uhvatio, još na sokaku sjede stari ljudi u samcu i divane u svu šir - al evo već njega gdje se mota oko mojih pendžera. Ko bajage pòsò ga onuda vodi! Bađ tako se on drži. Neće on da se zna. A znadu svi to u selu da se volimo i da ćemo se uzeti, pa se i ne zamjera. Mene katkad moji prekore poradi njega, al to sve 'nako od običaja. A zna se, pravo im je.

Pa kad se spusti noć, i mrak se slegne na selo, i sokak uzavri na divanu od mladarije, od pjesme, ciktanja i smijeha, tambure zasviraju i pusto se kolo razmaše - nas dvoje svako na svojoj strani. Ko da se i ne volimo. On hoda oko drugih cura, šali se s njima; uz druge se hvata u kolo. Neće pred drugima da sa mnom divani.

- Ne treba - kaže - da drugi slušaju kako mi divanimo.

Al kad se raspe divan, kad se sve stiša na sokaku, onda on mene prati kući. Sjednemo na klupčicu pred kućom i divanimo, bože, i divanimo ... I šalimo se i smijemo se, a gdjekad udarimo i u ozbiljan razgovor. Al to samo katkad. On me obuhvati oko pojasa i grli me i ljubi me. Znao me tako čvrsto zagrliti onim snažnim rukama da me sve rebra zaboje. I sape mi nestaje i dihati ne mogu, a opet mi godi i milo mi je... I pokaže se mjesec iza oblaka, mjesečina se tiha, meka i svilena razlije po čitavom sokaku; i lagašno piri tihi vjetrić i jasne zvijezde trepere.

- Pusti, Šimo - govorim ja - idem u kuću. Grdit će me moji.

- Ostani, Pavka, ostani još malo! Samo još malo! Ja bi uvijek 'vako sidio uza te.

Tako me on moli razdragan, a ja ostajem i ne pazim i ne marim što noć odmiče. Samo se privijam uz njega i mazim se kao maće jedno.

A on mi ljubi obraze i usta i oči i vrat... I maramu mi, kako je mazan i pust, odveže i kosu mi raščupa i od dragosti me za obraz ugrize ...

A meni sve to milo; uživam u tom, sve se rastapam...

Tako smo mi mladovali. I uzeli smo se i povjenčali nas. I djecu smo porodili i radosti se naužili i brige se nabrinuli.

Dabome da se moj Šima nije uvijek tako mazio uza me. To je bilo samo izpočetka. Ali poslije, e - poslije već zna se kako je!

Našao se on katkad i u bircuzu, došao katkad bome i pijan kući, a katkad me se 'nako pijan i namlatio da sam drugi dan bila sva ko isprebijana i bolesna.

Al sve se to podnese, sve se to zaboravi. Tako je to svagdje, pa tako valjda i mora da bude. Ja se i toga rado spomenem i baš moram kazati da mi je i to sada milo ko i oni dani dok je on bio momak a ja djevojka. Onda smo mi još bili svoji.

E, al kad su djeca ponarasla, kad smo sve poudavali i sve poženili, pa Čak i unučad ponarasla, kad su nas pritisle godine i mi ostarili, odonda mi već ko da i nismo svoji. Nekako

smo se već sasvim otuđili jedno drugomu. To je sve pomalo došlo. Kad je on - moj Šima - već sasvim omatorio, onda je sve predao sinu Pavi neka on bude gazda u kući. Pa tako je i pravo. Samo od to doba Šima je - kako se ono kaže - peti točak u kolima. Nema već za njega pravoga posla; pa ako i ima, njegov posô ne vrijedi. Tako đtogod djelucka na drvnjaku ili je na stanu, sam gleda da si tričava posla nađe. I svakome je na putu i nikomu nije prav.

Oj, didače, ded se, molim te, ukloni s drvnjaka! - istom će unuk, noseći veliku sjekiru. - Moram sad tu da rascipam ove klade.

Ajde, dado, molim te, tamo u trim! - javi se snaja, sva zapurena od žurbe i posla. - Tamo krpaj taj svoj opanak! Tamo se i bolje vidi.

A on, siroma, baš hoće da sjedi u kujni uz banak da se ogrije kraj vatre. Neka je proljetno vrijeme, al staru je tijelu uvijek zima!

A i sa mnom nije bolje. Sjedi čitavu dugu zimu u zapečku, prevrćem patrice u rukama, kunjam i drijemam. Kraj mene se zguri mačka, matora ko i sama što sam, pa kad je polije toplina iz furune i kad se zgrije, onda zadrijema i prede. Drijemamo obadvije i zadovoljne smo što nikomu ne smetamo.

E, al evo ti odjedared snaje pa zamoli:

- Ded, mamo, uklonite se, pomela bi sobu! - Znam ja da nije ni njoj pravo što me mora buniti iz moga mira; al teško se meni dizati kad zasjednem. Jedva se i mičem.

I tako se vuku dani, a starost sve više pritiskuje i grbi leđa. I noge su sve slabije i korak je sporiji.

Ja i moj starac živimo ko da smo tuđi jedno drugom, ko da i nismo nigda zajedno živjeli. Prođe po više dana da se i ne vidimo. On se mota - ko što kažem - po avliji, ko bajage radi; šeprtlji tamo u štali ili na drvnjaku ili je na stanu, pa tamo onda i danjiva i noćiva. Vidi i sam da je svima na putu, pa gleda da se ukloni. I ja to vidim i nije mi žao da je to tako. Pa tako valjda mora da bude. Katkad samo ražalim se i nad njim i nad sobom. Gledam ga kako je: pobijelio ko ovan i sav se skvrčio i usitnio. A kakav je, bože moj, negda bio! ... I on ti 'nako mator i klimav hoće da pomogne ljudima primjestiti na avliji ambar! Upeo se, pa bajage diže onaj balvan što su ga poduprli.

A ja gledam otkalegod iz budžaka i sve mi je da se smijem i da plačem.

- E, moj didače - mislim u sebi - siromače moj, ti bi još uvijek htio da se pokažeš kako si živ. Al daleko si ti od života! I mene je i tebe život već bacio u stranu ...

I vjeruj bogu, baš da je tako! Meni se uvijek baš tako čini ko da i ne živim, ko da sa strane samo gledam na život što kraj mene bruji i kipi.

Katkad zna on doći i sjesti kraj mene kad nema nikoga uz nas. Sjedimo tako jedno uz drugo šuteći ko dva stara panja i znamo dugo prosjediti a ne progovoriti ni riječi. A šta

da i govorimo?! Ne treba nama riječi. Mi sve znamo i sve osjećamo. On i ne treba meni ništa reći što mu je na srcu i u misli, kad ja to i sama osjećam. Sve što on proživljuje, i ja proživljujem; sve što njega tare i tišti, i mene tišti. Ništa mi on ne treba kazivati o sebi kad ja sve znam, kad ja gledam i vidim u njegovu dušu ko u svoju. Tako ga poznam, a tako i on mene. Godine su duge to uradile, duge godine - čitav vijek što smo zajedno proživjeli.

I kad on sjeda na stolčić ili na klupčicu kraj mene uzdišući, trudan i klimav, ako mi ima šta reći - ja već znadem šta će mi reći. Vidim mu na licu, poznam po očima i po držanju.

- Oću nešto da ti kažem - govori on sjedajući. A ja ga samo pogledam i odmah nastavljam:

Aha! Indi ti je sin Pava nešto našao učinio?

Da. Pogodila si. Gladio sam ždripca na avliji. Držim ja njega za ular i tako gladim ga; kadli najedanput istrže ti se on meni, pa udri, đipaj po avliji! I baš je sam vrag tío, te je bila kapija otvorena -...

I on kroz kapiju?

Kroz kapiju. Lipo pobiže, pa na sokak. Uzviko se Pava na mene, te daj takija leti za njim. I onda prigovara mi, pa da. »Šta se - kaže - u koješta mišaš? Za tebe je - kaže - da sidiš u zapečku.«

I tako nas dvoje podivanimo, pa se i opet razidemo kad ko naiđe u sobu. I živimo svako za se i opet prođu mnogi dani da se ne vidimo. Pa iako se ne vidimo, iako se čini ko da smo jedno drugom tuđi, opet smo mi jedno drugom najbliži. Starost nas veže i onaj život otprije i uspomene i uspomene... I tuga nas veže koja nas ipak katkad osvoji. Ali katkad samo. živimo mi, ako se ovo smije zvati životom, i siti smo života i umorni smo od njega. Samo osjećamo i vidimo da srno malo zakasnili odavde otići. I zato smo svima na putu i zato svima smetamo. Ne pristajemo više ovamo. Samo molimo boga dragoga da nas primi, i čekamo smirena srca kad će nam motika zveknuti nad glavom. A komu će prije, to bog sveti zna.

I neće niko zaplakati za nama i neće se rastužiti iskreno i neće nas požaliti ni suza proliti za nama...

Pa i čemu suze?! Čemu suze za panjevima starim koji su već truli od starosti svoje i nisu ni za što?! -...

Domaće ognjište, 1907.

SNAŠA TERZA

Ako niste vidjeli zadovoljne žene, tada treba da upoznate snašu Terzu. Ujutro, kad se probudi, a ne rani ona, jer joj nije nužda, provaljuška se u mekanom krevetu i uvijek još časkom promisli o svojem položaju, koji joj se čini zavidno lijep, i čudi se sama sebi, kako je sve, što je htjela, postigla. Jer može li biti što ljepše nego biti bogata? A snaša Terza je bogata žena. Mislite li, da je mnogo radila i patila se, da do toga dođe? Ah, ne. Sve je snaša Terza stekla svojom okretnom ženskom pameti.

Kad ustane i umije se u porculanskom lavoru mirisavim sapunom i mlakom vodom, ode u čisto izribanu kuhinju, gdje je već čeka skuhanu kava. Sve to uredi i priredi ciganka Maca, koju snaša Terza drži sebi za pomoć. Nije joj nužda, da radi. Hoćete li, da vam kažem, u čemu se sastoji snaša-Terzino bogatstvo? Tu je u prvom redu kuća, i to ne makar kakva stara, šokačka kuća s malim prozorima i šiljatim krovom. To je kuća »na front« s tri velika prozora. Sobe su uređene gospodski. Najprije spavaća soba s bračnim krevetima, koji baš snaša-Terzi ne trebaju, jer je udovica, ali eto, ima ih. Zašto ih ne bi imala, kad ih je mogla kupiti isto tako, kao što je kupila i glatke moderne ormare, dugačke čipkaste zavjese, pa za drugu sobu »kredenc«, stol i stolice, fine servize za kavu s cvjetićima, od zelenog stakla za vino – i male ružičaste čašice za šljivovicu. U hodniku, koji je snaša Terza dala zatvoriti velikim prozorima, stoje pleteni naslonjači nakićeni šarenim jastučićima, jednaki kao i kod zubara u Vinkovcima, kod kojega je snaša Terza dala umetnuti zlatni zub. Nije baš ni taj njezin zub bio tako loš, ali ona se je odlučila, da ga izvadi i umetne od pravog zlata. A zašto ne bi? Može snaša Terza, ona je bogata žena. Pa ni kuhinja nije kod nje kao kod Šokaca. Ima ona bijeli štednjak, bijeli ormar i stol i stolice, a sve iskićeno raznim vezenim pokrivalcima. Ali da vas ona hoće povesti u one dvije sobe s avlije, vi biste vidjeli, da nije davno, što se je snaša Terza tako pogospodila, da se pokriva noću svilenim ružičastim jorganom, jer tamo biste našli »staklo« od pokojne babe Mande,

crne sanduke išarane tulipanima, starinske klupe i stolice, kojima su nasloni drveni i u formi srca, a kad bi vam htjela još otvoriti ladice i sanduke, vidjeli biste starih šlingeraja, trube misira, ponjava tkanih u daske, oplećaka i skuta zlatom vezenih i tamburiranih, pa i starinskih svilenih marama, koje je baba Manda ljubomorno i od sunca čuvala, samo ne znam zašto, jer Terza, koja ih je naslijedila, ne voli ih nikome ni da pokazuje. Uzduž snaša-Terzine avlije posađene su gredice s cvijećem. Ima ona i oleandera i datura u velikim sanducima, a sva ta ljepota se vuče do čiste i okrečene štale, u kojoj nema konja, jer je snaša Terza svojih šezdeset jutara dobre zemlje dala napola Dalmatincima, da rade, a oni siromasi zadovoljni, da rade i zarade, donose joj pred večer i mlijeko sa stana, pa se ne mora brinuti, tko će kravu podojiti i hraniti. Tako ona živi i uživa, uređuje kuću, šlinga, ljeti malo čeprka po bašči, čita romane, razgovara s komšinicama, koje su joj u lice ponizne i ljubezne, pa se među njima osjeća kao kraljica, i ako je za leđima ogovaraju, osobito snaša Kaja, koja zna i posprdno da pljucne i strese ramenima od gađenja, kad kaže o snaši Terzi: – Jest. Ima svega, ali kako je stekla? Svojim tilom je platila dida Mati, a to moja narav ne bi podnila. Bož' me sačuvaj! – Čuje to snaša Terza opet od koje druge komšinice, koja joj douška snaša-Kajinu zlobu, ali se smije, i ako joj nije pravo, pa veli: – Ne bi podnila? Ju, da i ne bi. Prste bi ona lizala za didakom Matom, samo da ju je 'tio. Znam ja, puca ona od jida, al' neka. Pa da sam i podnila, šta onda? Nije bilo dugo, a sad hvala Bogu imam i da pokažem, zašto sam podnila – pa oholo zadigne glavu i skuha crnu kavu, da pogosti komšinicu, a kad se ova nećka, nudi je ljubezno: – Samo pij, komšinice! Kod mene to nije čast. Svaki čas kuvam, volim kavu, pijem je plahovito.

Snaša-Terzin ambar nije nikad prazan. Ima u njemu još s proljeća žita i kukuruza mnogo metara, a u zaključanom ormaru sigurno uvijek po koja hiljadarka spremljena u stranu, uz one druge novce, koje troši po svojem ćefu. Ljeti, baš ako smisli, dok se drugi znoje o žetvi, ode na dvije-tri nedjelje u kupke, ne radi reume kao stara baba Marija Bartina, jer Terza je sa svojih četrdeset godina zdrava kao dren, nego eto tako promjene radi i jer može. Neka svijet gleda, isto tako kao i kad nedjeljom o drugom zvonu pođe u crkvu, ljeti u tamnoj svili, a zimi u bundici od crne čohe, optočenoj finim krznom, za koju je dala četiri hiljade, sitnim korakom i ponosnog držanja kao paunica. Kretnje su njezine nekako proračunano dostojanstvene, rukama kreće nježno, mali joj prst strši, kad štogod prihvaća, a kad govori sa seoskom gospodom, umiljato se smješka, ali i kod sve umiljatosti umije pokazati i gospi učiteljki i bilježnikovici i trgovkinji, da se one nemaju zašto od nje boljačiti.

Nije oduvijek tako bilo snaši Terzi. Otac i mati su joj rano poumivali pa su je othranili baka i djed. U kući i nije bilo nikoga doli njih troje, a baka joj je već za malena

utuvila u glavu, da će sve – i kućicu i deset jutara – ona od njih naslijediti, pa da se ne mora, i ako nisu bogati, požuriti, da se uda za makar koga. Terza je baku poslušala, djevovala je do dvadesete godine, a tada se ozbiljno ogledala, za koga da se uda.

Mogla je za Gaćarinog Marka, on joj je dolazio pod prozor i hvatao se uz nju u kolu, pa i na vašaru joj je najljepše srce kupio od licitara, ali i ako je bio lijep momak, Terza se je predomislila. Bilo ih je previše u zadruzi, tri brata s roditeljima na pedeset jutara. Tu bi trebalo samo raditi i pokoravati se. Mogla je i za Ivu Kolarevog, ali on je imao dvije mlađe sestre, djevojke, koje je trebalo za udaju spremirati. Zašto da se kida u poslu, da se one opreme? Zato je odlučila, da pođe za Jakšu Kudinog, koji je bio sam s ocem u kući, jer je i njegova mati umrla rano, a kuću je vodila strina Ana, sirota rođaka, zabadava, sretna, da ima pod stare dane krov nad glavom. Jakša nije bio ni bogat ni siromah, dvadeset jutara oranice i nešto livada okruživale su kolibu i drvenu pojatu Kudinog stana, ali kad još ona svojih deset donese, a baka i djed su već bili slabi i bolesni, moglo bi se živjeti, a što je glavno, ona je mogla odmah postati gazdarica u Kudinoj kući. Jedino, što ju je smetalo, bila je Jakšina vanjština. Bio je sitan, uskih prstiju, žut u licu, gotovo bezbojnih očiju, tankih plavkastih usnica i dugačkog nosa. Nije ga mogla pravo zavoljeti, no pošto nije sve u ljubavi i ljepoti, nego se treba pomisliti i na dobar život, to se je Terza nazvala Kudinom snašom i prve nedjelje po udaji povila glavu zlatnim zavojem, upravo kao i najbogatije mlade u selu. Samo ju je bakina tvrdoglavost jedila, jer je Terza htjela nove stvari, takove, kakve su bile u modi posljednjih godina i kakve su već djevojke iz dobrih kuća dobivale: glatke politirane ormare, dva kreveta i psihi s ogledalima, no baka je dala urediti one od Terzine pokojne matere, tvrdeći, da se nisu isharale stojeći u komorici. Zato je Terza odselila staklo i ormar uz ofarbani stol sa stolicama, i to nije mogla nikad pravo baki oprostiti. No Kudini su bili zadovoljni, znali su, da će ona u kuću po smrti starih donijeti više stvari po modi, a Jakša, koji je Terzu iskreno volio, nije ni zapažao, što ona ima ili nema.

Tako je Terza proživjela u Kudinoj kući tri mirne godine, ni sretna ni nesretna, ni zadovoljna ni nezadovoljna, ali razmažena od Jakše, koji ju je čuvao od poljskih poslova, i ako je otac znao tome prigovarati. Koncem druge godine rodila je kćer, što ju je u prvi čas razljutilo i razočaralo. U prvom redu ona nije željela, da se okuje djecom, a u drugom, kad je već rodila, trebao je biti sin, jer je Jakša vruće želio sina, a porodom sitne djevojčice nije mogla računati, da se je zauvijek riješila nošenja i rađanja, što bi svakako bilo moguće, da se je Jakšina želja ispunila. Djevojčica je bila nježna i slaba kao otac, riješila ju je raznih dužnosti i poslova po Jakšinoj želji, koji je od nje zahtijevao, da samo pazi na dijete.

Jakši nije bilo suđeno, da dugo uživa ni u Terzi, ni u njihovoj djevojčici, koju su Maricom zvali, jer se je siromah razbolio od španjolke i onako slab zadobio zapaljenje pluća i nakon bolovanja od mjesec dana umr'o. Teško je Terzi bilo za njime, naricala je i Maricu siročetom zvala, a sebe sinjom kukavicom. Slutila je dobro, da je njezin zaštitnik mrtav i da će stari, kojemu mnogošta do sada nije bilo pravo, promijeniti svoje ponašanje. Šutke su radili rame uz rame, jer je stari našao za opravdano i naravno, da snaha zamijeni u poslu sina. Zvao ju je na njivu, da kopa, o žetvi da rukoveda, u jesen da bere kukuruze, navodeći kao razlog, da je Marica već narasla, a strina da je sposobna oko kuće obavljati poslove, a što je glavno, da netko mora nadomjestiti Jakšu. Terza se je pokoravala i šutjela, jer se je nadala, da to ne će dugo trajati. Djed joj je umr'o još prve godine poslije njezine udaje, a baka, slaba starica svakim je danom nestajala kao svjećica, koja izgara, pa kad je i ona o svetoj Kati zaklopila oči, a Terza postala vlasnicom njihove zemlje, odlučila je otvoreno sa starim govoriti. – Dado – rekla mu je – mislim, da smo se dosta napatili radeći. Vrime je, da si olakšamo. – Kako to misliš? – začudio se je stari. – Mislim, da zemlju damo napola. – Napola? Što govoriš, Terza, ne čuo te Bog. Napola? Zar misliš, da sam poludio? Kod zdravih ruku i nogu, da zemlju damo napola? – Pa za koga, da se patimo? – Nije rič za koga, nego da je to kod mene sramota. – Pa i drugi svit tako radi – protivila se Terza. – Radio ne radio, dok sam ja gazda u kući, toga biti ne će – lupio je stari šakom po stolu. Terza je uvidjela, da s njim ne će doći na kraj, pa je popustila. Tek za nekoliko godina, kad se je kod starog stalo često javljati cijepanje i trzanje u kostima, pristao je, da najme slugu.

No sluga kao sluga. Radi, dok ga gledaš, štete pravi na svakom koraku, časom pokida točak, časom izgubi vile, i stari se najedio pa ga otjerao. Uzeo drugog: taj je krao; pro-mijenio trećeg: taj je bio vrijedan, ali kad se je napio u nedjelju, nije se vraćao kući do utorka, a kako se bez sluge nije moglo poslove posvršavati, mijenjali su svaka dva tri mjeseca, dotle, dok im se nije ponudio u službu Luka Bijelićev, a kad je on došao, sve se je promijenilo u Kudinoj kući. Vrijedan je bio Luka. Izjutra ga nije trebalo buditi, ustajao je prije zore, štalu je čistio, konje češao i nahranio, štoviše i krave je dojio sam. Kola su mu bila uvijek u redu, osovine namazane kolomašću, da točkovi ne škripe, a on sam – eto – i nije izgledao kao sluga. Čist i uredan, obrijan, plećat, s crnom kosom i krupnim očima, kojima je samosvjesno gledao u svijet, više je sličio mladome gazdi nego, Bože mi prosti, i sam pokojni Jakša. U svaki se je posao razumio. Milina ga je bilo gledati, kad snažno zamahuje kosom na livadi, da nakosi trave. Mišice mu se napnu, vidiš: snaga je tu, a opet izgleda, kao da se tek nemarno igra kosom. Kada konje kočijaši uspravno sjedeći u kolima, žeravi se moraju pokoravati gvozdenoj snazi i njegovom migu. Sve to vidi Terza,

pa joj je nekako lakše s njim rame uz rame raditi. Lakše i ljepše. Misli ona više puta, kako bi dobro bilo, da je takav pokojni Jakša bio, pa da je uz nju. I Luki se Terza dopala. Snažna i mlada u najljepšim godinama, jedra i punačka sličila je zdravoj rumenoj jabuci. Samo da zagrižeš u nju. Tek ne znaš kuda. U rupicu kod lakata, koja izazovno viri pod zadignutim rukavom oplećka; u obraz, što je breskvi sličan, ili u usne naprćene i rumene kao jagode. Ali Luka je znao, da je sluga, i ako je bio isto tako Šokac kao i ona Šokica, samo što je njegov otac propio i prokartao imetak. Ne bi on mogao preživjeti poraz kod žene, pa makar to i njegova gazdarica bila. Ponos mu ne bi podnio. I Terza zna, što je red. Oholo ona diže glavu i zapovijeda, i onda, kad krv u njoj nemirno viče i peče u grlu od želje za mladom snagom, za opaljenim snažnim rukama, za razgaljenim prsima, širokim i muškim, i za očima, koje umiju pogledati tako, da srce od uzbuđenja stane.

Samo ne do vijeka, nego do onog časa, dok ih sazrela strast ne baci jedno drugome u naručaj, dok mlada i odmorna krv ne skoči u glavu, oči ne vide, a zapovijest je viša za oboje ista: biti čovjek i biti žena.

Dogodilo se je zapravo ovako. Jednog toplog ljetnog predvečerja vraćala se je snaša Terza s Lukom sa stana. Dan je prošao vruć i sparan, već kakovi su dani o žetvi, pun jarkog svijetla, koje zablještava oči. Ugodno je bilo vraćati se kući kolima, na mirisnoj travi, vijugavim poljskim putem, dok je sunce klizilo zapadu kao ogroman crven dukat i tonulo u oblak. Koji puta bi odnekale iz daljine sijevnula munja. – Moglo bi biti kiše, zrak je zasićen

– rekao je Luka i šicnuo po zraku kandžijom. – Moglo bi, ali ne mora – rekla je ona. Prolazili su pokraj Kudine njive, na kojoj je bilo poslagano kršće. Snaša Terza ih je počela s kola prebrojavati. – Stani, Luka – zapovijedala je – gledaj tih gadova! Ostavili su nesloženi snopova. Tko je to još vidio? – stala se je ljutiti. Luka je skočio s kola. – Kuda ćeš? – Pa valjda ne ćemo proći pokraj njive i ostaviti razbacano snoplje. Treba složiti krstove – rekao je mirno svojim dubokim tamnim glasom. I snaša Terza je sišla s kola, da mu pomogne. Neko vrijeme su slagali kršće šuteći. Sunce je zapalo, oblak se rasplinuo, prva je zvijezda bljedo zatrepkala na prozirnom obzorju. Stala se je polako spuštati noć. Nikoga nije bilo u blizini, samo izdaleka je dopirala otegnuta pjesma ovčareva. – Ne možemo posvršavati – rekla je.

– Zašto? – zapitao je kratko Luka. – Ne možemo, eto – rekla je opet snaša Terza. – Kako ne bi mogli, da i sat još radimo. Izaći će mjesec. – Ne mogu s tobom sama na njivi noću raditi

– rekla je. – Svit bi mogao... – Htjela je, da kaže još nešto, ali se je predomislila. On ju je pogledao, spustio snop i široko se nasmijao. Zubi su mu se zabijelili: – Svit bi mogao da

kaže, da se volimo. To ste 'tili kazati, gazdarice. – Nisam 'tila to kazati. – A što ste 'tili – zapitao je obješenjački. – Da me pustiš u miru – rekla je i osjetila, kako joj je krv udarila u glavu. – Šta vam je krv udarila u obraze, gazdarice? Zar je tako strašno pomisliti, da bi svit mogao da kaže, da se sa slugom volite – promrmljao je. Sad se je ona stala smijati grohotom, izazovna i zvonko. – Šta ti pada na pamet, šta ti pada na pamet? – zacenila se od smijeha.

– Šta se smijete? Udavit ćete se od smiha – kazao je srdito i uvrijeđeno. – Smijem se, smijem se, što moj sluga ludorije govori – smijala se je ona dalje. – Da, sluga, – rekao je on gorko, stao pred nju, pogledao je u oči i spustio glavu. Čuperak kose pao mu je na čelo. Nikada joj nije bilo poslije jasno, zašto je ona, gazdarica, snaša Terza, povukla za taj čuperak kao kakva balavica. Uhvatio ju je za ruku, povukao k sebi. Još se je za tren u njoj probudila ponosna ćud: – Pusti me, slugo! – Što si kazala? – viknuo je i kao kliještima obavio njezin struk. Osjetio je, kako štrepi. – Luka! – kriknula je i osjetila uz sebe, kako mu srce snažno udara.

– Luka! – ponovila je, no to je već zvučalo i kao prijekor i kao zov. Tada ju je zajedno sa sobom prebacio preko nedovršenog devetara.

Mjesec je već davno plovio po tamnom nebu, kad su sjeli u kola i povezli se kući.

Narednih dana je Terza kazala, da ne može spavati u združnoj sobi, jer je smeta strinin kašalj i zatvoren prozor. Odselila je u komoricu, da spava kod otvorenog prozora. A Luka se je svake noći – bez ikakvog utanačenja i dogovaranja – uvlačio kroz taj prozor i odlazio pred zoru, kad je trebalo konje namirivati.

Tako je prošlo nekoliko godina, u kojima je mala Marica svršila pučku školu, stara strina tiho umrla (našli su je jedno jutro mrtvu u krevetu s krunicom u ruci), a snaša Terza i Luka radili su i svakim se danom manje uzdali u pomoć staroga, koji se je pogrbio i često ležao.

Možda bi tako još dugo potrajalo, a i tko bi znao, kako bi se svršilo, da nije u Kudinom komšiluku došlo do znatnih promjena.

U prvoj kući do Kudinih stanovao je didak Mata sa svojom ženom babom Mandom. Pravi komšiluk, jer su preko plota vidjeli jedni drugima u avliju. Često puta je snaša Terza znala promatrati babu Mandu, debelu i nisku staricu s prejakim prsima, koje su joj visjele do struka, kako se gega mrzovoljno po svojoj avliji. Bila je škrtka do zla boga, pa se je Terza pitala, zašto je toj starici sudbina namrla lijep imetak, kad od njega nema nitko ništa. Baba Manda je škrtarila na jelu, svršavala poslove sama, kako je mogla, jer nije imala srca, da ciganku plaća, koja bi joj pomogla, a kažu, da je slagala pljesnive hiljadarke

pod slamnjaču. Ormari su joj bili puni truba, otaraka i ponjava. Kažu, da je samo gornjih ponjava, onih sa širokom šilingom i ulamom i koje se prostiru na krevet svecem, imala preko trideset komada. Mata, njezin muž, bio je poldrug godine od nje mlađi i školski drug Terzinog svekra. Samo je Mata bio mnogo bogatiji, pa nije nikad velikog prijateljstva vodio s Kudinima, a s babom Mandom se uopće nije moglo prijateljevati, jer se na svaku prijaznu riječ uvukla u sebe kao kornjača, od straha, da ne bi tko od nje šta zaiskao. Kao da će sto godina živjeti. Nijedan se prosjak nije kod nje pomogao, štoviše ni mačku ni psa nije držala, da ih ne mora hraniti, jer zašto da ih hrani, kad i onako komšijino pseto laje, kada tko kroz njihovu avliju prolazi. No jednog dana razboljela se baba Manda. Jedni su rekli, da se je prehladila, kad je stajala po kiši uz kola, dok su istovarivali kukuruz; neki su mislili, da joj srce ne valja, jer se je usalilo; treći su tvrdili, da ona davno nosi neku bolju u utrobi, no nitko nije pravo znao, što joj je, jer onima, koji su je posjećivali, nije htjela pravo odgovarati na pitanje, a doktora nisu zvali. Snaša Kaja je rekla: – Došao vrag po svoje. – Da li je baš tako bilo, ne znam, ali nakon nedjelje dana, otkako se je baba Manda razboljela, didak Mata je gologlav pošao do župnika u pol dana, što je bio očit znak, da je ostao udovac. I pošto su dva dana zvana poslije pozdravljenja zvonila dugo i žalosno za mrtvacu, u dva kvarta, da se zna, da je umrla žena, sahranili su babu Mandu, a didak Mata se je poslije daće stao okretati po praznoj kući. Nije on mnogo žalio za njom, tek bio se na nju godinama priučio, na nju i njezino brundanje, pa mu je falila. Da je bio siromah, osjetio bi i jače, jer mu ne bi imao tko gotoviti jelo i spremiti kuću, ali ovako svaki čas se je došla nuditi u pomoć koja od daljih nećakinja.

242

Tako je proveo didak Mata tri mjeseca, a onda mu je dosadilo to mijenjanje lica u kući, pa je odlučio, da se ženi, a kako je bio dobro uzdržan čovjek, samac i bogat, primao je dosta poruka od starijih udovica, koje su imale dobru volju, da mu pomognu snositi stare dane. Tek didak Mata nije tako mislio. On je nakanio uzeti mladu ženu, da zasladi sebi život, i to nikoju drugu, nego snaša-Terzu. Stao se dotjerivati, ufitiljio brkove, mirisavim uljem namazao prosijedu kosu, brica mu je svake nedjelje izrezivao dlake iz nosa i ušiju, presvlačio često široko raspletane gaće i rubine, naherio nov šešir, pa svaki čas stao do plota, da koju progovori sa snaša-Terzom. A Terza nije bila dijete pa je odmah shvatila, o čemu se radi. Nije se njoj didak Mata dopao, a i veza s Lukom je bila čvrsta, i ako nije bila tako žarka kao prve godine, pa ipak napast je snašla. Zamislila se ona i shvatila, da treba samo pametno raditi, biti na oprezu, i da bi joj lako dopao čitav imetak didaka Mate. A taj imetak je bio tako lijep, sređen i za njezin pojam velik, da je ona stala o tome ozbiljno razbijati glavu. Jest, ona je Luku voljela. No i da dočeka svekrovu smrt i vjenča se s Lukom, što bi postigla? Težak život, još teži nego do sada, jer je Luka htio, da

stekne nešto i za sebe, a selo bi se rugalo, da je pošla za slugu. A i sam Bog zna, kako bi to Marica shvatila. Ali ako se ona uda za didaka Matu, postat će jednom bogata, cio svijet će joj zavidati, a ona sama će živjeti kao nijedna u selu. Zato je svoje ponašanje spram njega stala udešavati. Prestala ga nazivati didakom, a kad bi je on preko plota upitao, je li uranila, ona bi se smješkala i umiljato gukala: – Pomalo, pomalo, komšija Mata. Eto, mora se. – Nekoliko puta je otišla nedjeljom, da mu umijesi buktu s makom, ali dok se je on oko nje u kuhinji oblizavao kao stari mačak, Luka je u štali od ljubomore grizao usnice. Došlo je poslije noću i do oštre prepirke između nje i Luke, no ona je tvrdila, da se s komšijama mora u ljubavi živjeti, a kad je ovila svoje oble ruke oko Lukina vrata, on je popustio.

Počela je igrati dvostruku igru: raspaljivala je starca i zavaravala ljubavnika. Nije znala, kako će se svršiti, a nije htjela, da između dvije stolice propadne. Tako je potrajalo do onog predvečerja, kad je Terza u sumraku pila s didakom Matom pivo u njegovoj kuhinji, nakon što mu je složila rubine u ormar. Didak Mata se sav raznježio, opskakivao oko nje, pa jedared kao slučajno prošao rukom preko njezinog ramena. Kucnuo je svojom čašom o njezinu, nudio je, da ispije, popio svoju, nekoliko puta se zakašljao, stao fitiljiti svoje bijele brkove i napokon započeo govoriti: – Smislio sam, komšinice, da se ženim. – Pravo imaš, komšija, – pravila se ona nevješta. – Zašto da živiš kao pustinjač? Treba žena da skuva i da čuva kuću. – Zar samo zato, lipa moja snašice, zar samo zato? Zar se ja ne bih smio, da ženim i zato, što mi se neko dopo? – lukavo se smješkao. – Zašto ne bi smio, komšija, dosta si propatio s babom Mandom. – Dosta, i suviše – uzdahnuo je didak Mate. – Godinama ona nije ništa vridila. Stara i brundava, a uvijek joj je nešto falilo. Sad ju boli tu, sad tamo. Pa zar nije pravo, da dovedem ženu snažnu i mladu, da mi život bude lipši. Mogu da biram, samo meni se baš jedna dopala, a za tu ne znam, bi li 'tila poći za mene. – Lako to, pitaj je – rekla je nehajno. Didak Mata je ustao, stao pred Terzu, zagledao se u nju i reka: – Pa eto, ja pitam! – Što? – pravila se ona, kao da ne shvaća. – Pa pitam tebe, Terza, hoćeš li da se udaš za mene?

I ako se je tome nadala, i ako je nastojala, da ga navede na tu izjavu, ipak joj je najednom postalo teško. Trebalo se odlučiti. Trebalo je lomiti s Lukom. Trebalo se je spremati na starčevo milovanje, a to je bilo najteže. Možda i nije mnogo lagala, kad je spustila glavu i rekla: – Ne znam. – No didak Mata, koji se je zagrijao pivom i svojim planovima, počeo je navaljivati: – Zašto ne znaš, Terza? Dosta si se i ti napatila kod Kudinih. Ovdje ćeš drugačije živiti. Bogat sam ja i sam gazda od svega. Živit ćeš ko gospoja. Volim ja tebe, zvizde bi ti s neba skido. Zar ti je bolje sa slugom na njivi raditi dan u dan?

243

Na rukama bi' ja tebe noso. – Ne znam, teško je to. Što će dada kazati? – rekla je, a pomislila na Luku, jer svekru bi ona bila od srca voljela naprkositi, da ode iz kuće. – I šta će mi biti s Maricom?

– Za dadu je lako, svršit ću ja s njime. A s Maricom, kako hoćeš. Može doći k nama. Ili ako još uvijek želiš, da je pošlješ u grad na škole, ja ću plaćat. – Vjerovao je, da je ovo posljednje najjači adut, jer mu je Terza više puta govorila, koliko bi željela, da Maricu školuje, pa da se u životu ne pati kao ona. – Predomislit ću se – rekla je tiho. – Zašto da se predomišljavaš?

– kazao je on i drhtavom rukom je obvio oko struka, a ona je osjetila, kako je jeza hvata od gađenja nad staračkom blizinom. Pa ipak se nije sustegla. Kao sjajna, blještava zvijezda stajao je pred njezinim duševnim očima imetak – bogatstvo.

Mrak se je hvatao, kad je kroz bašču prešla u Kudinu avliju i vidjela Luku, kako bijesno istovaruje voz.

Te noći nije spavala u komorici. Legla je uz Maricu, svu noć razmišljala i uzdisala, a pred zoru je čvrsto odlučila, da se uda za didaka Matu.

Nije bilo lako razići se s Lukom, koji je sumnjao, da mu se nešto za leđima sprema. Tri je noći noćila u zadružnoj sobi, a četvrte ga je dočekala u komorici. – Mislio sam, da te ovdje više nikad neću naći. Šta ti je bilo? Šta ne legneš? – rekao je, jer je ona stajala naslonjena na ormar. – Neću da legnem, jer moram s tobom divaniti. – Šta je? – mrzovoljno je zapitao. – To je, Luka, da se moramo razići. Što je bilo, bilo je, više ne može da bude. – Okrenula je glavu i kroz prozor gledala u zvjezdanu noć, dok je govorila. – Onda si odlučila, da pođeš za didaka Matu? Je l'? I misliš, da ćeš me odbaciti ko traljavi opanak? – rekao je drščućim glasom od ljutine i boli. – Nemoj, Luka, tako. Mora biti. Eto, to je. – Zašto mora biti? Govori! – viknuo je, a ona je zatvorila prozor, da ne bi tko prepirku čuo. Mora biti. Ne može se tako do vika. – Pa zar nismo ugovorili, da ćemo se vinčati, kad stari umre? – Ne mogu mu ja život skratiti. Pa da i umre, ne može se, eto. – Zasitila si se mene, a sad ti je do imetka – predbacio joj je. Ona mu nije odgovorila. Sagnula je glavu. Žalila je i sebe i njega, ali nije srcu dala na volju. Kao da je sam vrug u nju ušao. On ju je stao lijepo nagovarati: – Nemoj, Terza. Nije sve u bogatstvu. Zar nam ni dobro, a bit će i bolje. Zar si zaboravila na naše milovanje? – Htio ju je zagrliti. – Pusti me! – viknula je i ispružila ruke, kao da se brani. Znala je, ako sad popusti, da je popustila zauvijek. – Zar tako, Terza? – rekao je gorko. – Zar tako, kao da se nismo nikad volili? – Volili? – rekla je. – Daleko je to od voljenja. – Bojala se je gotovo svog glasa, ali htjela ga je ujesti za srce, jer samo tako ga se je mogla riješiti. – Morala sam da plaćam

svojim tilom tvoj poso u Kudinoj kući, jer inače ne bi čestito radio. A sad više ne moram i neću. – Drhtala je, dok mu je to u lice dobacila. – Što si kazala? – kriknuo je Luka, a oči su mu bljesnule. – Kazala sam, da neću Kudinima da plaćam slugu svojim tilom. – On je, ruknuo, stisnutim pesnicama skočio k njoj, a ona je od straha zatvorila oči. No kad je bio na korak do nje, pustio je ruke, nekoliko puta naglo uzdahnuo, pljunuo, dobacio joj gadnu riječ, a onda se okrenuo i kao pijan oteturao iz komorice.

Drugo jutro ostali su Kudini konji nenahranjeni, krave nepodojene. Stari je vikao Terzu, da je pita, je li ona kuda Luku poslala, obišao je štalu, ambar i bašču, ali Luku nije našao. Tek kad je zavirio u njegovu sobicu, vidio je, da Lukin vojnički sanduk fali, a i kabanica, koja je visjela na klinu, i postalo mu je jasno, da je Luka pobjegao, samo nije razumio zašto.

Pošto je Terza tu žrtvu doprinijela budućem bogatstvu, pripremila je Maricu za buduće događaje. Govorila joj je, kako ona hoće da se uda, za njezino, Maričino dobro i sreću, i kako je pristala, da didak Mata dođe u prosee.

Svekar se je začudio, kad je jedne nedjelje poslije podne didak Mata kucnuo na vrata i ljubezno pozdravio starog druga. Pozvao ga u sobu i naredio Terzi, da iznese sajtluk rakije. Kad su sjeli na klupu u pročelju sobe, zapitali se za zdravlje i gucnuli iz sajtluka, pripalio je Kudin stari lulu, a didak Mata Vardar-cigaretu. Poslije kratkog okolišanja didak Mata je stao tumačiti, zašto je došao. – Eto, družo, – rekao je – smislio sam, da se ženim. Da dugo ne otežem, kazat ću odmah. Došao sam do tebe, ko što je red, jer Terza nema ni oca ni majke, da je od tebe isprosim za ženu. – Stari se je zabezeknuo, naglo potegao dim iz lule i gotovo se zagušio. Stao je kašljati tako, da su mu se oči zasuzile. – Terzu hoćeš? Šta će ti Terza? Dite bi ti mogla biti. – Mogla, ne mogla, ja sam smislio, da se s njom vinčam. – Di bi Terza tebe 'tila, družo? Opameti se! – sumnjao je stari. – Zašto ne bi 'tila? Pitaj je! – Stari je pozvao Terzu, a kad je unišla u sobu, rekao joj je: – Didak Mata nam je došao u prosee. Kaže, neka te pitam, hoćeš li se udati za njega – a Terza je jasno i glasno odgovorila zaprepaštenom svekru: – Hoću, dado. – Izazovno ga je gledala, kao da je htjela reći: dosta si ti meni krv pio, a sad je tome kraj. – Hoćeš, Terza? Ostavit ćeš Maricu i mene starca? Ostavit ćeš svoje dobro i otići, da nekoliko godina lakše živiš, a ne misliš, da je i didak Mata star i da neće do vika živiti, a kad on umre, kuda ćeš onda? Doći će njegova svojta, razvući će sve, a šta ćeš ti? – Neće nitko ništa razvući. Prepisat ću polu odmah na nju, a i drugu ću joj prostit posli moje smrti, ako budemo dobro živili. – To je bila voda na Terzin mlin. Nekate se, dado, uvridit, – stala je najedamput umiljato govoriti. – Komšija mi je dobar. Mislim, da ću s njime opet sreću naći. A i vas ću prigledat, neću zaboravit, da sam vaša bila. – Misli na dite, Terza! Velička je. Šta će bez majke?

– Mislila sam, dado, i sve sam već s komšijom udesila.

Tada je stari uvidio, da je svako nagovaranje uzaludno. – Kad baš hoćeš, Terza, neka ti bude. Nisi dite, da ti mogu branit. Valjda znaš, šta radiš. Pa neka bude sretno!

Nakon mjesec dana vjenčali su se didak Mata i snaša Terza poslije rane mise, a kako je bio čitav dan pred njima, to joj je didak Mata stao odmah pokazivati sve bogatstvo kuće, od punog ambara do pune smočnice, a kad je pregledala svu ostavštinu baba-Mandinu, odveo ju je do ormara, otključao ga i iza ponjava izvukao škatulju s hiljadarkama. Snaša Terza nije nikad vidjela toliko uredno naslaganih hiljadarki, pa je izvriježdila oči na njih. Bilo je najmanje četrdeset, a kad je on vidio njezino iznenađenje, htio ga je još povećati i izvukao dva niza dukata, velikih i sjajnih, i rekao: – Sve je to sad naše, Terza. Evo ti dukati. Tvoji neka budu, poveži ih pod vrat makar jedared, neka svit zna, za koga si se udala. Nakiti se, možeš, ima odakle. – A ona je lukavo odgovorila: – Što da se kitim? Ti si moje ponajlipše cviče, s kojim ću se kititi – i položila ruku na njegovo rame, a kad ju je privukao razdragan od njezine izjave, sijevnula joj je mozgom čudna misao. Sjetila se nedjeljnog evanđelja, u kojemu je župnik čitao, kako je đavao odveo Isusa na goru i pokazujući mu svijet napastovao ga govoreći: – Ako mi se pokloniš, sve će ovo biti tvoje.

Oh, Terza nije znala reći: – Apage!

Samo izjutra, kad ju je rano budilo hrkanje didaka Mate, koji bi ležao uz nju, stisla bi se uza zid i promatrala ga. Kad je spavao, izgledao je stariji nego po danu. Iz otvorenih krezubavih usta dopiralo je često piskanje do njezinih ušiju, neugodno i jednolično. Otoboljeni brkovi su joj se gadili, a upale oči, pokrivenne tamnim kapcima, podsjećale su je na mrtvacu. Učinio bi joj se tada tako ogavan i nemio, da bi zatvarala oči, i da se sama pred sobom opravda, sjećala se svega, što je uz njega dobila: kuću, dukate, njive, nabijen ambar i pune ormare. I ponavljala je po sto puta, da se uljulja u san ili mir: bogata sam, bogata sam.

Isprva joj se činilo, da i ne će izdržati u pretvaranju, no poslije se je priviknula i savršeno glumila, da poslije predstave dobije i drugu polovinu imetka. Da nije bilo tih neugodnih noći, Terza se ne bi imala ni sama pred sobom potužiti na svoj život. Didak Mata joj je ugađao, hvalio njezin posao, čudio se dobrim jelima, koje je priređivala, i mnogu joj želju ispunjavao. Uvjeren, da je njezino laskanje iskren osjećaj, nije je htio ni u čem razočarati i silio se, da izigrava mladog čovjeka u svakom pogledu. Katkad bi joj se učinio jadan i smiješan u svojoj nenaravnosti, a bilo je časova, kad je ludo zaželjela, da mu se nasmije u lice i da mu kaže, kako je oduran sa svojom sijedom glavom i mladenačkim podvizima, ali se je svaki put znala svladati u pravi čas i nije htjela stati na pol puta. Jedno joj je bilo zadovoljstvo u godinama tog nenaravnog braka, što je Marica napredovala i

izobražavala se u školi i u gradu se razvijala u gospođicu, a didak Mata je rado za nju plaćao račune već zato, da mu ne smeta u kući. – Dite je veliko. Uhađalo bi nas, srce moje, a ovako smo nesmetani, – znao bi reći Terzi smiješeći se i mljasnuti jezikom.

Četiri je godine tako živjela snaša Terza s didakom Matom. Dosta je toga u tim godinama naučila. U prvom redu naučila je biti bogata žena. Dođu tako siromašni suseljani, da uzajme pedesetak dinara od didaka Mate. Snaša Terza prisustvuje razgovorima, sluša, kako didak Mata najprije hladno odbija, a onaj drugi moli, tumači, laska mu i hvali njegovo bogatstvo, dok novac ne dobije. U njoj samo nešto raste. Kao da se u grudima nešto nadimlje. Drugi put dođe siromašan rođak i zamoli žita u zajam. Zna se, ima didak Mata. Pa kad takovome Terza otključava ambar, a ambar pun i taj se čudom čudi, Terza oholo podiže glavu pa na njegovu hvalu odgovara: – Imamo, hvala Bogu. Samo pošteno vrati, da te i drugi put pomognemo, kad budeš trebao. – No u tom odgovoru nema samilosti i razumijevanja, nego samo samosvijesti i želja, da se vidi i osjeti njezina nadmoć.

Od Marice, koja se ubrzo stala razvijati u djevojku, jer je s trinaest godina počela ići u gimnaziju, naučila je, što je moda i riječ »moderno«; saznala je, što je Hollywood, filmske glumice i tonfilm, a iz raznih magazina, koje su djevojčice kradom u školi čitale i kući donosile, stvorila je predodžbe o gospodskom svijetu. Iz sentimentalnih knjiga naučila je, što je idealna ljubav, a u francuskim romanima najviše su joj se sviđala imena, pa je često žalila, što ih nije prije poznavala i što nije Maricu krstila Alice. Naučila je peći razne nabujke sa slatkim prelivima, a didak Mata je i njih gutao, da joj ugodni, i ako su mu bili pregrki, jer je on volio samo bukete s makom.

Na didaka Matu se je priučila, pa nije više kao prve godine svakim danom ispitivala njegov izgled, da proriče, kad će umrijeti.

Svekar joj je umr'o, a Marica je naslijedila zemlju, i pošto je sada i tu zemlju uživala, mislila je samo na dvoje: kako treba Maricu oblačiti i odgajati kao prvu djevojku u selu, udati je s vremenom za gospodina i zatim, kako bi trebalo didaka Matu polako nagovarati, da njoj osigura drugu polovinu imetka.

Da je te četvrte godine promatrala didaka Matu kao i prve, opazila bi na njemu mnogo promjena, ali kako joj je bio svaki čas pred očima, nije zapažala ništa osobito. Ipak je on naglo ostario, omršavio, pogurio se, kašljao i mnogo spavao. Teku nije imao, često se je laćao oke s rakijom, da se napije šljivovice, kao da od nje traži pomoć i izgublenu snagu. Tko bi znao, što mu je naškodilo; možda su bile godine, možda posljedice njegova prisilnog mladovanja pod starost. Jednog se je jutro osjećao tako slab, da je ostao ležati u krevetu, a kad mu nije bilo bolje ni treći pa ni četvrti dan, zabrinula se je snaša Terza,

šta će s njime biti, i pozvala doktora. Doktor je kimao glavom, ali nije ništa određeno rekao. Prepisao je i lijekove, no didak Mata se od njih nije pridigao. Tada je snaša Terza posumnjala, da on ne će više dugo, i stala je razmišljati, kako bi ga navela, da uredi ono s drugom polovinom imetka. Smislila je, da ne bi bilo pametno izravno mu o tome govoriti, i zato je odlučila, da strpljivo izigrava brižnu ženu. Svaki puta, kad se je zakašljao, dotrčala bi k njemu, da ga ljubezno upita, šta mu treba; kuhala mu čaj i vino sa šećerom, presvlačila mu jastuke u najljepše šlingane jastučnice, trla mu leđa sirćetom, a kad je stao iskašljavati gustu žutu sluz, podmetala mu je pod usta maramice sa širokim čipkama, da u njih pljuje. Sjedila bi čitave noći uz njega, namještala mu jastuke pod glavu, brisala mu znojno čelo.

Rođaci su počeli pohađati bolesnika i stali govoriti, da svatko mora misliti na smrt, ne bi li ga sjetili na oporuku, no Terza bi tad navukla maramu na čelo i branila svaki takav razgovor, da se bolesnik ne uzrujava. Didak Mata se zbilja nije imao zašto potužiti u svojoj bolesti; tako ga njegovao i toliko nježnosti nad njim nije prosipao nikad nitko u njegovom životu. Jednog je dana bez ičijeg nagovaranja pozvao bilježnika, da mu kaže svoju posljednju volju. Terza se je protivila i govorila mu, da će on ozdraviti i neka je ne žalosti s pomisli, da će ga izgubiti; no on je ostao uporan i napisao oporuku njoj u korist. Pravo rekući tada im je obojima odlanulo: didaku Mati, jer je održao riječ, koju je dao Terzinu svekru, a njoj, što je bila posve osigurana. Poslije toga je i dalje slabio, gušilo ga je u prsima, srce je popuštalo i nakon bolovanja od tri mjeseca didak Mata se je smirio zauvijek.

248

Terza ga je, kako je red, oplakala, tužila se pred komšinicama, kako će joj život biti osamljen, i pričala, kako joj je didak Mata dobar bio, priredila dugačke peškire za crkvene zastave i dukat za župnika. Mrtvoga je položila na najljepše jastuke, a pokrov mu kupila od crne svile, što još nijedan Šokac u selu nije imao. I sve bi bilo svečano i tužno, da se nije u sobu uvukla zlobna snaša Kaja, dok je mrtvac sam bio, jer su svi otišli, da se okrijepe u kuhinju, i u žute staračke ruke stisla mu rumenu jabuku i stručak ružmarina – taj simbol mladosti i poleta – i tako izvrgla ruglu svu namještenu žalost. Poslije pogreba udovica je priredila bogatu večeru za rodbinu, a poslije večere tužno rekla, ali tako da su je svi razumjeli, da će joj biti teško samoj živjeti u tolikoj kući i upravljati čitavim imetkom, koji joj je pokojnik namijenio, – a tek kad se je razočarana rodbina razišla, Terza je duboko odahnula, jer je znala, da je sretno došla do cilja.

Pošto je sad nitko više nije smetao, niti je trebala pred ikim polagati računa o svojim željama i zahtjevima, uživala je u tomu, da smišlja, kako da udesi sebi život i kuću što ljepše i udobnije. Odlazila bi u bližnja trgovišta, kupovala po dućanima i čudila se,

s kolikim poštovanjem je susreću trgovci. Ne da je ondje šegrt ili kalfa poslužuje, nego sam gazda dućana pokazuje joj sve najljepše i najfinije, što bi ona trebala i mogla da kupi i čime da se nakiti, a kad bi se Terza smješkala i rekla, da je prestara, da misli na modu, skočila bi i trgovkinja iza blagajne, da uvjeri Terzu o protivnom. – Snašo, što vi ne govorite! Niste mladi? A da šta ste? Ne živimo valjda u srednjem vijeku, kad je žena sa trideset godina lomila s mladošću. Bar vi ste pametni i načitan, a bome imate i odakle.

Sve je to bilo sasvim drugačije, nego dok je u svome selu djevojkom ili kao Kudina snaša kupovala šećer i kavu kod seoskog trgovca, a on svakim migom pokazivao, kako je nešto bolje od nje, i često navještavao, da kod njega nema vjeresije. Sad su joj i te kako nudili svu moguću robu, a kad bi ona rekla, da nema toliko novaca kod sebe, trgovac bi se mašao za džep, otvarao novčarku i sa značajnim smiješkom pitao je, koliko treba.

Tako je ona polako udesila kuću, pomladila haljinama i pomadama sebe – stala živjeti udobno i lako – i jednom riječi uživala.

Ovdje bi se trebala svršiti pripovijest o zadovoljnoj ženi – snaša-Terzi.

Ali da – kad ne bi bilo uvijek po koje »ali« u životu. Tako i kod snaše Terze. Jer kad prođe dan, koji je ona u besposlici uživala ili dotukla, i kad padne noć na izrađeno i umorno selo, ona se osjeća osamljena i daleka od svih, koji je okružuju, jer nema s njima zajedničkih misli, interesa, ni zajedničkog rada. I dok se polako gase svijetla po kućama i ona zna, kako sad umorni muževi liježu, mlade matere spremaju djecu na počinak, a bake kruniče u zapečku, ona sama stoji naslonjena na prozor, svjesna, da u tim časovima na nju nitko ne misli, nitko joj ne zaviđa, nitko je ne treba, da one, koji su se preko dana zamarali na njivama i livadama, čeka blagoslovljenija noć nego njezino jedro i odmorno tijelo, puno snage, s kojom ne zna, šta će.

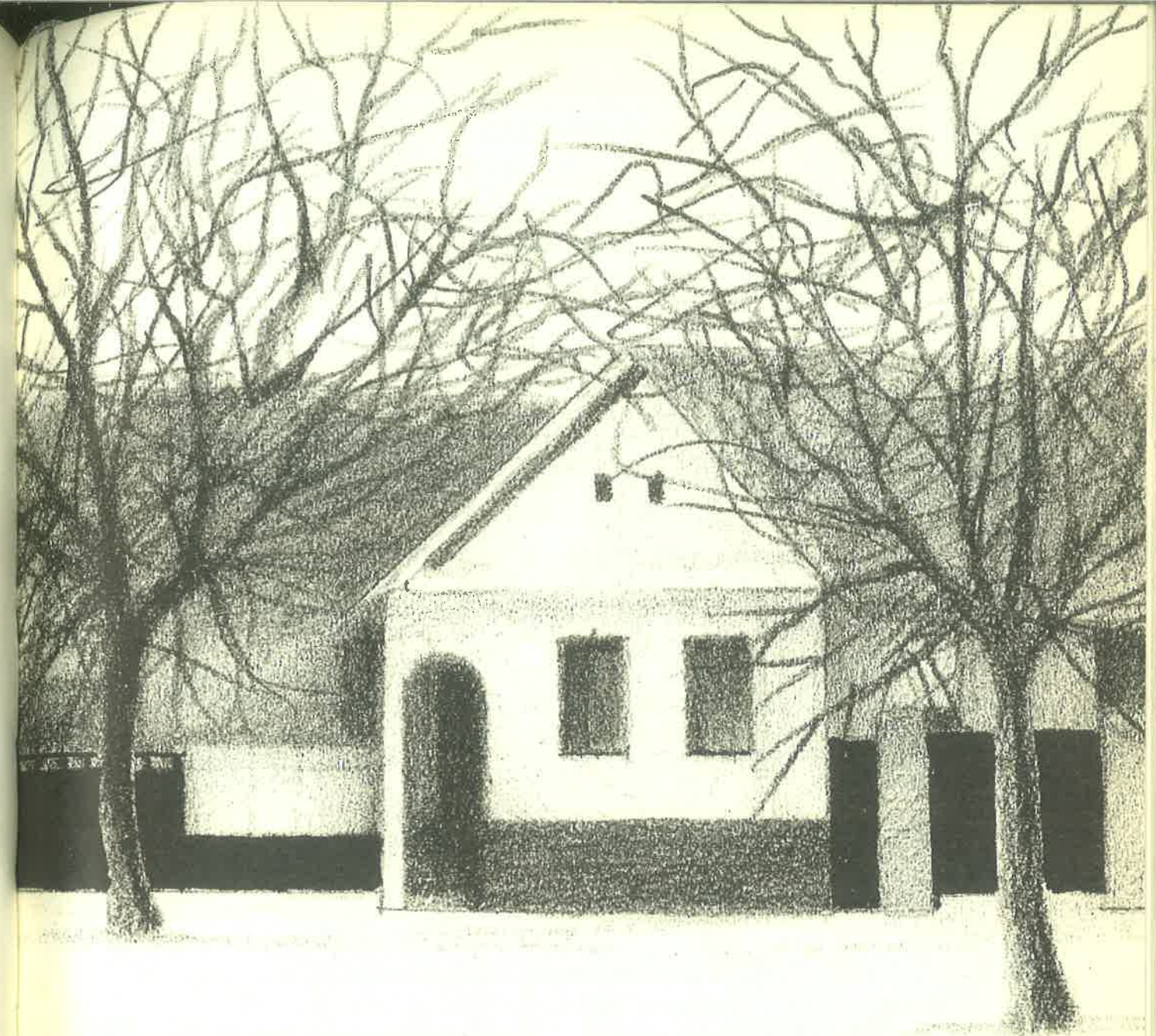
249

U takvim se večerima znade mjesec šetati po dubokom tamnom nebu i prosipati srebro nad uspavanim selom. A Terza ne voli da legne, nego stoji do prozora i gleda u mjesec. Ne valja stajati i gledati u mjesec, jer mjesec, stari podrugljivi bečar, zaviri u dušu i umije se baš bezobrazno narugati, ne poštujući ništa, jer davno poznaje svijet – pa i snašu Terzu i njezino bogatstvo. Zna on na svoj nečujni i čudni način kazati: – Zar ne ćeš leći, Terza? – A Terza uzdahne i promrmlja: – Još malo. – Zar se ne žuriš leći u svoj mekani krevet i pokriti se svilenim pokrivačem, kakvoga nitko u selu nema? Ne žuri ti se? Je l'?' Ili ti se tvoja velika kuća čini kao lijepo spremljena grobnica? Imaš pravo, Terza. Što će ti tvoje namještene i mrtve škatuljice? Šta imaš od njih? Ništa. Šute i glede u tebe tupo, kao i ti u njih. – Što se rugaš, blijeda budalo? – govori ona mjesecu očima. – To je moje, moj imetak. Da nije njega, zar bi moja Marica sad bila izobražena gospođica?

– opravdava se ona pred sobom i mjesecom. – Gospođica? – kesi se mjesec. – Čuda, ljudi. Misliš li, da je ona baš radi toga toliko sretna? Je li ti ikad o svojoj sreći govorila? Pa što ti ona uopće govori? Čini mi se ništa ili vrlo malo. Otušila si dijete od sebe i svojih; to treba da znaš. A skupo si to platila. Dušu si svoju otrovala, Terza. Ili možda lažem? Je li, Terza? Ne ćeš priznati, da stoput pomisliš na slinavog starca, kojemu si se prodavala za to bogatstvo... Šta si se stresla? Ne boj se! Ne vuče se ni njegova ni baba-Mandina sjena kroz kuću. Mrtvi spavaju tvrdo. Pa uživaj bar sada! Zar te više ne raduje mazati lice pomadama, šetati po kući i da ti selo zaviđa? Ded uživaj, Terza, ako možeš. Bogata si, imaš svega... Možda si trebala da prostiš koje jutro i njegovoj sirotoj rodbini? Ima ih, koji su se u toj kući rodili, njihovi su djedovi znojem topili njive, koje samo ti uživaš. Misliš, davno je tome? Pa i jeste. Bilo je to onda, kad se još nije izumiranjem bogatilo. Ali zašto da kome šta prostiš? I ti si dosta žrtvovala, dok su te obavijale staračke ruke, hladne kao zmiije i čvorave kao odsječene grane. Tko bi znao, tko sad ima pravo?

Tada Terza spusti glavu i duboko uzdiše. Htjela bi otići od prozora, no kuća je prazna i velika i ona se malo boji.

Oblak preleti preko mjesečevih očiju, a kad se opet nadvije njegovo puno lice na Terzu, on žmigne i dalje govori: – Da, Terza, ti si sama, i ja sam sâm. Samo ti nisi morala samovati. Moglo je biti i drugačije. Sjećaš li se, Terza? Bilo je jedno srce, koje te je žarko voljelo. Sjećaš li se toplih ljetnih noći, kad je sijeno mirisalo i kad su šturci zrikali? Sjećaš li se, kako si u takvim noćima bila sretna, bezgranično sretna? Tada si znala, što je toplina života. Zašto nisi s tim čovjekom pošla pred oltar? Bio je sluga, je 1'? No bio je mlađ i vatren, i bio je čovjek tebe vrijedan. Možda i bolji od tebe. Ili je starčevo milovanje ugušilo u tebi sjećanje na mladu snagu, na crne oči? Vjeruj, Terza, veće je bogatstvo topla sreća nego hladni novci. Ali tebi se je srce sledilo od želje za novcima, otjerala si ga kao bijesno pseto, u srce si ga ugrizla. Zar ne bi bilo dobro, da je sad uz tebe? Sjeti se, kako te je znao opijati riječima. On je u tebi volio ženu, i uz njega bi žena bila. A šta si sada, jadna Terza?... – Bogata sam – bijesno Terza zalupi s prozorom i zaželi, da mjesecu isplazi jezik, da sroza kapke, da nijedna zraka ne proviri u sobu, da zapali svijeću – i polagano se razodijeva, da prospava jalovu noć, kao što su joj i dani jalovi.

KOMŠIJE

Živan Barić kreće kolima iz avlije na polje da ore i baš je prešao preko čuprijice, što posvodila šamac pred njegovom kućom, a isto tako i njegov komšija Hans Sebauer izlažaše iz svoje avlije i u malo da rudo Živanovih kola ne zapelo u kola komšije Švabe.

- Uh, burmutice ti švapske, još malo i proburazio bi ti kola – našali se Živan oštro pritegnuvši vojke.

Komšija Sebauer ošinje konje i izbježe sudaru. Hans Sebauer pripuz je sela K., suh čovjek, jasnih plavih očiju, vas obrijan. Kad se doselio, kupio si nešto zemlje, a iza deset godina sazidao si kućicu i danas je bogat posjednik brojnom familijom. Njegova avlija puna je živadi, uredna, a kuća uvijek čisto okrečena, kao da je zavita bijelom artijom.

- Kuda ti komšija Hans? – pita Živan.

- Čuprit oranicu – reče Hans paleći si lulu. On je natovario čitavo brdo gnoja i sjedi navrh njega. Obučen je u široke plave gaće, plavu kockastu košulju, a na glavi mu sjedi slamnati šešir neobično široka oboda.

- Pa kad si to svršio oranjem, valjda nisi juče – čudi se Živan. Njegova je oranica tik do komšijine, pa zna, da je on jučer počeo pluzit i nije moguće, da je već pooro i prodrlo.

- Jutros – odgovori Sebauer.

- Jutros ? Kad si se onda dizo, kad je sada po' pet – reče Živan i gleda zapanjen u gole obraze Hansa.

- Oro sam čitafu noć – zijevne Švabo.

- I ha, Švabo, to se ti bome žuriš.

Živan kolima zaostajaše. Razmak između njegovih i komšijinih kola bivaše sve veći. Njegovi konji kao da su nedorasla ždrijebad debelih i visokih komšijinih konja.

- A kuda brzaš, neš pokisnut – sustavlja Živan Švabu. On nije prijatelj žurbe, što baca čovjeka amo tamo ko perce.

- Šuri mi se.

- A što ti se treba žurit. Ako ima posla, ima i dana – mirno govori Živan, ne mogavši shvatiti, čemu ta žurba u njegovog komšije.

- Rato bi što prije počuprio, jer ću još tanas potafanit štakalj - smije se Sebauer i prijateljski žmiga očima Živanu, što sjedi u kolima kao za stolom i božjim si mirom puni lulu.

- Tja, lipo je to, al' i sutra je hvala Bogu dan – kao nekim spočitovanjem zaintači Živan mrko motreći svog komšiju.

- Moram, moram, moram – brzo govori Sebauer, kesi se da mu se vide zdravi bijeli zubi, okrene se od Živana, – čk, čk. čk, – i njegovi konji potegoše natovarena kola i lakim kasom ostaviše za sobom Živana. On se ljutio. Ne mož' čoić ni divanit tako tira, ma kanda ga 'ko nožem goni. Pa uvik on tako i u kući i u polju. Nikad da bi on s mirom radio, uvik trčka amo, trčka tamo, kanda mu sutra leći u grob – misli Živan vozeći se kroz selo. Prošo tako mimo općine i skrenuo u mali sokak. Srete na cesti Blaža, kuma svog sina, s kosom na ramenu.

- Eeeee – sustavlja on konje.

- Kuda'š?

- Idem, da pokosim Lisnicu.

- Ajd' sidaj!

Blaž se popne na kola.

- Tvoj komšija uvik tira – posprdno se nasmije Blaž. I on je nalazio smiješnosti u postojanoj žurbi Sebauera.

- A da, ko' da vozi vukodlake na vašar.

- Razgovarahu o vremenu i poslu ... Konji polagano koracaju, a lanci od šaraglja zvekeću kao da su u raspadu. Na rubu sokaka vikne iz avlije seoski knez uvijek pun šale: Ej Živane!

- Eee – staje opet Živan. A?

- Jesi 1' čuo šta nova – više seoski knez, čiča Tuna bacajuć sijeno u štagalj.

- Nisam.

- Gori!

- A šta za Boga – pitaše obojica.

- U mom šporertu!

- Tuna uvik ustaje na desnu nogu – nasmije se Živan i kum mu. Oni sidjoše sa kola i podjoše u avliju.

- A kuda vas dvojica? – pita čiča Tuna odloživši drvene vile. On je malen, širok, žuta brka. Na jedno je oko slijep.

- Na poso.

- Iz kuće dodje u avliju lijepa vitka djevojka u bijelim skutima i rupcem na glavi, čiji okrajci ne bijahu svezani nego prebačeni, da se vidjela nježna, bijela nagost njena vrata, a oko se lako potkradalo i u njedra. Nosila je u ruci lončić iz kojeg se pušilo.

- A što si curo svarila? – pita Živan.

- Ubo mi obad kravu u vime, govedar prešutio ili zaboravio reći, a vime se ucervilo - ozbiljno će čiča Tuna.

- Moju Minku ubodoše lane tri stršena u gubicu, pa nedilju dana ni da bi mogla travku prožvakat – važno će Blaž.

- Uvik će nešto na govedo – dometne Živan.

- Sad ili im krv slatka il' ih namiriše obad – reče Tuna.

- Koji voz to bacaš? – zanima se Blaž, pljune i otare si rukavom brk.

- Treći.

Na tornju izbijaše i javi se jetka zvonjava.

- Šest sati, – čudom će Živan. Krećimo, kume.

- A ne bi li malko ražarili željudac? Nuder Gjurgjico, prinesi malo rakije – vikne Tuna djevojci, što je lončićem poslala u štalu – da podam vatre ovom koscu i oraču.

- Evala ti čiča Tuna - zahvaljuje se Živan - bit' će mi vruće. Onako će udarit žega. Djevojka pohiti i za čas se vrati rakijom.

- U zdravlje naših šaka – reče Tuna.

- U zdravlje – pritvatiše Živan i Blaž i krenuše.

Sunce je dostiglo visinu tornja, kada su Živan i kum mu sjeli u kola i krenuli.

Dan je obećavao žegu. Jutarnja svježina pretvaraše se u zaparu. Kad su Živanovi konji skrenuli na put, koji presijecaše velik pašnjak zemljištne zajednice, vozio im se u susret Švabo Sebauer. Vraćao se kući praznim kolima i stojao u njima raskoračen, pucketajući bićem po zraku.

- Vidi mog komšije!

- Ti već kući? – viče Blaž u lupu od kola.

- Ja.

- Istovarilo si, al' nisi raznosio – dobaci Živan.

- Šena, teca sluka – dere se Švabo, kola mu projure, a prašina obavije Živana, kola mu i konje.

- Da bi ga vrag – skupi Živan lice. Udušit će nas.

- Kad je Blaž pješke krenuo poljskim putem svojoj livadi, Živan se vozio još po' sata.

Prispjevši na oranicu, isprego je konje u hladu hrasta, izvadio iz torbe kruha i slanine i mjereći očima, koliko još ima za svršit – lagano žvakaše mljaskajući u slast. Nagnuvši dobro iz zemljane čuture, promatraše radoznalo Švabice što raznašahu gjubre. One su radile brzo, bez razgovora... Napokon i Živan upreže konje u plug i začne orati... Još nije preoro po' brazde, dovezo je njegov komšija drugi voz gjubreta... Nije se više obazirao na njega...

Sunce je pripeklo i teška ljetna omara utrudila mu sva uda... Konji lijeno upirahu i plug lagano rezaše zemlju ... Muhe dosadjivahu konjima, a oni svaki čas dizahu stražnju nogu udarajući se po trbuhu, pri čemu je plug obično zastajao.. Vrane se spuštahu na brazde i šetahu se trijebeći iz busa gliste i loveći miševе... Živan stane. Ogledaše se, ne bi li gdje opazio oblačić, ali nebo bijaše vedro, puno svijetla i vrućine... Zrak drhtaše u strujama kao bujna, svijetlovna rijeka... Oranice i livade pružale se daleko naokolo orubljene u daljini zelenim šumama ili šljivicima... Čulo se dovikivanje pastira i zvuk frule... Tamo kraj šljivika rastrkaše se jaganjci, kao bijeli golubovi... Kad i kad je pirnuo topal vjetrić donasajući glasove prepelica i divljih pataka, a i ovi bijahu kao izmoreni žarom ljetnoga sunca...

O podne je Živan sav izmučen i mučaljiv krenuo plugom u hlad. Konjima podade sijena, a on je jedva dočekao, da se baci na travu i malo prospava. Već je pod glavu podmjestio i torbu, kadno spazi Sebauera, gdje nedaleko od njega sjedi i promatra neki papir, što li? Komšija, jesi l' šta ručo? – pita on.

- Jesam – odgovori ovaj ni ne maknuvši očiju od papira.

- Pa šta onda ne legneš, pa ne odrapiš do dva do tri ko' ja, pa da vidiš, kako se tek onda radi. A što to glediš? Sliku, a?

- Čitam komšija nofine.

- Novine? Kake novine? – uoštri Živan oči.

- Syrmisches Volksblatt, ako snaš šta je to – nasmije se Sebauer.

Živan ne htjede pitat šta je to, nego zapita, što je nova.

- Mnoko, mnoko, mnoko – mrmljanjem odgovori Sebauer i čitaše dalje, kao da mu dosadjivaju pitanja komšije Šokca.

- A kako mi se čini komšija Švabo, prevario si se, neš danas svršit tom oranicom - ne prestaje Živan razgovorom.

- Sad ću ja pomoć šenama raspacat čupre, pa onta na kola kući pojdem. – Živan je šutio i promatrao svog komšiju. Potiho se smijao njegovu izgledu. Onaj veliki šešir kao kišobran, pa njegova mala glava, lice bez brkova – sve to bijaše zgodno. Vražji Švabo, kaki je – mišljaše Živan i polegnuvši glavu na torbu još dugo gledaše svog komšiju, koji

okretale novine na sve strane, lupkajuć papučama po tabanima. Vjetar zanjše grane visoka hrasta, lišće zaigra, zašumori, uzmiješ se, ugodan svjež zrak zastruji oko Živana i on blaženo zaspi... Kad se probudio ne bijaše više na polju ni Švabe ni Švabica... Polje bijaše podjubreno... Lijeno se Živan digo i koracao za plugom... Bilo mu stalo da danas svrši, ali kad ono bilo oko pet nije više mogao, a ni konji ne mogahu podnijeti muhe i vrućinu. Navalili još i komarci, čitav roj i Živan se naskoro vraćao kući. U avliji brzo ispregne, napuni valov vodom i pusti konje bunaru. Lagano i dugo srkahu konji, a Živan stoji i gleda... Napojivši konje baci oko u avliju komšije Sebauera. Ovaj se kao plavi mačak veraše po štaglju, a neki dečko mu dodavaše teške debele daske. Čim bi jednu namjestio, zabijaše čavle, da su sve iskre vrcale.

- Bome se ti komšija ne šališ – dobaci Živan.

- Biš, biš ti meni malo pomoko. Ajte, samo malo, ofa veliki planka ne može tečko tići.

- Živan kao od muke lagano prekorači oniski plot, pridje komšiji i nekim smiješkom, koji odavaše ironiju radi nemoći Švabe dodavaše mu daske.

- A gdi su ti žene, eno u polju ih već nema – nekim osobitim glasom govoraše Živan, tobože – žene polijegale čim nestalo gazde, pa ljengare.

- U finokratu – reče Sebauer i nemilo udaraše čekićem.

- Okopavaju?

- A ha – potvrdi on.

- Nije bilo ni šest sati, Sebauer je potavonio svoj štagalj. Kad je sišo sa tavana zadovoljstvom u licu odahnio je Živan.

- Sad si gotov, hajd pa ćemo pred kuću sist i malo podivanit – veselo će Živan.

- Nemam ja kat otmarat se – reče Sebauer spremajuć alat.

- Vidi ga – začudi se Živan podignuvši obrve – a koga ćeš sad vraga?

- U finokrat.

- Phiii – zapuše Živan – sad još u vinograd? Još jedanput upreći, pa vozit se, bome ne bi ja 'tio, pa ma da me volovi vuku.

Sebauer se ne dađe smesti, za čas je on upregao i sjeo na kola. Još kad je krenuo našali se: Ajt, 'oš' mi pomoć' kopat?

- Na zdravlje, bome ne ću – nasmije se Živan klimajuć glavom i lagano izadje iz avlije sisajuć kamiš, postane na sokaku i gledajuć kako Sebauer velikim šeširom, bez brkova kao ženska tjera konje – on se nasmije, pogledi u zemlju i otpljućne. Kad mu dosadilo stajanje, pošao je šetajuć sokakom i nagovarao poznanice, ispitavajuć ih o svemu i svačemu. To je već njegov običaj. Sve ga zanima. Sreo je i gospodina bilježnika i

malo s njim razgovarao i sve tako dok se nije smračilo. Prvim sutonom postajalo je selo življe, jer se ljudi sa polja vraćali kući. Osobito je upadalo u oči, kako kasno u večer, kad se već štaložila prašina prolaze selom duga kola, a u njima sjede uzduž dva reda žene sa velikim šeširima. Sve su nekako jednake. To su Švabice. Živan ih zvaao »keferi«, jer bijahu jednako obučene. Tako je prošao po' sela i već je pala noć, kada se neusiljenim, laganim korakom vraćao kući. Kad se navečerao i nadivonio te već legao, čuo je, da se komšija Sebauer vratio. Šta taj radi – mišljaše on. Njegova se kuća već smirila, a kuća Švabe tek oživjela. Prozor njegove sobe bijaše otvoren i on je slušao, kako Švabo brzo divani... Taj jezik je on volio. Sve brbljaju, motaju, pletu i razumiju se.

- Tu Kati, – čuo je glas komšije – wenn es so weiter kêt, so kauf ich aufs Jahr noch zwa Joch.

- Wir werden noch viel abkaufen von die Šokacn – čuo je odgovor Švabice. Zatim na kratko umukoše, a onda mu opet do ušiju dopre rezak glas komšije:

- Ej, komšija Šokac!

- Aa, – ozove se pospano Živan.

- Ja 'tio raskofarat, al' ti feć spafaš, a?

- Spaavam – otegne Živan kroz nabuhle usne.

KIRIJAŠ ILAN

I.

Široka slavonska ravnica kroz stoljeća je djelovala na hrvatskog čovjeka u selu i gradu, izgrađujući poseban tip Hrvata. Slavonac je širokogrudni sanjar i tradicionalist. U svojim običajima, pjesmi, plesu i nošnji sačuvao je najviše elemenata donesenih iz svoje pradomovine. Na običaje, pjesmu i nošnju porazno djeluje svaki grad; pa su patrijarhalnija i korjenitija ona sela, koja su daleko od grada. Nežgodan i štetan način privrede za seljaka iz okolice grada jest kirijašenje. Kirija je mnoge naše ljude stjerala s djedovskog ognjišta. Skoro je obće priznata rečenica: Kirijaš nikad bogataš! Seljak kirijaš u kolima na dalekom putu po prašnim i blatnim cestama s težkim tovarom trati najbolje dane sjetve, oranja i žetve. Sve radi u nevrieme, zato mu je žito najgore u selu, kukuruz u travi neokopan, samo dreždi kao sušičavac, zrelo žito curi iz klasja na zemlju, sieno kisne i trune u odkosju, jer ga nema tko zbagljati i splastiti. Domaća je marva mršava i zanemarena. Sav suvišan kukuruz i djetelinu pojedose konji na kiriji. I uza svu zaradu kirijaš je svake godine željan kruha, te jedva veže kraj s krajem. Na kiriji se putujući danju i noću mnogi i propije. Eto, tako rezoniraju ozbiljni seljaci o kiriji i kirijašima. Ali nije tako mislio prpošni i veseli Ilan* Jarić.

Eto, javio mu nedavno majstor Fila opančar iz obližnjeg grada, da ga treba voziti na vašar u Osiek. Dalek je to put. Ima nekih stotinjak kilometara. Od veselja Jarić počeo bacati kapu u zrak i skakati kao diete. U takovim časovima je vazda nastojao, da kome načini kakovu psinu. Kome će drugom nego svom ocu starom Mati, koji je nosio à la Franz-Joseph bradu i brke. Ilan je bio u najboljoj muževnoj snazi, ali još uvijek djetinjast. Mislio je u sebi: "Moj dado sjedi pod kućnom strehom i kad treba da sjedne ili ustane, polako se spušta za zemlju, sklizujući se po štapu. Da li je moj dada ipak tako star i nemoćan, da ne može brže sjesti i ustati?" pitao se često Ilan. "Hajde, da vidimo!" Došao je do oca,

* Ilija

ne pokazujući nikakova znaka, po kojemu bi otac naslutio kakovu lukavštinu.

- Sjediš ti, dado? - upita Ilan.

- Da, sinko, sunčam se i odmaram.

- Dado, dado, zar ne vidiš, kolika je zmija izpod kuće izplazila i šulja se k tebi.

- Zar zbilja, sinko?

- Da, kad ti kažem!

Skoči i bez štapa stari Mato na junačke noge kao mladić.

- Eto, vidiš, kako ti još možeš raditi, kad si tako hitar. Ilan se počeo smijati.

- Tako ti s otcem, bitango jedna! Aj? Samo dođi, okusit ćeš ovaj paličak.

- Nemoj se, dado ljutiti: Idem u petak na vašar u Osiek, kupit ću ti duvana za cilu godinu i porculansku lulu.

- E, ljam, baš si vragu iz torbe izpo – udobrovoljio se stari reumatični Mato, koji je napasivao svoja goveda i komšinska, te čuvao kuću.

Ilan Jarić bio je čovjek vrlo vesele naravi. I kao oženjen muž kroz mnoge godine je išao rado u kolo, te s momcima i djevojkama igrao. Ilan je znao igrati i pjevati, kao ni jedan momak u selu. Naučio je mnoge momke, kako treba igrati kolo i petama prituckati.

A pjevao je stare divne pjesme onako "po tejanu", kao da zlatnu nit iz uha izvlači. Svi su ga zvali radi vrlo simpatične naravi "Milo". "Milo" je bio epikurejski tip, veseli Slavonac, koji se ne brine za sutra. "Neka je danas, a sutra, tko živ, tko mrtav". To se njegovo mišljenje odražavalo i u svagdašnjem životu. Jeo je rado i pio je rado! Nikad njegova žena Kata ne bi smjela doći iz grada, a da ne bi donijela iz mesnice: i čvaraka i krvavica i kilu govedine za čorbu. Ilan bi rekao ženi: "Ne žali, dok ima, nek klima!" Ilan je imao četvero djece: dvie kćeri i dva sina. Vrlo je volio svoju djecu. Kćerke je kitio, kad su pošle u kolo, kako nijedan gazda u selu. Opet je i to proizlazilo iz njegove bezbrižne epikurejske naravi: "Neka djeca uživaju svoju mladost, kad ona jedanput prođe, nikada se više ne vraća. Neka je sve lipo i zdravo. Ja ljepotu tako volim, da bi umro za nju." To je shvaćanje Ilan izpoljavao time, što je vrlo rado bio u društvu mladeži. Nije trpio namrgođena lica, a ni žalosti. Ako bi bio kod kojega komšije "uzov" prigodom smrtnog slučaja, onda bi svu tu žalost u kući svojim šalama pretvorio gotovo u male svatove. Bila je opasna pošast u selu, nekako za trajanja prvog svjetskog rata, pa su ljudi mnogo umirali.

Umrkla je i baba Eva Boškovića, ded Mijina žena. Bio je pozvan čič Ilan kao "uzov". Ded Mija nije imao nikoga, "ni grdeta, ni diteta". Baka mu je sve bila. Nije žalio ni vina ni rakije. Kojigod su došli na ukop, bili su počašćeni, a osobito "uzovnici", koji su pravili tabut, rezbali križ i pisali na njem slova:

"OVDI
POČIVA
BAB EVA BOŠKOVIC
STARA
80 GOD."

Taj je nadpis urezivao baš "Milo", iza kako je malo jače cugnuo iz sajtljika "mučenice-prepecanice". I tabut je bio gotov. Metnuše mršavu baku u nj, pošto su je liepo spremili "po staračkom običaju". Dođe svećenik, da baku sprovodi do groblja. Čič Ivan i "Čabra"-Mata Jerkov moradoše je iznieti na dvorište. Razklopljeni je tabut nekako i išao kroz uzki triem u sobu, ali zatvoreni (s mrtvacem) nije išao. Domišlja se "Milo", šta će učiniti i sve gundā: "E, bab' Evo, pokoro jedna! Kog' si jarca morala umrt! Viš da te ne moremo napolje iznit'." Netko povika s dvorišta: "Milo, proturi je kroz pendžer, a mi ćemo odavle privatiti". Nitko sretniji od "Mile". Na sreću je pendžer bio dosta širok pa je tabut mogao napolje. "Milo" brzo potrča iz sobe pod pendžer, da prihvati s ljudima tabut. "Podmetni stolice, braja-Mata" - više "Milo". Stolice su bile klimave, jedna je imala samo tri noge. Pa kako su nespretno spustili lies, to se odmah izvrnuo. Poklopac je bio slabo prikovan, tabut se razklopio, a bab' Eva se odkotrlja nasred dvorišta. Zaprepastio se kapelan i narod u prvi čas, no doposljuje ih napao laki smiešak, kad su pogledali na čič Ilana, koji se uzvrpoljio po dvorištu.

- Brzo je pokupite - reče kapelan. "Milo" se raztrieznio, kupi šušku i hvata baku i gundā: "Bab' Evo, bab Evo, baš ti se ne da u zemlju! A, šta ćemo, kad se mora". Prihvati je s "čabra"-Matom. Staviše je natrag u lies. Zakovaše čvršće i uglaviše nožice stolica. Kapelan je svršio opielo i dalje nije bilo smetnje. To je bio veseli sprovod baš zaslugom našeg "Mile", samo se njemu vragoljanu može ovako što desiti.

"Milo" je imao petnaest jutara zemlje i liepu zidanu kuću u selu. Da se nije držao poslovice: "Što mogu sutra, ne ću danas" - stekao bi djeci još petnaest jutara. Dok su "Milina" djeca bila malena sām je upravljao kućom. Uviek bi tako udesio, da bi pobjegao od pluga i motike, ako bi samo mogao. Stari otac Mato bi išao za "govedima", jer je bio bolešljiv; žena bi kuću spremala i djecu "snažila". "Milo" bi se bacio na kirijašenje, bilo to u proljeće, bilo ljeti, bilo jeseni. Polje je prepuštao ponajviše Poločajnima. Oni bi kopali kukuruz, želi žito, kosili livade. S njima bi tresao šljivik, brao kukuruz, kupio, plastio i uvezio sieno. Ilan bi se često ljutio na motiku, vile i kosu. Kadgod je mogao zbijao je šale sa svojim ratarskim zvanjem. Govorio je djeci: "Bolje je biti igličar, nego prosti Graničar. Kovaču i kolaru njegovo ne fali. Činovniku ne more nitko njegovu mjesečinu otet'. A mi

seljaci, sluge zemlje, neprestano živimo u strahu za našu ljetinu. Žito zrelo! Za čas se navuče težki oblak ko crna krpa, a moj se žestoki imenjak (Sveti Ilija) samo malo proveze na vatrenim kolima sa svoja četiri žerava nad našim kućama i nad našim poljima, zamane kandžijom, koja razsica nebo u dvi pole, spusti tuču na našu muku i mi smo za čas ostali bez kruha. To se činovniku i obrtniku ne more dogodit. Zato me nitko ne će odgovoriti od kirije. Moram držati dva gvozđa u vatri. Ako nastrada polje, ne će zarada na kiriji. Djeco moja: učite zanate i polazite škole! Ne ću vam ni govoriti o drugim seljačkim nedaćama: o suši, poplavi, nerodici i marvenskoj crkonicu."

- Ali, dado mnogo godina bude sretni' i rodni' - dometne stariji sin, Jozo.

- Zapamti, sinko, jedna nesretna, neplodna godina toliko uništi seljaka, da ga ni pet plodni' ne more "pokoreniti".

Kad bi ovake pouke u ljetne večeri prisluškiavao stari Mato, samo bi skretao glavom i govorio: "Ilane, Ilane, kad si već ti na krivom putu, nemoj tu jadnu dječicu kvariti i odudivati od djedovskog ognjišta.

- Šuti, stari, ti si kriv, što ja nisam sada učitelj i gospodin. - Starom bi se na žao dalo, digo bi se s kućnog praga i otišao bi u šljivik. Ilan je bio meka srдца, potrčao bi za njim i stigao ga kod "ljese" moleći: "Nemoj se, dado, žalostiti, ja sam to samo tako rekao, da nije u men'. Idem daleko na vašar, donit ću ti sve, što sam obećao.

- Ajd', ajd' s milim Bogom - blago bi ga odpravio stari Mato.

II.

Ilan se spremao na ilinski vašar u Osiek. Njegova kola bijahu srednje težine i vrlo jaka, dok su bila nova; ali kako su se na mnogim kirijama osovine utanjile i točkovi razvozili, osobito željezne "pikse" u "glavama", kola nisu "prela" pri vožnji nego su točkovi udarali o razglodanu osovinu praveći sa svake strane po dva vagaša. Lievi je stražnji točak imao čak i malo izbacite žbice, pa se vrtio "tamo amo" ili kako duhovitije seljaci kažu "šele pele". Prava je milost Božja, da takova kola dovezu sretno teret u daleko mjesto. To mora biti suho vrijeme i zidani drum.

Ilan je nahranio konje, stavio u kola siena i zobi za pet do šest dana i jednog srpanjskog ranog jutra krenuo je s kolima opančaru Fili, koji je živio u obližnjem gradiću. Majstor Fila je bio vrlo galantan čovjek. Spremao se sa svojim pomoćnicima i naučnicima na ilinski vašar kao u svatove. Znao bi po više mjeseci pripoviedati o tom vašaru, osobito, ako je bilo na putu kakovih veselih dogodovština. Kočijaša Ilana je vrlo volio, jer su se

baš kod njega često događale kirijaške neprilike, o kojima bi onda govorila ciela Krajina uz grohotan smieh.

Natovariše na kola Filini momci teški, veliki sanduk s opancima, zatim šatru s daskama i podpornim "sojama". Sve pokriše nepromočivim šatorskim platnom za slučaj kiše.

S Ilanom je sjeo majstor Fila u tapetirano kožno sjedalo na pero, a dva momka su sjedila na velikom sanduku. Majstor Fila je imao desetak momaka u radioni, no na sajama ih je dvojicu po dvojicu redom uzimao.

Ilan uze uzde i kandžiju, zamahne po zraku uz povik: "Ijo, Sultan, ijo Dorat! Bože pomoz!" Pod teretom zaškripaše kola. Teret je bio dosta velik, jer je u svakom opanku ostao i drveni kalup.

Milina je ranim jutrom putovati pokraj šuma i livada, kroz cvjetna sela i zaselke. Kad su išli kroz brežuljaste ogranke Dilj-gore, Ilan i majstor Fila potegnuše iz sajtljaka ljute rakije i zapjevaše:

*"Sve se kunem i preklinjem:
Ne ću piti rujna vina,
Ne ću jahat konja vrana,
Ej, konja vrana Jablana...!"*

Pa drugu zapjevaše:

*"Vino pije, Dojčin Petar,
Varadinski ban.
Popio je sto dukata
Sve za jedan dan..."*

Na tridesetom kilometru zaustaviše konje na kraju ovećeg sela, da ih nahrane i napoje. Kola su bila u debelom hladu široko razgranatog oraha. I sami malo založiše kruha i slanine. Ilan je pregledavao točkove. Lievi mu se nikako nije sviđao. Obloge na žbicama su se od tereta i jakog sunca dosta razsanile, a na "rafu" se čavli odigoše.

- Taj ne će sretno doći do Osika. Moram ga malo zaliti vodom, nek zabrekne - govorio je Ilan obilazeći oko kola.

Ilan je namislio još trideset kilometara prevaliti, pa će tamo negdje u Širokom Polju kod gostioničara Mandića prenoćiti.

Upregoše konje i krenuše dalje. U veselom razgovoru i pjesmi prolazaše vrijeme.

Drum nije bio svuda dobar. Teško su se okretali točkovi, a teško su i konji vozili po netom posutom kamenu tučencu.

Sunce je već zapadalo. Približavahu se Širokom Polju. Kad li najednom udari lievi točak na kamen, prasnuše žbice i točak se razsu. Konji stadoše.

Ilan silazi s kola, češka se po kosi, kiselo se smiešći:

- Jesam reko, da taj "invalid" ne će izdržati!

- Šta ćemo sad' "Milo"? - nasmije se i majstor Fila.

- Ala, dolje, dečki, spasavajmo se iz neprilike - pozove momke Ilan.

- Na tri točka se ne možemo voziti, pa baš da su i prazna kola! - mudro će Fila.

- To se zna!

- Hm! Što će sad?

- Hm! - oglase se momci.

- Gajde vam vaše, ako ćemo hmkati, nit' ćemo mi vidit vašar, nit' on nas - odvažno će Ilan.

Kako svaki izkusni i oprezni kočijaš, Ilan je imao sjekiru u sjedalu. Otišao je u obližnju ogradu i posjekao u obali hrastića kao stegno, okljaštrio ga i donio do kola. Četiri jaka čovjeka digoše zadnju osovinu, podmetnuše hrastovu "paliju" i svezaše je ularom za "drik". Na sreću bili su nekoliko kilometara udaljeni od Širokog Polja, tamo će već posuditi drugi točak, a onaj slupani će ostaviti kod kolara i kovača na popravku. Kola su tako teško išla, kao čovjek s drvenom nogom. Sva četvorica su taj dio puta propješačili. Iza "Zdravomarije" dođoše nekako pred Mandićevu gostionu. Tu se liepo ukonačiše i odmoriše.

Ujutro je bilo već sve u redu. Mandić je našao novi točak.

Krenuše put Osieka, guckajući rakiju, jer, veli Ilan, ona čisti prašno grlo i ubija metilje.

- Šta ti misliš, Fila, koliko ću ja na ovoj kiriji zaraditi?

- Jedan "dobar točak".

- Kirija je osamstotina dinara. - Ilan je računao:

točak kod kolara 200 Din
novi "raf" 100 Din
kovački poslovi 200 Din
hrana za konje kroz 5 dana 200 Din
hrana za mene kroz 5 dana 100 Din
duhan i lula za otca 150 Din
Ukupno 950 Din

Eto vidiš majstore, da sam na gubitku za sto i petdeset dinara, a da dangubu niti ne računam. - Majstor Fila je šutio. - Ti ćeš čim dođeš u grad znati za čistu zaradu, a ja za čisti gubitak. A, Bog zna, što mi se još može na povratku dogoditi. Jednom zgodom sam vozio kožušara u Derventu na vašar. To je zbilja laka roba. Malo sam se duže zadržao pod me'anom, nije bilo nikoga kod mojih kola, a neki se čovo do njih dovuko i ukrao mi uzde. Problidio sam od stra'. Tko može među tolikim narodom pronaći uzde. A ljudi je bilo, k'o crvi u crknutoj vrani, sve se komešaju, tamo, amo. Prebacim dasku preko drikova, popnem se gore, zavitlam kandžijom i povičem:

- Ao, ljudiiii, zlo ću učinit! Pomozite, ako Boga znate!

- Što je tom čovjeku? Taj poludio! - Činilo mi se, kao da se na taj povik svako gibanje na sajmu na čas zaustavilo. Ljudi se počеше skupljati, oko mojih kola, puni znatiželje. Bilo je tu Bosanaca seljaka, građana, naših Slavonaca, cigana, dječurlije i ženskadije. Svi su uprli poglede u mene. Došli su i oružnici s bodovima na puški. Čuju se sve jači glasovi: Govori, što ti je?

- Nema mojih uzda! Neko ih je pred poldrug sata "posudio" bez mog znanja. Neka ih vrati, čim se spusti večer, jer ću zlo učiniti!

U grupi je bio sigurno i kradljivac, pa mu se sažalilo na moje vikanje. Ja sam pod večer opet otišao u me'anu i vratim se kolima iza kratkog vremena. Šta misliš, majstore Fila, što sam vidio u kolima?

- Uzde!

- Da, uzde.

- Taj je kradljivac bio vrlo meka srдца, - dometne. majstor Fila.

- Ili se preplašio, ne znajući, što ću ja učiniti, ili se pokajao.

- Rađe ovo posljednje - reče majstor Fila.

Kad sam dobio svoje uzde, opet se ljudi počеше kupiti oko moji kola zapitkujući me:

- Pa, šta bi ti, Ilane, učinio?

- E, šta?

- Nikom ništa! Morao bi' kupiti nove uzde, a to znači tri puta badavad voziti majstore na vašar u Derventu. Svaki pametan čovjek će priznati, da je to za mene veliko zlo.

I majstor Fila i njegovi momci od srдца se nasmijaše dosjetljivom čič Ilanu.

U takvom lakom razgovoru dođoše u grad. Robeni se sajam održao u Desatićinoj ulici. Bio je dan uoči sv. Ilije. Momci veselo skočiše s kola, jer su se previše natruskali na dugom putu. Brzo načiniše šatru. Skinuše sanduk, a čika Ilan odtjera konje i kola u gostionu "Crnom konju". On je tamo stari znanac. Tu će ostati sigurno dva dana, dok se roba ne proda. Marveni je sajam bio vrlo dobar, pa i robeni. Majstor Fila je skoro razprodao sve

opanke. Na dan "sv. Ilije" uveče natovariše momci na kola sanduk s kalupima i pribor za šatru i dotjeraše kola k "Crnom konju". Tu je sjedio već čič-Ilan s majstorom Filom uz pun sto biranog jela i pića. Ilan je slavio svoj imendan, a majstor Fila je plaćao. Svaki čas je pokazivao gostioničaru novčarku "nagaženu" 'iljadarkama. Sjedoše i momci za sto. Majstor Fila ih nutkaše: jedite, pijte, ne žalite! U kutu je svirala ciganska kapela. Namirisaše cige novac u majstora File; prikučiše se njegovom uhu, skliznu se dugo gudalo po strunama, a Fila zapjeva:

*"Digni Kajo kraj od šlingeraja,
da ti braca, čičmom ne ukalja."*

Ugodiše cigani majstoru Fili. Razdragan zavuče svakom za gudalo po 100 dinara. Ilan je već imao dosta u glavi, pa je zakunjao. Momci ga počеше zadirkivati:

- E, čič Ilane, ti si već bogin.

- Tko, zar ja?

- Nemoj spavat!

- Sad ćeš čuti.

Cigani se približiše čika Ilanu u očekivanju njegove pjesme. Ilan zapjeva nježno i "tijačko":

*"Mila mamo, ne budi me rano,
Ne budi me rano:
- Šalaj, lane, dok zora ne svane!"*

U sitne sate ode majstor Fila s društvom na počinak: Ilan u kola, a ostali u najmljenu sobu. Sutradan, kad se sunce visoko podiglo krenuše kući. Zaustaviše se kod "Mandića". Ilan dobi gotovo novi točak, vrativši posuđeni i izplati majstore: kolara i kovača. Prenočiše. Još jedan dan trajao je put i bili su kod kuće.

*

Ilan nije zaboravio na otca. Kupio mu je liepu porculansku lulu sa slikom jelena, koji riče kroz šumu, i petdeset paklića duhana. Kupio je ženi i djeci darove. Majstor Fila je bio velikodušan, pa je svakom ukućaninu dao po par opanaka za zimu, samo mu Ilan mora prvom zgodom doneti kravsku sirovu kožu. Stari Mato se vrlo obradovao daru. Nekako

je milo gledao sina, što se zdrav povratio s tako duga puta.

- Sinko, Ile, ti sad imaš i novaca?

- Kaki novaca? Točak sam skrtio na putu!

- Mani se ti, kirije, sinko! Prihvati se pluga i motike. Sve ti na polju propada: i žito i kukuruz i krompir i gra'.

- A, šta ste vi radili?

- Ono, što smo s djecom mogli.

Žena se Kata isto složila sa starim proti Ilanove kirije i rakije. - Upropastit ćeš ti i mene i djecu, kad budeš ostaro. Naučio si piti, a ne ćeš moći vazda na kiriju, jer će ti se poarati i konji i kola, pa ćeš potlje prodati i našu zemlju, sve komad po komad. - Sve se izpunilo, kako vriedna Kata proricala. Otac Ilanov, Mato, umrije doskora od starosti, a ne dugo za njim i snaša Kata, od "sekiranja" i žalosti radi Ilanova lakoumnog života. Ilan osta s djecom sâm. Nije više kirijao, ali je pio. Već je pet jutara najbolje zemlje prodao doseljenim Dalmatincima. Kćeri se udaše, a sinovi izučiše zanat. Sinovi moradoše oca "staviti pod skrbništvo", da ne upropasti sav imetak. Ilan je sâm u kući kao panj'. Spuštao se po štapu na tlo, kad je htio sjesti pod dugu strehu svoje kuće, kao što je nekada činio i njegov otac Mato.

Ljudi bi prolazili kraj njega, žaleći ga i podrugujući mu se: - E, "Milo", ti bi mogao čelo svoje kuće napisati:

266

*"Što sam imo, sve sam spisko
I dotero sve na nizko!"*

Ilan se ne bi dao ružiti, nego im vješto doskoči:

A, ja sam svom ocu, često govorio, kad me korio: "Ni ludu teci, ni mudru ostavi".

Ilan je lipe dane proživio, najeo se i napio...

- Ali, - dodao bi često u razgovoru s njim njegov drug Lovra Katić, - još ni danas nije spoznao mudri savjet naši stari': Kirijaš, nikad bogataš! Kirija - birtija! Birtija - provalija!

MIMOHOD

Dugo se još, danima, danima, Vinku vraćao taj Krcin upit, zapravo sjajan, uman i duhovit, posve neočekivan. Pogotovu ga nije mogao očekivati od toga Krcice. "A kako znaš da je to okus govna?" Hm. Dobar je, dobar... Što li se sve krije u nekim ljudima?... A možda je to samo od nekoga čuo... Tako, čuo pa upamtio... Ipak, bilo kako bilo, dobro mi je podvalio, zaključio Vinko.

Slično tome, vraćala mu se često i misao na svinjaricu... Kako je mogao tako s njom zakazati... Je li samo zato što ju je ocijenio primitivkom i prostacom?... Hm... Pa žensko je žensko.... Izgleda da ipak nije samo tako jednostavno... Valjalo bi to provjeriti... Kad-tad... Pokušati još jedanput... Ali gdje je i kako naći?... Tamo u polju sigurno više na bi išlo...

A onda, položivši ispit iz Ustavnoga prava u rujanskome roku i tako se još za korak približivši završetku studija, dobivanju fakultetske diplome i naslova diplomiranoga pravnika, Vinko se vratio u Vinkovce. Bio je posljednji tjedan u mjesecu, započela je kalendarska jesen i očekivala se, sada već nadaleko čuvena, smotra izvornoga folklor, prikazivanja starih običaja, mimohoda brojnih družina i konjskih zaprega i, dakako, svetkovina jela i pila - "Vinkovačke jeseni".

Za razliku od "Đakovačkih vezova" i još nekih sličnih priredaba, "Vinkovačke jeseni" se održavaju upravo u vrijeme berbe grožđa, tako da i djeca i odrasli mogu uživati u moštu - djeca u čistom i slatkome soku, a njihovi stariji u onome koji je već počeo vreti.

Krajem tjedna, kada su takozvane "Dječje Vinkovačke jeseni" završile, započele bi završne pripreme za one glavne, u kojima su najbrojniji sudionici ljudi u zrelih godinama, ponajviše iz okolnih sela, izvorni Šokci.

Tog nedjeljnog jutra ispunila se cijela Lenjinova ulica brojnim promatračima, znatiželjnicima iz Vinkovaca, ali i iz udaljenih mjesta pa i iz inozemstva. Sve tamo od

267

križanja s Cesarčevom ulicom, nadomak željezničkih pruga, onih triju kolosijeka što vode vlakove prema istoku i jugoistoku, i obratno, blizu cestovnog podvožnjaka, skupljali su se ljudi po pločnicima. Neki su stajali uza sam rub staroga kolovoza (kažu, još iz vremena Austro-Ugarske i Vojne krajine), a drugi iza njih, bliže uličnim zgradama. Skupili su se i sve više zbijali tamo do Korza i zgrade Gymnasiuma, pa dalje u Velikome parku, pokraj Muzeja, u kojem je nekoć bila vojnokrajiska komanda, zatim uz most na Bosutu, u čuvenome parku Lenije te do ulaza u stadion "Mladost", gdje će se održati glavna priredba.

Ispred gimnazijske zgrade postavljen je podij na kojem će se naći kotarski i gradski uglednici, posebno značajni gosti i, možda, koji zafrkant koji će se među njih ugurati. S podija će kotarski predsjednik pozdraviti sudionike mimohoda.

Vinko je došao u Lenjinovu¹ ulicu kod stare bolnice, nasuprot rodilištu i polako se uputio prema križanju s Aninom ulicom, onom koja se nekoć zvala Ulica svete Ane. No, iako je naziv umanjen za oznaku "svete", svetište nije odstranjeno nego je samo malko zapušteno. I dalje se, kao i prije, u tom uskom i visokom svetištu nalazi kip koji u prirodnoj veličini prikazuje majku svete Marije i nju samu, bogorodicu, još u dječjem uzrastu.

Kako se određuje poredak folklornih skupina u mimohodu?, upitao se Vinko, jer vidio je da, nakon tri lijepo okićena konjanika, s hrvatskom trobojnicom preko grudi, koji idu kao neka vrst prethodnice, voditelja, što li?, dolazi manja skupina Ličana, s čuvenom ličkom kapom na glavi, povećom tamburom u ruci i, obvezatno, kuburom zataknutom za široki, više puta omatani, crveni pojas preko crnih hlača. Ličani imaju bijele, vrlo bijele košulje i prsluke, dijelom crvene, dijelom boje zlata i nešto nalik na kabanicu, sličnih raskošnih boja kao što je i prsluk. Na nogama im opanci, vjerojatno od prave teleće kože, s potplatom od volovskih leđa.

Potom je na transparentu, koji nosi prvi mladić u novoj folklornoj skupini, Vinko; mogao pročitati da su to gosti iz austrijske pokrajine Burgenland, dakle Gradišćanski Hrvati, zatim skupine iz Mađarske, pa onda razigrana skupina iz nedalekog šokačkog sela Privlake, s vrlo glasnim tamburama i uistinu lijepim djevojkama koje pjevaju:

"Zaspala Ana na brig Dunava,

Kirijo leližo!

Brig se orinu, Anu zarinu.

Kirijo leližo!

Govori Ana svojim drugama:

Kirijo leližo!

¹ Danas Ulica kralja Zvonimira

Kažite, druge, mojemu dadi,

Kirijo leližo!

Neka ne pije dunavske vode:

Kirijo leližo!

Dunavska voda – Anina suza;

Kirijo leližo!

Neka ne kosi dunavske trave:

Kirijo leližo!

Dunavska trava – Anina kosa;

Kirijo leližo!

Neka ne jede dunavske ribe:

Kirijo leližo!

Dunavska riba – Anine kosti.

Kirijo leližo!

Tamburice i violina sviraju tiho i tužno, kao što je i pjesma tužna.

Hodaju Privlačani polako, polako. A Vinko se prisjeti da ovdje riječ "dunav" znači rijeka, bilo koja rijeka, to je značenje iz davnina, otkriveno u nekoliko azijskih i europskih jezika. Među ostalim dokazuju to i nazivi rijeka Don, Donec i drugi.

Potom naiđoše skupine iz bosanske Posavine, u njima su momci i djevojke zagrljeni, idu lakim koracima, povremeno malko poskoče, a onda, na neki nevidljivi i, u publici, nečujan znak, uhvate se za ruke, načine kolo i zaplešu nešto nalik drmešu, uz tihi, tihi tamburicu.

Evo i skupine iz Poljske, ide također polako, odmjereno, u njoj su svi odjeveni nekako skromno, i žene i muškarci, tihi su, samo eto, tako, prolaze. Oni će se vjerojatno zaigrati i razigrati, pomisli Vinko, tek na službenoj "Smotri folklor", kad stignu na stadion "Mladosti".

Gotovo bi se reklo – suzdržano, s nešto većim razmakom od prethodne skupine, pojaviše se Baranjci. Uz raskošne nošnje u kojima dominiraju brojni dukati na ženskim i djevojačkim grudima, ističe se među njima i jedan, također dobro nakićen – konj. Vodi ga stariji čovjek, ozbiljan, miran. I konj je smiren, doima se da ga veliko mnoštvo sudionika u mimohodu, gomila znatiželjnika uza cestu te podosta glazbe i cike ništa ne smetaju. Ide polako na svoje četiri noge, lagano izdignute glave.

Slijedeća je skupina iz velikog šokačkog sela Otoka. Veliko selo – velika i skupina. Izuzetno okićena. Da, i gle, sudeći prema tome kako su djevojke odjevene, to bi mogle biti KRALJICE! I da stvar bude još i zgodnija (ili nešto drugo?!), Vinku se učini da je jedna

od Kraljica nitko drugi doli ona svinjarica s kojom je prije nekih mjesec dana doživio pravi muški neuspjeh tamo nadomak Čonkićevu stanu.

Ma, je li to ona?!, uznemiri se u njemu pomisao i nastaje stanje nekakvog odbojnog iščekivanja. Što ona tu radi? Zar je iz Otoka?... Ako je iz Otoka, kako se našla ondje, u suprotnome smjeru, na sjevernoj vinkovačkoj periferiji, nadomak stanovima u kojima se uzgajaju svinje?

A Kraljice su odjevene zaista u najljepše ruho: oplećci su im zlatom vezeni, kao i marama, pod vratom nemaju nijednog dukata, nego su dukati na glavi, na šeširu koji bi, kao što kazuju stari zapisi, svaka djevojka trebala posuditi od svoga momka ili brata; tu je i čapljino perje i dosta običnog novca, vlastitoga i, još više, tuđega. Oko vrata im ogrlica, zvana grlinček, od staklenog biserja, a niz leđa padaju dvije prelijepije vrpce nejednake dužine. Te, najraskošnije odjevene Kraljice imaju i sablje, svaka je nosi u ruci, okomito ispred sebe, dok su one druge, što također idu s njima, ali nemaju šešira na glavi, nego maramu, zvanu orubljica, bez sabalja, drže ruke prekrížene jednu na drugoj.

I tad započne njihova pjesma. Prvo se oglasila djevojka koja je Vinka podsjetila na onu svinjaricu. Glas joj je visok, piskav, ali jasan i ugodan. Idu polako, polako, gledajući ravno preda se i, kada se bisernice i "bajs" malko utišaše, započne pjesma:

Oj, goro jelova!
Leljo!
Travo tratorova!
Leljo!
Razvijaj listove,
leljo!
Pokrivaj tragove,
leljo!
Nek se ne zna traga,
leljo!
Kud kraljevi šeću,
leljo!

Idu tako, doslovno s noge na nogu, polako, polako, skriveno njišući bokovima, dok lagano lahori uska, dugačka trobojnica privezana uza sabljin najoštrij dio, uz vrh. Nakratko ušute, a onda se svinjarica ponovo oglašuje prva. Dakle, ona je takozvana "počimaljka", zaključuje Vinko. Pjevaju:

Ovdi nama kažu,
leljo!
Momče neženjeno,
leljo!
Il' ga vi ženite,
leljo!
Il' ga nama dajte,
leljo!
Da ga mi ženimo,
leljo!
Sa našom Kraljicom,
leljo!

Opet ušute, idu lagano, mirnim, sigurnim korakom, a Vinko primijeti da i on ide usporedo s njima, također tako mirnim, ali poprilično nesigurnim korakom.

Za kim ide? Za Kraljicama ili svojom svinjaricom? Uto se ona opet oglašuje, a ostale Kraljice za njom:

Ovdi nama kažu,
leljo!
Divu neudatu,
leljo!
Il' ju vi udajte,
leljo!
Il' ju nama dajte,
leljo!
Da ju mi udamo,
leljo!
Za našeg prosjaka,
leljo!

Tim se riječima Vinko iznenadi. Kako... prosjaka?... Tko nudi za ženika baš prosjaka?... Onda pomisli da bi to moglo značiti "onoga koji prosi", to jest "proscu"... Uh, čega li sve nema u tim narodnim običajima?!

A šta s' tiii, oorač ili kooopač?, prisjeti se kako ga je upitala onom zgodom, kad je onako zatajio. Junačina, kojega Ilonka uvodi u sobu sa zrcalima, pa zatajio!

I tad ga netko mune laktom u rebra. Okrene se i ugleda dobro mu znanoga Dragu, zvanog Taraba, valjda zato što je rado pjevao onu pjesmu u kojoj je i stih "Tarabe sam zbog tebe preskak'ooo". Drago je student etnologije i još nečega, čega li?, u Zagrebu. Apsolvent, a možda je već i diplomirao.

– Onda, koju bi najradije povalio, a? – upita Drago. – Ovu počimaljku što tako stručno njiše bokovima kao da je na modnoj pisti ili onu visoku koja drži sablju uza sam nos? A?! Vidi, bogati, odrezat će si nos!

Drago kao Drago, uvijek se zafirkava, redovito vidi nešto neprikladno, neprimjereno prigodi, baš uvijek, čak i ondje gdje takvo što ne zamjećuje nitko drugi.

– A znaš li ti tu počimaljku? – upita Vinko.

Drago se umiri, malko otvorenih usta, te se zagleda prema Kraljicama.

– Ne – reče – ne, ne,... a, čekaj, možda,... ah, tko bi ih sve znao! Pa, vidio sam je negdje, na plesu, gdje li... U svakom slučaju dobar je komad... A i nije važno... Eno, vidi, tamo ti je matori²!

– Gdje? – upita Vinko.

– Eno, prekoputa, vidiš, i on se zagledao u otočke udavače.

I Vinko zaista primijeti svoga oca na suprotnoj strani ulice, u mnoštvu koje se tiskalo jednako kao i na ovoj strani. Otac je miran, kao zamišljen, doima se da gleda i ne gleda to što se pred njim zbiva, reklo bi se da je tu samo zato jer je običaj tu biti, a ne po nekoj svojoj želji. Uvijek je jednak, pomisli Vinko, prema svemu je jednak... Nezainteresiran... Samo tako, eto, neka bude...

– Zašto kažeš da su to udavače? – upita Vinko. – Zar udavače nose sablje?

– E, čekaj, to ti je malko složenije..., da. Ako hoćeš mogu ti to ispričati.

– Pa, stvarno zar nije čudno da udavače nose sablje? Sabljom se ljude tjera od sebe, koliko ja znam, a ne privlači ih se k sebi... Barem ja tako razumijem značenje sablje, kao oružja.

– Ma to je, je, imaš pravo, ali ovo je nešto posebno... Vidiš, možda se u ovom otočkom običaju ne poštuje sve baš prema tradiciji, da, vidiš... To ti je zapravo obred inicijacije, to jest, uvođenje mladih u krug i prava odraslih. Kraljice, tim obredom, ulaze u stalež udavača.

– Pa što će im sablje?

– Nemaju sablje sve Kraljice, ne, vidiš, no, tu kao da sve imaju... No, nije važno, bitno je da se starije udavače, one koje su već taj obred prošle, ali još se nisu udale, zapravo transvestiraju, pretvaraju u muškarce te uzimaju sablje, da te mlade djevojke, koje tek dolaze, zaštite od zlih duhova...

– Kakvih duhova?

– Vjeruje se da djevojke koje su bile udavače i udavače ostale, dakle koje se nisu

² U vinkovačkom žargonu "matori" znači "otac".

udale, hoće nanijeti nesreću mladima koje tek dolaze. Zato ove treba zaštititi... To je u svezi s blagdanom Duhova... Od duhova se štiti prerusavanjem... Dakle, ove Kraljice su prerusane u Kraljeve, nose sablju i štite ih od preminulih djevojaka koje mladim članovima društva žele naškoditi..

– U, ti boga, što je to zapetljano – reče Vinko. – A, reci, kad sve znaš, jesu li te nove udavače ove u bijelo odjevene cure koje nemaju sablju, da, pa nemaju ni nakita na sebi?

– Ne, te bijele su orubljičice, one su kraljevske dvorkinje... Svaki Kralj ima svoju Kraljicu i, naravno, dvorkinju.

– Ajme meni, tko bi to zapamtio?!

– Pa i ne moraš zapamtiti! Eto, ja sam tu da ti pomognem ako zatreba, kad poželiš povaliti tu njihovu počimaljku.

Na te se riječi Vinko trgne, jer mu se učinilo kao da Drago – Taraba aludira na ono što se njemu s njom već dogodilo... Jesi li ti oorač ili kooopač?

– Stručnjaci smatraju – nastavi Drago – smatraju da taj običaj dolazi iz praslavenskih hrvatskih vremena, možda tamo još iz vremena kad su Hrvati živjeli negdje u Iranu ili Zakavkazju.

Sve bolje i bolje, pomisli Vinko, još će ispasti da je ta etnologija nekakva ozbiljna znanost.

– A zašto ponavljanju, stalno to "leljo", "leljo"? – upita.

– Zašto? "Leljo" ili "ljeljo" ima vjerojatno podrijetlo u rumunjskoj riječi "lelea" koja označava ženski demonski lik... Sve je to zapravo radi zaštite od zlih ženskih duhova, umrlih neudanih cura...

– Dobro, dobro – reče Vinko i ponovo se zagleda u Kraljice. Sada više nije vidio oca na suprotnoj strani ulice, vjerojatno se izgubio u tome mnoštvu.

Za Kraljicama se pojaviše još neke pješačke skupine, sve jedna neobičnija od druge, posve neslične, svaka u svojim specifičnim nošnjama. U jednim muškarci nose teške i velike "bajsove", u drugima male, sitne tamburice, zvane "bisernice", a žene, i to i mlađe i starije, idu, povremeno zapijevaju, koračaju i smiju se okupljenima, čak nekima i mahnu rukom. A, eno, tamo u daljini vide se i konjske zaprege, sve sami okićeni konji, okićeni su i "nakićeni" oni što u kolima sjede te malo viču, nešto više šute, a ponajviše iz tikvica potežu rakiju... Rakiju, da, Šokci rijetko piju vino, njihova je rakija... Dakako, šljivovica... I to jaka, a ne ona kao u Bosanaca, zvana "brlja"... Šokačka rakija je jaka, dobra i jaka... Ima izvorni okus prevrelih šljiva... Kako li, kad se tako naroljaju, mogu povaljivati žene, snaše?... Pijan, i može i ne može, zaključio Vinko.

A šta s' tiiii, oooorač il' kooopač?

(Ulomak iz romana "Ispod golemoga neba")

DIDAK I BAKA

Izjidala sam se godinama dok mi moj didak nije vratio pravo riči. Istina je, nisam lipo postupila kad sam one godine četrnaeste prošlog vika sve ispričevala Jozi iz našeg vinkovačkog Krnjaša. Ko da sam ja znala da će on to sve napisat, pa objavit u knjigi "Selo i varoš"? Godilo je meni što sam prodivanila na istom mistu i s gospodičnom Jelicom učiteljicom, i s Evicom i snašom Kajom didaka Jakše Stojšića. I onda kad su poslje učeni ljudi odlučivali koje su Jozine priče najbolje, uvik su moj divan uvrštavale. I sama ne znan šta im se tako zdopalo? Iskrenost, bit će. Sve sam ja rekla onako kako i jest. Da smo moj didak i ja ostarili pa nemoćni smetnja postali u našoj kući s mnogo družine. Pa se sjetila i mladosti svoje, kad su i moja ledja bila ispravna, a oči jasne i vesele, i usta nasmijana, i tijelo skladno i vedro. Kad se samo sitim kako je moj tanašni oplećak na meni pucao od punačkih grudi. Godine prolazile, didak i ja podizali sinove, on katkad u birtiju navraćao, katkad me nako pijan i namlatio, da sam drugi dan bila sva ko isprebijana i bolesna. Znam ja, nije njega zasmetalo što sam se ja požalila Jozi na teret starosti, sjedenje u zapećku, bolove, što sam žalovala za prošlim vremenima. Što bi mi imo prigovorit što priznam da smo svima na smetnji i što se osiće kao da i ne živim, ko da sa strane samo gledam život što kraj mene bruji i kipi? Zajapurio se didak kad je čuo da sad drugi znaju da je on mene nekad pošteno mlatnio. To mu bilo krivo. Pa i za razumit je. Pita se on što mi je tribalo da prid odlazak gore na račun pokazujem prljave gaće, a znam da imamo samo jedno drugo, da smo stari panjevi za kojima nitko neće ni zaplakat. A ja? Nisan mislila ništa loše, samo se malo izjadat Jozi iz Krnjaša. Ono sam o lemanju i kazala samo usput. To i nije bilo ništa drukčije, ni važno. Ljudi su znali udarat žene. Nije to u naše vrime značilo da ih ne volidu i da im djecu neće, da izvinite, pravit. Ušutila sam još bolje kad je i didak, uh ljut jako, na mene stao gundjat. Uzela particu, sjela u budžak i obratila se svetoj Rožaliji. Nek izvini i ona, ali meni je sve više krivo što sam zakasnila otić s ovog svita.

Zanimila ja, zanimio didak. Godinama traje šutnja izmedju nas. Selimo se mi, doznam ja, iz jedne knjige o Jozi u drugu. Nigdje nas ne zaobidju. I stupamo u kuće učenog svita. Čitaju oni o nama, a didaku sve krivlje. Sve ih više zna za njegov muški običaj. Dok je bio u snazi. Ne ljutim se ja, jesam li to već kazala, što mi je on zabranio divanit. Ionako sam slaba, a i o čemu bi više i naklapala. Nego, kad me već neće Onaj gore pozvat, tumbam ja - dok me noći muči reuma - mora da imam obaviti doli još neki zadatak. I sivne mi niki dan.

Navratio kratko Joza pisac u našu kuću. Bilo mu kobiva usput, pa da vidi kako nam je zdravlje, triba li nam šta. Didak odma izišo i ošo na avliju gladit ždripca. Ne može njemu oprostiti ko ni meni. Pričo Joza o nekim problemima u kazalištu, radi ko neke predstave, pa filmove, pa nešto ispravlja tuđe greške u pisanju... Svašta nadrobio. Vidim da je njemu neprijatno. Melje bez početka i kraja. Nešto se, koliko sam razumila, i falio prodji svojih knjiga. "Lako se falit kad si drpio naše živote", došlo mi da mu kažem, ali ugrizo samu sebe, fala svecima, za jezik. Nije on ipak ništa kriv, nije on mene prisiljavao da brbljam o sebi pred stranim muškarcem. Sve se on gnizdi na onoj šamljici, kad udje didak, zastane na vratima i ljutit zagalami. Baš sam se pitala otkud mu tolika snaga. „Šta radiš tu? Došo po još trača? Mogo bi sad napisat neku novu štoriju, eto primjerno, od žena i od ljubavi, pa da o meni još zeru prodivaniš.“ "Ne ljutite se, molim vas", ponizno mu je odgovorio Joza. "Došo sam samo reći da su mi otkupili puno knjiga. Sad će svaka knjižnica, i škola i starački dom imat nešto moje". Kad on spomene starački dom, mene kao da netko šilom ubode. Podbočim se na bukov štap i ustanem važno. Neka mi se odvažnost javila i riči navrle koje nikad i nisam gukala. "Slušaj me, didače, moraš mi nakon puno vrimenta dat da progovorim. Dugo sam sidila zatvorenih labrda. Moram nekako doć do nekog u domovima i reć im da uzmu nas za utihu svojim korisnicima." "Što je tebe, babo, pred smrt ufatilo? Ajd, da čujem." Sjeo on do Joze, čudo jedno. Stala ja pred njih dvojicu i počela: "Znaš li ti kako stari teško napuštaju svoje. I teško se mire s odlaskom iz onoga što su rukama stvorili. I žao im je otić od svog potomstva. A njima su samo na teretu i brizi. Pa onda i zavidni onima koji su ostali u svom kijeru i tamo čekaju smrt. A kad vide našu muku, manje će cvilit po onim sobama i više će se opuštati i radosniji će bit."

Didak pogledao u stranu. Tako je činio uvik kad bi tribo donit odluke. Joza šuti, ali vidim ja da on to sve pamti. „E, nesrićo stara, ovaj put može, al objasni im da je naša volidba bila ko ni jedna druga u državi. I da mi je birtijaš sipo nešto u špricer od čeg mi se pamet mutila i ruke letale kud nisu želile.“ Da me nije bilo stid Joze, oslonila bi se na onu bukvu i prišla didaku da ga poljubim. „Dogovorito, obraćam se u zajedničko ime. Didak i baka, čist dosta.“

DJUKA

Obljetnice se u nas Hrvata slave najčešće nekoliko mjeseci naknadno. Ja, kojemu je škola, baš kao i mom autoru Ivanu Kozarcu, bila nekakav teret i okov, a nije tajna i da su mi vjeronauk i gramatika bile odurne stvari, često se ljutim - znam da mi nećete vjerovati - kada u novinama vidim kako se stručnjaci sjećaju godišnjice rođenja i smrti nekog pisca. Prvo zakukaju što se do berbe kukuruza još nitko nije sjetio rođendana iz dana prvih cica maca, zatim pohvale svoju umnost koja će, u ime svih poštovatelja umjetničkoga štiva ispraviti pogrešku, i na kraju, kobiva, obećaju da će tom slavljeniku do sljedeće okrugle godine osigurati primjerenu životnu površinu u stanu zvanom miljenici povijesti. E, to baš slični na one rečenice moga pisca Ive kada je svoje čitatelje varao da će se Djuka Begović, Šimin sin jedinac, preokrenut i po tuđjoj zapovijedi početi živjeti. Što su oni bili naivni, za razumit je, ali ljuti me što sam i ja isti kao oni, pa se još nadam da će za mog pisca osvanut pravedniji dani. Dok čitam prazna obećanja, dodje mi da zavičem kao što sam činio nekada - onako mlad, na svojim vrancima, preznojen u somotnim hlačama i reklji - dodje mi da u srdžbi namjerno iskrivim lijepi govor što ga, malo malo, iznova mrsko bubam iz friških pravopisa i rječnika i da prosikćem "Ne sigrajte se tako. Nema od toga ništa. Niste vi na svoju. Svakom loncu poklopac, al nikad sami lonac". Pogledam još jedanput u novinu, lupim šakom o stol pa zagalamim: "Reći treba da je Iva bio najbolji!". Uz to bacim zgužvane papire kroz visok pendžer pravo na avliju u kojoj se više i ne pozna gdje je nekad taraba bila.

276

Kakve je sve meni rečenice moj Iva darovao da njima pogadjam svoje komšije! Svaka mu čast. Ne mijenja se ovdje u nas puno. Na divanima se obećava svašta, a sutradan, kad razgovor prodje, baš kao i kod tih obljetnica, sve opet udara po starom.

I tako ja svakih pet, deset godina. Kada pronadjem neku bilješku o smrti i rođenju pisca romana čiji sam ja glavni junak, ja Djuka Šokac, ponadam se da će netko priznati kaplaru Kozarcu mlađem - nije li tako onaj Krleža govorio o Ivi - da je onako mlad, sa svega dvadeset i četiri godine, napisao najživotniji roman toga vremena. Još godine 1909. U vrijeme ovoga rata, domovinskoga, i dodijalo mi slušati kako smo Iva i ja "pravi", dodijalo mi gledati kako u jedinog starog pletača špencla naručuju špencl "ko u Djuke Begovića" i kako dramske sekcije hvataju dječaka kojem će najbolje pristajati brkovi poput mojih. Znao sam dobro da će se - kad zlo utihne i kad se ispuše kratkotrajni nacionalni sentiment odašiljan Slavoncima - sastavljači školskih lektira ponovno zbunjivati oko pitanja treba li me ili ne treba uvrstiti u čitanke. "Da ne kvvari mladež?", dodat će na kraju

predsjednik povjerenstva i zaključiti raspravu. A Ivin Djuka ostat će i dalje zamjenski termin za nasilnika, neosjećajnost, grubost, užitak i slavonsku raspojasanost.

A sad ćete vidit da sam ponovno u pravu. Ujutro, 8. veljače ove godine, prolazim ja pokraj zgrade Općinskoga suda u vinkovačkoj varoši. Pokupovao sve dnevne novine ne bi li provjerio kako stručnjaci spominju Ivu Kozarca rođenoga - "na današnji dan" - 120 godina prije. Da to uopće ne čine, osim rijetkih u škrtom kalendaru, ne moram vam ni govorit. Na stepenicama Suda, neki mladi vježbenik savjetuje ženu srednjih godina. "Ukratko, recite da se vaš muž u braku ponašao kao Djuka Begović. I time ćete reći sve". Došlo mi da ga klepim onim novinama po glavi, ali mi se nešto odmah sažali, onakav bljedunjav, u prostom odijelu i s lažnom modnom markicom. A i ona sirotica, preplašena i sumorna, koja će presudu čekati najmanje do jeseni, skoro mi potjera suze na oči. Odoh ja prema svom selu zamišljajući igrokaz u dvije slike: Dok friška raspuštenica potpisuje primitak plave koverte što čuva rješenje o razvodu s nekim sličnim meni, jedan stručnjak čita moju biografiju kajući se, u ime branše, što povodom 120 godišnjice rođenja velikoga Ive piše s polugodišnjim zakašnjenjem. I unaprijed znam da ću propust, ja ovakav nasilan i neosjećajan, i ovaj put oprostiti samo ako spomene moju rečenicu: „Vi što govorite, govorite da se govori, a ja - ja što govorim - govorim iz nužde, iz srca, iz života“.

SNAJA

I samoj mi je sad nekako čudno što su i mene prozvali da progovorim o svom slučaju. Sve razmišljam, nisam ja tako poznata da bi ikoga interesiralo što mislim o ženskom položaju i odnosima između starijih i mlađih. Da me pitaju o slaganju inoća, e to je druga stvar. Sad će moje komšinice reći da se pravim luđa i da sam dobro znala da će mene odabrati za njihovu predstavnicu u debatama o snajama i svekrvama. Istina je, prije jedno šest mjeseci došle su u nas neke dvije žene iz Vinkovaca i pitale moju svekrvu s kim živi, kad joj se sin oženio i kad je otišo u soldate, kakva joj je snajka, jedemo li za istom sinijom, tko pazi na marvu, a tko odlazi u njivu. Baš su pred mojim kijeom otvorili divan, jer tu je pao debeo hlad od onoga našega oraha, što je na avliji. Čim su žene otišle, na sokaku se započela priča. Neki su kazali da se gospodje bave lijepim štivima, ljepšim

277

od onih što izlaze u svetim kalendarima i da one znaju da su o nama, baš takvima, već napisali priče za gospodu. Neki, kako se to kaže, jel' spisci, iz njojve varoši. Ko neki bili rođjaci Josip i Ivan, a pridružio im se i Joza, da l' se preziva Ivakić? Je, je, baš isto ko baja Franja iz Krnjaša. I sad bi one organizirale razgovor s nama koje iz iste čaše pijemo, da bi saznale u čemu su prednosti i mane suživota snaje i svekrve. Prave žene, stvarne mislim, neće se odazvati. Nisu lude, znaju da se poslije moraju vratit u svoj šor. Ako na debati uljepšavaju stvari, nije bome u redu, a ako kažu kako jeste, neće poslije smjet izać pred oči svekra i čoeke. Pa u nas su poderane kecelje i ženska izubijana lica normalna stvar. Ko ljubice i visibabe poslije snjega. I sad smislile ove što su se u varoši izdigle i poželjele biti priznate ko muškinje - pa se pozabavile ljepšim poslovima od naše motike - da u čast nekog Dana žena saberu seoske cure i propitaju ih kako im je u zajednici. Rekoh da su se prave uplašile. Da debata ne bi propala, sjetile se nas, nekad stvarnih a onda prebačenih na novinarski papir. Pa kud je baš taj Joza Ivakić napisao to "Snaja i svekrva". Sa mnom u glavnoj ulozi. I uključio me u knjigu "Knjiga od žena i do ljubavi". E, od ljubavi, baš tako. Čoek te prvo izlema pa ti onda uzbere ružicu iz bašče koju si ti okopala. Ne može bit bolje za organizatorice. Sve ko na dlanu. I kad je stiglo pismo iz varoši, nije na njemu pisalo moje ime. Nego Ivšina žena. Nitko i ne zna da se zovem Marta. Ivšinicica sam ja; od oltara pa do groba. Spremam se na taj ženski zbor da sve iznesem po pravici i da onda Joza napravi ispravak svojih književnih zapažanja. On je priču o meni i Ivšinoj materi, mojoj toj svekrvi, završio Ivšinim povratkom iz soldačije i njegovim optužbama da sam se ja ljubakala s gospodom - dok je on siromak služio vodjama. Svaka čast što me je nakon tih uvreda Joza poslao mojima. U siromaštvo, priznajem, ali dodajem, i u razumijevanje. I onda je onako lukavo, muški moram rijet, taj isti Ivakić moj slučaj završio tako da me ostavio u nadi Ivšinog dolaska po mene. Ko on uzdiše za mnom. I zamislite na samom kraju što je napisao: "Možda se i varam. Al da kažem? Ne, ne varam se. Ja u to vjerujem.

Ma, nisam ja ništa vjerovala. Nema, bogme, Ivše po mene, gospodine Joza. Glavno da ste vi sve to ispričali kobojači da ja pričam. Tko će mi vjerovat da ja s tim nemam veze? A sve se bojim da bi se debata mogla sa snajskih i svekrvinskih odnosa proširit i na druge teme. Ima jedna curica iz mog sokaka što studira za profesoricu hrvatskog jezika u Zagrebu i ona meni kaže, dok me malo školuje za nastup, da se u zadnje vrijeme puno priča o tome ima li razlike kad priču pišu muškinje, a kad pišu ženskinje. Mala kaže "Ti si, Marta, opisana u pravom problemu i to još ženskom točkom gledanja." I više mala, sva u zanosu: "Vidi, vidi, ovu rečenicu: Znam, da snaja nije nikad svekrvi prva, nikad joj nije dosta vrijedna i dobra, a opet mi je čudo". Često bací knjigu, zapjenjena rečenicama: "A

tek ova: Gle svekrva me tako zlobi. Da može, kupila bi sramote i metnula na me!" Dodje mi da je opomenem: "Tako je u životu, mala, što se čudiš?" Njoj je to zanimljivo, a ja muku mučim. Pa dok me sprema i svjetuje, ne znam priča li meni ili se svadja s nekim svojim učiteljem koji misle drukčije.

Najpotlam, više nema uzmarka. Valja mi poći na debatu. Ivša nije došao po mene, nek to i Joza sazna. Nacifrat ću se, u inat svima. I obući ljepše i gizdavije nego ikada prije. U onu crvenu satensku rubinu što mi ju je bivši čoek kupio za imendan. A mala će mi cipele na štiklu posudit. Moram samo pazit da ih ne slomim kad ulazim u vlak. Znam ja, nije baš po našem seljačkom ponašanju. Nek se stresu i gospoje organizatorice. One očekuju rumenu snašu u nošnji i sa zlatnim šorvanima oko vrata. Ali jok. Dovoljno ću im običaja donjet u svojoj priči. Pravo će to milošte biti. A sad dosta žao. Idem se dobro naspavat pred sutrašnji put. "Sati biju, ajziban se kreće, di je moje mirisavo cveće". Cik, cik.

PRIČA O RUBIJU

Govorili su, a tako su i mislili:

- Veća je tragedija za seljaka kad mu konj uquine, nego kad mu umre žena. Ako je mlađi, naći će drugu i oženit se ponovno, a ako je stariji, žena mu i ne treba. Čuvat će svinje, pazit na živad i unučad, nedjeljom će ići u crkvu, a popodne kartat šilje, gdje je jedini gubitak skidanje šešira i smijeh boljih ili sretnijih kartaša.

Ali ako konj uquine... E, to je tragedija, to je propast familije. Novac za kupovinu novog zato što mu je ovaj uginuo zbog bolesti, nesreća ili jednostavno starosti, seljak nije mogao naći.

Zemlja bi ostala neobrađena, uroda nema, ostale životinje su gladne, pa bi tako nestajale od gazdinog noža ili bi ih žandari tjerovali u ime duga na neplaćeni porez, šibajući pritom nemilosrdno te iste krave i svinje volovskim žilama uz plač majke i vrištanje djece.

Zato je konj bio svetinja. Uz sve molitve i litanije, žene i muškarci su u duši tiho, da ih nitko ne čuje, molili:

- Daj zdravlje, snagu i dug život našim konjima! Nikola je imao krasnog konja. Mlad pastuh (nije ga dao kastrirati), crne dlake kao najtamnija noć, a ponosan i razigran. Kao mlad ždrijebac, Rubi je bio nemiran, plah, ali je posjedovao inteligenciju i pamet kakva se rijetko viđala kod seoskih konja. Nikola je nekoliko puta upotrijebio kandžiju ili vile, ako su mu se našle pri ruci, ali to su bili rijetki trenuci, samo kad bi razigrani crni vragolan prelazio granicu koju nije smio prijeći. Inače je konj slušao svaku njegovu riječ, zabijao mu glavu u prsa i rame. Ostavši pri par jutara zemlje jer mu je ostalo kraljevina kralja Aleksandra uzela za dugove i kamate, i živeći sa sušićavom ženom te s poluslijepim starim ocem i malenom curicom, svojom kćeri, princezom, prehranjujući uz to i kravu s teletom, živad i nekoliko svinja..., nije mogao preživjeti.

Iako je konj sam vukao plug ili teret gdje bi i četiri konja zapadala i padala na

koljena pod udarcima kandžije i vikom kočijaša, hrane za obitelj i životinje uvijek je nedostajalo.

Osim seoske čorde krava, bilo je pet ili šest gazda koji su svoju čordu povjeravali vlastitom čordašu jer jeftinije je imati svog čordaša, nego prepustiti blago seoskom čordašu koji pored pet stotina krava, unatoč krvoločnim psima i dvama ili trima neodgovornim pomagačima, nema vremena voditi brigu i o njihovim kravama. Tako je pored glavne čorde bilo i desetak krda od deset do trideset krava koje su čordaši čuvali za gazde.

Nikola je čuvao krave već nekoliko godina kod bogatog gazde, šutljivog čovjeka sijede, na mađarski način podšišane brade i uvijek krvavih, bijesnih očiju. Osim silne zemlje i ogromne kućerine s bezbroj soba, gazda je bio i dioničar u gradnji Gutmannove pruge te u stvaranju tvornice celuloze u Belišću. Oženjen upola mlađom ženom od sebe, plavom i vitkom Svabicom koja nije znala ili nije htjela znati hrvatski, imao je dvije male djevojčice koje je guvernanta učila njemačkom jeziku i sviranju klavira.

Nikola je gazdu rijetko viđao, gotovo pa nikada. Zorom bi otjerao krave uz pratnju psa, ogromnog bujtara kojeg je zvao Sokol i koji ga je pratio u stopu, pomažući mu u čuvanju krava lavežom i autoritetom, nikako ugrizom. Ponekad bi vidio gazdinu mater, obično pri vraćanju čorde i tjeranju stada u obore. Dok su sluškinje trčale uokolo s muzlicama, a sluge nosile sijeno životinjama, ona bi ponekad navratila. Starija gospođa u crnom sa sijedom, čak anđeoski bijelom kosom i sjetnog lica koje je odavalo nekadašnju ljepoticu. Samo bi ga ona pitala:

- Nikola, jesi se umorio?

Bio je zbunjen tim pitanjem i tom prisnošću. Da jedna tako visoka žena i dama, gospođa, njemu, čordašu i kravaru, posvećuje pažnju.

Odgovarao je pun strahopoštovanja:

- Nisam umoran. I kod kuće, kad se vratim, imam posla. Znae, otac mi je poluslijep, žena bolesna...

- Znam!- gospođa, vječno ozbiljna, nikad nasmijana, stavljala mu je u džep poneki smotuljak, ili turski med, ili šareni bombončić, ponekad kolačić koji se zvao medenjaka...

- Za tvoju curicu!- tiho je znala reći.

Nadzornik, ljigav i nemilosrdan čovjek, prema Nikoli se odnosio blaže, vidjevši da je ovaj pod nekom čudnom zaštitom gazdine majke. Tako, dok se slugama i nadničarima ledila krv od njegove vike, prijetnje i galame, Nikolu bi nijemo pozdravio i okretao mu leđa. Sve u svemu, nije bilo loše. Od gazde je dobivao nadnicu i koštu. Gazda bi ponekad kasnio s nadnicom, a Nikola je šutio jer se za petrolej, germu, šibice uvijek našlo. U rijetkim slobodnim trenucima htio je izvesti konja iz staje; ždrijebac se propinjao, igrao,

a njegova mala curica zadivljeno bi ga gledala i govorila:

- Rubi je predivan.

Stavio bi ju na Rubija, polako ga vodeći, a mala, držeći se za grivu, zanosno bi vikala:

- Brže oče, brže!

Plašio se potjerati konja da mala ne padne i da joj krv ne udari na usta kao i materi. Ali jednom, ne mogavši više odoljeti, zajaši konja, a malu stavi ispred sebe. Laganim kasom prođe kroz šljivike, prijeđe ćupriju na Mlaki, pa na seoskom putu popusti konju uzde. Rubi ubrza.

- Brže! - zaviče mala.

Bojeći se za njeno zdravlje, Nikola nije htio ubrzati, ali konj, čuvši želju svoje gospodarice, bez obzira na uzde, iz kasa krenu u galop. Griva mu se zavijorila, prsni mišići igrali, a noge se od brzine nisu mogle pratiti. Bagremici i grmovi proletješe pored njih, a za njima se dizao gust oblak prašine. Na kraju puta se pred konjem u galopu ukaza pokošena livada, a negdje sto metara dalje dubok ladimirevački kanal. Pomalo ushićen brzinom konja, a pomalo strahom za kćerkicu, Nikola je zaboravio za taj kanal koji je raja kopala još u vrijeme Turaka. Kanal se strahovitom brzinom približavao. Nikola uspaniči. Brzina je bila prevelika da bi zaustavio ili skrenuo konja, a da se ne dogode neželjene posljedice, pad svih troje. I nije smio, ni imao vremena pomisliti o nesreći koja je jurila. Sledenog srca viknu:

- Rubi, galop!- pusti uzde i još petama udari konja u trbuh. Rubi zanjišti, to više nije bio galop, već let. Zgrčeni mišići zaigraše, pa još jednom zanjišti, a onda preskoči kanal. Dvoje jahača od udara zraka poletješe gornjim dijelom tijela unazad, pa onda naprijed. Pri dodiru kopita o tlo na drugoj strani kanala, Nikola i njegov mali teret povratije ravnotežu, a konj još pojača jurnjavu. I bijesan i sretan istovremeno, Nikola postepeno uspori konja.

- Hoćemo opet?- upita mala.

- A, ne!- tek sad ga je počeo hvatati strah, ali i ponos na sposobnost i brzinu vlastitog konja.

U laganom kasu odjahaše kući. Žena je dojila kravu i hranila svinje, a pas joj se motao oko nogu. Za već odavno prošli Uskrs kćeri je obećao poklon. Osim šarenih uskrsnih jaja, da će joj zeko donijeti još nešto što zaželi. Zaželjela je patrice od licitarskog kolača, onakve kakve ima susjeda Anica kada joj ih je donijela mama s proštenja u Bistri te da još dugo jašu na Rubiju, da pas trči za njima, a bolesna krava da ozdravi i da ne uquine jer stari djed, kao i ona, voli mlijeko.

Gazda mu na Uskrs nije dao nadnicu, a on se nije usudio tražiti, tako da je gnijezdo ukrašeno cvijećem bilo ispunjeno samo šarenim jajima. Zato se poveselio kad mu nadzornik navečer reče:

- Sutra ne čuvaš krave. Gazda vozi žito. Bit ćeš tovarač.

- Zašto? Doći ću s konjem. Rubi sam može vući za tri konja.

Nadzornik sleže ramenima.

- Kako hoćeš!

Za takve poslove gazda odmah navečer isplaćuje novac, osim onima koji su mu bili dužnici (a takvih je bilo najviše).

Ranom zorom, dok je još mračak bježao pred rumenom i okruglom loptom, Nikola s ostalim vozačima i posebno prepravljenima kolima za vozidbu žita, ode na njive, gdje kod ogranka žitnog snoplja već čekaše dva utovarača. Natovareni vozovi žita formirase karavanu. Jedna kola za drugima. Kočijaši viknuše na konje oplevši ih kandžijama. Nikola je samo tiho šapnuo, lagano trgnuvši uzde:

- Hajde, Rubi, povuci!

Iako mu je voz bio dvostruko veći od drugih, napevši mišiće, zanjištavši, Rubi je s lakoćom vukao taj teret. Izašavši na prteni put, konj bi zagrabio kasom, ali mu gazda ne dade, bojeći se da se voz ne izvali, pa mu je dobro stegnuo uzde.

Konj je išao skoro paradnim korakom, a oko njih su cvrčali cvrčci. Iz obližnje bare pune lopoča i šaša kreketale su žabe, u daljini su se vidjeli svinjari i čordaši sa svojim stadima. Oni koji su imali oštiri vid mogli su s visokog voza žita vidjeti stari đeram na Grabuljinu i nekog tko napaja konje.

Kamara sa snopovima žita se povećavala, pa oni koji su bili na alasu, osim znoja su i krv liptali, grčeći mišiće. Sunce je peklo! Konji su bili u pjenu. Rubi je frktao, hladeći se glavom i tresući pjenu, ali nije usporavao korak. I nije pokazivao umor. Dok su ostali dovezli dvoja ili najviše troja kola, Rubi je sam dovukao pet kola vozova. Pred ručak, imajući puno svojih, ali i kola onih kočijaša koji su mu bili dužnici, gazda je završio s vozidbom. Dvije ogromne kamare kao da su se vinule u samo nebo, čekajući vršilicu koja će za par dana početi s vršidbom i spremanje žita u ogromne, očišćene i pometene ambare. Stolovi su bili pripremljeni za tridesetak ljudi, krcati gušćim paprikašom i pečenjem, puni rakije i vina, a užurbane kuharice su neprekidno nešto donosile ili popravljale one, samo ženskom oku vidljive nedostatke.

Sam gazda, šutljiv i nepristupačan, došao je do stolova i glasom bez imalo radosti zbog završene vozidbe upućivao ljude za stol.

Nikola je napojio Rubija.

- Malo odmori. I ja sam gladan i žedan. Bio si vrijedan, mali moj. Gazda će nam poslije ručka dat današnju nadnicu, pa će tvoja mala gospodarica dobit patrice koje želi.

Nikola se uputi do stola gdje su već sjedili umorni ljudi, krijepeći se rakijom. I on je sjeo i prinio ustima Čokančić s rakijom.

Onda začu:

- Nikola, ti nemaš što tražit za ovim stolom. Koštu imaš samo kad krave čuvaš! Za vozidbu ćeš sutra dobit nadnicu, a sad se odmakni od ovog stola.

Nasta muk.

Čuvši gazdine riječi, Nikola se sledi. Vatra mu udari u glavu, a drhtavica prođe tijelom. Omamljen, kao da je pijan, ustade i teturajući pođe k svom konju i kolima. Ljudi su sagnuli glave i šutjeli.

Samo se nadzornik nasmijao:

- Vidi gladoša, on bi nezarađeno jeo!

Ali je u svome smijehu bio usamljen.

Nije mu bilo u navici zaustavljati se i ulaziti u gostionicu kod Kovača. Skoro nesvjesno zaustavi konja na placu ispred gostione i, ni sam ne znajući zašto, naruči rakiju, tupo gledajući u prazne stolove i debelog gostioničara, a gostioničar začuđeno gledajući njega kao rijetkog gosta. Sa svakim čokančićem koji je popio upaljenog grla i želuca, u njemu je rastao bijes, ali i snaga, smionost koju do tada nije poznao.

- Zar samo sirotinja mora preko svojih leđa ispaštati Evin i Adamov grijeh?! Bogati su nedodirljivi! A mene i još stotine ovakvih jadnika samo udri, gazi...

Gostioničar mu je odobravao riječi, davao piće na veresiju i govorio:

- U pravu si! Samo pij, ti si pošten, već ćeš to platiti!

Nije se mogao sjetiti kako je s Rubijem došao kući.

Teturajući, naslonio se na konja koji je frktao i poigravao, ne vidjevši svog gospodara nikad takvog, izobličena lica i razbarušene kose.

- Svi ste vi protiv mene! I koliko god se trudio, ne vrijedi. Ni gazdi nije dovoljno, ni ocu, ni ženi... Sto više dajem, manje vrijedim. Pa dokle, dokle ćete me živog kidati? Poput ptica grabljivica žderete komade moga mesa, ne čekate ni da krepam... Živog me kidate... Dokle? Dokle? Dokle ćete gaziti sirotinju?!

Ni sam nije znao kako su mu se vile našle u ruci. Svom snagom udri konja po leđima. Ždrijebac se prope. Jednom rukom zategne uzde, drugom je držao vile, pa ponovno udari konja. Životinja koja je naučila na pažnju i ljubav, iznenađena jer nikad nije bila ozbiljno udarena, počne njištati. Ne ponosno i vatreno kako je inače znala, već s puno boli i tuge, razočarenja. Kao da se plemenitoj životinji srušio svijet koji je poznavala,

ulazeći u grotlo zla, gdje nema pastorage i harmonije.

Nikola je samo bezdušno udarao.

Stari otac je istrčao van. Poluslijepom, korak mu je bio nesiguran, više slušajući no što je vidio strašnu scenu koja se odigravala na dvorištu. Žena i curica bile su na vratima. Žena je plakala, a mala zanijemila. Gledala je raširenih očiju ne samo užasno mučenje životinje i raspomamljenog oca koji joj je do tada bio sigurnost i ljubav, već kraj nečega što je do tog trenutka bilo lijepo i idilično. Sada je to nestalo u očajnom njištanju životinje i galami od pića poludjelog muškarca.

- Sine, što to radiš? Zašto nisam umro, već ovo doživio!- poluslijepi starac se hvatao za glavu.

Konj se otimao. A onda se prope toliko da se skoro na leđa izvalio. Popucaše lanci na krvavim nozdrvama, ritnu se, pa se raspade prednji dio kola. Oslobođen ropskih uzda, a i kola, zagalopira put bostana. Nikola zatetura.

- Ovamo dolazi! Ti...! A, neka, vratit ćeš se ti!

Spazi psa Sokola, koji je lajao i mahao repom. Isplažena jezika krenu prema gazdi, a ovaj ga nemilosrdno udari po njušci. Čula se lomljava zuba. Curica zavrišti, žena nemoćno sklopi ruke, a pas pobježe cvileći. Nikola, i dalje teturajući, uđe u štalu i udari vilama kravu. Htjede ju i drugi put udariti, ali mu se malo tele zaletjelo među noge i srušilo ga. Nije mogao ustati, sve se okretalo oko njega. Tako je zaspao i dočekao jutro.

Probudili su ga svježina jutra i neutaživa žeđ. Rubijevo mjesto je bilo prazno. U jaslama je stajalo nepojedeno sijeno. Pas je sjedio pored njega i cvilio razbijene njuške. Krava se snuždila, s masnicom na leđima, samo je tele trčkaralo. Pozva psa zviždukom, pa ode tražiti konja. Dva dana nije jeo ni pio. Tumarao je u pratnji razlupanog psa po njivama, šumarcima, obližnjim selima, čak je pješice otišao do obližnjeg gradića. Ništa! Nitko konja nije vidio, a ni čuo. Treći dan se iscrpljen spustio pred staju. Zurio je u prazno, ne osjećajući ni glad, ni žeđ, samo umor. Curica je došla do njega. Gledala ga je uplašeno, sa strahom i nepovjerenjem. Nasmiješio joj se, privukao k sebi i zagrlio ju. Mala je drhtala. Šutjeli su dugo, a onda ga je upitala:

- Naš Rubi se više nikad neće vratiti, jel? Nikada ga više nećemo jašiti?

Ustao je. Poljubivši ju, krenuo je ponovno u potragu. Blizu klena sretne Damljicu. Krivonogi svinjar masnog šešira, pozdravivši ga, reče:

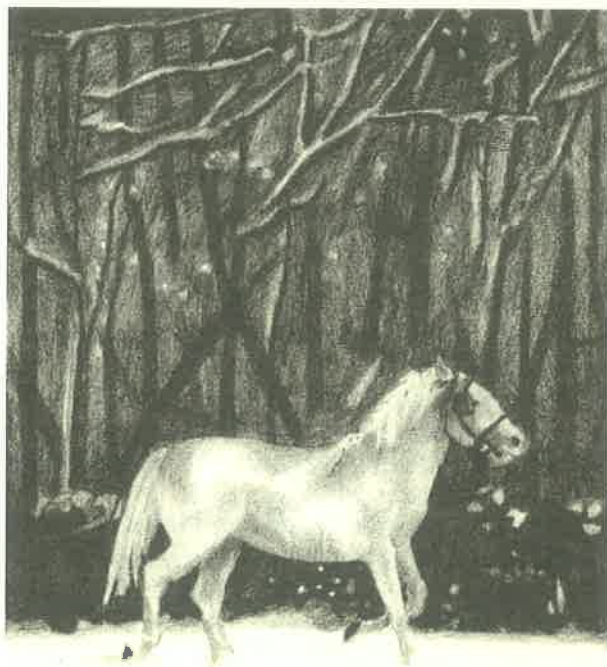
- Sinoć su kirijaši vidjeli pregaženog konja kod Kravica na pružnom prijelazu. Crni ždrijebac pokidane orme. Vlak ga je gurao ispred sebe sto i dva metra! Šteta konja. Jak, pametan, samo što ne progovori. A što možemo? Za sirotinju je bolje da nema ništa vrijedno. Ako ima, sama će to upropastiti.

Stari ode, ne sluteći koju je bol zadao Nikoli. Iscrpljen, nasloni se na klen.

- Sve je gotovo! Rubija više nema, žena sve više baca krv... Ubrzo će i mala njenim putem... Ni licitarske patrice joj nisam u stanju kupit... Možda i krava ugine... Gazda me sigurno neće primit. Tri dana nisam sa čorodom, već je našao nekog drugoga... Samo mi Bog može pomoći!

Pun straha i stida, jutrom pođe do gazde. Samo da nadzornika prvog ne sretne. Ušavši unutra, na dvorištu ugleda gazdinu majku. Ženu u crnom blago pogleda:- Uđi, Nikola! Čuli smo za tvoju nesreću. Sutra dođi i tjeraj krave. Ne osvrći se na mog sina. Dao je krave na čuvanje Ciganima. Loši su oni čuvari, mljeka malo, valjda ih još na pašnjaku podoje, a sve su izgrizene po trbuhu i nogama od njihovih divljih pasa. Zato sutra ujutro dođi i opet budi naš čordaš. Još sam ja gospodarica u ovoj kući i neka nam Bog oprost i svima pomogne!

Prije svitanja, Nikola je tjerao gazdinu čordu u pratnji Sokola razbijenih zuba, a pijetlovi ih pozdravljali, čekajući rađajuće sunce!

SIMURG

IV.

Ubrzo nakon što sam promaknut u službu govedara, krenuo sam u školu. Očevoj biblioteci valja pripisati u zaslugu što sam prije škole u potpunosti savladao čitanje. U prvom su nas razredu učili polaganom pisanju pojedinih slova, a ja sam iza sebe već imao lijep broj pročitanih knjiga. Dužnost govedara i dužnost učenika sukobljavale su se u mojoj glavi, kao dva oprečna svijeta: nisam osjećao nikakvu dvojbu o tome kojemu dati sentimentalnu prednost. Moja slavna izjava iz tog vremena: »Volim učenje i knjige, ali mrzim školu.«

Od konca studenog do konca travnja, krave ne izlaze iz staje. Naše zime bile su posvećene znanosti i pobožnosti.

Svakodnevno smo odlazili na misu. U prosincu, to su bile mise zornice, poslije kojih smo odlazili ravno u školu. Morali smo ustajati rano, u ledene zore mjeseca prosinca. Najprije bi se čuo štropot otvaranja vrata a zatim majčin glas koji nas poziva, dopirući u naš san kao iz velike daljine. S vremenom mi se taj ponavljani doživljaj tako utisnuo u svijest da sam u sebi mogao izazvati njegovu lažnu prisutnost, koja je kadšto graničila sa slušnom halucinacijom. Već napola budan, šćućuren u toploj utrobi postelje iz koje ću uskoro biti prognan, iščekujući da se majka pojavi na vratima, nisam više znao jesam li samo zamislio da me već pozvala, ili me pak zaista pozvala, a ja se naknadno (s lukavstvom koje me nadilazi) uvjerio da mi se pričinilo. Nevoljko smo se umivali u hladnoj vodi, cvokoćući dok smo se oblačili u još nezagrijanoj kuhinji; potom smo izlazili u noć.

Staze s obje strane drumu bile su pune silueta i uzbuđenih glasova. Vjernici su, u skupinama od po četvero-petero, žurili na misu i njihove tamne sjenke izmjenjivahu prigušene rečenice. Svatko je u sebi čuvao topli životvorni dah sna. Smrzla trava pokraj

staze pucala je pod hitrim nogama djece. Bilo je u tom ranom zimskom času neke neusporedive svježine, neke vesele bistrine duha, za čiju smo ljubav rado zaboravljali mukotrпно buđenje iz toplog sna. Mise zornice bijahu među seljacima omiljene, valjda upravo zbog te okrepljujuće svježine ranog jutra u čijem su se okrilju događale, i koja bi doživjela vrhunac u času kada je ministrant, odlučnim potezanjem zvonca, obznanio izlazak svećenika na oltar, a puk — cijela naša gotovo dupkom puna crkva — zapjevao onu lijepu i vedru pjesmu koja govori o vjernim pticama:

»Visom leteć, ptice male
Našem domu zapjevale:
Srca gore — evo zore!«

Činilo se da se, ponesene na krilima te jutarnje pjesme, duše svih nas pretvaraju u ptice, sve je obuzimala neka radost puna iščekivanja i najljepših nada, u znaku nadolazećih blagdana čije smo svečano raspoloženje već predosjećali.

U crkvi sam godinama obnašao dvije dužnosti, onu ministranta i onu čitača. U ovoj potonjoj ulozi, dobivao sam redovito najteža čitanja, zapletene poslanice Svetoga Pavla, što bi naš župnik popratio riječima: »Ovaj mali ih čita kao da *zaista* razumije«. Dabogme, bila je to pohvala kojom moja pretjerano osjetljiva taština nije mogla biti zadovoljna. Ja sam bio uvjeren da *zaista* razumijem Svetog Pavla, iako se nisam usuđivao da to kažem velečasnom.

288 Na Božić nismo odlazili u školu i tada su nam bilježili neopravdane izostanke. Prijetili su nam težim kaznama, uzalud. (Naš je otac imao samo jednu riječ za one koji su zahtijevali da se na Božić ide u školu kao i svakog radnog dana: »Idioti!«) Ignorirajući vrijednosti i svetinje novog poretka, slavili smo svoje starinske katoličke blagdane. Redovito smo se hranili pečenom bravetinom i kuhanom ciklom i kolačima od oraha. Pokadšto su nas uznemiravale recitacije službenih pjesnika na obvezatnim svečanostima. »Ulico! Krvavi talas nek te kovitla danas! Proklet je pean zlata, i dok mirišu žene, svila i šokolata, vješaju gologa boga na trgu kô tata...« Bili su to čudni stihovi mutna značenja. Sjećam se učenice iz moga razreda koja ih je izgovarala iz petnih žila, s nekom lažnom strašću, koja me ipak pomalo zastrašivala.

Za blagdane smo posjećivali svoje seoske rođake i kumove. Po sobama naših kuća visile su slike sa starim hrvatskim kraljevima i velikašima, prizori sudbonosnih povijesnih trenutaka: krunidbe, kreševa bitaka, tragični glavosijeci. Počasno mjesto zauzimala je slika jednog mučeničkog kardinala iz našeg stoljeća.

Naše rodoljublje imalo je i sažetiju inačicu. Od rane mladosti, dopušteno nam je da Dalmatince smatramo lijenim i razmetljivim, Ličane škrtim i pomalo poganima, Hercegovce pohlepnim i vlastoljubivim, Bosance prljavim i nepouzdanim. Čak i u krilu vlastitog naroda, bili smo okruženi samim prevrtljivim plemenima. Jedino smo mi, slavonski Šokci, bili takoreći neporočan ekstrakt narodnog bića, najvjernije ogledalo narodne duše: i upravo u tome leži naša slabost (govorilo je dalje to naše bolećivo i oholo *credo*), kao i zalog naše konačne i neizbježne propasti. »Naši ljudi« su odveć dobrohotni i naivni. Nedostaje im ambicija i volje za životnu borbu. Ne znaju bezobzirno gaziti preko slabih. U odmjeravanju s pridošlicama, bili to brđani ili primorci, »naš svijet« nema osobitih izgleda. Čak je i naša vjera, koju naizgled dijelimo s tim došljacima, mnogo pitomija i meditativnija od njihove divlje i praktične vjere.¹

Stariji ljudi su sumnjičavo gledali na modernu rastrošnost skopčanu s blagdanima. U starini koju naše bake pamte, propisi o postu bijahu strogo poštovani. Tijekom korizme doslovce se gladovalo; bila je to istodobno i dobra ekonomska i higijenska mjera. Tavu za prženje zaticali bi za krovne grede. Ostalo se posuđe iskuhavalo kako na njemu ne bi ostalo ni traga od masnoće. Komadićem slanine mogao si premazati usta kad ti ispucaju od suhoće i posta, to je bilo sve.

Ljudi su malaksavali iščekujući Uskrs. Napokon bi se, jednog lijepog proljetnog dana, dokopali tog obilja slane bravetine, začinjelih kobasica, šunki, kulina, slanine; gušili bi se tim mesom, blažeći utrobe kuhanim jajima, sirom, mladim lukom i hrenom u kajmaku. Nenaikli na toliki teret, zapadali su u tegobe sitosti. Strašno su žedali.

Odlazeći u crkvu, nosili su uza se opletene boce s vodom. Pred oltarom, žene bi s vremena na vrijeme prekidale sudjelovanje u pjesmama i molitvama i podizale s poda te spasonosne boce, gaseci paklenski plamen kojim ih je iznutra žarilo začinjeno svinjsko meso. Isto su činili muškarcu u stražnjem dijelu i po zakucima crkve, ondje gdje se već muškarcu po običaju zadržavaju. Svi su gasili strašnu žeđ uskrsnih prežderavanja.

Kao djeca, i mi smo u vrijeme velikih blagdana imali pored kreveta, na ormariću, čašu punu vode, priređene roditeljskom brižnošću. Vidovito su predmnijevali da ćemo se usred noći probuditi suhih usta i s plamenom žeđi u utrobama. Ta voda u čaši, ustajala i puna mjehurića, imala je neki čudan gorak okus, ali smo je mi ipak požudno gutali, zatvorenih očiju, da onda umireni padnemo natrag na jastuke i vratimo se nakratko

1 O svemu se tome čovjek može obavijestiti kod naših starih (čudotvoran i vrlo rastezljiv pridjev) šokačkih pisaca (naravno, nepriznatih i omalovaženih u službenoj književnosti), koji jedini bijahu kadri proniknuti u dušu slavonskih starinaca. Čitajte Maru Švel, Vladu Kovačića, Antuna Matasovića, sve same zaboravljene veličine: ondje ćete saznati tko smo mi, »otmjeno ali umorno pleme našeg naroda«.

prekinutom snu. Usred prostranog, nikad posve istraženog svijeta noći i sna, ta čaša ustajale vode bila je ona Arijadnina nit koja nas je još povezivala s prostranstvima dnevnog svijeta, zalog i jedini dokaz o postojanju daleke jave. Umireni tom spoznajom, ponovo smo tonuli u san.

Ujutro smo, puni dostojanstva, sudjelovali u crkvenim obredima. Uskrs, Tijelovo i Božić imali su najsvečanije obrede. Odjeveni u anđeosku bjelinu, počesljanih glava i golih dječaćkih vratova, mahali smo kadionicama punim gustog bijelog dima i opijali se plemenitim mirisom tamjana. Na četiri drvena stupa nosili smo platneno nebo od skupocjena zlatoveza, ispod kojeg je koračao svećenik s Presvetim. Bili smo savršeno patvoreni, neodoljivo uvjerljivi, ali ipak lažni anđeli.

Osobito su me privlačile mračne, optužujuće žalopojke Velikoga Petka: *Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe...* U jednoj se molitvi nalazio ovakav zaziv: »Molimo i za katekumene naše, neka im Bog i Gospodin naš otvori uši njihova srca...« Što znači »uši njihova srca«? Zamišljao sam čudnovatu sliku srca opskrbljenog povelikim ušima: srce je bilo onakvo kakvim se obično prikazuje na oltarskim pokrovcima, s izvezenim tajnovitim pismenima IHS,² a uši su najviše podsjećale na kravlje. Predodžba uhatog srca zaokupljala mi je pažnju: takva su mi se zastranjenja često događala. Misni obredi i molitve protjecahu mimo mene. Napokon bi me jedna trećoretkinja, zadužena za disciplinu među djecom, zgrabila za rame i prodrimala, prigušeno mi dobacivši: »Kud si se zablenuo?« Munjevito sam se vraćao u kolotečinu.

(Kasnije sam, čitajući jedno staro izdanje Kanižličeve *Rožalije*, koje je pripadalo našem župniku, naišao na sljedeće stihove:

»Što srce ne digne uši i krila gori,
da čuje, da stigne, na što ga Bog stvori?«

Ušima su u tim stihovima pridometnuta i krila. Slika mi se učinila poznatom, i neobično zabavnom. Smjesta sam zavolio poeziju starog majstora Kanižlića, Požežanina iz XVIII. stoljeća, med isusovačkog reda, kadar da zasлади svu žuč njegove povijesti.)

Jesen su protjecale u znaku pobožnosti Majci Božjoj. Sjetne listopadske pjesme upile su u svoje tamno srce miris jesenjeg cvijeća na oltarima i predsmrtnu omamljenost jesenjih muha. Sitna kiša prši nad Starim drumom dok se vraćam sa stadom, intonirajući u sebi pobožne melodije koje se, po mom sudu, izvrsno slažu s melankolijom predjela

² Isus Hrvatski Spasitelj? U svakom slučaju, H upućuje na nešto hrvatsko.

i godišnjeg doba. Pjesme o Majci Božjoj bude u mojoj duši neodređene čežnje za onostranošću.

»Od anđela ljepša si, zlatnu noseć halju, zdesne strane stala si Nebeskomu Kralju...« *Ljepša od anđela... Nebeski kralj...* Moja se vjera napajala tim divnim vizijama. Činilo mi se, u isti mah, da pjesma govori o dalekoj zemlji iza sedam mora, prastarom kraljevstvu koje ne dotiče zub našeg vremena. Zahvaljujući tim pjesmama, anđeli su postali mojom opsesijom. Anđeoska bića, kerubi i serafi: koliko čarolije u tim riječima! Bio sam zaljubljen u anđele. Mnoge svete sličice su ih prikazivale, ali moja se mašta nije njima zadovoljavala. Svako lice pripisano anđelu činilo mi se isuviše ljudskim, svaka fizionomija suviše grubom i određenom. Moji su anđeli bili neuhvatljiviji, astralniji, čista božanska prisutnost, kao mirisni dah ili posve laki šum krila i haljina. Po svojoj eteričnoj građi, bili su najbliži onoj stvari od koje su načinjeni snovi.

Svake sam večeri, u krevetu, šaptao molitvu anđelu čuvaru, malo remek-djelo umjetnosti nalaženja srokova. »Anđele čuvaru mili, svojom snagom me zakrili, prema Božjem obećanju, čuvaj mene noću, danju...« Ponekad su nas u crkvi opominjali da obratimo pozornost na svaku riječ koju u molitvi izgovaramo, i ja sam se doista trudio da mislim o svakoj pojedinoj riječi, ali to nije bilo nimalo lako: misli su mi se jogunasto otimale, izvijajući se i odbijajući da idu naloženim smjerom, tako da bi se sve svodilo na to da sam molitve šaptao sporije i s jačim naglaskom na svakoj riječi, baš kao da ću ih tom silinom izgovora utisnuti u svoj rastreseni duh. U molitvi anđelu čuvaru zapažao sam osobitu prikladnost glagola *zakriliti*, koji nam jedini u cijeloj molitvi priopćuje da anđeo ima krila. Posjedovao sam stanovitu osjetljivost za riječi, čiju sam bezbrižnu odsutnost s čuđenjem nalazio kod većine drugih ljudi.

Često sam s iznenađenjem uviđao kako, čak i kada su posrijedi vrlo česte i poznate molitve, svatko od molitelja posjeduje svoju vlastitu inačicu, neku malu modifikaciju ove ili one riječi. Te su mi se svojevolsne izmjene činile uglavnom lišene smisla, i s vremenom su me sve više srdile. Sa svojom sestrom sam se prepirao oko jednog retka spomenute molitve, naime treba li reći »da mi dušu grijeh *ne rani*« ili pak (kao što je ona bila čvrsto uvjerena) »da mi dušu grijeh *ne hrani*«. Tvrđoglavo je odbijala prihvatiti moje argumente, što me je žestilo, iako sam uviđao da — čak i kad bi shvatila da je u zabludi — nipošto to ne bi priznala, potpisujući time sramnu kapitulaciju.

Nedjeljom popodne, nakon blagoslova u četiri sata, velečasni nas je pozivao u župni dvor. Bilo nas je trojica-četvorica dječaka, redovnih ministranata. Plašljivo smo stupali u odaje župnog stana, u »veliku sobu« namještenu šarenim sagovima, starinskim crvenim sofama, s mnogo lakirane drvenine. Na prostranom stolu, u čaše nam je bio natočen malinovac. Zidove su skrivale police pune knjiga.

Htio bih reći koju u čast te svečane »velike sobe«, tog kratkog tečaja otmjenosti koji me smjesta razoružao i pridobio za blagodati i dekadenciju civilizacije. Trenutak kada sam stupio u nju bio je, možda, za mene presudan: bijah spašen, spašen za civilizaciju.

Prozori »velike sobe« gledali su ravno na jedan prašnjavi sokak; kroza nj se otvarao prolaz u silovitu ravnici, na sjever. Tim su Crkvenim sokakom odlazila i vraćala se seoska stada; tim su prometnim sokakom neprekidno kloparale zaprege i traktori; otud je, kao što reče netko iz našeg kružoka, puhao vjetar ravno s Balatona. Svijet polja i mračnih šuma, svijet poljskih koliba i svinja u oborima, slamnati i rogati svijet, bio je tu nadohvat: samo otvorite prozor »velike sobe« i nagnete se van. Pa ipak, taj je svijet, iako natisnut sa svih strana, nije progutao.

Sve svoje prihode, kao što ću poslije saznati, velečasni je trošio na knjige. Životna mu strast bijahu labirinti hagiografije, strasni životi svetaca. Ona je podrazumijevala sveobuhvatnu potragu: obavijesti potrebne za svoja istraživanja velečasni je nalazio posvuda; osim knjiga na hrvatskome, njegovu su biblioteku napučivale knjige na njemačkom, latinskom, poljskom, engleskom, francuskom, grčkom i talijanskom jeziku. To mnoštvo nerazumljivih knjiga, dobrim dijelom tiskanih grčkim i gotičkim pismenima, tvorilo je neshvatljivu, bezimenu biblioteku u kojoj smo se gubili kao u šumi egzotičnog raslinja ili, točnije, kao u muzeju mineraloških uzoraka. Neupotrebljivi prašnjavi teret pritiskao je, poput kamenja, mnogobrojne police. Istodobno, za onog koji je razumijevao njihove stranice, te su knjige bile dragocjeno, nepresušno blago. Svaku je ponaosob poznavao i razlikovao. Tada se probudilo moje divljenje prema Učenjaku, tom prašnjavom heroju čovječanstva: u onome što je ostalim smrtnicima nepristupačno, i, samim tim, lišeno zanimljivosti, on s divnom lakoćom pronalazi radost spoznaje i med znanja.

»Velika soba« župnog dvora bacala je raznobojno svjetlo na svoju barbarsku okolinu, otkupljivala je iz njenog animalnog ništavila, činila je manje nedostojnom. Činjenica da su se u tom selu težaka i marvogojaca, u sjenci staja i štagljeva, našli zahvaljujući jednom čovjeku manihejski spisi na koptskom i aramejskom jeziku, cijela jedna biblioteka gnosticizma ili križarskih ratova, ta činjenica (slutio sam) ne može ostati

bez posljedica u cjelokupnom poretku svijeta. Velečasni je bio tankočutan znalac drevne povijesti naše pokrajine. Rodio se u gradu koji je nekoć, pod slavnim imenom Sirmiuma, bio jednom od četiri prijestolnice Rimskoga Carstva. Već se tada u žilama ovog opojnog učenjaka nastanila šećerna bolest, ubojica koji će ga najprije oslijepiti, potom učiniti nepokretnim. Gubeći vid nepovratno i brzo, velečasni je sastavljao natuknice za epohalni *Leksikon ikonografije*. U svoje večernje molitve uključivao je i molitvu za vid. U bilješci o svetima Cyru i Ivanu, mučenicima iz vremena cara Dioklecijana, napisao je ovu značajnu rečenicu: »Na njihovu je grobu izliječio svoje oči i Sofronije Jeruzalemski, koji je nakon toga širio njihovo štovanje«.

Već pri prvim posjetima, velečasni je zapazio moju spremnost da se izgubim u labirintu mnogih knjiga. Posuđivao mi je knjige po svome izboru; ja sam ih nosio u torbi preko ramena, hodeći za kravama; nepregledni pastirski dani gutali su njihove stranice kao suha ravnica kišu. Prve knjige koje mi je velečasni dao na čitanje bile su: »Bez obitelji« Hectora Malota, u dva sveska; »Pod slobodnim suncem« slovenskog svećenika Franca Finžgara; »Čudnovato putovanje Nielsa Holgersona« Selme Lagerlöf. Pročitao sam ih nadušak, od prve do posljednje riječi. Potom su slijedili: »Islandski bregovi«, »Nürnberške lutke«, »Junaci Alcazara«, »Arnaluk«, »I vječno pjevaju šume«...

Jedne nedjelje, poslije popodnevnog blagoslova, velečasni je pozvao mene i moja dva brata u župni dvor. Sjeo je za harmonij i sviranjem zaokupio njihovu pažnju. Ja sam razgledavao knjige. Netko je pozvonio pred vratima. Nekoliko svećenika iz okolnih župa došlo je u goste, nekoliko zaređenih veseljaka, društvanice mirisave urotničke gospode. Krajičkom uha naslutio sam njihove tajnovite razgovore.

U to sam vrijeme počeo pomišljati da postanem svećenik. Biti svećenikom činilo mi se nekom vrstom posvećenoga pijanstva, u kojemu dobrohotni čovjek luta Vremenom: izgubimo mu trag u vrtu župnoga dvora, među onim mirišljivim lijevama, a on iskrnsne usred Staroga Rima: za njega, sve je to jedan jedini svijet, svekolike su razlike samo izvanjske, ništavne.

Malo-pomalo postadoh fanatikom vjere i grizodušja. Nakanih umrtviti svoju prirodu, natjerati je na posvemašnji posluš. Uživao sam u samomučenju bezrazložnim lomljenjem volje. *Acte gratuit* postade mojom opsesijom. Idući kući iz škole, znao sam najednom zastati i vratiti se deset koraka; ili pak, zatvorivši zamršeni zasun na vratima stražnjeg dvorišta, navlaš sve razmrsiti i prisiliti se na strpljivi posao iznova. Kad bi me čemu povukla želja — bio je znak da si to uskratim; obrnuto, pohrlio bih ususret onome što me odbijalo. Suočio sam se s podmuklošću svoje prirode, koja je počela hiniti da želi ono što ustvari ne želi, kako bi me dovela u nedoumicu. Uživao sam u pobjedi kadgod bih

proniknuo u tog lažljivca u sebi. Bez prestanka smo se nadmudrivali. Iskušao sam obje vrste napasti: onu popuštanja i onu prekoračenja. Anahoretskim jezikom rečeno, ako je pustinjaku dopušteno pojesti sedam maslina dnevno, pojesti ih osam ili šest podjednak je grijeh. Osam maslina — grijeh je lakomosti; šest — grijeh oholosti.

Oprezno sam brodio između te Scile i Haribde, po okrutnom moru svetosti. Neki mrak mi se stao uvlačiti u srce.

U to doba, u školi se nije događalo bogzna što. S lakoćom sam održavao svoju nadmoć nad ostatkom razreda. Postojala je samo jedna osoba u kojoj sam vidio mogućeg takmaca svojoj spokojnoj vladavini. Bio je to Goran C., šutljiv i zamišljen pučkoškolac. Između nas ostalih, mahom seljačića, izdvajalo ga je već podrijetlo: roditelji mu bijahu nastavnici. Promatrao sam ga iz prikrajka. Činio mi se sav posvećen i predan nekim tajnovitim istraživanjima, koja su ga nagonila da se druži s gorima od sebe, s najvećim ološem i razglašenim probisvjetima. U razredu se držao uz nekog dječaka sklona tučnjavama i sličnim ispadima. Neprestano su izvodili lakrdije najčudnije vrste. Nema sumnje, scenariji tih nepodopština nastajali su u Goranovoj glavi; njegov ih je drug prihvaćao s bučnim veseljem.

Primjerice, jedno su vrijeme svaki odmor između satova koristili kako bi hinili strastven razgovor o jednoj te istoj temi nepojmljive gnusobe: o hrpi nosne sluzi koja leži u jarku. Potanko su opisivali zelenkastu boju tih ljudskih izlučina, tu hladetinastu hrpu sluzi koja podrhtava kao nešto živo, i koju su tobože vidjeli u jarku, na putu u školu. »Zamisli«, govorili su, »da uranjaš ruke u te sluzave bale, one ti se lijepe među prstima, skliske, meke, zamisli da ih zagrabiš šakom i gurneš u usta, okus im je slatkast, hladne su, bale ti cure niz bradu, ti ih gutaš, gutaš, te odurne bale... ljepljive hladne bale... bale...«

Ponetko bi im se priključio, zanimajući se o čemu tako poneseno razgovaraju, i nakon samo nekoliko trenutaka udaljio bi se s gađenjem. Ne treba napominjati da su upravo u tome najviše uživali. Doduše, Goran nije odavao znake onako neobuzdanog trijumfalnog veselja kakvim je praskao njegov drug... (Danas mi se, u mračnom obasjanju Goranove potonje sudbine, ta čudovišna slika ljudske sluzi u jarku čini kao da prikriva neko dublje, kobnije značenje...)

Goran je bio izvrstan, nenadmašiv učenik (sada to priznajem). Lijenost i urođenu nedisciplinu svoga karaktera nadoknađivao je genijalnom darovitošću koja je iz njega izbijala u trenucima nadahnuća. Onomu što ga nije zanimalo nije posvećivao ni trunka pažnje, ali u onome što je zadobilo njegovu naklonost — dopirao je do začudnih visina, do blistavih ostvarenja koja su nas sve bacala u zasjenak i koja su očevidno nadilazila čak i sposobnosti naših učitelja. Već tada, Goran je počeo pokazivati sklonost stanovitim

opsesijama. Primjerice, ako bi mu se tema zadana za sastavak iz hrvatskog jezika dopala, znao bi na čitavih deset stranica napisati neku čarobnu priču u kojoj se dugačke rečenice prepletahu jedna s drugom, a tanana se raščlamba odmataše neodoljivo iz sebe same, kao klupko vune, kao u majstorskim romanima koje ćemo upoznati tek godinama kasnije.

Ali istinska Goranova strast bila je crtanje. Neumorno je, najčešće za vrijeme nastave, običnom olovkom crtao životinje, posve određene životinje: ribe i jastrebove. Ribe mu bijahu šarani, somovi i štuke, slatkovodne ribe naših ravničarskih potoka i bara. Jastreb je, činilo se, bio uvijek isti, samo bi ponekad raširio krila kao da će poletjeti, ili bi nakrenuo glavu u stranu. Goran je, s neopisivom strpljivošću rođenog majstora, crtao pojedinosti: jastrebove čaporke, oči, kukasti kljun, perje, postižući pritom izvanredan sklad između pojedinosti i cjeline.

Kasnije je prestao crtati ribe i posvetio se isključivo jastrebovima. Vjerujem da neću pretjerati ako kažem da je nacrtao na stotine, možda i na tisuće jastrebova.

I ja sam, sa svoje strane, težio za apsolutnom dosljednošću. Povremeno sam se opredjeljivao za neki ideal, Svetost, ili Znanost, ili naprosto Mrgodnu šutljivost, i nastojao živjeti u skladu s njim iz trenutka u trenutak. Prije ili kasnije, skliznuo bih u niže sfere slabije kakvoće i popustljivosti. Moj izbor se razvodnjavao i gubio u sitnim nagodbama svakodnevice.

Roditelji su nam zabranjivali da čitamo takve bezvrijedne stvari kao što su stripovi. Ako bi se koji odnekuda pojavio, majka se okomljivala na nj kao na kukavičje jaje sotoanske opakosti i prvotni uzrok sveopće pokvarenosti. Netom bi bio otkriven, okružila bi ga strasna galama i sveščić bi bio predan plamenu i paklu, uz anateme i pogrde. Tražio sam prilike da se iskradem iz kuće i odem do trećih-četvrtih susjeda, gdje je jedan dječak, moj vršnjak, spokojno posjedovao golemo blago od stotinjak svezaka s najpoznatijim junacima stripa. Sjedio sam na niskom trijemu njihove oronule kućice, pored stupca zamašćenih i požutjelih stripova, i pohlepno prelazio očima uzbudljive male prizore. Kadšto bi na trijem izašla dječakova mati, niska, okruglasta Hercegovka, i hrabrila me neka samo čitam, bez straha da ikome smetam.

Naši prvi susjedi na zapadnoj strani bili su dvoje starih ljudi i njihova odrasla kći, duševna bolesnica. Bili su to naši daleki rođaci: naš pradjed i stari susjed međusobno su se još uvijek oslovljavali koljenovićima. Starac, Ivo Zrmić, odan rakiji, pokazao se u ono doba kada se zadruga osipala nesposoban da se osovi na vlastite noge. Osiromašise. Kći jedinicu poslaše u grad na škole, poslije nekoliko godina ona obolje. U naše doba, već su živjeli u nepomičnoj slasti poraza. Sobe su im imale zemljane podove pune brežuljaka i dolinica. Tijesni prozori sa šalufima propuštali su unutra golubinji polumrak, ljeti

prohladan, zimi topao poput božićne slame. Kad bismo ih posjetili, baba Ruža nam je u kuhinji pružala kriške kruha namazane pekmezom od šljiva. U predsoblju, pokrivenom crvenom šesterokutnom opekam, stajala je, pokrivena ponjavom, stelaža s nekoliko knjiga i mnoštvom starih ilustriranih časopisa i revija, ljubavnih i vestern-romana, sentimentalno blago nekadašnje gimnazijalke kojoj su roditelji mogli, iz posljednjih zaliha, priuštiti takvu razonodu. Teta Janja, vlasnica tog tužnog carstva, oboljelih živaca, nukala nas je da si *uzmemo* revija i romana na čitanje.

Čitao sam *svašta*, knjigu za knjigom. Sve je to prošlo kroz mene ne ostavljajući trajnijega traga, kao što kišnica protječe kroz oluk. Uskoro sam počeo osjećati prve znake zasićenosti. Otvorio bih knjigu, pročitao nekoliko prvih redaka — i misli bi mi odlutale. Ponestajalo mi je volje za iscrpno čitanje. Romansirani životopisi povijesnih velikana od Gerharda Ellerta, primjerice, značili su mi nesvladljivu prepreku. Oduševljavao sam se Attilom-osvajačem, ali sam malaksavao u jalovim bespućima knjige. Hvatala me vrtoglavica od veličine i drevnih imena svijeta, od ponora vremena; knjiga me gušila svojom sitničavošću. Dopale su mi se posljednje rečenice: »Na obalama Ister pjeva dvije stotine Huna posmrtno pjesme; hitri konjanici odnose posmrtnu tužaljku dalje, na sjever sve do Ledenog mora, na jug sve do Meotskih močvara i daleko, daleko na istok...«

ŠOKAČKA KRV

GRANIČARSKA LJUBAV

Pučka gluma u 5 činova

Prvi čin

LICA:

Ilija Knežević, seljak - graničar
Ivka, njegova kći, djevojka
Stana, njegova kći, udovica
Ivo Jurković, graničarski kapetan /husarski/
Mato Vragolović, husar, kapetanov služak
Pišta Szabo, husarski poručnik
Martin Vuković, seljak - graničar, zvan ćoravi Martin, lupež
Begovica Ajša
Omer-beg, njezin muž
Major Jurković, otac kapetana Jurkovića
Luča, Ivkina prijateljica
Fabo
Mija / seoski momci
Strina Marta
Strina Aga /
Strina Đurđa / seoske "olajkuše"
Mujo, eunuh u begovu haremu
Seoski momci i djevojke, tamburaši, begovi, kmetovi, bule, Haso i Ahmed, Omer-begove sluge, kuvačice, svatovi, husari

300

MJESTO I VRIJEME RADNJE:

Radnja ove romantično pučke glume odigrava se prije stotinu godina, za vrijeme Vojne granice, dijelom u Babinoj Gredi, a dijelom u jednom mjestu u bosanskoj Posavini.

I. čin: u kući seljaka graničara Ilije Kneževića, gdje je prikazan šokački djevojački divan;
II. čin: pred crkvom u Babinoj Gredi, na crkvenom godu na Lovrinčevo, g. 1842.
III. čin: na istom mjestu i istog dana, samo navečer,
IV. čin: u kući Omer-bega, u jednom mjestu bosanske Posavine
V. čin: pozornica kao u prvom činu, prikaz šokačke svadbe s glavnim običajima

Prvi čin

U kući imućnog seljaka - graničara skupila se navečer mladež na divan. Velika seljačka soba, jednostavno namještena. Na lijevoj strani nalazi se u uglu peć s kalićima, a zdesne je strane ulaz. Na zidovima dvije tri vašarske svete slike. Pokušstvo sačinjavaju dugački stol s nekoliko stolica i jednom klupom. Na stolu su boce i čaše.

1. prizor

Domaćin Ilija Knežević, njegove kćeri Ivka i udovica Stana, Ivkina prijateljica Luča, seoski momci Fabo i Mijo, desetak drugih momaka i djevojaka. Tamburaši sviraju kolo, mladež igra i pjeva.

IVKA: /kao počimalja pjeva u kolu/
*U mog dike, u mog đavolana/
Crne oči kao u gavrana!*

Ostali je prate, momci potcikuju i udaraju nogama o pod, da se sve tresu daske na pozornici. Fabo se "keri", "fične" kroz zube i povuče za sobom cio niz plesača.

IVKA: /pjeva dalje/
*Dika zumbul, a ja b'jela lala,
Ej pa se lala zumbuđu dopala!*

Za vrijeme kola čiča Ilija, kao ostariji čovjek i domaćin stoji na sredini pozornice, drži u ruci lulu s dugim kamišem i veselo poigrava na mjestu,

301

MIJA: /usklikne/: Obori!

FABO: /čiča Iliji/: Ajde, čiča Ilija, ded se i ti uhvati u kolo!

ILIJA: E, moj sinko, srce bi čelo, al' noge neće! Samo se vi veselite. Moje je igranje već prošlo.

Tamburaši su uto već i prestali svirati.

SVI: /viču/: Još!... Još!... Još!

IVKA: /u šali/: Nema ništa! Dostaje bilo!

Kad kolo prestane, tamburaši uzimaju čaše, da se napiju vina. Neki momci i djevojke također prilaze stolu, da utaže žeđ.

FABO: /briše znoj s čela/: E, skoro se nisam naigro u kolu 'vako ko večeras.

Moramo se mrva odmoriti, a i svirači nek popiju koju čašicu!

SVI: Živjela Ivka!... Primase!

FABO: Pa i meni se već grlo osušilo! Treba ga pokvasiti!

ILIJA: /Ivki/: Ivka, 'de donesi 'nu oku rakije iz trima!

IVKA: 'Oću, dado! /Odlazi/

ILIJA: /više za njom/: A divama mošta od jabuka!

Djevojke /veselo/:

Toga, toga!... Mošta, mošta!

LUCA: Zna čiča Ilija što mi volimo!

ILIJA: Ja sam reko Ivki, da večeras spremi dosta i jela i pila. To je njen prvi divojački divan, pa 'ocu da vas dobro počastim.

SVI: Živio čiča Ilija!... Živioooo!

ILIJA: U mojoj kuci nije već deset godina bilo tako veselo. Upravo od onog dana, kad se udala moja starija kći /pokazuje na Stanu/. Onda smo tračili svadbu čili tjedan.

FABO: E, pa ope' ćemo, ako Bog da!... Sad je Ivka na redu!

LUCA: /Iliji/: Neka samo škrtarit!

ILIJA: Ne bojte se! Spremio sam ja već za tu zgodu četjeri akova najfinije šlji'ovice, koja se do svadbe ne smije ni darnit!

STANA: Ali, dado, Ivka je još mlada. Bog zna kad će se udati!

ILIJA: Ništa to ne smeta!... Rakija može čekati. Štogod je starija, to je bolja! Kod cure je obratno. Što je starija, tim se lakše... pokvari! /Svi se smiju/.

JEDAN GLAS: Zna stari rit!

FABO: E onda i mene zovi u svatove!

LUCA: I mene, čiča Ilija!

Nekoliko djevojaka i momaka: I mene, i mene!

ILIJA: Dobro, dico, dobro! Vi ste Ivkine druge pa vas ne smijemo zaboraviti. Sve ćete biti pozvane!

LUCA: Ja ću biti diveruša!

JEDNA DJEVOJKA: A ja kuvačica!

DRUGA DJEVOJKA: A ja ću lipo sjesti za siniju pa udarat po kolačima!

/Svi se smiju./

ILIJA: /uzdahnuvši, kao da se nešto sjetio/: Da. Tko zna, kako će to biti! Čovjek snuje, a Bog određuje!

STANA: /Iliji/: A rasta, dado, ne bi bilo dobro? Ivka je lipa i zdrava, momci se za nju već sada otimaju...

FABO: Evo, ja ću ti odmah biti zet, ako hoćeš?

LUCA: Baš te treba! /Djevojke se smiju./

FABO: Pa šta mi fali?... Ja sam barem lip i zgodan dečko...

LUCA: Samo ti fale... rogovi!

/Mladež se opet smije./

FABO: A tebi?... Dobra batina!

LUCA: Ali batina ima dva kraja!

FABO: Eto, što ti je žensko! Ne možeš je nikad nadlajat!

ILIJA: /prekida prepirku/: Ajde, dico, lipo posjedajte i mrva zapjevajte bećarac, dok se Ivka ne vrne s moštom i rakijom. /Viču prema vratima/: Ivka, oj Ivka!...G'e si tako dugo?

IVKA: /izvana/: Evo, odma', odma'!

/Tamburaši zasviraju bećarac, a momci i djevojke zapjevaju tri četiri pjesme:

Oko moje pogledalo priko,

Tamo 'vamo pa u tebe diko!

Gori lampa nasrid Retkovaca,

Dodi, diko, bit će poljubaca!

Mladež okruži Fabu i pjeva mu:

Svi su, svi su, al' ko Faba nisu,

Svi na stranu - Faba na megdanu!

Aoj, Faba, deder se pokaži

Pa ti nama Utrku potrazi!

FABO: /sve uživa, "keri" se, nakrivi šešir na glavu i usklikne/: Obori!

ILIJA: /veselo/: Tako dico, tako!... To ja voljim! /i sam zapjeva hrapavim, pomalo komičnim glasom/:

Ženo moja, tri forinta daj mi,

Ako nemaš - idi pa uzajmi!

2. prizor

Prijašniji i Ivka, koja se vraća s bocom i vrčem.
IVKA: Evo mošta! Sladak je kao med, a hladan kao led!
/Djevojke okruže Ivku i ona im toči mošt iz vrča u čaše./
LUCA: Daj ga ovamo!
FABO: A nama oku, da vidimo je li čemu ta vaša rakija!
MIJO: Čiča Ilija ju je previše nafaljio!
FABO: Znaš, kako se velji: "Svaki cigo svoga konja falji!"
ILLJA: Ja sam dico, govorio o 'noj rakije, koju sam spremio za Ivkinu svadbu, ali ni ova nije loša! Probajte samo!
FABA: /napije se/: Bome valja! Dobra kapljica! /Mljaska jezikom/. Miriši na...još!
MIJA: Pa ded da i ja probam!
FABA: /u šali, ne da bocu iz ruku/: Stani malo! Bog je najprije sebi stvorio bradu, a onda drugome! /pije opet, a Mija u šali otima mu bocu iz ruku./
ILLJA: Nekate se, dico, otimat! Ima rakije! Bit će za sve dosta!

3. prizor

Prijašniji i husar Mato Vragolović / u husarskoj uniformi, sa sabljom u ruci/.
VRAGOLOVIĆ: /veseo uđe u sobu i poviče/: Faljen Isus, graničari! /Svi se ugodno iznenade, čuju se radosni usklici: "O, o! Uvik faljen! Evo Mato!"
FABO: Zdravo, Vragoloviću!
VRAGOLOVIĆ: Serbus!
ILIJA: Dobro došo, sinovče!
VRAGOLOVIĆ: /rukuje se s domaćinom i još nekima, pri tome uštine koju djevojku za obraz, ili joj što god prišapne, a djevojke ga udaraju u šali po prstima./ Serbus!... Zdravo!
STANA: Gle ti njega!... Kako nas je samo iznenadio! Nismo se ni nadali da ćeš večeras doći!
VRAGOLOVIĆ: Ta ja bih došao makar... četveronoške!
ILIJA: Ima li što nova u općine, u kompanije ili na naš'pu?
VRAGOLOVIĆ: Ništa, čiča Ilija! Danas je, fala Bogu, bilo sve mirno!
ILIJA: A jučer umalo što ne zaglavi 'naj tvoj drug Janoš? A?
VRAGOLOVIĆ: Ko mu je kriv, kad se ne čuva!
MIJA: A što je to bilo?
FABA: /radoznalo/: 'De nam malo pripovijadaj!

LUCA: Je l' ranjen?
VRAGOLOVIĆ: Ništa osobito! Janoš je jučer prije podne bio na straži na Savi, u čardaku kod nas'pa, a kad se udaljio od zgrade, opazio gaje s bosanske strane neki Turčin, naperio na njega pušku i... opalio.
LUCA: Bože sveti!
IVKA: /brzo/: Je li ga pogodio?
VRAGOLOVIĆ: Ta kaki!
ILIJA: E, svitu, baš nas izazivaju!
FABO: Bit će rata!
VRAGOLOVIĆ: /ironično/: Da, radi Janoša! /Odmahne rukom/. Pa to se na granici često događa. Ne bi nitko ni zno, daje otegnuo papke! /Otpaše sablju/. Ali sad mi je već dosta toga razgovora! Došao sam ovamo da se malo provedem, a ne da divanimo samo o Janošu. /Iliji/: Ovdje je večeras tako lijepo! Svirate, pjevate, igrate!
ILIJA: Kao na divojačkom divanu!
IVKA: Još smo samo na tebe čekali! /Vragolović je na to bečarski pogleda/.
LUCA: Pričaj nam što god, da se nasmejemo!
FABO: Ajde, Vragoloviću!
VRAGOLOVIĆ: /metne prst u usta/: Pst! Vi valjda mislite, da su meni zato, što se zovem Vragolović, samo vragolije na pameti? Ej, onda se varate!... Večeras imam za vas jedno veliko iznenađenje!
GLASOVI: Oho!...Iznenađenje?... Da čujemo!
IVKA: Kakvo iznenađenje?
VRAGOLOVIĆ: Vi znate da sam ja purš našega kompani - komandanta gospodina kapetana iliti ritmajstera Ive Jurkovića.
GLASOVI: Da, pa onda? ... To znamo!
VRAGOLOVIĆ: Češće sam tražio od njega navečer odobrenje za izlaz u selo, jer sam se, eto, prijateljio s vama graničarima, pa dolazim k vama na divane i ovdje se lipo zabavljam.
ILIJA: Zar gospodin kompani-komandant ima što god protiv toga?
VRAGOLOVIĆ: Nema! Naprotiv! On mi uvik kaže: "Vragoloviću, kad svršiš svoj posao, idi k vragu, ako hoćeš, samo me ujutro probudi točno u šest sati i donesi mi Čiste čizme!" /Smijeh/.
IVKA: A ti?
VRAGOLOVIĆ: Pa ja se držim toga! Vratim se uvik točno u... sedam. /Svi se smiju/.
LUCA: Ih, nevoljo!
FABO: Bečarina si, da ti para nema!
IVKA: Ali stoje s tim iznenađenjem?
ILIJA: Pa pustite čojka neka govori! Rasta ga neprestano prekidate?

VRAGOLOVIĆ: /tobože ljutito/: Da, što me prekidate? Ne mogu ja svima najedamput odgovarati. Dakle, i večeras me je pitao naš kapetan kuda idem!

IVKA: /Uhvativši se rukom za prsa/: A ti?

LUCA: /radoznalo/: Što si mu rekao?

VRAGOLOVIĆ: /pogleda lijevo i desno, polako, naglašujući svaku riječ/: Rekao sam mu, da idem na divan, u kuću graničara Ilije Kneževića!

ILIJA: Ali, za ime Boga...?

VRAGOLOVIĆ: /Iliji/: Ne boj se, stari! Nije naš kapetan loš čojk!

ILIJA: /poplašeno/: Onaj prijašnji kompani - komandant bio je veliki protivnik divana. Svakog je domaćina graničara kaštigovao s deset batina, ako bi u svojoj kuci priredio divan!

VRAGOLOVIĆ: Ali, ono je bio neki Madžar, a ovo je sada naš čojk, rodom od Gradiške. On je jedini Hrvat od naših husarskih časnika. Svi su drugi Madžari.

FABO: E, onda živio!

SVI: Živio kapetan!... Živio!

STANA: Čula sam, da je jako zgodan i lip?

VRAGOLOVIĆ: Zar moj kapetan?... Da ga samo vidite! Ko namolovan!

USKLICI: O, o!... Ko namolovan!

IVKA: A kakvo je to iznenađenje o kojem si nam govorio?

VRAGOLOVIĆ: Večeras, kad sam kao obično tražio dozvolu za izlaz u selo, počeo me gospodin kapetan zapitkivati, kako je to na šokačkom divanu, što se tu sve radi i tako dalje.

/Svi s interesom slušaju što Vragolović govori/.

FABO: Vidi, vidi!

LUCA: A ti?

VRAGOLOVIĆ: Rekao sam mu, da se tu igra i pjeva, pa mi je kazao, da bi i on htio jedamput viditi takav divan.

ILIJA: Pa neće valjda...?

IVKA: /brzo izreče ono, što joj je otac mislio/:... doći ovamo?

GLASOVI IZNENAĐENJA: O, o!... Gospodin kapetan!

VRAGOLOVIĆ: Zašto ne? On je naš čojk!

ILIJA: E onda brzo spremite siniju, da sve bude u najvećem redu.

IVKA /Luci/: Ajde da prostremo drugi stolnjak!... Sklonite te čaše i flaše!

/Momci i djevojke pomažu Ivki/.

VRAGOLOVIĆ: Imate još cajta! Gospodin će kapetan sigurno doći mrvu kasnije. Čeka na gospodina lajtnanta Pištu Szaboa, jer bi htio, da i toga Madžara povede sa sobom.

ILIJA: I gospodin lajčman će doći?

FABO: A zna li on hrvatski?

VRAGOLOVIĆ: Pa nješta malo štrmbeca. On je doduše prijatelj moga gospod'na kapetana, ali ja ga ne trpim!

FABO: Rašta?

VRAGOLOVIĆ: Kicoš je, da mu para nema! Mundur mu mora uvijek biti čist ko sunce. Ako nade jedno perce na bluzi, teško puršu! Rikta se ko daje u Beču, a ne u Babinoj Gredi!

/Smijeh/

LUCA: /vragoljasto/: A je li... lip?

VRAGOLOVIĆ: Ko, zar purš?

LUCA: Ma ne, nego lajčman!

VRAGOLOVIĆ: Vidit češ. Samo pazi što činiš, jer to je veliki ženskaroš! Uvijek se vrcka oko sukanja, /pokazuje, kako se lajčman "vrcka"./

IVKA: A gospodin kapetan?

VRAGOLOVIĆ: E, on je ozbiljan čojk. U službi strog i pravedan, a izvan službe dobar i plemenit. Kod njega ti ja živim bog bogova! Noću se skitam po selu, a danju... crkavam!

ILIJA: Ma i mi smo čuli, daje dobar čojk. Vod je mjesec dana, a još nitko nije dobio batina, osim jednookoga Martina.

VRAGOLOVIĆ: E, njemu smo prošle nedilje odrapili dvadeset i pet daje sve praštalo!

IVKA: On je to i zaslužio!

GLASOVI: Tako je!... Zaslužio je!... Naravski!

LUCA: Ljetos je pokro slaninu i suvo meso jednom čojku iz Šamca!

VRAGOLOVIĆ: Moj će ga kapetan već naučiti pameti! Dok on zapovida vod u selu, mora biti reda. Ako Martin još jedamput počini krađu, bit će kaštigovan s pedeset batina!

GLASOVI: /zaprepašteno/: Pedeset batina!... Iiii... ju!

ILIJA: No, taj će se češati mjesec dana!

FABA: Pedeset je batina dobio i Vargić koji je njakom Vinkovčaninu ukro na vašaru šajtofle s novcima. Potlje primljeni udaraca ni' se mogo dić s klupe pa su ga morali poljevat' ladnom vodom samo da dođe k sebi.

VRAGOLOVIĆ: /odmahne rukom/: A, Martin je jak ko bik! Njemu ne bi naškodilo ni 75 batina.

IVKA: /koja je za to vrijeme već namjestila stol/: Tako, sad je valjda sve u redu.

VRAGOLOVIĆ: Glavno je daje čisto. Gospoda mlogo paze na čistoću. Moj kapetan svaki dan uzima čistu košulju.

ILIJA: Jel' moguće?

LUCA: Svaki dan?

VRAGOLOVIĆ: /pravi se važan/: Da, da!

FABO: Pa koliko taj ima rubina?

VRAGOLOVIĆ: Pun orman... Gajde mu ljubim, menije upravo ž'o, što se čista čistacka košulja daje u pranje. Zato često uzmem takvu njegovu košulju i nosim je barem još tri dana, a tek onda ide u lužnicu.

FABO: A on za to zna?

VRAGOLOVIĆ: /odmahne rukom/: Id' zbogom! /Svi se smiju/. Kako možeš samo tako glupo pitati! Otkud bi znao? Ne gleda on, kakve ja nosim košulje!

IVKA: /pogleda kroz prozor uzbuđeno/: Činji mi se da idu! Čujem, kako zveckaju sablje kraj kuca.

GLASOVI: /svi uzbuđeno, neki se dotjeruju, drugi nešto govore onima koji su kraj njih/: Idu, idu!... Dakle će zaista doći!... I kapetan i lajćman!... Samo da se ne ljute što smo se tu skupili!

VRAGOLOVIĆ: /opase sablju, namješta na sebi bluzu, a stari Ilija se uzvrpoljio i ne zna, kuda bi s lulom. Vragolović namješta momke i djevojke u polukrug na lijevu stranu pozornice/: Ajte, momci i cure, da vas lipo namjestim! Svi stanite tu na livu stranu, jedno do drugog, pa kad gospodin kapetan uđe u sobu, ja ću mu salutirati /pokazuje to rukom/ i povikati: "Živio gospodin kapetan Jurković!", a vi svi uskliknite: "Živio!"... Jeste li me razumjeli?

MOMCI I DJEVOJKE: Jesmo!

LUCA: A hoćemo li vikati "živio gospodin lajćman!?"

VRAGOLOVIĆ: /zavrta glavom i prijeteći je pogleda/: Probaj samo, ti blebetušo! To nek mu viču njegovi Madžari, a ne mi! Ja bi ga najradije strpo u top pa bacio priko Save u Bosnu Turcima!

IVKA: /na prozoru/: Eno ih! Sad već dobro raspoznajem dva husara! /okrene se k ostalima/: Budite mirni i lipo ih dočekajte!

VRAGOLOVIĆ: /Iliji, koji se vrti u neprilici i ne zna gdje bi stao/: A ti čiča Ilija, stani kao domaćin lipo vod sredinu.

ILIJA: Aha!

VRAGOLOVIĆ: Gospodin će kapetan sigurno s tobom progovoriti nekoliko riči, pa nemoj strepiti!

ILIJA: Makar što! Nisam strepio ni kad sam prije trideset i tri godine govorio, s gospodinom obrštarom!... Bilo je to, dico, u Županje. Mi, graničari, šeste kumpanije iz Babine Grede.../

VRAGOLOVIĆ: /prekine ga/: To si nam čiča Ilija, pripovidio već dvajst puta!

ILIJA: E onda dobro! Kad ste čuli, neću više ponavljat!

IVKA: /dotrči Vragoloviću, namještajući na sebi oplećak i pregaču/: A gdje ću ja stati?

VRAGOLOVIĆ: Ti stani kod oca, jer ti si večeras domaćica.

IVKA: Aha. Dobro je.

4. prizor

/Prijašnji, kapetan Jurković i lajtnant Szabo/.

KAPETAN: /mlad, lijep, elegantan, ulazi i pozdravlja vojnički/: Dobar večer, graničari!

ILIJA: /prilazi mu/: Bog dao, gospodine kapetane!

SVI: /gromko, na Vragolovicev znak/: Živio gospodin kapetan Jurković! Živioooo!

KAPETAN: /otpozdravlja im rukom, a zatim se rukuje s Ilijom/: Ti si, stari graničar Ilija Knežević "Franjin"?

ILIJA: /klanjaše/: Da, gospodine kapetane!

KAPETAN: Vragolović mi je rekao da si vrlo čestit i vrijedan čovjek.

ILIJA: Dobar se glas daleko čuje, a zao još dalje.

KAPETAN: /pokazuje na lajtnanta/: Došao sam sa svojim prijateljem, gospodinom lajtnantom Szabom, da vidim taj vaš divan. Nas to veoma zanima.

LAJTNANT: Igen, igen! Mi mnogo čula o tome, ali još nigdje ne vidjela... /Pogledava iza kapetana na djevojke i rukom im dobacuje poljupce, a one se tome smiju/.

ILIJA: /u neprilici/: Drago mi je, gospodo, vrlo drago. Izvolite sjesti. Ded, Ivka, /kapetanu/... to je moja kći/kapetan joj salutira/... donesi gospodi stolice.

IVKA: /zburnjeno, gužvujući svoju pregaču/: Odma', dado!

LAJTNANT: /ugleda Ivku/: O, Ištenem, kako ti, stari, imaš lijepa kćerka!

KAPETAN: Koliko joj je godina?

ILIJA: Nedavno je navršila osamnajst.

KAPETAN: Oho!... Ona je za svoje godine divno razvijena!

IVKA: /donosi stolce/: Izvolite gospodo!

LAJTNANT: /pokuša daje uhvati za ruku, ali ona se istrgne/: Nagy szep!... Nagy szep!

VRAGOLOVIĆ: /dođe pred kapetana i oštro salutira: Gospodine kapetane!

KAPETAN: Što je, Mato?

VRAGOLOVIĆ: Dopuštate li da nastavimo svoju zabavu?

KAPETAN: Pa, naravno! /Momcima i djevojkama/: Ja vas molim, da se ne date ništa smetati! Igrajte i pjevajte kao i prije. U mojem rodnom kraju, u okolici Gradiške, vladaju sigurno drukčiji običaji.

VRAGOLOVIĆ: /mladariji/: E, sad pokažite, što znate!

IVKA: Ajde da se još jedamput u'vatimo u kolo!

DJEVOJKE: Kolo!.. Kolo! /svirači zasviraju, a mladež poigra/.

IVKA: /pjeva u kolu/:

Nema sela nad Babine Grede,

Kolo igra, a gospoda glede!

LAJTNANT: /ustane, pocupkuje nogama, oduševljeno/: Az jo! Sehr schon! To volim gledati!

/Momci ijujuču i podcikuju/,

IVKA: /gleda u kapetana i pjeva/:

Kapetane, medena ti usta,

Ostala ti kumpanija pusta!

Gospodine, i ako sam mala,

Ja bi' s tobom divaniti znala!

/Ivkinu pjesmu prihvate i ostali, nasmijani i veselo raspoloženi/.

KAPETAN: /tapše rukama/.

LAJTNANT: /burno aplaudira/: Bravo, bravo!

/Kolo prestane/.

KAPETAN: Vidim da znate lijepo i poigrati i zapjevati.

LAJTNANT: /brzo, s jakim mađžarskim naglaskom/: Ovaj vaš kolo nije doduše tako živ i brz kao naš mađžarski čardaš, ali je ipak jako lijep! Sehr schon!... /kapetanu/: Nicht wahr? /Djevojke i momci razgovaraju tiho i smiju se. Neke su zasopljene i hlade si rukama lice/.

VRAGOLOVIĆ: Sad ćete viditi još nešto!

IVKA: Hoćemo li se igrati "slipe babe"?

MOMCI I DJEVOJKE: Ne, ne!... Mani se "slipe babe"!... Drugo, drugo!

FABA: Ajdmo onda "pljeskavca"!

KAPETAN: A što vam je to?

VRAGOLOVIĆ: Jedna vrlo lijepa igra u dvoje!

KAPETAN: Da vidimo!

/Djevojke se nešto šapćući dogovaraju, a lajtnant se vrpolti od nestrpljenja/.

LAJTNANT: /kapetanu/: Joj, Ištenem, što tu ima zgodni' cura! Čovjek upravo dobije volja, daše i sam uhvati u kolo... Idem k njima!

KAPETAN: /prijekorno/: Pišta!

LAJTNANT: Hat, kerem szepen, ako nemam prilike da se zabavljam s damama ili da šampanjiziram s kakvom balerinom iz opere, moram se zadovoljiti i s običnim šokicama!... Meni se doduše naše Mađžarice bolje sviđaju, jer imaju sasvim kratke suknje, tako do koljena, ali što ćemo kad su daleko!

KAPETAN: Molim te da prestaneš!

LAJTNANT: Hat, kerem szepen, valjda smijem reći svoje mišljenje?

KAPETAN: Ali, zato ne moraš govoriti gluposti!

LAJTNANT: Ti postupaš sa mnom, kao da sam jučer došao iz kadetnšula!

KAPETAN: Ja sam tvoj pretpostavljeni!

LAJTNANT: /nakon kraće pauze/: Hat, vidiš, treba nam doista zabave i razonode. Čovjek bi inače u toj selendri mogao pobonaviti od dosade. Usto je u cijeloj Vojnoj granici uvedena užasna disciplina...

KAPETAN: /metne prst na usta, da ga ušutka/: Pst! /Ogleda se, da nije tko čuo/.

/Djevojke su se za to vrijeme spremile za pljeskavac. Svaka ima pred sobom jednog plesača. Ona uhvati njega oko pasa, a on nju. Glazba zaszvira, a mladež zapleše i zapjeva, te gdje je potrebno zaplješe rukama, po čemu se igra i zove pljeskavac. Vidi note!/
IVKA: /pjeva/:

Sitno cura ukitila skute,

A kad ide - broji na minute!

LAJTNANT: /oduševljeno/: Herlich!...Wunderschön! /I on tapše rukama u ritmu pljeskavca/ Das habe ich noch nie gesehen! /Iliji/: Halo, stari, kako se zove ovaj igra?

ILIJA: Pljeskavac, gospodine!

LAJTNANT: Ble... blezgavac? /kapetanu/: Was bedeutet das?

KAPETAN: Pljeskati znači /pokazuje rukom/ udarati dlanom o dlan, aplaudirati!

LAJTNANT: Ah, so! Sehr interessant! /Ponavlja pjesmu/: "A kat ide, a kat ide proji na minute!"

LUCA: Ajdete i vi s nama, gospodine lajčmane!

DJEVOJKE: Ajdete, ajdete! /Dođu k lajtnantu i vuku ga za ruke/

LAJTNANT: /kapetanu/: Ich möchte auch mitspielen.

KAPETAN: Aber du bist Offizier!

LAJTNANT: /odmahne rukom/: Ah!... Mir ist das alleseins!

KAPETAN: Geh' dann!

LAJTNANT: /veselo priđe mladariji/: Hat, kerem szepem, pustite i mene da igram s vama. Ja sam već naučila kako treba.

KAPETAN: /tapše rukama/: Bravo, Pišta! Du bist ein wahrer Csikos!

LAJTNANT: /pjeva i igra s ostalima/

FABA: Tako treba!

LUCA: Živio gospodin lajčman!

VRAGOLOVIĆ: /u šali prijete rukom/.

ILIJA: /prilazi kapetanu, šapće mu nešto i pokazuje na plesače, a kapetan se smješka i prijateljski ga tapše po ramenu/.

/Pljeskavac prestane/.

VRAGOLOVIĆ: E, djeco, ja mislim daje za večeras sasvim dosta toga drmanja. Već su mi se rasklimala noge od igranja!

LAJTNANT: Nem dosta!... Ja hoću igram cijelu noć!

VRAGOLOVIĆ: E, pa kad baš hoćete... možemo!

LUCA: Živio gospodin lajćman!

SVI: Živiooo!

LAJTNANT: /zahvaljuje se i salutira, sav sretan/: Keszenem szepen!... Keszenem!

LUCA: Ajdemo se igrati "fićkavca"!

SVI: Primase!... Fićkavca!... Fićkavca!

VRAGOLOVIĆ: /za sebe/: E, moj lajćmane!... Sad si nadrljo ko žuti! /Pljune u dlanove/.

KAPETAN: A kakva je to igra fićkavac?

IVKA: /Vragoloviću/: Ded, Mato, rastolmači gospodinu kapetanu, u čemu se sastoji fićkavac.

VRAGOLOVIĆ: O, to vam je gospodine kapetane, sasvim jednostavna stvar. /Uzme Luču za ruku i tumači kapetanu/: Evo, ovdje na stolicu nabacat ćemo nekoliko kaputa pa jedno od nas mora zabiti glavu u kapute i namjestiti se ovako. /Pokaže kako se igrač mora sagnuti i namjestiti/.

KAPETAN: Da, pa onda?

LAJTNANT: /ironično/: No, to je doista originalna igra!

VRAGOLOVIĆ: /kad je namjestio Luču kako treba/: Tako! Sad svi ostali stanu oko nje u polukrugu i njetko je mora udarati po... po... kako da kažem... /u neprilici češe se iza uha/ pa vi već znate! Ispod leđa. /Svi se smiju/.

LAJTNANT: /trese se od smijeha/: Zgodan igra, zgodan!

VRAGOLOVIĆ: Udarac mora pasti brzo i iznenada, a ona se poslije toga treba okrenuti i pogoditi tko ju je udario. Ako pogodi, mora se taj namjestiti ovako mjesto nje, a ako ona ne pogodi, prima i dalje udarce dok ne trefi koju je... ošvanjio!

LAJTNANT: Sehr interesant! /zagrijano/. Možemo odmah početi! /zgrabi Vragolovića/.

Ajde se namjesti!

VRAGOLOVIĆ: Ali, zašto baš ja?... Nek ona stane! /Pokazuje na Lucu/.

LUCA: /uspravi se/: Gle, molim te! Imaš li ti doma još koga pametnijega?

LAJTNANT: /okrene se i nešto govori kapetanu, a mladež nagovara Lucu/.

SVI: Ostani, ostani!

VRAGOLOVIĆ: Šuti, ženska glavo! Namjesti se samo! Sigurno će te lajćman klopiti pa ćeš odma' pogoditi koje!

LUCA: /zaljubljeno pogleda lajćmana/: E, ako će on...

IVKA: Nekate se pogađati!

USKLICI: Kakvu to ima formu!... Ajde, Lučo!

LAJTNANT: /vraća se/: Hat, netko mora biti prvi!

VRAGOLOVIĆ: Ja sam se već nagodio s Lucom. Ona će početi. Nju barem čovjek ima po čemu udariti..., s oproštenjem! U mene su samo kosti! /Luca se namjesti a Vragolović

pljune u dlanove/. Puj, možemo!

LAJTNANT: /gura se naprijed i pravi sebi mjesta, da može udariti Lucu i kad je sve gotovo udari je, ali dosta slabo. Svi se gromko nasmiju, neke ženske zaciče, a lajtnantu se na licu odmah može prepoznati daje on krivac/.

LUCA: /okrene se i preleti pogledom preko svih momaka i djevojaka te pokaže prstom na lajtnanta/: Vi ste me udarili, gospodine lajćmane! /Svi prasnu u smijeh/.

LAJTNANT: /u neprilici/: Hat dobro, dobro!... Vražji cura, kako je samo odmah pogodio, da sam to bio ja?

KAPETAN: No sad će tebi "isprašiti hlače"!

/Smijeh/.

LAJTNANT: Ali, ja...ja/Vidi se da mu je neugodno/.

VRAGOLOVIĆ: Ma ne bojte se, gospodine lajćmane! Samo se vi lipo namjestite. /Namješta ga u određeni položaj/. Nije to tako strašno. /Fabi/: Eh, ovo je prilika kakva mi se više nikada neće pružiti!

LAJTNANT: Reko sam... reko sam, da vas ne udare jako!

FABA: ta, ne bojte se, gospodine lajćmane!

VRAGOLOVIĆ: /podigne lajtnantu straga atilu i nategne mu crvene husarske hlače, kao što to čini s djecom učitelj u školi, zatim odskoči natrag i usklikne/: Možemo!

JEDAN GLAS: Pazite, gospodine lajćmane!

DRUGI GLAS: Morate pogoditi ko vas je udario!

FABA: Držite se junački!

VRAGOLOVIĆ: /pogleda kapetana, kao da traži od njega odobrenje, našto kapetan kimne glavom pa husar hitro i žestoko udari Pištu, a zatim brzo stane u stranu, kao nevježa, najnedužniji čovjek na svijetu/

/Mladež prasne u smijeh/. Ženske zaciče. Začuju se uskllici: "Ono!... Baš ga odvali!... Siroma lajćman! Ta je vridila!...

LAJTNANT: /zajauče, okrene se i pogleda Vragolovića te odmah potegne iz čizme "rajštok" i poleti nahusara/: Ti, prokleti husar! Samo ti si to mogao biti!

KAPETAN: /skoči pred Pistu i zadrži ga/: No, Pišta! Nem szabat!... Das ist ja nur ein Spiel!

LAJTNANT: Verfluchter Kerl!... Čekaj, platit ćeš ti to meni! /Veselje odmah prestane/.

VRAGOLOVIĆ: /lajtnantu, tobože zastrašeno/: Pa nemojte tako! Niste se trebali igrati, ako ste znali, daće vam biti krivo!

LAJTNANT: Kuš!... Halt 's Maul!... Što ćeš ti meni pričati!...Du... Niemand!

KAPETAN: Umiri se Pišta. Sve je to samo igra, šala.

VRAGOLOVIĆ: /polako ide prema vratima i šmugne napolje/.

5. prizor

SVI: /osim Vragolovića/:

/LUCA i još neke djevojke okruže lajtnanta, da ga udobrovolje/.

JEDNA DJEVOJKA: Nekate se ljutit, gospodine lajćmane!

DRUGA DJEVOJKA: To se nikom ne smije zamjeriti!

LUCA: /vragoljasto/: Idemo u bašču, gospodine lajćmane! Ondje se možemo ljepše zabavljati!

JEDAN GLAS: Noć je divna. Nek nam vani tamburaši sviraju, a mi ćemo pjevati.

GLASOVI: Prima se!... Živio govornik!

ILJA: Hajte, dico, hajte! Budite samo veseli. Gospoda nam neće valjda zamjerit? /Lajtnantu/: Oprostite, gospodine!

LAJTNANT: /već umiren/: Ništa, ništa stari!

KAPETAN: Sve je već u redu. Moj prijatelj se razljutio na Vragolovića.

GLASOVI: Hajdemo u avliju! U kolo, u kolo!

/Mladež izlazi s veselim žamorom, lajtnanta uhvate ženske ispod ruke i odvuku napolje/.

6. prizor

Kapetan i Ivka /sami/.

KAPETAN: /gleda za mlađarijom, kima glavom i smješka se/: Moj prijatelj je "stradao", ali tko mu je kriv, kad se sam umiješao u igru!

IVKA: /sprema na stolu boce i čaše/: Bojim se za Vragolovića, da mu se gospodin lajćman ne bi osvetio!...

KAPETAN: /odmahne rukom/: Neboj se, Ivka!... Vragolović je moj služak i ne smije mu nitko ništa.

IVKA: /zastane, pogleda kapetana/: Vi ste tako dobri, gospodine ka-pe-tane... Hvala vam lipo, što ćete Matu uzeti u zaštitu!

KAPETAN: /nekako u šali/: Gle, ti se nekako previše brineš za njega? Da se nisi možda zagledala u husara, a?

IVKA: /brzo, u neprilici/: Ne ne,... gospodine kapetane!... Ali on se voli s mojom prijateljicom... s Lucom.

KAPETAN: /zadovoljno/: A, tako!... /Sjedne na stolac/. Izvini, to nisam znao.

/Izvana se čuje tiha pjesma momaka i djevojaka. Ivka stoji kraj kapetana, pognute glave, sva zbunjena. U ruci vrti okrajak pregače.

KAPETAN: /osluškuje pjesmu tiho, sanjarski/: Kako je lijepa ta pjesma! Otkako sam došao u ovo selo, svake je večeri slušam... Podsjeća me na moj rodni kraj...

IVKA: /začučeno/: Zar ste i vi iz Slavonije?

KAPETAN: Da!... Moj je otac isto bio časnik, a djed je seljak-graničar iz okolice Gradiške.

IVKA: Je li Gradiška lipa varoš?... Ja još nikad nisam bila u varošu.

KAPETAN: /iznenađeno/: Doista?

IVKA: Dado mi je obećo da će me jedan doba povest u Vinkovce, kad pođe po sol.

KAPETAN: Ivka, ja sam bio u mnogim gradovima, boravio sam neko vrijeme i u carskom Beču, ali da sam na tvojem mjestu, ili da sam seljak, ne bi nikad čeznuo za gradom. Ostao bih u svojem selu, orao, kopao, žeo i kosio, te bio možda sretniji nego mnogi od onih ljudi iz varoša.

IVKA: Tko bi rekao, da tako misli ovako veliki gospodin, kao što ste vi... Valjda vam je služba opasna i naporna...?

KAPETAN: Ne, nije. Ovdje su svi naši seljaci Hrvati-graničari poštenjačine, da im para nema. Mirni i poslušni, a kao vojnici hrabri i sposobni. Samo mi malo brige zadaje jednooki Martin kojega sam prošle nedjelje dao izbatinati. Takve ljude ne trpim u svojoj kompaniji.

7. prizor

Prijašnji i jednooki Martin

MARTIN: /proviri iza vrata i prisluškuje razgovor te čuje one posljednje kapetanove riječi koje se odnose na njega. Martinu je lice obraslo bradom, preko jednog oka nosi crni

povez, odjeća mu je poderana, zapuštena/.

IVKA: /u strahu, ali ni ona ni kapetan ne znaju za Martina koji se češće sakrije malo za vrata da ga ne opaze/: Joj, Maj ko Sveta, čuvajte se ćoravog Martina!... To je opasan čovjek!

KAPETAN: /nasmiješi se/: Ne boj se, Ivka! ...Ja ću već s njim obračunati i brzo ću ga ukrotiti kad mu kod prvog idućeg prekršaja dadem odrapiti pedeset batina!

MARTIN: /koji je čuo ove riječi, pojavi se opet iza vrata, izvuče ispod kaputa kuburu, nategne kokot i uperi cijev prema kapetanu, gledajući ga pogledom punim mržnje/.

IVKA: Sad znam da i vama nije lasno u toj službe.

KAPETAN: /nasmije se/: Zašto? Ja volim svoje vojničko zvanje i ponosan sam što sam časnik, ali da sam seljak... ne bi se ni s kim mijenjao /nakon male stanke/. Oženio bih se s ovako lijepom djevojkom, kao što si ti, i bio bih sretan...

MARTIN: /kao da se predomislio, spusti kuburu i povuče se za vrata/.

SOKOL GA NIJE VOLIO

VII.

Natpis na prosceniju označava datum: 21. srpnja 1945. Ljetni dan.
Joca razmotava drveni nadgrobni križ koji je umotan u novinski papir.
Okolo njega stoje Moca i članovi porodice, osim Šime i maloga Joze.

JOCA: I točno j' tako bilo kako je ženska napisala: on je jašio do ćuprije i granata je sam' prasnila. Ja ga našo pod kruškom, zakopan normalno, je l', duboko, u deku vojničku. Iskopo ja to, ništ' ni' bilo - čovek brzo trune. Onda smo to skupili u plejenu škrinju, ko sanduk, pa onda opet u drvenu, to radi higijene, a šta higijena kad ništa nema, samo kosti, stale bi u kufer vojnički. Čiča Šima ga pozno po kajišu, piše na križu, kažem ja je l', ime, ne veruje čiča Šima, kad je kajiš vidijo, poverova odma', to mu on do svoj kajiš kad se ono vraćo u jedinicu. (*Predaje križ Staži. Na križu je urezano: »Beno Begović, poginuo 13. I 1945«.* Na vrhu križa urezan je njemački vojnički, malteški križ.)

To, eto, doneli, a i medalju za uspomenu. (*Izvadi iz džepa plehnatu pločicu na kojoj je urezano Benoševo ime. Predaje ju baki.*) A i po čizmama ga čiča Šima pozno, čizme isto nisu istrunile. Celo selo došlo kad sam ja to iskapo, duboko bilo, njega svi poznavali i voljili, zno se šalit i pevat... bećarina.

STAŽA (*S križem u rukama*): Srce moje jedino, mamino, teretu moj najteži, eto tebe doma. Eto ti imena, eto slova o tebi, eto tvojeg urlaba zadnjega bećarskoga. Cura te poslala, pozvat ćemo i Marenu, ne će se ona ljutit. Ovdj ćemo te metit dok celi ne stigneš, srce moje krvavo, ranjeno. (*Skida Raspelo sa zida i na njegovo mjesto vješa Benošev*

IVKA: /tiho/: A zar sada niste... sretni?

KAPETAN: Na to je pitanje teško odgovoriti... Mi smo vojnici danas ovdje, sutra ondje. Nikad nemamo mira i stalna boravišta. Zato sam češće požalio, što nisam ostao na svojem djedovskom ognjištu. Neka praiskonska snaga vuče me natrag zemlji. Možda je to i glas krvi bezbrojnih generacija mojih predaka, koji su se bili srasli s tom zemljom i duboko pustili u nju svoje korijenje. /Sve govori kao u nekom zanosu ali se odjednom trgne, uzdahne i odmahne rukom/: Ah, što ja to tebi govorim!... Ti me možda i ne razumiješ.

IVKA: Pomalo... Razabrala sam da i vi imate na srcu neki teret.

KAPETAN: /u šali/: Možda si i ti tome kriva,

IVKA: /zbunjeno/: Nekate tako govorit!

KAPETAN: /uhvati je za ruku i privuče k sebi/: Gledam te cijelu večer i ne mogu te se nagledati... Osjećam nešto, što još nikad nisam osjećao... Ivka! Ti si mi se svidjela, čim sam te opazio. Tvoja me je ljepota očarala.

IVKA: /stidljivo/: Vake riči još nikad nisam čula. Kako znate lipo divanit!... Samo, ja sam seljakinja, kćerka prostoga graničara, a vi ste gospodin...

KAPETAN: /malo prijekorno/: Ah, Ivka... ne govori tako!

IVKA: /izvlači se iz njegova zagrljaja/: Da, da, to nema smisla... Pustite me! Vi nadite sebi kakvu gospodičnu... ženu gospodskoga roda.

MARTIN: /pokaže se iza vrata i ironično naceri/.

KAPETAN: Nemoj tako!... Srce ne pita, kakvog je roda onaj, kojega voli! Ivka, zar seja tebi nesviđam...!

IVKA: /u neprilici/: Joj, vi me zbunjujete i smućujete... Nekate me to pitat!... I ja osjećam nešto, što još nisam osjećala.

316 KAPETAN: /sav sretan, strastveno/: Ivka!... Ljubavi moja! /zagrlji je i njihove se usne spoje u dug cjelov/.

MARTIN: /po drugi put zakorači u sobu, ispruži ruku s kuburom, uperivši je u kapetana, ali se uto izvana začuje žamor mnogih glasova, koji se približavaju, te se Martin prestraši, opet odustane od pucanja i brzo nestane/.

ZASTOR

nadgrobni križ.) Nek se mučenik Isus na drugom mestu odmara, sad ćemo našeg patnika tu metit.

(Uzimajući od bake Benoševu vojničku pločicu, stavlja je oko vrata.) A medalju ću ja od sad nosit. (Klekne) U ime oca i sina i duva svetoga, amen. Blažena Devica štiti njega nevinoga, sina mojega i Tvojega jedinoga.

ŠIMA (Koji je ušao): Ajde, babo, dosta je bilo toga. Sutra on stiže brzovozno, treba to organizirat, ajde ti tamo popa obavesti, neka dojde pa neka mu i on zadnje slovo kaže, šta će se sad protivit, ta moramo dalje živet. Ovi čekaju, je l' tako Rezačo? (Staža i Baka izlaze i preko dvorišta odlaze na sokak.) Ode sin, doći će unuk, je l' tako Moca?

MOCA: Bezobrazno je to sad tako divanit, nije lepo, al šta 'š kad je zapravo tako. I ja si to tako tumačim. Ja sam ih vidijo, bogamu, mrtvih koliko oćeš, pa ne će valjda i dalje. Mora se to prebolet rad' nas živih.

ŠIMA: Ded vi to onda da se mi sad dogovorimo i za otu drugu stvar. Ako je ovo sutra, prekosutra, vi bi tamo za nedelju mogli i ono drugo pripremit, pa nek se to završi, ne može ni to više čekat, vidu se i te »posledice«, je l' Reza? Nikakovi' kerefeka ne možemo sad pravit, to iz razloga što se prave karmine i svatovi takorekuć zajedno.

TONKA: A je l' se to onda i mene tiče?

ŠIMA: Nego šta, pa ne ćemo sad tri kirvaja pravit kad se sve u dva može obavit, je l' tako Joca? Ormari su gotovi, to je još stari čič Steva pripremio, da se i njeg' sad spomene, čeka to gotovo, on se ne će napit rakijičice u svatovima. A ni njegov sin. I taj je našo negdi mesto ispod kruške.

FILOŠ: E nije! Nije se taj dočepo kruške. Zajednička grobnica. Čuo ja za njeg' u koloni, a zaboravijo kazat. Bio je žestok, kazivali meni njegovi pajdaši, oni koji su ga poznavali, a ja s njima pešačio. Kazivali da je za pol deci čuda pravijo. Mene i skoro ubili treznog, što se kaže, a di ne će njega.

MOCA: Ti čuo, a ja vidio svojim očima. Tetak Toma pevo putem pijan ko ćuskija, pa naletio na našu novu patrolu. Još momci vikali: Stoj!, 'teli ga zarobit. Peva Toma i puca u zrak i glavom na nji'. Bi' će nije ih čuo.

FILOŠ: I niste ga zarobili?

MOCA: Ma kaki. Stigo ja prekasno.

FILOŠ: E jadni moj tetak!

(Na kuhinjskim vratima se iznenada, bez pozdrava, pojavi jak seljak srednjah godina s torbom i spisima u ruci.)

TUCIĆ: E, Šima, ovako da se razumijemo, je li? Budući, braco, nisi odvezo oni' dvanaest meteri, po drugi put dolazim, za sad još uvek sam, al ako to danas ne podmiriš, dojt ću

ja s ekipom i pomest ćemo do zrna. Ja se više neć' brukat pred šefovima. (Snishodljivo) Zdravo družo Moca!

ŠIMA: Šta se ti imaš brukat, bruko obrukana. Kud se ti imaš niže spuščat, bedo jedna bednička.

TUCIĆ: Nemoj ti mene vređat, imaš dvajstipet jutara, deset pod žitom, to ti je stožezdeset meteri. Stodvadeset nama, četrdeset tebi, šestoro vas ima, to je za pre'ranit i previše.

ŠIMA: Pa ko j' to izračuno šesnest meteri po jutru!?

TUCIĆ: Nisam ja, ne znam ja toliko računat, al to je prosek. Tako mi dali, tako uteravam.

ŠIMA: Pa šta s' pristo na uteravanje, bogati neračunljivog, nepismenog!?

TUCIĆ: Šta imaš ti pričat, brate, kukat, najbolju zemljicu imaš, pa to videm i ja koji nisam zemlju nikad radijo, i bez računavanja. Ne mo'š mene prevarit. Tu piše, a i vidlo se! I vršidba tu piše.

ŠIMA: Šta tu piše, sela ti tvoja ljubim seljačino neseljačka, koja vršidba, koji to poverenik zapiso? Koje je to jutro dalo šesnest meteri, šesnest vam bogova gramzivi? Ako ti dam sve što tu piše, ne će mi ostat pedeset kila za nas šestoro za celu godinu. Za kog sam ja radijo celu godinu ako moram kupovat osnovno? I di ću kupit!

TUCIĆ: Šta se to sve mene tiče? Imaš dat. Ti imaš zemlju prve klase.

ŠIMA: Ti 'š meni govorit o zemlji, o klasi, klaso jedna domobranjska ko što sam i sam bijo. Kad si samo pretumbo tako brzo, to ni za rata nije tako lako išlo. Ti 'š meni govorit o zemlji? Pa ti ni krave nis' zno čuvat. Tebe su krave lizale, kvasile ti mozak suvi, ti 'š mene učit agrarnoj reformi? Ti za sebe nisi zno zaradit, sad pljačkaš, ti 'š mene učit kako se iz rata izvlači petoro nejačadi, ti 'š meni bit' pop?

TUCIĆ: Nije petoro, već četvoro. Jednog smo ti mi likvidirali, bijo, brate, fašista. Evo nek drug Moca posvedoči. Eno, i vidi se. (Pokazujući križ na zidu) Nije ti ono zvezda nego križ, Šima.

ŠIMA: Ne diraj mi ime, ne diraj mi ga mrtvoga, mater ti usranu. To su drugi ubili, bolji od tebe. Jes' to ti likvidiro? Je l' ti znaš pucat? Kad si ti puco, kad si se borijo? Ti 'š meni propovedat, zastupat sistem za koji sam ja štaglje i sobičke otvaro. Ti s' komunista. Šta s' ti, moljstvu ti frišku domobranjsku, partizanjsku.

TUCIĆ: Mo'š ti mene vređat koliko oćeš, on je poginio kod Švaba i kvit.

ŠIMA: Ma šta ti znaš ko je ko i ko je kako surađivo?

TUCIĆ: Nije važno kako si ti nekad surađivo. Sada ti surađuj, brate moj, i daj ono što narod treba. A što se mene tiče ja sad radim.

ŠIMA: Šta radiš, boga ti od surutke. Šta radiš? Ti ni decu nisi mogo napravit jel ni piše

nemaš, prijatelju bez mozga donjega!

TUCIĆ: Otkud ti to znaš?

ŠIMA: Vidim, znam i ono što ne vidim. Di su te našli, odkud su te iskopali, lešino na sprovodu. Prdnem im u kriterije!

TUCIĆ: Sad je dosta. Nemoj ti mene privatno vređat. Za to ćeš odgovarat, da znaš. Ja sam u službi, a ti si kulak bio i osto.

ŠIMA: Nisam bio. Ja sam posto. Od pet jutara za deset godina brat i ja od rmbanja spolice doterali smo na dvajstipet. Ti si spavo za to vreme pijan u valovu i sad mi oćeš čistit po ambaru.

TUCIĆ: Reko sam ti da me se pripovetke od prije ne tiču. U zadrugu smo te zvali, nis 'teo, evo svedoka koji sad šute. Ti za državu imaš dat što je propisano, ako ne daš, znaš šta 'š fasovat.

ŠIMA: Beži mi s očiju dok nisam nešto napravijo za što ć' morat odgovarat.

TUCIĆ: Idem, samo ću se i vratit.

ŠIMA: Beži!

(Tucić se polako udalji i ode niz sokak.)

(Stanka.)

(Moci) A šta ti šutiš mladoženjo? Jes' za to bijo hitar pa za noć četrdeset kilometara bos prevaljivo? A ti Joca? Jes' za to oca poslo u Banjicu da ga Bane svojom kusturom dokusuri? Jeste l' za to kolajne na Papuku zaradili?

VIII.

Natpis na prosceniju označava datum: 29. srpnja 1945. Ljetno poslijepodne.

Baka je u kuhinji sama; radi oko štednjaka. Preko dvorišta dolazi Bono u novoj uniformi s ručnikom od čauša preko ramena, noseći svatovski barjak u ruci.

BONO *(Ušavši u kuhinju)*: Dobar dan, bako!

BAKA: Ko je za Boga miloga?

BONO: Ja sam, Bona, mivačar.

BAKA: Ta idi kako me preplaši.

BONO: Je l' me se još sećaš?

BAKA: Ta kako te se ne bi sećala Boneto. De sedi. A ti već i barjak uprtio.

BONO: Pa jesam li čauš il nisam?

BAKA: Jesi, fala Bogu, i neka si!

BONO: Pa di su drugi?

BAKA: Joj, sinko moj, je l' ti ne znaš?

BONO: Ne znam.

BAKA: Na groblju! Sinka svojega Benoša saranjuju. Eto, po drugi put. Dovezli mu kosti tamo iz daleka pa eto, kasnila škrinja, bilo strke nedelj dana, larme i plakanja, a eto, fala Bogu, i to se sretno svršilo. Saranili su ga valjda, sam' što se nisu vratili.

BONO: A tako je to znači?

BAKA: Ja nikud od te šamlice. Bolje da su mene tamo odneli na Benoševo mesto, da se ne patim više, ne će mene Bog, mlade oće, šta ćeš.

BONO: Čuo sam ja da je nešto poduzimano da ga se prebaci, al nisam znao kad je to. Ništa me o tom nisu obavještavali. I Joca mi piso iz Armije da se i njemu spremim za kuma, al da ne zna kad će to bit, al da će bit, to je sigurno. Sad Moca poručio da dođem ako mogu danas. I eto, jes' vidla ja uprtio barjak u svatove, a stigo na karmine.

BAKA: Ama stigo si ti dobro. I na jedno i na drugo. Nije on tebi ništa lago, eto došla vremena neka, pa se sve izmešalo. Do ničeg ta deca više ne drže, ginu, žene se, umiru, prave decu preko vremena, pa sad moraju žurit. Ne može se Rezača onako pokazivat.

BONO: A to se Moca požurio?

BAKA: A šta se ti čudiš. Kokad ne znaš šta s' radili u kijeru kad ste vi prodekovali po vinogradima. Nabubrilo grožđe, fala Bogu, pa se sad treba vino krstit da se ne rodi brez Boga. Pokvarijo rat i žene! Di bi mi to ranije! Nevenčana pa u kijer! A sad je svejedno. Bog će ih, znaš ti to. Vi't ćeš.

BONO: S Bogom ili bez njega, jedan o'šo, drugi došo. Bar ćeš imat šta nunat.

BAKA: A to da. A znaš da se veseljim. Ovi odrasli, to su sad već ljudi. Brez dece nema ti kuće, nema života.

BONO: Eto i nji'!

BAKA: Sad će se tebi sve kazat.

(Bono izlazi na dvorište u susret članovima Šimine porodice koji se sokakom vraćaju s groblja. Baka iznosi mivaču s vodom na dvorište i s ručnikom u ruci dočekuje ukućane.)

JOZA: Dobar dan, drug Bona. Evo ja prvi stigo. Žurim u svatove.

BONO: Ima vremena Joza! Svatovi ne mogu zakasnit!

TONKA: Dobar dan, kume, dobro došli!

BONO: Živele cure! Di su drugi!

REZA: Dobar dan.

TONKA: Sad će oni, sad. *(Tonka i Reza peru ruke u mivači.)*

BONO: A di su vam deveruše?

TONKA: To s' još uvek ratni svatovi. Neće bit deveruša. *(Tonka i Reza ulaze u kuću.)*

ŠIMA *(Stiže sa Stažom)*: Živio Bona i dobro nam došo.

BONO: Ja odma o svatovima mesto da karmine spomenem. Da saučešće izrazim.

STAŽA: E moj kume Bona, jes' vidijo kako j' to ispalo, jes' vidijo?

ŠIMA: Dosta saučešća, brate, dosta karmina, mora se nastaviti. I lepo je da s' došo, lepo je da su te momci pozvali.

BONO: A šta je to bilo sa lijesom? Nešto mi je baka pričala. Zakasnio?

ŠIMA *(Pere ruke u mivači i briše ih ručnikom prema starom običaju toga kraja gdje se poslije obreda sahrane peru ruke)*: Ma utovarili Joca i ja škrinju normalno u vlak. Brzovozno platili, došli kuć', dva dana čekamo, tri dana, ničega. Ajd ja opet tamo. O'šo tamo i opet ništa. Ajd čak do Zagreba, tamo me poslali, pitam, ni tamo ništa. Vratio se kuć', škrinja doma. Šef stanice u Bizovcu se ispričavo da s' to još neuki željezničari, ko novi, kaže, pa prebacili sa brzovoznog na sporovozni, a nije, veli, sveza lešina, nije joj smetalo. Nije, i ja kažem, al mi zakazali venčanje za ovu nedelju, a sad, eto palo sve u jedan dan.

BONO: Ne će bećarina Benoš zamerit.

ŠIMA: I ne može, Bona.

STAŽA *(Opravši i ona ruke)*: E moj kume Bona. Jesi l' ti vidio! A da je tebe poslušo, sad bi se on ženio.

ŠIMA: Ajde spremaj stol za svatove. Nosi vino i ušuti već jednom. Ubit ću te, pa ću u zatvor da se i tebe rešim, ubit ću te, boga ti dosadnog ludog.

BONO: Šta se goropadiš?

ŠIMA: Ta kako ne bi!

BONO: Pusti ženu, nije joj lako.

ŠIMA: A meni je lako?! Stalno mi predbacuje! Ona je čista, boga joj nevinoga! Pa nek seli svetom Petru kad je nevina!

STAŽA: I primit će me! A ti ćeš Luciferu, da znaš! *(Odlazi)*

ŠIMA *(Drhteći, duboko uznemiren)*: I sad ti razgovaraj, plači i veselji se. Živi! Boga ti i životu!

FILOŠ *(Dotrči)*: Čiko, kod Zemljakovi' Tucić čisti ambare, više po dvoru, psuje, a baka

Anka tera guske u baru, kaže, da i to ne pokupi. Kuknjava u celom dvoru, ne mo'š čut Boga grmeć. Tucić skida kobasice, a čič Grga bogove. Sad će oni i k nama dojt, vi't ćeš. Dobar dan, drug Bona, nisam vas vidio. Nisam zno da ste tu.

BONO: I ne bi ti reko to što s' reko da si zno da sam ja tu?

FILOŠ: Pa, reko bi, al nije lepo.

BONO: Šta nije lepo?

FILOŠ: Pa jede tuđe kobasice, a ne sme.

BONO: A ja sam naredio da ih skida. Je l' to u redu?

FILOŠ: Čiča Grga ne će imat šta jest!

BONO: Ama je l' u redu?

FILOŠ: Pa šta ste vi na mene toliko navalili?

BONO: Zato što nije u redu! A i ti nisi u redu jer se bojiš odgovorit. I ti si kukavica, da znaš.

FILOŠ: Pa ja ć' se popraviti! Ima vremena!

BONO: Bojim se, Fila, ne će ga bit. To dolazi s rođenjem. Već ti nisi u redu, a kako će moje naređenje bit u redu. Al sam ga potpiso. Nisam, doduše, potpiso da skida kobasice, ali sam potpiso da utera šesnaest meteri žita po jutru. Znam da toliko nije rodilo.

ŠIMA: A ja ga, brate, kumašine, kako b' rekli Bosanci, ne bi potpiso, pa bog.

BONO: Nemoj Šima, i ti s' potpiso neka naređenja kad se radilo o životima ko i ja. Ovdje se radi o 'rani, a to ipak nije život.

ŠIMA: Al od 'rane se živi. Grga nema deset kila žita sad kad mu Tucić ode iz dvorišta. Tu mi pljuni ako ima. Izvadi pištolj i ubi me na dan moji' karmina i svatova, ako imam više od tri metera žita u ambaru. Pa toliko je endehaški ZEMPRO ostavljao po osobi, a nas je sada šestoro! Ja ć' prodat kravu pa ć' se kukuruzom pre'ranit jednu godinu, al šta ć' dogodine?

BONO: Neć' ja tebe ubijati. Ja sam tebi došo u svatove za kuma i čauša.

STAŽA *(Zove iz kuće)*: Filoš, de dojdi, pomoz! *(Filoš ode.)*

(Za vrijeme dok Šima i Bono razgovaraju, u kući se postavlja stol za svatove i servira zakuska s pićem.)

BONO: Ja potpiso i imam obraza dojt ti u svatove jel si me za tu pravdu i ti skrivo, 'ranijo, pa s' ja mogu osvećivat, ubijati.

ŠIMA: Pa šta s' onda taku pravdu išo potpisivat?

BONO: Misliš ti da ja nisam dane i noći utuko u uveravanju da nije rodilo šesnest. Ne ide. Andra, bogati, znaš ga, iz iste smo se mivače kod tebe umivali, kaže: Ja doduše nisam seljak, ali sam stvari proverio: dovezo sam s Tucićem žito sa jednog kvadratnog metra,

to sam žito rukom satro, u ruki sam napravio vršidbu, opuvo sa zrna plevu, nijedno zrno nisam prosipo. Odbijto sam, kaže on, čak i vlagu, pa sam tu količinu pomnožio i dobijto urod sa hektara, preko sedamnest meteri! Andra, brate, pitam ga ja, koja je to zemlja, koja njiva? Peskulja Šalavardićeva! Jes' ti lud, bogati. Pa to je žito sa golog đubreta i vlage, kako po tome možeš množiti zemlju belicu, jebem ti taki proseki i mozak agrarni. Znaš šta j' reko? Ti si uvek proti mene bio i u ratu, a i sada jer sam po funkciji viši od tebe.

I ja potpiso. Jebi ga!

ŠIMA: A jes' potpisali i veći od njega?

BONO: Da šta su nego potpisali. Potpisali oni i to da te u zadrugi trebaju. A tamo će te dobit ako ti 'ranu uzmu. Jel ti, koliko znam, ne'š u zadrugu. »Mi te ne teramo, ali je potrebno da udeš rad' ostali'«.

ŠIMA: Pa šta se ti onda na Andru ljutiš, prijatelju! On je samo utaman plevu raspuvavo. Bit će, jadan, da se svaj uspuvo. Tako mi reci. Samo ne mogu ja sebe i decu 'raniti paučinom, a u zadrugu ne ću rad' »duševni' razloga«.

BONO: Bojim se, Šima, da ti se taki »razlozi« ne će moć' pripasati novom kursu! Kažem ti to unapred. A decu ćeš 'raniti paučinom dok se ne predomisliš. II 'oš drugi izlaz. (Obraćajući se Moci i Joci koji prilaze sokakom): Dat ćemo Tuciću da pomete ambar, a ja ću zetovima, borcima potpisati ženidbu. (Rukuje se s njima.) Oni su u zadrugi proleterii od pamtiveka, neka tamo zarade za preraniti! Kad Tucić pomete sve ambare, bit ćemo bar najbolji u Pokrajini. Dobit ćemo prelaznu zastavicu! (Bono se sočno nasmije.) Je l' tako Moca?

MOCA (Perući ruke u mivači zajedno s Jocom): Opet politizirate, opet! Dosta mi je politike. Mi se ženimo, nije to mala stvar! Je l' tako kume?

BONO: I čauše! To sam Benošu obećo, a tebi ću izvršiti!

MOCA: Prihvata se, družte sekretare!

BONO: A tebe, Joca, dvi godine nisam vidijio, momak si mi i po!

JOCA: Brinili smo oćeš li stić, al sad je u redu. Mi bili kod drugi' kumova. S njima je dogovoreno da dojdju za pol sata pred općinu. (Joca i Moca odlaze u kuću.)

BONO: Sve će štimit ko što j' uvek med nama štimalo. Šima, bogaramu, ta svatovi su, šta si se snuždio?

ŠIMA: Ama, Bona, ne će štimit, tužno je, do boga je tužno! Ja spao na to da me zetovi rane, a ja sam mogo još petoro, desetoro držati! Kad ja gradove nisam pre'ranjivo, kad ja nisam do što mi ne treba najnužnije, a šta mi i treba kad radim ko stoka, u kojem sam ja sistemu s radom špekuliro?

BONO: Šima, jesam li ti prizno da sam preko srca potpiso, pa šta oćeš od mene. Šta od

mene pravdu tražiš?!

ŠIMA: Moja pravda oduvek je zemlja bila. Ona zvala, ja se odazivo!

MOCA (Iz kuhinje): Ajde vas dva, oće l' bit dosta tog razgovora bez veze? Dosta se ja toga naguto, mogo bi možda eksplodirati ko granata pa onda od svatova ništa. A bila bi sad šteta, je l' Rezačo? Je l' da bi bilo šteta da sad eksplodiram?

REZA: Našla bi ja drugog.

MOCA: Sve se bojim. (Šima i Bono ulaze u kuću gdje se pridružuju ostalim ukućanima koji sjede za postavljenim svadbenim stolom.)

MOCA: Mi se ženimo, mater mu i otkupu i tugi. Dosta mi je tuge već pet godina!

BAKA: Pa da, ima Moca pravo. Eto, saranili smo ga pošteno, tako je Bog 'teo, šta ćemo sad!

STAŽA: Dajte popijte pa treba prezati!

ŠIMA: Eto i od tebe na kraju jedne pametne.

STAŽA: Ja sam samo za tebe uvek glupa i bedasta bila, a znaš da nije tako. Evo, nek kažu deca, sad su veliki, žene se, fala bogu, je l' tako kume Bona?

ŠIMA (Tiho zapjeva):

»Golubice bela, što si nevesela... «

STAŽA: Pa nisam rekla da pevaš, Bože, pa sad smo se s groblja vratili. (Sa suzama u očima ode u kije odakle dopire njeno prigušeno jecanje.)

ŠIMA (Nastavlja pjesmu koju i ostali prihvataju tiho, ispod glasa.):

»Kako ne bi jadna nevesela bila

Kad moj golub beli od mene se deli... «

(Pjesma zamre. U tišini se čuje Stažin plač. Stanka.)

FILOŠ (Počne pjevati; njegova pjesma prekriva Stažin plač.):

»Njega mi je odnela granata

Šta ću tebi curo bez alata.«

TONKA: De šuti, prostačino jedna prostačka!

FILOŠ: Šta ti je Tonka? Nije to prostačka ni ustaška, to sam u koloni čuo, al od partizana pevati. To je čisto revolucionarna pesma. (Opći smijeh.) Men' baš nekako pasala za moje prste. Ja nji' kroz pesmu oplakivo.

BONO: Koga to? Partizane il prste?

FILOŠ: Ma brate, i jedne i druge. Nije ni njemu bilo lako!

BAKA: Ko ni tebi, Bona, kad si bežo od Martače popreko đubreta pa zapo u pišaku! (Smijeh.) Psičeš, čupaš se, a meni došlo i do smija, Bože prosti. Oni zeleni već bili skoro u kujini. A bilo jako opasno, je l'?

BONO: Opasno, bako, opasno.

BAKA: Al prošlo, eto, fala Bogu, živ si!

BONO: Šta živ, bako! Nego sam i dupli kum i dupli čauš posto. A tebi ću za tvoje zasluge naručit jednu bešiku!

MOCA: Prelaznu, je l' tako Joca?

BONO: Za naše nove borce iz vaše familije, pa ćeš nunati i pevat! Je l' se prima, družo Moca?

MOCA: Zahvaljujem, družo sekretare!

JOZA: E ne će malom Moci ni trebat bešika. Taj će proodat čim se rodi. Uvrć se na ćaću, je l' tako Moca?

REZA: E da ne bi! Pa da mi pobegne na Papuk!

MOCA: Šuti, mamo, žuta kruško, do tebe je stiglo muško!

FILOŠ: Bogami, sve mi se čini, družo Bona, da će tu trebat dupla bešika. 'Oš da se okladimo, Reza?

JOZA: Zbilja Tonka, tvoj bi onda mogo bit poštar.

FILOŠ (*Pjevušeći*): »Ova deca posle rata ne će znati ko je tata. Il domobran ili Njamac il partizan proleterac«.

BAKA: Bože, Bože, kake su to brezobrazne pesme došle.

BONO: Al šta 'š kad je tako.

BAKA: Tako je pa šta mo'š!

BONO: Zdravo je to, bako, ja ti kažem, zdravo! To je mladost!

BAKA: Oduvek sam ja mlado voljila. (*Iz kijera se vraća Staža. Svi utihnu. Stanka.*)

STAŽA (*Prolazeći kroz kuhinju*): Ajde ljudi, trebalo bi krenit. (*Odlazi u sobičak. Stanka.*)

JOZA (*Prekidajući tišinu*): Tonka, a šta se ovaj tvoj drugar ušutio? Od njega još ništa nismo čuli.

JOCA: Ja govorim kad treba, sad mi se čini da ne treba.

JOZA: Ne kažem to, nego što ne pevaš? Il je i on, bako, ko naš apa? (*Smijeh.*)

JOCA: U ono što ne znam ne petljam se, a i vremena nemam za pesmu. Stvarno, treba krenit. Kumovi čekaju pred općinom.

ŠIMA: Filoš, treba konje prezat. Danas ćemo i Sokola upreć!

JOZA (*Radosno poskoči i pljesne rukama*): Joj, Sokola!

FILOŠ (*Ustajući od stola počinje pjesmu koju prihvataju svi prisutni. Jedan za drugim i oni ustaju od stola spremajući se za polazak. Iz sobička izlazi Staža donoseći šarenicu.*):

»Oj, sokole, ptico siva, da su meni tvoja krila

Letio bi širom sveta, tražio bi srcu leka.«

(*Filoš preuzima Šarenicu od Staže i zajedno s Jozom odlazi u staju.*)

TUCIĆ (*Pojavi se na vratima žvačući kobasicu koju drži u ruci*): Evo i mene svatovdžije!

Stigo kako sam i obećo. Šima, de malo prekinite s pesmom pa da se dogovorimo o poslu.

'Oš sam il da dovedem ekipu? (*Boni*) Zdravo družo sekretaru, otkud ti ovde?

BONO: Dobar tek Tuciću, dobar tek!

TUCIĆ: Hvala!

BONO: A eto i mene malo pozvali na kolačiće, a tebe, kako vidim, na bolje stvari.

TUCIĆ: Samo što tebe nude, a ja moram sam skidat!

BONO: O tom ćemo još razgovarat!?

ŠIMA: Nemoj sam, Tuciću. Dovedi ekipu, neka ti pomognu, da se ne pretrgneš. Mi moramo krenit. Ne bi bilo loše da te malo rastreznim ovom mivačom po glavi, al to vrbovo, mekano j' to za tvoju bukovu glavu. A i bojim se da ne uvredim mivaču. Je l' tako, družo Bona?

TUCIĆ: Nemoj tako, Šima. Bilo bi je šteta. Zaslužna je, je l' tako, družo Bona? A i danas ti je dobro poslužila ...

STAŽA: Isuse!

TUCIĆ: Kako si lepo opro ruke u njoj za Benošem!

ŠIMA (*Plane*): Ko opro, šta sam opro ruke ti krvave Isusove jebem! Ubit ću te! (*Nasrne na Tucića. Moca i Joca ga zaustave.*)

JOZA (*Dotrči usplahiren*): Čiko, Sokol je poludio, ne da se upreć!

ŠIMA (*Otrgne se Moci i Joci*): Šta ne da, mora! Ubit ću i njega! (*Bijesan odjuri prema staji.*) (*Iz staje se čuje vriska i toptanje podivljalog Sokola koje se miješa sa Šiminim psokama. Odjekne Stažin vrisak.*)

FILOŠ (*Istrči iz staje*): SOKOL UBIO ČIKU!

BAKA (*Križajući se*): Vražja je to volja, vražja!

Kraj

T E N A

PRED SEOSKOM CRKVOM - EXT - JUTRO

Na širokoj travnatoj ledini pred seoskom crkvom natisnulo se mnoštvo poslije nedjeljne mise. Iz crkve još kulja narod i raspoređuje se naokolo u veće ili manje skupine. Ljudi se pozdravljaju, gestikuliraju, žagore. Na sredini ledine grupa tamburaša započinje koloplet brzih poskočica. Glazba se miješa sa zvonjavom crkvenih zvona i pocikivanjem mladeži koja sve hitrije uskače u kolo.

U jednoj od grupica koje promatraju igrače u kolu stoje i dvije seoske djevojke: Manda i Evica. Držanje im je oholo i ponešto preslobodno za seoske nazore. Kikoću se i uvijaju, cupkaju na mjestu i dvosmisleno se osmjehujući primaju namigivanje seoskih bećara u prolazu. Poneki od njih se odvaži pa se tobože slučajno očeše o njihove obline, no one samo kratko i veselo ciknu, još se jače isprse, još izazovnije uzbibaju kukovima.

Nekoliko koraka iza Mande i Evice stoji Ivka, mršava, sitna i blijeda djevojka u pratnji postarije svoje tetke, stroga i namrgođena izgleda. Tetka Ijutito reagira na neprilično ponašanje Mande i Evice.

TETKA: Ju, ove baš nemaju stida!

Tetka se obraća Ivki, ali Ivkin pogled ispod oka, sramežljivo, tužno i plaho prati kretanje čvrsta, lijepo gazdinski odjevena i ozbiljna mladića Jozę Matijevića koji nervozno

prolazi kroz mnoštvo, podiže se povremeno na pete i vrti glavom lijevo-desno kao da nekoga traži. I Manda i Evica gledaju za Jozom. Značajno si namiguju, gurkaju se laktovima i smijulje.

MANDA: Vidi kako je traži. Ko da ga je začarala.

EVICA: Manda moja ja ti kažem da će on poludit. Još kad smo mali bili on se od nje nije odmico. Samo je piljio u nju ko u svetu sliku.

MANDA: Jel' šta ti misliš oćel' se ona udat za njega?

EVICA: A koja ne bi? Bogat, jedinac... Ali Tena?... Pa sjećaš li se ti onoga kad joj je Joza donio kolača u voćnjak, a ona uzela pa onda razbacala po travi ko da je vrag u nju ušo.

MANDA: A mi se povaljali po travi pa udri po kolačima... ha, ha, ha...

Ivka uznemireno i snuždeno prati bućni razgovor dviju prijateljica. Brada joj zadrhti a u oku zaiskri suza. Okrene se tetki i jedva protisne:

IVKA: Ajmo teto. Ja bi kući...

Jedan naočit momak iskoči iz kola i u plesnom koraku obuhvati Mandu i Evicu oko struka vukući ih u kolo.

MOMAK: Di ste vas dvi... Dosta je bilo kokodakanja...

Glazba mijenja ritam i napjev. Manda, dignute glave, zvonko povede pjesmu. Ostali u kolu prihvaćaju. Kolo se vrti i vrti...

NA CESTI - EXT - JUTRO

Iza crkvene ograde, kao kontrapunkt ovom pulsirajućem veselom mnoštvu koje pocikuje, pjeva i pleše, pruža se prašnjava, ravna cesta koja u daljini ulazi u visoku hrastovu šumu i odlazi prema Savi sve do mosta za Bosnu. Cesta je gotovo prazna. Iz daljine selu i crkvi se sporo i umorno približavaju dvije grupice Cigana. Naprijed idu rasklimane taljige nakrcane garavim dječjim glavama, a na njima 5-6 odraslih, različita spola i dobi. Mršavo, krastavo i sipljivo konjče s naporom povlači taljige koje škripe i ljuljaju se na rasušenim kotačima.

Sa taljiga jednolično klepeću tepsije, lonci i kante obješeni sa stražnje strane. Ciganke na ledima vuku velike zavežljaje nekakve šarene robe i ponjava, a muškarci glazbala: violinu, bajs, harmoniku...

Izgedaju uznemireno, kao da bježe od nečega. Prašnjavi su, poderane odjeće, bos i divlja, izvjedljiva pogleda. Na kraju kolone s violinom preko ramena s noge na nogu ide mlad, uočljivo lijep Ciganin, vatrenih tamnih očiju, vitka ali snažna stasa i neobično uspravna, ponosna držanja. Oko njega, poput pseta oprčava Ciganka njegove dobi. Njezin je pogled ispunjen obožavanjem i ona na svaki način nastoji stati s njim u korak, približiti mu se, dotaknuti mu ruku.

Na Ciganinovom licu je vidljivo da ga to nervira i razbješnjava. U jednom trenutku Ciganka dohvati violinu i djetinjasto mu je istrgne sa ramena. Violina joj ispadne iz ruku i padne u prašinu. Ciganin se okrene, snažno udari Ciganku nogom u trbuh, uzme violinu i glancajući glazbalo krajičkom košulje nastavi hodati ne osvrćući se. Ciganka zaostaje previjajući se na cesti. Poput kuje ona gleda u snažna gospodareva pleća koja se udaljuju, nijema, bez sućuti, bez okreta.

Pridižući se ona zabugari...

MARUŠKA: Joj, moj Đorđe... moje belo grožđe... Joj Đorđe, joj...

Stara Ciganka, očigledno Maruškina majka, vraća se, prilazi kćeri i preuzima dio njezinih naprtnjača.

330

MARUŠKINA MAJKA: Treba da mu rodiš sina. Onda neće više da te bije...

Kroz suze.

MARUŠKA: Malo Đorđe... malo belo grožđe...

KRAJ CRKVENE OGRADE - EXT - JUTRO

Kraj crkvene ograde, odmaknut od mnoštva i razigranog kola stoji šumar i zamišljeno gleda u cestu kojom upravo prolaze ciganske taljige i njihova neugledna pratnja. Iznad šume odakle su došli nabubрили teški ljetni, olujni oblaci i već se čuje potmula grmljavina

koja se miješa sa sve bržom i razigranijom glazbom ispred crkve. Šumar je zreo čovjek, četrdesetih godina, odjeven u urednu uniformu. Pažljivo zagleda u cigansku povorku, pa u daljinu odakle dolaze oblaci i munje. Čelo mu se mršti, a lice preplavljuje sjenka neke iznenadne zabrinutosti. Jedna ruka spušta se na šumarovo rame i trgne ga iz misli.

ŽUPNIK: Hvaljen Isus amice! Što je to našega dičnoga gospodina šumara toliko privuklo... Zar ovi sirotani iz Bosne?

Župnik je desetak godina stariji od šumara, okruglasta je stasa i dobroćudna izgleda.

ŠUMAR: Pa gledam... gledam velečasni... Već par dana prelaze preko mosta na Savi... Bježe na našu stranu...

Župnik se uozbilji i uzvine obrvama.

ŽUPNIK: Bježe?

ŠUMAR: Pa vi znate kakve su prilike u Bosni... Oni su kao divljač... osjete požar i krenu...

ŽUPNIK: Mislite?

Obojica namršteno prate pogledom grupicu Cigana koja već odmiče kroz središte sela. Oštri prasak munje u daljini udara zvučni akord na kraju ove scene.

331

DVORIŠTE TENINE KUĆE - EXT - ZORA

Tek se počinje razdanjivati. Preko tipičnog gazdinskog, šokačkog dvorišta kreće se Tenina majka. Njezina sitna, mršava i od rada malo pogrbljena figura poput pčele radilice ulijeće u gospodarske zgrade i obavlja uobičajene jutarnje poslove. S kantom za mlijeko ulazi u staju. Čuje se mukanje krava. Izlazi s punom kantom. Uskoro u dnu dvorišta cijepa drva, izvlači vodu iz bunara, skuplja jaja u košaru, hrani konje i svinje. Njezina nervozna figura ne prestaje se kretati. Vidi se da je to žena na kojoj sve počiva: i muški i ženski posao. U par kadrova, kod cijepanja drva i recimo snaženja štale i svinjca treba biti uočljivo da joj teret teško pada i da u pravilu izaziva napade snažnog kašlja.

TENINA KUĆA (BLAGAVAONA) - INT - JUTRO

U polumraku blagavaone Tenina majka kleči pred slikom Majke Božje i moli. Oči su joj zažareno uprte u svetu sliku, a usnice se lagano miču. U jednom trenutku joj se lice zgrči, a oči napune suzama. Krhka leđa ove napaćene i bolesne žene zatresu se od bolnih jecaja i isprekidanih vapaja:

TENINA MAJKA: Pomozi, Majko Božja... pomozi...

Iz hodnika se začuje škripa vrata od susjedne sobe i lagano koracanje. Tenina majka se trgne, panično obriše oči i naglo se pokušava uspraviti.

No, napad kašlja i nekakva iznenadna slabost još je drže na koljenima.

Vrata blagavaone se lagano i širom otvaraju i u prostoriju ulazi Tena.

Tena je u spavaćici, rasute kose i još omamljena od sna. Već u prvom kadru Tenina pojavljivanja mora doći do izražaja nesvakidašnja i raskošna ljepota ove djevojke.

Tena primjećuje majku koja se muči pokušavajući ustati i žurno joj pritrčava.

Pažljivo je obuhvati oko pazuha, podigne je i odvodi do stolice.

TENA: Mamo... šta ti je... 'Oćeš vode sa šećerom...

MAJKA: Nešto me pritislo... neka slabost... guši...

Tena joj dodaje vodu.

TENA: Jel' bolje... jel' prestalo?

MAJKA: Ah... bolje je... Još ga nema... Dva dana već ne dolazi kući. Protraćit će i zemlju i kuću...

Majka se umorno naslanja na njezino rame. Stari sat na zidu otkucava 7 sati.

Tena ju pokušava umiriti. Lakomisleno se nasmije pokušavajući umanjiti majčinu brigu.

TENA: Mamo, otac je taki... veseljak i bećar... nema tu pomoći...

MAJKA: Taki... taki! A šta će biti kad ja umrem? Sav poso je sad na meni... i blago... i kuća i polje... Šta će onda biti?

Ogorčeno udari šakama po stolu.

Tena se uozbilji i neka sjena joj preleti licem.

TENA: Nećeš ti meni mamu umrijeti. Šta bi ja bez tebe?

Majka duboko uzdahne, nasloni ruke na glavu pa progovori nekim dubokim, teškim glasom, sebi u njedra i ne dižući pogleda.

MAJKA: Udaj se Teno... Spasi se dite moje! Poslušaj svoju mamu... udaj se! Obećaj mi pred ovom svetom slikom da ćeš se udati... još ove jeseni...

Tena se nasmije poput neodgovorna djeteta, kao da se nekoga drugoga tiče ovo majčino preklinjanje.

TENA: Pa de... dobro... prestani sad... Eto udat ću se...

Majka se uzbuđeno uspravi iza stola i zgrabi je za ruke unoseći joj se u lice i tražeći u očima koliko je istine u tom obećanju. Tena se ne prestaje smijati, a onda nekako odsutno kao da joj je svejedno o kome je riječ potvrđuje.

MAJKA: Teno... za Jozu... za Jozu Matijevića!

TENA: Pa eto... za Jozu!

U tom trenutku izvana se začuje lavež psa, škripa ulaznih vrata, nečiji teški, teturavi koraci u hodniku, a onda zaglušujući zvek srušenog latora. Otvaraju se vrata, i Tenin otac Jerko Pavletić, podbuhao i propao od pića ljuljajući se upada u blagavaonu. Oči su mu mutne i krvave, lice čekinjasto od nebrijanja, odjeća razdrljena i izgužvana, kosa zaležana i puna sijena od spavanja na sjeniku.

Jerko se svali na stolicu. Gledajući ispod oka ženu i kćer pokušava izuti cipele. Poput svakog krivca uočljivo izbjegava sučeliti pogled. Lice mu se razvlači u blesave grimase, a onda nesigurno, molećivo i slabički protisne ono što ga muči:

JERKO: Teno... daj jednu... za lik... da dođem sebi...

Majka očajnički zalamata rukama prema Teni koja, vidi se već uobičajenom gestom, bez ikakva otpora, ali i bez osjećaja otvara kredenc i stavlja rakiju na stol.

MAJKA: Teno, ne daj mu... Jel' vidiš šta je... nesreća jedna... od sebe napravio...

Tena mirno natače rakiju u sajtlik i ne obazire se na majčine vapaje.

TENA: Pusti ga mamo! Nek' pije kad oće... on je taki i gotovo.

Jerko zgrabi čašicu i u trenu je iskapi, a onda dršćućim rukama, prolijevajući po stolu natoči još jednu. Ohrabren, počinje se| cerekati i pjevuckati napjeve koji su mu ostali u uhu od bančenja u krčmi.

JERKO: ...po sokaaku mooom....

Dobacuje ženi.

A zašto se ti ne znaš veselit? Samo nešto petljaš... tamo... vamo... I šta imaš od toga? A život je samo jedan... Jedan!

Majka se očajnički zalijeće prema njemu i grčevito mu otima sajtlik iz ruke. Rakija pljusne po Jerku i po stolu.

MAJKA: Kćer ti se udaje, ludo pijana. Otrijezni se nevoljo barem dok svatovi ne prođu...

Jerko iskolačuje oči. Gleda ukriž sad jednu sad drugu i oblizuje se.

JERKO: Kakvi svatovi? Čiji?

MAJKA: Tena se odlučila za Jozu! Jel' čuješ ti šta ti govorim.

Jerko trepće poluspuštenih kapaka. Okreće se prema Teni ali ona bez riječi uzima veliki vuneni šal, ogrće se i izlazi iz blagavaone ne pokazujući zanimanje za nastavak ovog razgovora. Jerko se češe po glavi i pogledava u bocu.

JERKO: A Joza... šta on?

MAJKA: Šta on? Ko da ne znaš? Ko ker hoda za njom i samo čeka da ona prstom makne... A i njegovi su za to. On jedinac, ona jedinica... dva imanja u jedno... Joza bi to sve u red dotero... sve bi se podiglo i krenilo naprid... A ne ko sad... u propast...

Dok govori majka pokušava vratiti bocu u kredenc. Jerko u prolazu zgrabi bocu, ustane i visoko raširi ruke kao da će zaplesati. Tenina majka samo se nemoćno prekrži.

JERKO: E pa ženo... da nazdravimo!

NA TRIJEMU TENINE KUĆE - EXT - JUTRO

Tena zaogrnutu u taman vuneni šal stoji na trijemu i kroz lišće vinove loze što obavija gotovo cijelu duljinu trijema zamišljeno gleda preko kapije na cestu. Isprva slabo, a zatim sve jače čuje se približavanje topota konjskih kopita. Tena se primakne kapiji i gleda. Uskoro, cestom iznad Tenine kapije proleti nekoliko vojnika na konjima, za njima protandrču 2 poljska topa sa zapregom i na kraju još desetina vojnika na konjima. Zbog ceste koja je u Slavoniji u pravilu povišena u odnosu na kuće, u ovoj sceni treba postići dojam da konjanici lete, a orljanje kotača i oblaci žute prašine još će pojačati uznemirujuću dramatičnost nailaska vojske.

O ŠOKAČKOM IMENU

ZAPISI O ŠOKAŠTVU I ŠOKCIMA

O ŠOKAČKOM IMENU I NJEGOVOJ UPORABI U SLAVONIJI

Od Matije P. Katančića koji je još u 18. stoljeću postavio tvrdnju da riječ Šokac ima svoj praizvor u jeziku starosjedilaca antičke Panonije, do novijih autora koji misle da se to ime razvilo iz nekih stranih riječi (turskih, mađarskih, njemačkih), namnožile su se različite teorije i tumačenja šokačkog nazivlja.

Za razliku od onih koji su tumačili da je današnji oblik imena Šokac bio gotovo istovjetan u dalekoj prošlosti, u doturskom razdoblju (Sukci – Šokci), drugi su tvrdili da do pojave toga naziva dolazi tek u doba Osmanlija, u vremenu prisilnog islamiziranja kršćanskog življa. Neki su čak pitanje šokačkog etnonima dovodili u vezu s Antima (koje su Albanci zvali Shqa, što se čita ška, a označuje slavensku pripadnost).

Na ovim tezama neću se zadržavati. Reći ću samo ono što mi se čini najvažnijim. Nedvojbeno je da o ilirskom kontinuitetu od prahistorije do doseljenja Hrvata na ove prostore ne može biti govora i da u tom kontekstu nije moguće objasniti nastanak šokačkog imena, niti pak utvrditi kada su se Šokci oblikovali kao osebujno etničko tkivo unutar hrvatskog nacionalnog bića. Oni su prepoznatljivi tek u relativno kasno vrijeme i u geografski skućenom prostoru, onda kada će se naći u mađarskom, a potom u turskom okruženju.

Upravo mađarska i turska komponenta najprisutnije su u kompleksu pitanja oko šokačkog identiteta. To se u prvom redu odnosi na pojavu imena Šokci, koje – to se jedino pouzdano zna – nije vezano uz teritorij Slavonije nego srednjovjekovne Bosne.

Naime, nasuprot brojnim dilemama koje se javljaju kada je riječ o tome kako je i kada nastao taj naziv, neprijeporno je da su u Slavoniju kao i druge krajeve u kojima danas žive, Šokci došli iz Bosne.

O kojoj i kakvoj Bosni je riječ u vezi sa Šokcima?

Ne radi se ovdje o onoj “zemljici Bosni” o kojoj piše Konstantin Porfirogenet u 10. stoljeću, a koja je bila smještena u uskom pojasu sarajevsko – zeničke kotline, oko izvora rijeke Bosne. Ta prvotna Bosna nije identična onoj iz vremena bana Kulina, a da i ne govorimo o Bosni kralja Tvrtka I. (koja se prostirala od Biograda do Boke i od Korčule do Save). U pitanju je osmanlijska Bosna, ona pod kojom podrazumijevamo glomazni Bosanski pašaluk (koji je obuhvaćao i Liku, i prostirao se čak do Pakraca pa uz desnu obalu Save sve do Šapca i Novog Pazara).

SULTANOV FERMAN

Prvo zabilježeno spominjanje imena Šokci vezano je, dakle, uz Bosnu pod turskom vlašću. Područje na kojemu su živjeli Šokci u Bosanskom pašaluku opisao je Krunoslav Tkalac (u raspravi *Porijeklo i kretanje Šokaca iz Bosne prema sjeveru preko Save i Dunava*, 1971.) ovako: “Naselja Šokaca nastaju već kod Glamočkog pa se šire na Kupreško polje, te sjeverno do ušća Vrbasa u Savu. Na zapad se pružaju do donjeg toka rijeke Sane i Starog Majdana, do ušća Une u Savu. Naselja su od Kreševa u Fojnicu, Travnik, Lašvu, Zenicu, Vareš pa preko Olova na Tuzlu do Save”. Zabilježimo, radi boljeg razumijevanja, da opisani predjeli leže nasuprot slavanskom dijelu Posavine što je omeđen linijom Gradiška – Brod – Županja.

Šokce spominju turski dokumenti iz 17. stoljeća, a najstarija isprava potječe iz 1615. godine. To je ferman sultana Ahmeda I. (prema muslimanskom kalendaru datiran 6. safera 1024.) u kojemu taj osmanlijski vladar, nasljednik Mehmeda III., Šokcima naziva pučanstvo “latinske vjere čija je sljedba od vjere Srba, Grka i Vlaha sasvim različita”. Ferman (objavljen u zbirci Regenta *Fojnicensia acta Turcica* (1930.) ne isključuje, međutim, pretpostavku da su se Šokci tako zvali mnogo prije nego što je nastao taj najstariji nama poznat dokument o uporabi imena Šokci u povijesti.

Kako vidimo iz ovoga sultanovog fermmana, upućenog bosanskom beglerbegu Ali-paši i sudskim nadležstvima Bosanskog pašaluka, za Hrvate katolike u Bosni Turci upotrebljavaju naziv Šokci. Otkud ova pojava?

Povjesničar Ferdo Šišić u svom *Pregledu povijesti hrvatskog naroda* (1916.) piše: “Kada

Turci osvojiše hrvatske zemlje, primiše mnogi plemići islam, a naročito u Bosni. Tako se žitelji počеше dijeliti u dva razreda: pravovjernike (muslimane) i nevjernike (raju, stado)". Šišić potom postavlja tvrdnju: "Kako Turci ne čine razlike po krvi, jeziku i narodnosti uopće, već jedino po vjeri, počne se u našem narodu stvarati slično mišljenje, koje još i danas postoji, naime identificiraju se vjera i narodnost".

I u novije vrijeme problematiziraju se ova pitanja, pa se tako, glede uporabe imena Šokci u krajevima pod turskom okupacijom, susrećemo s tvrdnjom: "Zauzevši Bosnu, turska vlast izuzima iz upotrebe ime jednog pokorenog naroda, jer u 'ostacima ostataka' ono i dalje postoji" (Krunoslav Tkal). Piše se i o nazivu Šokci kao "sinonimu za Hrvate uopće i bilo gdje u dodiru sa Srbima" i da je "u dijelu Vojne krajine ovaj termin dominirao za Hrvata svuda izuzev u Lici" (Ljudevit Vidaković).

ŠOKCI I VLASI

Da se etimologija riječi Šokci "svakojako tumačila" zabilježio je Ferdo Šišić u svojoj povijesnoj studiji *Franjo barun Trenk i njegovi panduri* (1900.). Iz niza tumačenja izdvojiti ću tezu prema kojoj se naziv Šokac razvio od talijanske riječi sciocco (pomahnitao, sulud). Tomu Ljubi – bratića, navodnog autora ove teze (kojoj će se kasnije prikloniti i Vuk Karadžić) osporio je, kako bilježi Šišić, "neki Rummy". On je pak, taj Rummy, naziv Šokac doveo u vezu s riječima skok ili uskok, i to zato što su "katolici od grčke crkve uskočili, a ova se riječ talijanskim pravopisom pisala schokacz što drugi, ne znajući pročitati, umjesto skokac čitahu šokac".

Ferdo Šišić zastupao je mišljenje da porijeklo imena Šokci treba tražiti u turskim izvorima. Jer, po Šišiću, riječ Šokac je "samo ondje poznata gdje su Osmanlije vladali". U prilog svojoj tezi Šišić zapisuje da je ovoj riječi "svrha neko religiozno obilježje, označuje naime čovjeka katolika".

Unatoč opravdanim dvojbama oko utemeljenosti teorija o stranom porijeklu imena Šokac, ne mogu se bezrezervno podržati ni objašnjenja koja se zasnivaju na domaćoj leksičkoj podlozi.

U narodnom predanju popularan je izvod: *šaka – šakac – šokac*, dakle onaj koji se krsti šakom, a ne s tri prsta kao pripadnici pravoslavne vjeroispovijesti. Već je Šišić za to tumačenje rekao da je "neispravno, jer bi tada oblik imao glasiti šakac, a toga nigdje i nikad nema niti je bilo". Neki ga noviji autori ipak ne odbacuju. I Juraj Lončarević, kada se dotiče porijekla imena Šokac (u knjizi *Hrvati u Srijemu*, 1990.), sklon je tom izvodu

"jer se prilikom formiranja toga naziva javljaju glasovne promjene svojstvene upravo našem jeziku".

Bosanski franjevac i pisac Ivan Frano Jukić u svome je djelu *Zemljopis i poviestnica Bosne* (1851.) zabilježio: "Po Bosni i Slavoniji ljudi istočne crkve katolike za sprdnju i narugat im se hoteći Šokcima nazivaju. U nahijama, pak, gradačkoj, derventskoj i banjalučkoj kraj Save ovo ime Šokac i Šokica nije kod ondašnjeg stanovništva pogrdno, već narodno upravo; katolici ondje sami sebe tako nazivaju".

A evo što kaže jezikoslovac Petar Skok (u zborniku *Slika Vojvodine u 18. vijeku*, 1939.): "U ovim krajevima pripadnici katoličke vjere upotrebljavaju za sebe naziv Šokac i ne osjećaju pri njegovoj upotrebi nikakvo vrijeđanje".

Analogno tome, ni naziv Vlah nije pogrdna pučka uzrečica za Srbe, kako neki misle. Taj naziv ima svoj pradavni izvor (Rimljani su imenom Volcae, a Germani Walhos nazivali Kelte), udomaćen je i u poljskom jeziku (Wlochy, za Talijane), a kod nas je sačuvan i kao stara oznaka jadranskih otočana za stanovnike s kopna. Turci su Vlasima nazivali sve kršćane okupiranih krajeva, pa tako i u književnosti dolazi do uporabe tog naziva u navedenom ozračju (npr. u Gundulićevu epu *Osman* i Mažuranićevu spjevu *Smrt Smail-age Čengića*).

Kao instrument diferencijacije između Hrvata i Srba naziv Šokac i Vlah nisu održivi, premda je ta teza prisutna u nekih autora (onih koji nisu još apsorbirali činjenicu da je starosjedilačko vlaško pučanstvo na Balkanu pripadalo katoličanstvu, za razliku od doseljenih pravoslavnih Vlaha koji su se pretopili u srpski element). Ako je i bilo pojava takve diferencijacije, uzroke podjelama na toj osnovi valja pronalaziti u primitivnom shvaćanju, a ne u povijesnoj zbilji.

ŠOKCI U ĐAKOVŠTINI

U dijelovima Slavonije koje su Turci osvojili prije ili za vrijeme Sulejmana II. bosanski prebjezi miješali su se sa starosjediocima, primajući njihove oblike života, zanimanje običaje i nošnju. Integracija se, što nije beznačajno, očitovala i putem zajedničkog (ikavskog) govora i istovjetnog konfesionalnog (katoličkog) znamenja.

Masovnim dolascima prebjega iz Bosne zahvaćen je bio i đakovački kraj. Prema istraživanjima Stjepana Pavičića (*Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, 1953.) doseljavanje Šokaca otpočinje u Đakovštini još prije pojave Turaka, a Mirko Marković je (u raspravi *Đakovo i Đakovština*, 1976.) zabilježio da su "bošnjački

uskoci (skokci, Šokci) useljavali pomalo u đakovačka sela kroz čitavo predtursko razdoblje”.

U *Popisu Đakovštine* iz 1702. (koji je 1725. s latinskog na hrvatski jezik preveo đakovački biskup Petar Bakić, a 1891. objelodanio Tadija Smičiklas u svojoj knjizi *Dvestogodišnjica oslobođenja Slavonije*) nalazimo ovaj zanimljiv zapis o selu Bračevci: “U vrime tursko ovo misto naseljeno bi od Šokaca aliti vam Slvinac katoličkoga zakona i vire, koji u vrime od rasuća (misli se na dolazak Turaka, op. V. R.) svi sismo tamo rastrkaše sem a misto pusto osta, ta time kada vojska svitlosti cesarove Sarajevo popali (prodor Eugena Savojskog 1697., op. V. R.) tada sadašnji seoniki dojdose iz Bosne i ovo misto za sebe zauzeše”. Slično se navodi i za selo Popovce (nalazilo se između Bračevaca i Bučja, a danas više ne postoji): “U vrime turaško u ovome mistu stahu Šokci ali vam Slovinci”. Za stanovnike sela Slatnik kaže se da su “Šokci, drugačije Slovinci i svi katolici”, za Drenje “Šokci rekuć Slovinci katolici”.

Za “oppidum rekuć varoš Diakovo” u tom je dragocijenom povijesnom izvorniku zabilježeno, između ostalog: “U ovom varošu Diakovačkome koji stoje svi jesu katolici, Šokci jali Slovinci imenovani, koji poznaju da u vrime turaško ovo sve misto jesu Turci držali (...) Paori ovoga mista pokojnom biskupu (misli se na biskupa Nikolu Ogramića, op. V. R.) nijedno dilo ne radijahu, budući svi hajduci i katane i tako s oružjem služahu kamo je potrebno, ali destinu od svega plaćашe i davaše”.

Usporedo, pak s katoličkim doseljenicima pristizao je i pravoslavni živalj, mahom iz istočne Bosne. O tome, primjerice, svjedoči zapis o selu Podgorje u kojemu se kaže da njegovi stanovnici “svi jesu riščani grčaskoga zakona i vire, koji prid trimi godišti dojdose iz Bosne i misto zauzeše”. Srpski živalj nastanjuje i sela: Beketinci, Čenkovo, Hrkanovci, Svetoblažje, Paučje i Vučevci.

U *Popisu Đakovštine*, što je također zanimljivo, nalaze se i naselja kojih više nema: Bižanija, Dubravik, Junakovci, Lazanci, Lopusanci, Radinovci, Šiljinci, Užarevci. Ta mjesta su s vremenom raseljena, osim sela Lazanci koje je u 18. stoljeću dobilo novo ime – Kondrić.

Stara oznaka za Slavonce i Slavoniju (Slovinci, Slovinje), bez imena Šokci, u ovom se popisu upotrebljava samo za starosjedilačko katoličko stanovništvo (Semeljei, Kešinci, Viškovci, Vrbica, Gorjani, Tomašanci i dr.). Isto vrijedi za sela koja su se u to vrijeme nalazila u sklopu Vojne krajine, a to su: Andrijevci, Čajkovci, Mikanovci, Perkovei, Strizivojna, Topolje, Vrpolje. Emerik Szadecsky, povjerenik cara Leopolda I., npr., za stanovnike Vrpolja zapisuje da su Slovinci i da “svi katolici fidei tempore Turc rum (za tursko vrijeme, op. V. R.) imadoše svoga gospodara u Diakovu Hasan-bega”.

Netočno bi bilo zaključiti da sela koja smo spomenuli nisu bila zahvaćena migracijskim kretanjima iz Bosne, ali je moguće pretpostaviti da šokačko nazivlje nije na njihovu području tada još bilo šire rasprostranjeno.

VINKOVCI KAO ŠOKAČKA METROPOLA

Kada je, pak, riječ o Đakovu, ponajviše čuvenom po Strossmayerovoj katedrali (koju je Našičanin Iso Kršnjavi nazvao “dičnom krunom lijepe ubave Slavonije”), vrijedno je spomena da taj slikoviti gradić ispod obronaka Dilja i Krndije nosi epitet “srce Slavonije”. Geneza toga naziva krije se u jednom napjevu, nastalom podavno u narodu Đakovštine. To je ovaj napjev (zabilježen u knjizi Julija Njikoša *Slavonijo zemljo plemenita*, 1970.):

*Oj Đakovo srce Slavonije
U tebi je živjet najmilije!*

U Brodskom Posavlju je opet (prema zapisu Zvonimira Toldija u zbirci *Stihom od Berave do Orljave*, 1985. sačuvan stari napjev koji se u mnogim prigodama i danas čuje:

*Od Đakova do Slavanskog Broda
Puca srce šokačkoga roda*

U djelima hrvatskih pisaca iz Slavonije onaj se njezin dio koji nazivamo Šokadijom opisuje u vojnokrajiškim okvirima, u najužem smislu onima koje povijesna znanost označava područjem 7. Brodske graničarske pješачke pukovnije. Ova pukovnija (*Brooder Gränz – Infanterie Regiment Nr. 7*) obuhvaćala je stotinjak sela Brodskog Posavlja i Pobosuća, a bila je podijeljena na 12 kompanija (četa), stacioniranih u ovim mjestima: Podvinje, Trnjani, Garčin, Andrijevci, Sikirevci, Babina Greda, Ivankovo, Cerna, Vinkovci, Nijemci, Županja, Drenovci.

Zapovjedništvo pukovnije bilo je u Vinkovcima, gdje se nalazilo i sjedište Slavonske brigade pod čijim nadzorom je bila cijela slavonsko-srijemska granica. Nakon ukinuća Vojne krajine i sjedinjenja Slavonije s banskom Hrvatskom potkraj 19. stoljeća, Vinkovci su sjedište Brodske imovine općine (koja je imala u vlasništvu šume na području bivše Krajine). Zahvaljujući tim okolnostima, dotad mala varoš na Bosutu (tek 1920. Vinkovci će biti proglašeni gradom) postala je glavni punkt istočne i srednje Slavonije, ne samo u

vojno-upravnom već i u gospodarskom, trgovačkom, prometnom i kulturnom pogledu. Otuda i naziv "prijestolnica Šokadije", koji će na razinu javne komunikacije uzdignuti upravo pisci šokačke provenijencije. Tako npr. književni povjesničar Josip Bogner, kada govori o hrvatskim piscima iz Slavonije, ističe u prvi plan njihovu vezu s "onim malim krajem oko Vinkovaca i Broda do Županje i Srijema", a svoje prosudbe završava tvrdnjom da je taj kraj "više i opravdanije poznat pod imenom bogate, puste i obijesne Šokadije, s prijestolnicom u Vinkovcima".

VEZAN ZA ZAVIČAJ, ZA MAJKU NAŠIČANKU...

Antun Gustav Matoš je dobro poznao Brod i Vinkovce i u više je navrata boravio u jednom i drugom gradu. Taj naš August Treći (prije Matoša u hrvatskoj su književnosti bila dva velika njegova imenjaka, Šenoa i Harambašić, a potom slijedi četvrti, Ujević) posjećivao je u Brodu obitelj Novaković i odsjedao je u njihovoj kući u Preradovićevoj ulici. Ali – o tome poslije.

Prvo nekoliko zanimljivosti o tom "najvećem rođenom Slavoncu hrvatske književnosti 20. stoljeća" (tako za Matoša reče Dubravka Oraić-Tolić u predgovoru njegovih *Putopisa*, u biblioteci "Slavonica", 1994.). Sam je A. G. Matoš zapisao: "Rođen sam u Srijemu, u Tovarniku, u petak, trinaestoga, 13. lipnja 1873. Dijete sam ostarjelog devetnaestog i starac dvadesetog, još djetinjastog vijeka". U toj svojoj (nedovršenoj) autobiografiji, koja će svjetlost dana ugledati tek 1973. (u V. svesku njegovih *Sabranih djela*), zapisao je i ovo: "Moj otac počeo vrlo rano učiteljevati u Zagrebu, pa se rodnog svog mjesta ne bih ni sjećao da ga ne vidjeh kao vojni bjegunac".

Matoš je izvan Hrvatske proveo više od 13 godina. Prvo Beograd, zatim Beč, München, Ženeva, Pariz pa ponovo Beograd. Od 1908. živi u Zagrebu, do smrti 17. ožujka 1914. Umire

u četrdesetprvoj godini, dijeleći sudbinu Vraza, Šenoa i Kranjčevića. No, dok su Šenoa i Kranjčević otišli sa životne pozornice kao velikani, Matoš je, slično Vrazu, umro nepoznat. Njegovo književno djelo, mnogostrano i opsežno, za života slabo cijenjeno, neshvaćeno i napadano, zaživjelo je tek poslije njegove smrti.

Intimno Matoš najbliži nam je u pismima što ih je slao svojoj znanici Olgi Dolovčak. Iz te korespondencije saznajemo da je A. G. M. ("tri magična, zlatna slova" – reći će D. Jelčić u svojoj knjizi *Matoš*, 1984.) bio beznadno zaljubljen u Olgu Herak, oficirsku kćerku, rodom iz Bjelovara, koja je s Dolovčakovom polazila gornjegradski licej u Zagrebu.

I nastanak jedne od najljepših Matoševih pjesama *Utjeha kose* (objavljena u "Savremeniku" 1906.) vezan je uz tu njegovu neostvorenu ljubav. Simbol "mrtve drage" (za nj mrtve jer se udala za drugog) koju gleda "u dvorani kobnoj, u idili cvijeća" potpuno se podudara s njegovim raspoloženjem u pismu: "No, svršeno je, i opet ulazim u onu osamljenost koja nas navikava na osamljenost nebitisanja. Olga je bila i ostatak će moja Jedina".

Te posljednje riječi naslov su opet druge Matoševe antologijske pjesme *Jednoj i Jedinoj* (Hrvatska smotra, 1907.).

Matoš je bio jedan od najvećih zaljubljenika u Zagreb jer, kako sam kaže da je "u Zagrebu dobio prve batine, izgubio djevičanstvo, štampao prvu priču..." i napokon jer je, "prvi put tu plakao od sramote pri izborima i prvi put osjetio Gospodina Boga u ženi i u Domovini!"

A. G. Matoš je, kako sam već na početku ovog teksta zabilježio, poznao Brod i Vinkovce kao susjedna mjesta, a da je u više navrata pohodio ovaj dio Slavonije možemo zaključiti čitajući njegove putopise i feljtone. U njima su pohranjena mnoga zanimljiva zapažanja. Piše: "Brod. Čekaonica puna Primoraca i Delničana na putu za Srbiju, Vlašku, Tursku. Slušam ih, zobam ih gledajući, jer to su najčišći, najenergičniji Hrvati, najbolji hrvatski materijal". Ili: "Vrpolje. U gostionici željezničke stanice nema baš nijednih hrvatskih novina pored "Extrablatta"... Neka se stide i gosti i gostioničari!" U Đakovu bilježi ovaj detalj: "Katedrala ima svoje boje, sjajne i svježje, kojima se čudimo na ruhu tamošnjih žitelja. Kao divna snaša ta je crkva u skladu s okolicom, s tom razlikom da je (izvana) ljepša odostrag no sprijeda". Zanimljiv je i ovaj Matošev zapis: "I Šokac, ležerni, flegmatični i nebrižljivi Šokac se već osvješćuje..." Ali: "U ime naroda ne govorite više književnici i pjesnici, već novinari i političari, pa naša knjiga gubi od svog prijašnjeg društvenog utjecaja, a književnik od važnosti i socijalnog ugleda".

U *Uspomenama* iz 1904. zapisao je ovaj detalj: "U selu Privlaci blizu Vinkovaca zavolio sam lijepu, garavu Šokicu. Ostadoh kod nje, upravo kod njene tetke nekoliko dana".

Od pisaca slavonskog kruga u Matoševim se putopisima, osim Reljkovića, najčešće spominje Josip Kozarac. I u jednom od svojih najljepših putopisa *Od Zagreba do Beograda*, napisanom 1906. neposredno nakon smrti pisca *Mrtvih kapitala*, Matoš na njega misli pa zapisuje da je on bio "već dugo spreman na smrt 'ko prebijen mačak', kako mi Kozarac reče lani, baš pred godinu dana, dvoreći me u svojoj vinkovačkoj avliji kolačima i nezaboravnim šiljercem. (Još sad mi je jezik mokar!)" . Prema Matoševom zapisu, Josip Kozarac je "ozbiljan, pun ekonomskih i socijalnih problema, ne starajući se mnogo za politiku i estetiku".

Na svojim proputovanjima kroz Brod A. G. Matoš najčešće se zadržavao kod obitelji Novaković, o čemu nalazimo traga i u ondašnjem lokalnom tisku. Marija Novaković, supruga uglednog obrtnika i jednog od čelnika Hrvatske stranke prava u Brodu na Savi, Ivana Novakovića, bila je nećakinja Matoševe bake (koja se djevojački prezivala Pinterović) pa otud ta Matoševa veza s Brodom.

Ali, nije skitalac i boem A. G. Matoš odsjedao samo u domu Novakovićevih.

Prije Prvog svjetskog rata u središtu društvenog i javnog života ondašnjeg Broda bila je "Žuta kuća". Nalazila se na Jelačićevom trgu, a poznata je bila po različitim oblicima zabave i ugošćavanja. Uglednijim gostima stajale su na usluzi i bar-dame, što je uveliko povećavalo promet tadašnjoj vlasnici Lini Plager.

Spominjem "Žutu kuću" jer je u vezi s A. G. Matošem i tim najstarijim brodskim svratištem (još krajem 18. st. gost tog svratišta bio je car Josip II, sin Marije Terezije) publicist Krešimir Šimić zabilježio: "Sjeća se Lina i Gustla Matoša koji je odsjeo u njenoj kući 23. listopada 1908. Sjeća se i sada tog brkajlije kada ju je zamolio da mu posudi olovku da napiše svome ocu razglednicu, u Jurjevsku br. 10 u Zagrebu. Još joj je uvijek u ušima ono cilikanje njenih dama i rusvaja po sobama koje je načinio Gustl sa svojim drugom, a nije ni znala da je taj, za nju neobičan gospodin, pisao na razglednici ove riječi: 'Dragi tata, ispavan, krećem večeras dalje'. Otputovao je Gustl za Sarajevo te večeri listopadske i dugo godina Lina nije imala takvog gosta".

Matoš je emocionalno bio duboko vezan za zavičaj, za majku (Našičanku "s lijepim imenom Marija"), za svoje "pitomo i zdravo selo" Tovarnik, gdje mu nije bilo suđeno (opet ga citiramo) "da orem, da idem za ovcama, da hvatam ribu u ritovima, da sviram gajde u kolu na mjesecini, da se tučem i opijam po vašarima, da ašikujem s djevojkama po bostanima i salašima, da padam od umornosti kod žetve i rađam djecu kao svoj gazda".

Pisao je (u eseju o Rousseau, 1912.): "Rodna su mjesta najbolji biografi".

Godinu dana prije smrti o sebi je veliki A. G. M. rekao i ovo (u putopisu *Obična šetnja*, 1913.): "... moje 'građanstvo' ostade tek na površini, na odijelu, pa shvaćam jasnije no ikada da sam ostao u duši Šokac i paor".

ZAŠTO JE JOZA IVAKIĆ NAJŠOKAČKIJI PISAC?

Bez Joze Ivakića (1879. – 1932.) hrvatska dramska književnost bila bi nepotpuna: on je njezin najviši domet u žanru pučkog teatra.

Rođeni Vinkovčanin, gimnazijski profesor, urednik književnih časopisa "Omladina" i "Savremenik", kazališni redatelj i dramaturg u Osijeku i Zagrebu, rođen je dva mjeseca poslije Josipa Kosora, četiri godine poslije Živka Bertića i deset godina poslije Ise Velikanovića, a šest godina prije svog pobratima Ivana Kozarca. Navodim to da bih istaknuo naraštajnu vezu između ovih pisaca koji će, svaki na svoj način, utirati put *šokačkoj problematici* u hrvatskoj književnosti.

Joza Ivakić pisao je pripovijetke, romane, humoreske, kazališne kritike, studije, feljtone, kozerije. Za cjelokupni Ivakićev opus možemo reći da je slika, kako reče Bogner, "Šokadije, s prijestolnicom u Vinkovcima".

Još dok je uređivao "Svjetlost", prvi izvanstranački list u Vinkovcima, Joza Ivakić je izdao knjigu pripovijedaka *Iz našeg sokaka* (1905.), dok su mu knjige *Selo i varoš* i *Knjiga od žena i od ljubavi* bile spremne za tisak. Te knjige izaći će 1912. odnosno 1914. A samo godinu dana poslije naći će se na "daskama koje život znače" njegova komedija *Pouzdaní sastanak*.

Praizvedba *Pouzdanog sastanka* Joze Ivakića bila je 1915. u Hrvatskom narodnom kazalištu u Osijeku, i to je bilo prvo uprizoreno Ivakićevo djelo. U Zagrebu su Ivakićeve drame izvedene ovim redom: 1918. *Inoče*, 1924. *Majstorica Ruža*, 1931. *Vrzino kolo*.

Inoče, najefektnije Ivakićevo scensko djelo, izvedeno je prvi put u Osijeku 1922. a u Vinkovcima 1928. Vinkovačka je predstava značajnija, a odmah ćemo čuti i zašto.

Prvo, da se otkloni svaka dvojba glede toga Ivakićeve djela, treba reći da je njegov pravi naziv *Inoče*, a ne *Inoča*. Ali – na svojim praizvedbama, u Zagrebu, pa i u Vinkovcima, djelo se izvodi upravo pod tim (pogrešnim) nazivom *Inoča*.

Dopadljiv pučki komad s folklorom i slavonskim narodnim popijevkama uz tambure, a istovremeno snažna psihološka obiteljska drama sa zanimljivom temom (o ženi koja se preudaje misleći da joj je muž poginuo u ratu, i o mužu koji se ipak vraća iz rata pa iz prkosa i inata želi uzeti drugu ženu, inoču, jer ne može preboljeti ženinu nevjeru) svoju vinkovačku praizvedbu doživljava 16. travnja 1928. Ona se, ponavljam, izvodi pod naslovom *Inoča*.

Organizator ovog zagrebačkog gostovanja bio je Slavko Janković (1897. – 1971.), tada sudac u Vinkovcima, danas najviše poznat po *Šokačkim pismicama*. Ali, nisu samo *Šokačke pismice* (objelodanjena tri sveska: 1967., 1970. i 1974.) ono po čemu je Slavko Janković zadužio Vinkovce i našu kulturu. Službujući dugi niz godina u Vinkovcima kao sudac (od 1917.), bio je pokretač i organizator cjelokupnog ondašnjeg kulturnog i društvenog života. O svemu što se događalo na planu kulture u Vinkovcima do početka Drugog svjetskog rata ostavio je svoje zapise sa sačuvanom građom iz tog vremena (plakati, programi, pozivnice, ulomci iz zapisnika HPD "Reljković", Hrvatske čitaonice i dr.). Svu tu građu s oko 350 različitih dokumenata (u prijepisu) ostavio je prije smrti piscu ovih redaka.

Zborovođa HPD "Reljković", kazališni djelatnik, sakupljač narodnog blaga, znan i kao tekstopisac i skladatelj (npr. *Svatovac*), Janković je ostavio zapise u kojima, glede premijere *Inoča* u Vinkovcima, svjedoči: "Joza nam je ponudio predstavu *Inoče* zagrebačke Državne glumačke škole. Naravno da smo prihvatili. Molio je da pjevače i igrače dade *Reljković*. Naravno da smo i na to pristali, pa je Joza jedne nedjelje došao u Vinkovce, a ja sam sazvaio članove, pa je rastumačio o čemu se radi i počeo s njima vježbati scenske pjevačke prizore. Ljudi su se oduševili i stvar je bila uređena. Joza mi je marljivo pisao i slao materijal".

Zatim Janković opisuje ono najzanimljivije: "Ja sam dao štampati plakate. Naslov je bio: INOČA. Pitao sam Jozu, zar nije INOČE? A on veli da oni kajkani (misli se na kajkavce, op. V. R.) u Zagrebu uopće ne znaju što su to inoče, pa misle da je to prvi padež

jednine i sklanjaju: inoče, inočeta kao tele, teleta. Zato je promijenio u INOČA. Tako je bilo na zagrebačkom plakatu, tako smo preštampali".

Zanimljiv je i ovaj dio Jankovićeve zapisa: "Štimung za tu predstavu je bio tako sjajan da karata nije bilo dosta. Nikada do tada nije ta velika dvorana (radi se o dvorani Hrvatskog doma, op. V. R.) bila tako puna. Prije početka predstave nije bilo nijedne karte, no ljudi su još uvijek stizali. Nisam imao karata, pa sam morao izdavati potvrdne blokove."

Poslije predstave, prema Jankovićevu svjedočenju, bilo je ovako: "Netko je govorio, ne znam u čije ime, Jozi pred zastorom. A onda sam došao ja u šokačkom ruvu s buketom poljskog cvijeća i pozdravio Jozu jednostavno ovako: 'Najglavnijem i najslavnijem živom Šokcu Jozi Ivakiću ovo malo cviča sa šokačkih livada!' Urnebesni pljesak, a Joza me zagrlio jako tronut, pa skinuo očale i briše suze u svojoj Šokadiji."

Tako, eto, opisuje Slavko Janković prvu predstavu *Inoča* Joze Ivakića u Vinkovcima.

S očitom namjerom da svojim djelima da izvorni, lokalni govorni kolorit, Joza Ivakić je "dopuštao" da njegovi likovi govore onako kako govore živi ljudi iz njegove varoši, njegova sokaka, okolnih sela, i možda mu ponajviše zbog toga pripada epitet najšokačkijeg pisca.

JEDNA ŠOKAČKA ŽALOPOJKA

Vladi Kovačiću na petu godišnjicu smrti¹

Slavimo još jedan jubileum. Još jedan lustrum. Pred pet godina pokopali smo Vladu Kovačića. Klasičnog, mnogi bi rekli, po jasnoći svojih stihova latinskog pjesnika, ne samo pjesnika rođenog u gradu Cibalae, koji je dao više pjesnika i književnika nego rimskih careva, jer se imperatora rodilo samo pet, toliko da im ni imena ne pamtimo.

Zar čudno kad zaboravljamo i na one s kojima smo do jučer drugovali? – Vladu Kovačića pokopao je ni nepunih dva mjeseca poslije njegove smrti jedan mladi hipokritičar, ostavivši mu na grobu svoje cvitanovsko cvičće: proglasivši ga svojim literarnim dekretom za poetu minor. Otada pa dalje ta se kritičarska minornost povećavala. Sudeći po pažnji koja se odavala pokojnome pjesniku njegov je lik postajao sve manji, sve manji i manji, dok ga nije potpuno nestalo s oboda kulturnog obzorja.

Nema sumnje, lijep znak poštivanja i vrednovanja. Ali, nažalost, Vlado nije ni u životu bio bolje sreće. Rodio se pod nesretnom zvijezdom, “otrovano mu bilo već proljeće” – kako je i sam nažalost opravdao svoju prvu zbirku poezije. – A onda, kod takve sjetve, bilo je takovo i ljeto i jesen. Kakva sjetva takva žetva, kako je običavalo pisati na pučkoškolskim pohvalicama ter svjedočanstvima.

Da vidimo, kako i zašto je to naš pjesnik zaslužio.

Rođen u staroj, čestitoj šokačkoj obitelji, uz ostalo i prilično imućnoj, bistar, plemenit, marljiv i sposoban, Vlado Kovačić imao je ipak svoju Ahilovu petu. – Bio je pre-mekan, pre-osjećajan. Odgojen u jednom gotovo patrijarhalnom svijetu ustaljenih kategorija, on

¹Vladimir Kovačić je umro 22. kolovoza 1959. u Zagrebu - op. prir.

je iz bognerovskih srednjoškolskih klupa nosio sa sobom ono opterećenje koje ga gotovo dotuklo.

Jednostavno i priprosto rečeno, bilo je to njegovo preveliko Srce.

Nikakav psihološki tekst ne može nam to tako sigurno dokazati kao njegova poezija, pogotovo rana:

*Tiha je ljubav imala kuću kraj rijeke
i plave oči
i smeđe kose.*

Svakoga jutra bi radosno šumio vrbik.

Koraci njeni bili su tiši i mekši od proljetnih maca.

Bila je to mladost rasla u prirodi, zelenilu, u vizijama i iluzijama šuma, voćnjaka i vinograda, u bratstvu sa svom prirodom, koju je htjela da pretvori u stihove, da razdijeli svima ljudima, da ostvari svoje sne.

Ali slika se te zamišljene stvarnosti uskoro stala mijenjati, uvrtati u sebe, rasplinjavati, kako ju je pjesnik pokušavao uhvatiti. Ono što se činilo trajnim, tišina i sklad, počelo je nestajati, a iza izgubljene tlapnje, kroz prodrte pukotine onog arkadijskog ugođaja, stala se ukazivati pojednostavljena slika svakidašnjice. Nekako baš u doba prvih nagovještaja krize osjeća se i u titrajima ove idilične poezije jedan bolni nemir koji trga leptirova krila ovog nježnog proljeća i ukazuje na to da se kroz srušene tarabe i sive sokake nazire vidik do groblja i da rastu sumnje.

Bolno je pratiti rast ove poetske spoznaje, prisiljene da se prepuštena sama sebi hrani samo gorčinom. “Knjiga drugova”, protestna zbirka naraštajaca mlade “socijalne lirike”, kojima se pridružio kao spontani ljevičar i Vlado, svršila je na optuženičkoj klupi. Pokoljenje kojem je pripadao dobilo je prvi udarac izravno u slabine. Mladice su propadale: Vlado mi je pričao kako ga se tužno dojmio prvi javni konfront s javnošću.

Imalo je toliko toga da se kaže, u doslovnom, romantičnom smislu te riječi – kako se to zbiva u prvim studentskim godinama, kada se ne misli samo da je svijet za to da se napiše jedna velika pjesma, nego da se ta pjesma pretvori u život. Studij humanističkog smjera ostavljao je obilje vremena i tako se Vlado sve do tamo tridesetpetih godina razvija uobičajenim načinom: uči i sanja. Prepreke koje su se ispriječile s navedenom edicijom možda su ga malo vratile natrag, kao što hladovina ljetnih šuma i toplina doma vraćaju opet u ono primarno stanje njegova duha, težnju da se rekreira kroz neposrednu, prvu impresiju, gotovo akvarelistički čistu.

Taj "povratak" obilježava sada i to da, poput svoga prezimenjaka iz Gorskog kotara – Ivana Kovačića, koji upravo tada uzima nadjevak Goran, traga i bilježi narodne riječi i muziku. Sprema, ukratko rečeno, građu za ono što postaje kasnije konstitutivni element njegove poezije, naime, pučke, paurske kao i varoške, šokačke izrečice i napjevi. U doba kad Seljačka stranka još uvijek ima podosta starih radićevskih odlika, to je razumljivo. Po njima Vlado Kovačić i prilazi njenoj tihoj ljevici, i našavši se poslije studija pred oskudnim izborom zaposlenja, dozvoljava da ga vjetar nosi. Tako osvane na tad minijaturnoj zagrebačkoj radiostanici i potom postane šef recepcije u hotelu Esplanade.

Kakve su se promjene životnih iskustava već morale do tog vremena staložiti u njegovoj psihi. Pjesnik je prisiljen da se suoči s neumitnim zakonitostima građanskog društva, i s njegovih stihova "Otrovanog proljeća" runji se, otpada, obistinjava onaj divni proljetni pelud...

Sukobi i stalna tjeskoba, osjećaj da se udaljuje sve više od onog artističkog što nosi u sebi kao da mu govore da nije za takav trgovački svijet.

No umjesto izlaza, ovaj pametni, nadareni, cijenjeni i gotovo općepriznati pjesnik koji koleba kuda bi se djeo – prisiljen je baš tom svojom poetskom, blagom, popustljivom naravi da odabere najgore. U strahu za голу egzistenciju on za okupacije ulazi u kulturnu redakciju – i piše svoje kazališne kritike...

Po svoj prilici otuda, a ne samo otada, nastao je – u toj promjeni tih zvanja i zanimanja, mjesta i nadanja, zdvajanja i razočaranja, kojima pridolazi i njima sumjerljivi krah u ljubavi – i onaj drugi, iako rani, već tada stvarno jaki funebralni prizvuk "Marioneta":

... *Mi ne mislimo
više ni na smrt.*

Na umjetnoj izolaciji studija radiostanice, na gluhim, beskrajnim sagovima hotelskih predvorja – i sad na kraju u baroknoj dekoraciji pozlate i baršuna kazališnog interijera, kako da se ne izgubi onaj prvotni, antejski dodir s prirodom koji je dosad obnavljao poeziju ovog baladesknog autora?

Voljno ili protiv njegove volje, hotice ili nehotice, ova je Muza bila zamukla za ratnih dana, njezin se glas izgubio u bojnem krik u oružja.

...

Poslije rata Kovačić nastoji naći svoje oslobođenje. Njega dakako muče te godine izgubljene u tužnoj tuđoj službi, boli ga taj njegov stid, tišti ga njegova nespretnost, svjestan je svoje nesnalazljivosti i kao da sluti svoju bespomoćnost. Zar tako brzo?

Njegovo tijelo, vitko, produhovljeno, napaćeno i preosjetljivo, sad u četrdesetim, nepunim četrdesetim godinama ovog već tada polufrustriranog života – načeto je. Tiho, ali već primjetno, ono je stalo da se otapa u čaši vina, na čijem dnu sad pjesnik kao da traži izgubljene pejzaže.

Sad, poslije kraćeg predaha u kome se reorganizira kulturni život, Vlado Kovačić nalazi se u Nakladnom zavodu Hrvatske i potom u "Zori". Tavori kao urednik, dobiva naziv lektora, korektora. I na kraju u jedva pedesetim godinama života i – penzionera. Vlado se opire tom slabljenju koliko može, odlazi u Slavoniju, piše stihove, reminiscence iz slavonskih šuma:

*Putniče, stani! –
Zvečevo tu je. Šume su spomenici.
I mrtvi nas gledaju
kroz pukotine grobova.*

– odlazi na more u svoj Zadar, Split, Dubrovnik. Po nekom čudnom zakonu sudbine, sada, kad je potpuno oronuo, daje svoj labuđi pjev. To su one dvije, tri nezaboravne jake pjesme, po kojima je osigurao sebi sigurno prisustvo u svim poštenim antologijama budućnosti.

353

...

Zanimljivo je kome su posvećene dvije od tih triju pjesama.

Jedna nosi ime Cvijete Zuzorić – vječne idealne ljubavi naših poeta, te time domaćice nekog našeg nebeskog salona, kome je uzvanik i Tin: Mais où sont nos amours... sve naše poete – od Tassovog prijatelja Zlatarića do mladih poletaraca – dakle naše Muze uopće.

Druga je posvećena poznatoj pijanistici Meliti Lorković. Rijetko da je igdje muzički ugođaj, ugođaj duha jedne muzike, jednoga koncerta, dan tako sugestivno kao u ovoj pjesmi. Potreba da sebe samoga nadvisi, da se poistovjeti s umjetnikom koju kreira potaknula je ovog bivšeg kazališnog i glazbenog izvjestitelja da stvori jednu veličanstvenu scenu, na Jadranu, na Sustjepanu, i da tamo između Meštrovićevih sviračica i svirača

orkestrira

... kako stenje titan Bach

i

... kako se penju terase klavira

(u staroj verziji koju je čitao prijateljima iz rukopisa).

Kadenca je ovdje tako određena, zvučna, sigurna, katreni tako besprijeckorni, da se osjeća zrelost pravog virtuozu, upravo bogatstvo i besprijeckornost.

...

Dotjeravši tako ipak u kasnim godinama do takve savršenosti, Kovačić je to pretvaranje čitavog svog tijela u jedan poetski instrument platio preskupo (ali, tko zna uostalom), naime nestajanjem samoga toga tijela. Ta transsupstancija, to pretvaranje čitavog organizma u jedan jedini organ, u prijemnik za ono poetsko, ubrzalo je njegov odlazak. A koliko se još spremio da kaže krhki čovjek što je u poodmaklim godinama sačuvao naivnost i krotkost dječaka i dobrodušnost pčele i uspravnost "Jablanova".

Zato je utoliko manje opravdano da se jednog ovakvog artista, pjesnika jedinstvene pjesme o *Ženi sa stare slike*, diskvalificira i za budućnost, mimoilazeći njegove nesumnjive visoke i vrhunske kvalitete.

Pjesnik stihova kao što su oni *Ljubav je ušla u kuću*, te ispovijesti jednako potresne svojim životnim optimizmom kao i po sjenama koje se naziru u toj osamljenoj kući-duši, očito vrlo tužnoj prije nego su se otvorile žaluzine – preživjet će taj zaborav i to degradiranje po istoj logici po kojoj jedan krajolik ili krajobraz nadživljuje bilo kakvo nepriznanje.

Nesporazumi na koje reagira tako bolno dadu se svesti na nekoliko simplicističkih situacija. U prvoj etapi njegova uspona *en vogue* bila je aktivistička socijalna poezija; on je pisao rustikalnu, bukoličnu. U drugoj tražila se bodra, nacionalna, on je dao socijalnu, u trećem, poslijeratnom, poticala se društvena narudžba, on je umjesto toga gradio katedralu svoje samoće. Zabune, nesklad, suprotnosti, razočaranje, ali zapravo samo u sporednom – u pomodnosti, modernističnosti i u pozi, za koju ovaj cizelijer stihova nije imao smisla.

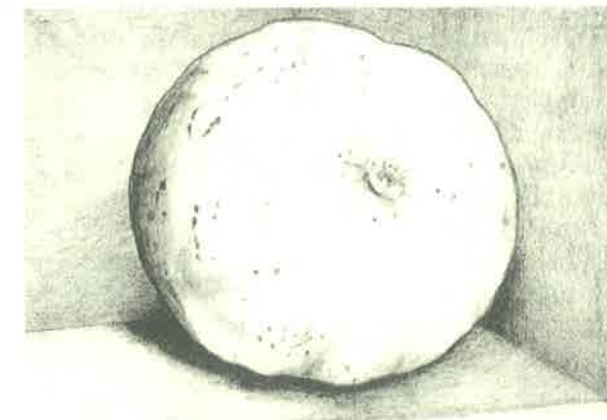
Učivši kod francuskih pjesnika, od Ronsarda do Baudelairea, i od Nijemaca, od

Walthera von der Vogelweidea do Heinea, koga je osobito volio, u prvom redu njegovu ljubavnu poeziju, Vlado Kovačić je poeziju kao i život doživljavao svojom čudljivom, kompliciranom šokačkom dušom. Nešto bogato, rasipno, poput Đuke Begovića, bilo je u tim đerdanima stihova, premda su katkada trijezni i kućebrizni poput Matije Antuna Reljkovića. Bio je kao neki posljednji roda svog, raskućio sve u stihove. I nestao.

Nije umio, ukratko, da od svog nesumnjivog talenta načini, poput nekih svojih kolega što su se u svim životnim prilikama i neprilikama snalazili, daleko bolje. Oženjeni, situirani, soanjirani, uvijek taktični i diplomatski, oni su sve one faze koje smo spomenuli preskočili i ne dodirnuvši tarabe za koje je ovaj pravi poeta prirodnom svojom nespretnošću zapinjao, i od tog se svega premorio i na kraju utihnuo.

...

Posljednji put vidio sam ga, boravio sam s njim poduže vremena na takozvanom Trećem festivalu poezije, što se pretposljednje godine Vladina života nastavljao na autoput. Bio je oslabio, smršavio, posrtao je kao da već ne stoji na zemlji, kao da lebdi. Boljelo ga, peklo nešto unutra, ali uporan kakav je bio, iako sav prožet dubokom melankolijom, bio je ušutio, duboko uvraćen u sebe, ne dajući glasa.

O (ZA NAS) NEPOTPUNOM DJELU ANTE JAKŠIĆA *MARIN I STANA*
(*Subotičke novine* XXII. god, brojevi 8, 9, 10, 11, 12, 13, i 14., od 21. veljače do 4. travnja 1941.)

I.

U samo predvečerje proširenja Drugog svjetskog rata prema jugoistoku Europe, početkom 1941. godine, Ante Jakšić (1912.–1987.) u *Subotičkim novinama* objavljuje spjev *Marin i Stana*, koja izlazi u sedam nastavaka, počevši s brojem 8., od 21. veljače, do broja 24. od 4. travnja 1941. godine. Prekid nastaje budući da je 6. travnja uslijedio napad na Kraljevinu Jugoslaviju kada su zbog ratnih prilika prestale izlaziti *Subotičke novine* i ovo pjesničko ostvarenje nije objavljeno u cijelosti. Ivan Kujundžić u djelu *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata* (Zagreb, 1968.) ne spominje radove Ante Jakšića, ali ih navodi u knjizi *Bunjevačko-šokačka bibliografija* (RAD 355, JAZU, Zagreb 1969., str. 667–769.), međutim, i ondje je izostalo da je 1941. godine započeto objavljivanje *Marina i Stane*. Geza Kikić u svoje dvije knjige *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata* (Zagreb, 1971) i *Antologija proze bunjevačkih Hrvata* (Zagreb, 1971.) uopće ne spominje Antu Jakšića i naslove njegovih pjesničkih, proznih i drugih radova. Ante Sekulić u svom djelu *Književnost podunavskih Hrvata u XX stoljeću* (Zagreb, 1996) na strani 205. navodi da je: «*Marin i Stana* – roman u stihovima (1941)», a na strani 206. u popisu objavljenih naslova Ante Jakšića da je «*Marin i Stana*, ep u stihu, *Subotičke novine* 1941. (u nastavcima)». Bela Gabrić smatra da je *Marin i Stana* epska pjesma (povjestica, pripovijest u stihovima), kako navodi u *Zborniku «Ivan Antunović»* (Subotica, 1992., br. 2-3, str. 149-152.), u radu posvećenom životu i djelu Ante Jakšića. Navedimo, također, da sam autor u proslavu ovaj spjev, na dva mjesta, naziva «knjigom» i još dodaje, obraćajući se čitateljima, da će im u njoj govoriti jezikom njihove omiljene narodne pjesme: «Vama, koji ste ostali na blagoslovljenoj našoj ravni, da prevrćete crnu zemlju, pružam ovu knjigu. Vidim Vas kako za dugih zimskih večeri sjedite okolo tople peći dok

vani prši snijeg i pričate ili čitate narodne pjesme. Čujem, kako svi pažljivo slušate glas čitača, vidim kako Vam se zjenice šire, skupljaju, čas blijedite, čas susprežete dah, a onda Vam se opet po licu razlijeva blagi osmeh. Pružam Vam ovu knjigu da Vam progovori vašim vlastitim osjećanjem, da u zimskim večerima osjetite kako sam na Vas mislio, kako Vas nijesam nikada zaboravio. Majka koja nas je rodila i mjesto gdje smo prvi put ugledali svjetlo ovoga života nikada se ne zaboravlja. Ono nas prati kroz cijeli život! Govorim Vam iskreno i jednostavno, kao što je i moje djetinjstvo bilo jednostavno, srdačno i toplo u Vašemu krugu, govorim Vam jezikom vaše omiljene narodne pjesme da bih Vam bio bliži i jednostavniji, da biste kroz tu jednostavnost i toplinu svojih vlastitih riječi oćutjeli bilo vlastitoga života!»

A gdje bismo mogli (čuvajući se vjerolomnih zemljopisnih stupica) ocrtati taj «topli krug djetinjstva» kojim je obuzet Jakšić? Zacijelo on polazi od Bačkog Brega i ide prema Baču, Subotici ... Somboru ... i dalje, a, gdje tražiti uzore prema kojima je nastalo djelo *Marin i Stana*?

Nema dvojbe da mu je među određenim djelima iz svjetske i hrvatske književnosti, uglavnom nezaobilaznim u srednjoškolskim i sveučilišnim programima, jedan od uzora mogao biti i ep Grgura Peštalića *Dostojna plemenite Bacske starih uspomena. Sadashnji i drugi slovinske kervi delliah slava. Bacskim plemichem s prigodom csuvanja svete krunne i okrunjenja Leopolda II.-ga od domorodca u Baji prikzana. Shtampano u Kalacsi 1790. 8 48 str.* O Peštaliću i njegovu epu koji je prethodio preporodu Ante Sekulić zamjećuje: «... u trenutku kada je Baja postala važnim hrvatskim kulturnim središtem i visokim učilištem, Peštalić je predstavnik novih želja i zamisli¹ ...» potičući sunarodnjake da čuvaju jezik i druge vrednote vlastite kulture.

Ante Jakšić je kao gimnazijski profesor jezika i književnosti službovao u Travniku, Badiji kod Korčule, Tuzli, Osijeku, Belom Manastiru, Slavanskom Brodu, Gospiću, Subotici, Karlovcu i Zagrebu. U Tuzli je predavao od 1939. do 1944. godine, a navedena autorska bilješka datirana je u tom gradu 19. listopada 1940. godine i tiskana kao proslav u *Subotičkim novinama*. Ona nije dovoljna da zaključimo je li djelo okončano na taj dan, ili je završeno prije, a spomenuti datum samo označava dan kada ga je autor uputio na adresu *Uredništva* u Subotici. Ne znamo, također, je li ga poslao novinama na svoju inicijativu ili na poticaj nekog od članova *Uredništva*.

Ovo utoliko može biti zanimljivo što je među više stotina Subotičana koji su uhićeni prvih dana okupacije bio i ondašnji glavni i odgovorni urednik *Subotičkih novina* vlč. Blaško

¹ A. Sekulić: *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju*, Zagreb 1993., str. 176.

Rajić (1878–1951.). Tijekom istrage nad šezdesettrogodišnjim svećenikom sprovedena je surova tortura (koja je trebala imati odjeka i izvan zatvorskih zidina – i, imala je!), a obustavljena je tek na intervenciju najviših instanci Katoličke crkve, nakon čega je on interniran u franjevački samostan u Budimu², gdje su vlasti držale Rajića sve do pred Uskrs 1943. godine. U zatočeništvu je napisao ep pod naslovom *Slava* od bezmalo četiri tisuće deseteraca, oslanjajući se na tradiciju epskog i lirskog narodnog stvaralaštva³. Nakon povratka iz zatočeništva Rajić je zaokupljen «narodnim poslovima», pa je ovo svoje djelo uputio na recenziju dr. Josipu Andriću tek sredinom 1945. godine, kada je već bio više nego uvjeren da novonastale prilike neće donijeti očekivani boljitak puku kojem je kao svećenik služio.

Tko je mogao više utjecati na koga – Jakšić na Rajića, ili obratno – ukoliko je, uopće, bilo međusobnih utjecaja? Napose, je li doista Ante Jakšić ovaj svoj spjev zamislio kao neku vrstu «romana u stihovima» kako navodi Ante Sekulić (možda su, svojedobno, njih dvojica o tome razgovarali?), a tijekom nastanka djela, pod teretom preuzete i korištene građe iz narodnog stvaralaštva, usmjerio se prema spjevu, ili dužoj epskoj pjesmi, kako djelo naziva Bela Gabrić.

Sudeći prema onome čime raspolažemo – a to su stihovi tiskani u *Subotičkim novinama* – bjelodano je da su *Marin i Stana* rađeni sa znatnim osloncem na epsko narodno pjevanje, a tu i tamo se naziru tragovi specifične tradicije podunavskih lirskih pjesama (astalskih, baćokalica, bačkih, bačkulja, groktalica, dikica, iroških, svatovčica, šalajki), nastalih u desetercu koje su se pjevale u Bačkoj i Slavoniji u XIX. stoljeću, a najčešće su opijevale ljubav prema dragoj osobi. Po svom obliku i sadržaju one su između dužih lirskih pjesama i – bećaraca. Iako zahvaćene procesom razgrađivanja (izdvajanje slikovanih distiha; leoninski slik), svedene na samo jedan ljubavni trenutak, iskazane jednom pjesničkom porukom i jednim odnosom prema lirskom zbivanju, one su poetski i misaono cjelovite pjesme.

II.

Pored već spomenuta Peštalićeva epa koji ima naglašeni povijesni, nacionalno-oslobodilački tok, Jakšiću su kao uzor, u znatno većoj mjeri, mogla poslužiti djela niza drugih stvaralaca, a možda još i više narodna balada *Omer i Merima*, što se da zaključiti

² Margit körút 26. Ovaj se fratarski kloštar nalazi u četvrti Vodenvaroš (Víziváros/Budae-Aquatica) i nekada je imao ulogu katoličkoga duhovnog središta.

³ Usporedbe radi navodimo da Njegošev Gorski vijenac sadrži 2. 819 deseteraca (izuzev jedne umetnute pjesme u devetercima i jedne tužbalice u dvanaestercima).

na temelju poetskih fragmenata *Marina i Stane* objavljenih u *Subotičkim novinama*. Pjesnik nije posegnuo za obradom kakve filozofsko-religiozne teme, već provjerava vlastito stihotvoračko umijeće na vječitom, svim narodima dobro znanom, motivu – ljubavi između dvoje mladih kojima roditelji uskraćuju pravo na ličnu sreću, budući da potječu iz, po bogatstvu, neusklađenih obitelji. Lijepa i ponosita Stana, kćerka Stjepana Ribara, njegova miljenica i nasljednica u bogatstvu, zaljubljuje se u dično momče plemenita srca, ali praznih džepova, u siromaha Marina, sina Mate Stolara. Dvoje mladih koji se privlače, unatoč razlika što ih razdvajaju, pjesnik ovako vidi:

Stana vita u planini jela, (53)
Marin bor je što za njome tuži (54)
da im srce živi plamen združi. (55)

No, zbog socijalne neujednačenosti koje nad njima vladaju Marin se usteže pristupiti Stani:

da joj reče srca svoga jade, (83)
da joj reče što sve selo znade. (84)
A, kada smogne snage, prekorači barijere i nadjača razlike, iz njega nezaustavljivo kreće izjava ljubavi, na što:

Rumen osu Staninim se licem, (107)
rumen ljepša no u same ruže, (108)
pod njome se crna zemlja krenu, (109)

Uz (očekivano, dramski nezaobilazno?) protivljenje oca koji kani svoju jedinicu i miljenicu okružiti njojzi, po bogatstvu, doličnim proscima i tako joj odvraća pažnju od Marina, Stana sluti još jednu opasnost koja će se nadviti nad njihovu ljubav – bliskost ratnog sukoba. O tome ona ovako govori majci:

Čudan sanak usnila sam, majko, (151)
čudan sanak da ga nije bilo, (152)
čudan sanak, srce mi se steže, (153)
gdje se dvoje zaljubljenih dijele, (154)

dva labuda u jezeru hladnu, (155)
jer ih ljuta pogodila strijela, (156)
ljuta strijela iz opake ruke, (157)
pa im srca nevina se slome (158)
kad najmanje nadahu se tome! (159)

Rat (koji u ovom podneblju uvijek odnekuda, poput vrela, izbija) zahvaća i Marina, ispunjenog romantičnim patriotizmom, spremnog na žrtvu zarad obrane domovine koja je u opasnosti. Opraštajući se od Stane, žudno prijanja uz život, makar mu je od njega jedva što preostalo, Marin postaje svjestan sudbinske oštine višestrukog gubitka kojem je izložen zbog svoje ljubavi:

Dokle nijesam ugledao tebe, (627)
tvoje vito uspravljeno tijelo, (628)
tvoje oči gdje se sreća toči, (629)
tvoje lice – što sad gleda nice, (630)
nijesam znao što živjeti znači (631)
da raj zemljom ikad se otvara, (632)
nijesam znao za sjaj Božjeg dara. (633)

Dok dvoje mladih trpi zbog toga što im je uskraćeno pravo na ljubav i jer im okolina nameće nerazrješiva ograničenja koja vode pravo u tragediju, Stanin otac neskriveno likuje kada ratne prilike razdvajaju Marina od Stane, što više pokušava ih okrenuti u svoju korist:

I glas se rasu na sve četiri strane, (234)
hvala ide od usta do usta, (235)
svako zbori o ljepoti Stane, (236)
o bogatstvu Stjepana Ribara, (237)
koje čudo po svijetu stvara. (238)

Nema sela gdje se nije čulo za Ribara i njegovu ljepoticu Stanu, prosci pristižu sa svih strana, bogati srebrom i zlatom, ponosni na zemlju i blago, unaprijed uvjereni da će im Stana pasti na ruke, no, svi se vraćaju kućama mrka čela, Stana ih redom odbija.

Kad to vidje Starina Ribare, (258)
Na čelo mu tamna sjela bora, (259)
oči same crnu zemlju traže, (260)
uzdah težak iz grudi se krađe, (261)
nigdje nema mira ni veselja. (262)

Otac se ponaša kao da ne razumije razloge zbog kojih Stana odbija prosce i vraća im darove, kao da ne vidi vlastiti prinos njenom unutrašnjem duševnom potresu, neumoljivom stavu i ponašanju te zato pred svijetom:

Tugu tuži Stjepane Ribare, (281)
tugu tuži i na Stanu gleda, (282)
srce mu se sve u strahu jedi, (283)
oko sve mu teža tama svija, (284)
čelo sve se više borom mrača, (285)
mjesto smijeha sad se žalost zrači. (286)

Makar je svjestan da pokreće mehanizam nepopravljive pogreške, otac nema snage suočiti se sa zbiljom i posljedicama koje će iz svega proisteći. Nadređujući kćerkinom emotivnom izboru obitelj (obiteljske interese) kao neprikosnoveni autoritet, kao kolijevku i čuvaricu patrijarhalnog sustava običajnih, moralnih i društvenih normi, šalje suprugu, Staninu majku, neka ona pokuša urazumiti neposlušnu kćer, makar unaprijed zna Stanin odgovor:

Majko, srce tek Marina voli, (360)
za njim samo uzdiše i tuži, (361)
njega samo mladost moja sanja, (362)
bez njega mi nema živovanja! (363)

Majka, također, ne pokazuje znake razumijevanja za Stanine ljubavne jade, budući da joj to ne omogućava njen položaj u patrijarhalnoj obitelji odnosno u društvenoj formaciji u koju Ante Jakšić locira radnju spjeva, stoga joj tek prigovara:

Kćeri Stano, jedina u mame, (366)
što učini, ako Boga znadeš,... (367)

Nadređujući Staninim emocijama njen društveni i socijalni status u lokalnoj zajednici, podsjeća svoju kćer i spočitava joj:

Ti si prva u selu djevojka, (371)
imaš svega koliko ti drago, (372)

...

a Marin je sirotinja pusta, (379)
zemlju drugom izmeće i radi, (380)
tuđe blago u poljima čuva, (381)
tuđim hljebom siromah se hrani, (382)
što ćeš jadna o toj suhoj grani! (383)

Izabranik Staninog srca, tim više izaziva njeno uvažavanje, njoj se čini da u Marinovu siromaštvu traži i nalazi ono što se može izgubiti tijekom stjecanja bogatstva:

Marin jeste sirotica pusta, (389)
Marin sebe tuđim hljebom hrani, (390)
al' pošteni njegovi su čini, (391)
poštene su žuljave mu ruke, (392)
nije majko sramota golema (393)
znojem sticat ono što se nema. (394)

...

draži mi je Marin i siromah (398)
nego drugi u zlatu i svili, (399)
dragi su mi i žuljevi grubi, (400)
jer ga, majko, moje srce ljubi. (401)

Najvjerojatniji tragičan ishod sudbine glavnih likova u pjesničkom djelu Ante Jakšića Marin i Stana nazire se u času kada se pojavljuje Mato Stjepanović da prosi Stanu za svog sina Marka. Do tada je već kroz spjev narasla tenzija koja od autora traži da pojačava

izdiferencirane i izoštrene odnose među likovima vodeći dramatičnost radnje prema vrhuncu i nužnom razrješenju.

Čašu uze Stjepanović Mato, (877)
čašu uze, pogleda Ribara, (878)
pa mu vedra čela odgovara: (879)
«Čast i dika da je dvoru tvome, (880)
na gozbi ti od srca je hvala, (881)
Bog pravedan da je još poživi, (882)
da se bijela još nagledaš svijeta. (883)
Al' dok ovu ne ispijem čašu, (884)
želim reći što mi srce tišti, (885)
što nas do tvog dovelo je dvora. (886)
Moje ime poznato je svima, (887)
moje blago nikog se ne stidi, (888)
moja zemlja rodi plodom teškim, (889)
moji dvori velebno se svijetle, (890)
kuća puna svega mi je blaga, (891)
teška blaga u godine gladne. (892)
Znam da staro prijateljstvo veže (893)
naše stablo još iz mladih dana, (894)
a da veza još čvršća bude, (895)
da nam srca još teže se svežu, (896)
boljem dalje da kročimo danu, (897)
za mog Marka prosim tvoju Stanu! (898)

Usprkos određenih nedostataka možemo sa žaljenjem ponoviti da u ostavštini pisca nije sačuvan rukopis *Marina i Stane* jer bismo tada znali kako je u nastavku ovog spjeva odredio sudbinu likova, te da li je u Staninu ocu Stjepanu Ribaru prevladala roditeljska ljubav prema kćerki jedinici i njenom emotivnom izboru – što je malo vjerojatno – ili kakav drugi razlog koji besprizivno potire želje pojedinca, zarad interesa zbog kojih su se morala zanemariti i njezina osjećanja, što bi po pravilu vodilo u tragičan ishod, dobro znan iz drevnih epova, mnogih djela narodne usmene književnosti te kao česta okosnica srednjovjekovne književnosti – pjesništva i dramskih djela.

Mada nam nije poznata cjelina ovog rukopisa, čini se da se i na njega može primijeniti ocjena koju je dr. Josip Andrić dao u povodu epa Slava Blaška Rajića: «Idejna koncepcija je za današnje doba previše romantična⁴». Pored toga, Andrić je prigovorio Rajiću što nije jasnije istaknuo i obradio u nekom posebnom prizoru ljubav između Javora i Janje te mu predlaže da to obavezno učini ugrađujući u nj dramski konflikt, koji bi oživio radnju cjeline i učinio je napetijom za čitatelja.

Za razliku od Rajićeva povijesno-religioznog epa Jakšić je za osnovnu svog djela uzeo nemogućnost ostvarenja ljubavi dvoje mladih, ali nama ipak nije poznat njegov konačan učinak niti kakva je bila stvarna cjelina i koliki je bio domet njegova pjesničkog ostvarenja. Iz dostupnih slika koje su sadržane u spomenuta 904 stiha nismo u mogućnosti utvrditi da li je u djelu uspostavljena potrebna dubina, ona koja dozvoljava čitatelju da se od slike o odnosima među likovima spusti ka znaku i značenju koji oni grade: prema smislu skrivenom u slici, dakle nečem drugom, drugačijem, višeznačnom, zbog čega se čovjek budi prije ptica, ustaje prije zore kada mu se čini da je ispunjen ljepotom cijelog svijeta – kada voli. Ako je takav skriveni smisao uspostavljen u djelu, ono se može bolje čitati i potpunije razumjeti. A nutarnja drama koju je prouzročila onemogućena ljubav između Marina i Stane izazivajući tragično osjećanje i ishod s elementima kobi dočarala nam je tamniju stranu ljudske prirode u odnosima roditelja i djece, potisnut ili razoran učinak nerazumijevanja, isključivosti, okrutnosti i mržnje.

Ovaj spjev Ante Jakšića ponikao je iz podneblja Podunavlja u njegovu nastojanju da na temeljima narodnog stvaralaštva napiše djelo umjetničke poezije. Podražavanje narodne poezije nije samo sebi cilj, vidljiv je napor pjesnika da uspostavi jedinstvo nejednako zastupljenih činitelja epskog, lirskog i dramskog izraza, da nadgradi formu epske (i lirске) pjesme te da na njihovim osnovama stvori pjesničku sintezu. Stvarajući u duhu narodne tradicije on je želio učvrstiti osjećaj jedinstva među Bunjevcima i Šokcima. Pri kraju, još jedna napomena: Budući da (za sada?) ne raspolažemo autografom nije bilo moguće utvrditi da li je određene neujednačenosti u spjevu (deseterac/jedanaesterac, i druge) načinio autor ili su one nastale u toku slaganja, u tiskari Subotičkih novina. Zato su izvršene najnužnije ispravke očiglednih, i, najvjerojatnije slovoslagačkih i/li korektorskih grešaka, a uklonjene su i neke sitnije stilske i pravopisne nedosljednosti⁵.

⁴ Dr. Josip Andrić: Primjedbe k epu presvijetlog Blaška Rajića – rukopis.

⁵ Ispravke su unesene u 4., 103., 167., 170., 197., 224., 234., 266., 315., 378., 384., 411., 441.,

POVRATAK U ŠOKADIJU GODINE 1919.

I.

Uvijek je bila uzbudljiva, plahovita, ponekad i bolno rastrgana, moja ljubav za Šokadijom, moje sjećanje na Šokadiju. Iskreno priznajem da sam ju u ratnim godinama prvog svjetskog rata u sebi potiskivao s respektom pred velikim svijetom, kroz koji sam se, kao u nekom polusnu, kotrljao na državni trošak male i okupirane Srbije, ustvari, na račun buduće jugoslavenske države i njenih budućih reparacija od budućih potučenih neprijatelja... A sve je to onda još bilo dubiozno i u magli! -

Kad danas, poslije skoro pol vijeka, pogledam na geografsku kartu i zbrojim hiljade kilometara mojih evropskih i afričkih putovanja u god. 1916., 1917. i 1918., meni je sasvim jasno i razumljivo da je te razdaljine ravnopravno u meni i sa mnom prevalila i Šokadija, jedna - u mirno doba - sita, nabubrela i masna pokrajina koja je postala slavna i imala duha, talenata i dobrih soldata-graničara još u vrijeme Matije Antuna Reljkovića.

Imao sam, eto, čast da u srpskoj vojsci onog vremena dobrovoljno reprezentiram "po Evropama i Afrikama" potomke nekadašnje Sedme brodske graničarske regimente, koji su se također u svoje doba mlatili po evropskim ratištima - nedobrovoljno. Predstavljao sam, svakako neovlašteno, moju Šokadiju na međunarodnom nivou prilično stidljivo i bez busanja u prsa, jer me je donekle pekla savjest, što mi Šokci u prošlosti nismo dizali neke velike narodne ustanke, niti minirali silnu tursku ili austrijsku carevinu, iako smo se rado odmetali u hajduke i u "zeleni kader". Više smo, kažu, voljeli da oremo, kopamo, sijemo, žanjemo i da se, pjevajući i podcikujući, razmnožavamo, nego da ratujemo i za druge ginemo.

Ipak, nosio sam usprkos svemu svuda tu svoju Šokadiju u sebi, zamotanu kao svileno mače. Kupao sam je i sunčao na odskom žalu Crnoga mora, vozio je u trojki po snijegu bjelogrivog Murmana i poluotoka Kōle, na beskrajnim bijelim poljanama ruskoga sjevera, o kojem sam kao đak pobožno slušao sugestivne priče divnoga profesora Milana Mareka. Šokadija je sa mnom ulazila u petrogradski Isakijevski sabor, zgureno i s glupom

morskom bolešću preplovila nekoliko debelih morskih pučina, zanesena svakojakim ljepotama projurila u vlakovima kroz Englesku i Francusku, da se u ožujku 1917. otisne od Toulona brodom "Katarina II." do prljavog Soluna, orijentalnog grčkog ponosa sa ćirilometodskom tradicijom.

Plakala je zatim i drhtala ta moja Šokadija na mjesecinama Solunskog fronta, u poganoj vatri bugarskih i njemačkih topova i minobacača kroz makedonske provalije. I umalo da je tada nisam u sebi zadavio od tuge i žalosti... Kako se onda kidahu živci u žudnji za mirnim šokačkim šumama i njivama, šorovima i avlijama!...

U prosincu 1917. veselo je ponesoh iz Soluna preko Brala željeznicom u Atenu. Šokadija se moja manifestirala na Akropolisu! Grci to, dabome, nisu znali. Pa je pošla sa mnom daleko: Patras, Krf, Galipoli, Rim, Genova, Monaco, Monte Carlo, Nizza, Marseille, da se iskrca u afričkoj francuskoj ratnoj luci Bizerti. Na tom putovanju, premda je u meni bila pomodna i đederna, ostala je nekud zasjenjena u svjetlucanju i blistanju svjetskih rivijerskih atrakcija. I ponovno se razigrala i ponovno sam je izljubio tek u sladunjavim i zvjezdanim arapskim noćima, kad su u logor jugoslavenskih dobrovoljaca iz Amerike ispod Cap Nadora dolazile nevidljive debeljuškaste Sirene pričajući nam na pô zaboravljene bajke o Vergilijevom Eneji i kraljici Didoni, praćakajući se zatim razuzdano na valovima na domak potonule imperije Kartage...

Bio sam možda prvi Šokac koji je omirisao i otkrio taj dio Sjeverne Afrike - Tuniziju. Utvrdio sam, da su arapske dinje i lubenice potpuno jednake s onima šokačkima. Vidio sam vrapce da skakuću taman onako koketno kao i vinkovački. I da su arapske bule slične bosanskim. I još mnogo toga...

Šokadija je poslije godinu dana šarenih i vrelih bizertskih izivljavanja krenula sa mnom na novi put: Palermo, Messina, Taranto, Iteja-Delfi! Kočoperila se ona na ruševinama Apolonova hrama i naslućivala Pitijina proročanstva, dok nam je grčki tumač podvaljivao, pokazujući nam neki sumnjivi izbušeni kamen, na kojem se, ko - bajage, nalazio Pitijin tronožac... Prešli smo zatim preko Pindosa kamionima i vratili se u Solun.

Kad je rat završen, putovao sam iz Soluna brodom kroz Korintski zaljev u Dubrovnik, pa u Sarajevo, da u Slavonskom Brodu stanem, konačno, poslije tri godine, čvrstom nogom na rođenu šokačku zemlju.

Čim sam u siječnju godine 1919. stupio na to obožavano, prašnjavo tle Šokadije, osjetio sam da mi ona sjedi na ramenu kao bijela golubica i radosno guče. Vraća se kući poslije tri godine lutanja i kroz nju je toplo prostrujao ritam bečarske poskočice i "pismice", uz prpošan prizvuk tambure. Pustio sam je neka otrpne prije mene preko Vinkovaca u Vrbanju, s potporučničkom epoletom u kljunu, da najavi dolazak - oslobodioca...

II.

Kad sam se na jadnom vinkovačkom kolodvoru strpao u razlupani i opljačkani polukupe prvoga razreda u vlaku za Vrbanju, Šokadija je najedamput ispala u mojim očima neizmerno siva, turobna, umorna i bezvoljna. Šta je to sad? Zar sam je takvu vukao u sebi kao mače tri godine? Umrlijana, neugledna ponjava od rijetkog snijega prostrla se po ravnicima, koja je nekad tako silno nadahnjivala dva Kozarca, Ivakića, Kosora i druge glorifikatore "slavonske krvi". Preko nje se, gle, nesnalažljivo muva jedna čudna uniforma, dosad neviđena među "pravoužitnicima" brodske imovne općine i gordim čuvarima cesarske međe prema Turskoj. Da li sam se ja to zaista vratio u Šokadiju? Da li se ja to zbilja vraćam u "Cvelveriju", na bogate teritorije dvanaeste grencerske kompanije sa sjedištem u Drenovcima?

Zagazio sam ovamo pod vrlo pepeljastim i neveselim okolnostima. Pogadaju me i neki sumnjivi i nepouzdana pogledi. Mjesto da puca od sreće, srce se steglo! Na razbijen i izvađen vagoni prozor mečem šatorsko krilo. Na odnesena vrata isto tako. Da me ne gledaju. Privlaka, Otok... Vozim se kao u kavezu, tamaneći cigaretu za cigaretom.

Hladno je. Utučeno razmišljam o naglom nestanku moje sanjane Šokadije u napuklom ogledalu. Ne zanimaju me nikakovi detalji promjena na stanicama. Smrklo mi se pred očima.

Slušam, kako je u Otoku živnulo. Ima, čini mi se, mnogo putnika za Brčko. Guraju se neke žene u hodniku ispred moga polukupea. Sigurno imaju karte za treći razred, a tamo nema mjesta. Dvije bale svojih stvari smjestio sam u prazan okvir sjedišta. Sjedit ću na njima.

Jedna snaša se raskuraži i odgurnu moje šatorsko krilo, da se uvjeri, tko se tu smjestio. Trgla se kao ošinuta natrag. Na hodniku preplašeno šaputanje. Vlak krenu. Druga snaša proturi glavu smjelo i upita:

- Gospodine, hoćete li mi dozvoliti da metnem svoju torbu unutra? Teško mi je držati.
- Slobodno, snašo! Pa uđi i ti!

Ušla je s vidljivim nepovjerenjem, obazirući se na sve strane, poslije mucavo izgovorenog pozdrava: "Hvaljen Isus"!

- Deder, snašo, zovni i ostale druge u kupé. Zašto da zebu na hodniku? - rekoh ja.

Za čas sam bio okružen od desetak snaša. Više nije moglo da ih stane. Sve su pri ulazu "hvaljenisusale", pa se ufitaljile, ukipile, obarajući poglede.

- A zašto odmah ne uđoste? - upitah ja.

One se zgledaše, a najkuražnija među njima odgovori:

- Znae, gospodine, bojale smo se da ćete pucati!

- Ama, zašto da pucam, snašo, ako boga znaš?

- Pa... mislile smo: Srblijin ste!

- A sad više nisam "Srblijin"?

- E, jeste, ali vidimo da ste dobar čovjek.

Prasnulo sam u smijeh.

- Nisam ja, snašo, Srbin, nego pravi Šokac, samo što sam srpski oficir, sada već jugoslavenski!

Veliko zgranjavanje. Snaše su zirkale na mene ispod oka, ne znajući, šta da kažu. To je za njih bila nemala senzacija. Tek će jedna:

- A odakle ste vi, gospodine?

- Iz Vrbanje.

- Jezus ime Isusovo, a čiji ste vi? - prekrsti se jedna omalena snašica, sva uvučena u crnu bundicu. Rekoh joj, čiji sam.

- Ijuh, majko božja presveta, pa vi ste Tenino dite!

Bila je Vrbanjka. Zarumenila se od snebivanja i začas je objasnila ostalim snašama sve potankosti o mojoj familiji. Opće čuđenje i križanje. Meni je neočekivano "skočila numera". Morao sam im ukratko objasniti, kako sam i zašto postao dobrovoljac, šta je to jugoslavensko bratstvo i jedinstvo, te kakvog smo se zla oslobodili propašću austro-ugarske monarhije. Pažljivo su slušale, a onda će jedna:

- A jel'te, gospodine, jel' istina šta sada divane, da ćemo mi ostati pod Srblijima?

- E, snašo, nećemo mi pod Srbima, već sa Srbima! - odgovorih joj nasmijano.

Imao sam muke, dok sam ih uputio u novu situaciju i u to, šta u jugoslavenskoj problematici znači "pod" a šta "sa". Izgledalo je da su bile zadovoljne s mojim "tolkovanjem" i sprijateljeni stigismo u Vrbanju.

S ogromnom radoznalošću iskočih iz vlaka. Prođe me nenadana jeza. Ugledah nekoliko zaostalih austrijskih vojničkih kapa na nepoznatim šokačkim glavama. Niko me ne dočekuje i ne prepoznaje. Uskačem u poštarova kola. Treba da me vozi tri kilometra do kuće. On šuti, ja šutim. A rečeno mu je da me on poveze, jer nema tko drugi. Zašto nema?

Dimi se iz Bačokine pilane i mlina. Nekud mi je i taj dim stran.

Kad smo ušli u selo, ja se prenuh. Uletio sam kao bez daha u našu kuću da, gušeći se u suzama zagrlim tri bolesnika, oca, majku i baku, dok me je sestra sa najmlađim bratom sačekala jecajući na pragu.

Dirnuo mi je, napokon, nozdrve i uzburkao srce, prvi pravi pravcati miris i dah stare, dobre Šokadije!

To je Ona! Tu me je, dakle, dočekala!...

ŠOKAC U BILOM SVITU

Fala Bogu, malo gradova u Hrvatskoj ima tako znakovitu i svaka čast, prekrasnu i bogatu prošlost kao Đakovo. Ono se ugnijezdilo, nekako u srcu Slavonije. U koji god slavonski grad kreneš, lijevo ili desno, naprijed ili nazad, ne moraš ići više od 40 kilometara, eto, primjerice u Osijek. Stigneš u Osijek jesi li reko keks, popušiš tek dvi, tri cigare i koju manje ako zavlačiš dim.

Đakovačka prošlost opisana je, napisana i iscertana na stotinu načina pa ni sam ne znam što bi još ja trebao reći o ovome gradu u kojemu imaš birtija ko u tri gradića poput susjednih nam Našica. Tko im je kriv. Ali, Đakovo je baš imalo čudan postanak. Kad u njemu nije bilo kuća, ni pustara, ama baš ničega, onda su u ovaj kraj odnekud nabasali Rimljani. Pitaj Boga kamo su išli, možda u Hungariju ili na Karpate, vraga znam kud ih je neki njihov Cezar slao. No, učiteljka Povijest kaže da su ovdje nazidali Certissu, svoju nekakvu rimsku naseobinu, ajd, recimo kao neku servisnu postaju u kojoj su lokali, žderali i barili žene koje su doveli sa sobom, budući da ovdje nije bilo žena. Samo lisica, jelena i druge kojekakve divlje marve. Tu Certissu stvarno su zgodno uredili. Smjestili su je kraj jezerca koje je kasnije nazvano Štrbinci, svaka kuća imala je kupatilo, kuhinju s modernim sinijama i s puno zdjela, tava, lonaca i šerpi koje su kasniji istraživači našli. Kad su ti Rimljani za koju godinu potljam otišli, jezero u Štrbincima je poplavilo i zatrpalo Certissu. Na životu su ostala samo njihova dva čovjeka, jedan je bio đak, a drugi učitelj Jovo. A što su drugo mogli nego iz dosade razmišljati kako da naprave novi grad. Nazidali su još par kuća računajući da će dovesti k sebi još svita, da imaju, bora ti, komšiluk. To su i učinili. Došlo par familija, pitaj Boga otkud, lipo se nastanilo u nove nastambe, počelo orat i kopat, divljač lovit i ribu iz jezera pecat. Eh, ali, nastamba nije imala imena. Što ako opet tu prođu neki vojnici, ili neki drugi putnici iz bilog svita. Ovi došljaci obrate se jednoga dana učitelju Jovi, (tal. Jovani) i njegovom đaku i predlože da se njihova nastamba nazove po njima ĐAKJOVO.

“U, neblak ti, neće štimat” - kaže Jovo. “Teško je za izgovarat. Ajmo, dečki iz riči izbacit slovo “J”. Ime će biti ljepše i budući naraštaji će nam biti zahvalni.”

Prolomi se pljesak u centru tog minijaturnog gradića i svit jednoglasno prihvati da iz riči ĐAKJOVO izbaci slovo “J”. Nastade tako ime ĐAKOVO. Jasno, gradić se kasnije širio, u njega su svakodnevno nailazili nekakvi dotepenci, sa ženama i bez njih, kojekakvi beskućnici i torbari diveći se krajoliku, plodnim njivama i šumama, mnogobrojnoj divljači itd. Dolazili - i ostajali. Na sreću, bili su skloni seksu pa se jako brzo narodilo djece.

O Đakovu se ubrzo čulo u Bosni. Herceg Koloman je 1239. godine napisao nekakvu povelju u kojoj stoji da on Đakovo i njegovu okolicu daruje bosanskim biskupima. Braco moj, kad su ti oni navalili ovdje, sunce ti ljubim, u tili čas se razvio gradić s preko tisuću duša. Ajd, sad vam je valjda jasno zašto u Đakovu ima puno Bosanaca. To mogu, dakle zahvalit Herceg Kolomanu i biskupima.

U srednjem vijeku Đakovo je već na daleko poznat grad. U njega sve više navraćaju kojekakvi vladari, vlastela i bogatuni. Iako onda još nije bilo sadašnje Strossmayerove katedrale, u Đakovu se vjenčao kralj Tvrtko s bugarskom princezom Dorotejom, a u gradu su odsjedale i hrvatsko-ugarske kraljice Marija i Jelisava te kralj Sigismund, pokoj im duši. Ipak, tadašnji Đakovčani bili su malčice i strašljivci, nije onda još bilo prave šljivovice pa su iz sigurnosnih razloga u 14. stoljeću opasali grad štitno obrambenim zidom gotičke arhitekture s čak četiri kule na uglovima grada. Od zida je ostala samo još jedna strana dugačka 40 metara i to je najstariji graditeljski spomenik u Đakovu.

Taman dok su cvale ruže i kadife, na Đakovo 1536. godine navališe Turci. Uz dosta muke uspjeli su ga osvojiti i u njemu ostati do 1687. godine. U tih 150 godina Turci su u Đakovu napravili milijun kojekakvih majmunarija. Srušili su toranj župne crkve i natandrčili umjesto njega svoj minaret. Paša je bio ženskar i ženoljubac, ali i džek, pa je svoje cure vodio u đakovačku dolinu na izvor fine i pitke vode. Mislio je da naginje na ljubavnu strast. Cure su se kupale u izvoru, a paša je satima loko tu neobičnu vodu. Put kojim je turski paša prolazio svit je nazvo Pašin prolaz, a cijeli kraj oko izvora pitke vode – Pašenica. Svi mi, a i ja, koji smo odrasli u Pašenici, nismo baš primijetili mušku snagu i moć vode. Tek usputno pripominjem. Kad su se Đakovčani riješili Turaka, srušili su minaret i vratili toranj na svoju župnu crkvu koja stoji ponosita i danas, a Pašenica se dobrano izgradila. Izvor vode nije zatrpan, jedno vrijeme služio je kao mjesni bunar, a sada je voda prekrivena betonskom pločom. Kraj bunara se natandrčio salon namještaja i uništio zelenu livadu za što su krivi neki drugovi i drugarice sedamdesetih godina. Što se moglo, kad su imali moć i vlast. Ko im je smio što reć?

Posebice je danas zanimljiva đakovačka stara jezgra, u narodu oduvijek šetaliste

i korzo. Ona slijedi povijesni tijek. Na korzu i dandanas čuješ sve novosti, koja je baba prdnula na kojem kraju grada, tko se s kim kurva, tko šverca, ko je otputovao u vječna lovišta itd. Na korzu ćete zateći sve mlade i stare, šantrave i škiljave, vedre i nasmijane. U staroj jezgri su i najvažnije trgovine, birtije i kafići, a bio je i poznati Truckenbrodov hotel, na žalost srušen blesavom pretvorbom u novijoj povijesti i prodan jednom privatnom poduzetniku. Je novi vlasnik nešto uredio, izmijenio krov, omalteriso zgradu, ali nema više dvorane za ples i kojekakve zabave. Nema veze, ko šljivi zabave, moš se u Đakovu zabavljati i na drugim mjestima i napiti se kad god smisliš.

Đakovo je poznato i po konjima. U njemu se nalazi ergela lipicanskih konja, jedna od najstarijih u Europi, braco moj! Đakovački konji toliko su lijepi da ih je došla osobno vidjeti engleska kraljica Elizabeta II. godine 1972. Zahvaljujući njenom dolasku Đakovčani su, ni krivi ni dužni, dobili dva kilometra ceste, od Pastuharne do Malog parka, i tako se riješili makadama i drndavog puta punog prašine ljeti, a blata do koljena u jesensko-zimskim danima. To ti je bila ludnica, braco moj, kad je na đakovačku željezničku postaju stigla kraljica sa suprugom i kćerkicom princezom, odjevenoj u haljini boje šafrana. Stigla je u "plavom vlaku" Josipa Broza - Tita, ali bez njega, budući da se Tito cijeloga života bojao doći u Đakovo za koje je držao da je nepodoban grad. To su mu cijeloga života zasigurno tulili u glavu neki njegovi komunistički savjetnici. Đakovčani tvrde da mu u ovom kraju ne bi pala ni vlas kose s glave, dapače, dočekali bi ga i ugostili bolje no igdje.

Dakle, kad je gospođa kraljica izašla iz Titovog vlaka primijetila je fijaker s četiri upregnuta lipicanca. Nešto je čavrljala s mužem i kćerkom pa se onda obratila šefu protokola i kazala mu da bi se do ergele Ivandvor, udaljenoj oko pet kilometara od Đakova, radije vozila u fijakeru, nego išla službenim merđanom. Naši dečki bili su uljudni, već na početku kraljičinog boravka u Đakovu htjeli su joj udovoljiti i ispuniti želju. Ubrzo se kraljevska obitelj usplentrala na fijaker i kočijaš je šicnuo ponosite lipicance. Za fijakerom su krenuli kojekakvi luksuzni automobili i punovažni đakovački političari - predsjednik i sekretar Partije sa suradnicima, predsjednik općine i sva druga općinska struktura, rektori najvećih firmi s pozivnicama, novinari i TV snimatelji i još kojekakvi dotepenci iz Osika, Zagreba i nekih susjednih gradova. Duž cijeloga puta kraljevska obitelj je mahala tisućama Đakovčana, a muški dio svita je otvorenih usta buljio u princezu Anu i njezinu raskošnu žutu haljinu bez dekoltea. Gizdavi konji pokazali su svoju prpošnost, znajući valjda da voze kraljicu, njezinu kćer i muža koji se neprekinuto kesio i pokazivao svoje oveće zube. Moram kazati da je dolazak kraljice u Đakovu upamćen i po pozivu političke organizacije Socijalističkog saveza radnog naroda: "Građani Đakova, izađite na ulice u što većem broju. Kraljica je došla vidjeti konje!"

Na izlazu iz Đakova, od glavne asfaltne ceste, obični put vodi do ergele Ivandvor. Prije dolaska kraljice to je bio obični prteni put. Njoj u čast, ta je poljska cesta nasuta šljunkom i to je bio važan povijesni čin. Kraljica je uživala u krajoliku stalno se smiješeći, ko ludi Marko na brašno. Na velikoj zelenoj livadi usred ergele bilo je puno svijeta. Konjušari su obukli svečane ancuge, očistili štale da si mogo prstom lizat, čak su i štalske stupove ofarbali uljanom bojom. Na sred livade protezao se dugački stol na kojemu su domaćini nanizali kulina, kobasice, sira i kajmaka, šunke, slanine, kiflica i gužvara, rakije i vina, bora ti, ko za svatove. Iza stola sa šokačkim specijalitetima pjevali su i svirali gorjanski tamburaši, a kola plesale sisate i guzate snaše u prelijepim rubinama - zlatarama. Stvarno, slika je bila za pet. Kraljica se iznenadila takvim dočekom, a princ je odmah bio konkretan. Iz flaške je natego šljivovicu i prozborio - "veri gut". A, na časnu riječ, poslije je rakijicu stalno gutao.

Domaćini su na sred livade izveli najljepšeg lipicanca i pokazali ga kraljevskoj obitelji. Svi uokolo mislili su da će on biti darovan Elizabeti, ali brus kume. Umjesto konja na dar je dobila narodnu nošnju zlataru i bebke u narodnim nošnjama i jasno, jest i pit. Princ se malo i nalizao, pa je ubrzo otišao među plesače i tamburaše i s njima zaigrao šokačko kolo. Cupkao je ko mali vrag, a kraljica i njena kćerka samo su milovale konja. Očekivalo se da će tražiti od domaćina da zajaši tog lipicanskog ljepotana, za kojeg su Đakovčani kupili novo sedlo, ali kraljica to nije učinila. Možda da je umjesto haljine imala hlače. Đakovčani bi uvaženoj obitelji možda i darovali konja, ali kad su saznali koliko košta transport do njihovog engleskog dvora, da boli glava, odustali su od te nakane.

Eto, braco moj, ovo kazuje da je Đakovo uistinu oduvijek bilo poznato po konjima lipincima. Tradiciju dokazuju, ko limun žut, požutjele listine iz 1374. godine, kada je tadašnji biskup Petar u Đakovu vjenčao bosanskog bana Stjepana Tvrtka s bugarskom princezom Dorotejom, primivši na dar jedanaest arapskih konja. No, naši se nisu tim konjima htjeli odmah falit, najprije su za njihovo obitavalište odredili Ivandvor i izgradili staje. Tek 1506. godine otkrili su svijetu svoje biserje. Od 1854. godine ovdje se neprekinuto uzgajaju lipicanska grla. Bolji grad za uzgoj lipicanaca nije se u Hrvatskoj nigdje mogao naći, jer Šokci vole konje više od svega na svijetu. Za njih je konj više od najljepše snaše čije grudi napinju oplećak.

Đakovo je glasovito i po svojoj katedrali. Za vrijeme biskupovanja Josipa Jurja Strossmayera najupečatljivije je povijesno razdoblje grada. Gradu je ostavio katedralu s karakteristikama arhitekture gotike i romanike. Arhitekti su bili Karlo Rosner i Friedrich Schmidt. Velika vrednota su 43 freske u njenoj unutrašnjosti koje su uradili slikari Aleksandar - Maksimilijan i Ljudevit Seitz, otac i sin, osim dvije, koje je naslikao Ljudevit

Ansiglioni. Katedrala ima čak sedam oltara, 31 kameni kip, koje su klesali Vatroslav Donegani, Tomo Vodička i Georg Feuerstein. U crkvi su i 32 reljefa među kojima je reljef u bijelom mramoru na Strossmayerovom grobu, rad kipara Rudolfa Valdeca. Đakovačka katedrala ubraja se u red najljepših između Venecije i Istanbula. Da budem iskren, ni sam ne znam koliko je svita došlo gledati katedralu, pitaj Boga odakle sve ne. O njoj i njenim zanimljivostima napisano je mnoštvo knjiga, pa što da se ja pletem u njenu prošlost i način gradnje, možda bi i napisao nešto krivo, pa bi dobio po nosu od crkvenih dužnosnika. A s njima moraš biti fin, nikad ne znaš kad ćeš ih trebat, ako već nikad prije, onda na čas smrti. Je li tako, braco moj?

Ozbiljno tvrdim da je Đakovo srce Slavonije, da je grad koji ima i srce i dušu, da je grad drugačiji od drugih, grad kulture i "Đakovačkih vezova" koji svake godine iznose na vidjelo dana svu tradicijsku narodnu ljepotu našega paora - vez do veza, na tisuće prelijepih vezova, koji u srpanjskim danima manifestacije svjetlucaju na ljetnjem suncu, a cilik tamburice dira dušu. Đakovo je i grad obrtnika, trgovaca i birtaša, grad mladih. Opsovao bih majku ćaći da me nije u njemu nazido!

SLAVONSKI LONČIĆ

Mješavina naroda, vjera, kultura i običaja koje imamo u Bosni često se naziva "BOSANSKI LONAC". Nemamo li u Slavoniji čest naziv za dio naselja "MALA BOSNA"? Imamo. U jednom takvom "lončiću" sam rođen i odrastao. Razmišljam kako su nas lukavo nazivali Bosancima, Ličanima, Dalmatincima... a izbjegavali ime HRVATI. Ono, što narod znači (vjera, jezik, kultura) bilo je potiskivano zbog dalekog i prepoznatljivog cilja. Poželjno je bilo biti: Jugoslaven, komunist, ateist... U mjestu gdje sam rođen bile su to tri čiste psovke. Kako sam ja sve to doživljavao? Ovako...

Rođen sam u kući pokraj križa (na kraju sela) u srcu Slavonije. Tata je bio Dalmatinac, mama Bosanka. Školski primjer križanca. (Nitko nije savršen). Moji su se doselili u ono vrijeme vlakova bez voznog reda i kolonizacija. Mislim da je glad valjan razlog da se odnekud krene. Bio je to kamenjar, gdje su koze pasle pod ručnom kočnicom. Za mosorske goleti Slavonija je čisti "EL DORADO". Bili smo neka vrsta benignih demografskih toksatora, jer smo išli u istu crkvu i molili smo se istom Bogu. Od šestog stoljeća do danas, ovim dnom negdašnjeg Panonskog mora protutnjali su nebrojeni osvajači, pokrštači, istrebljivači, ali među hrastovima i brezama najdublje je gorjela vatra našeg čovjeka, SLAVENA, HRVATA, ŠOKCA...

Šokci, ti starosjedioci Slavonije, imali su krvavo težak život u Austro-Ugarskoj monarhiji. Sve je bilo podređeno graničarskoj obrani od Turaka, uz Savu. Prebjezi u Vojnu krajinu bili su dobrodošli, i uz male povlastice, tu su naseljavani razni narodi. Sela su bila planski miješana, da bi se lakše držala u poslušnosti. Stara Jugoslavija još je pogoršala

stanje. Nova Jugoslavija i komunisti su svojom glupom ideologijom toliko unazadili selo da je počelo odumirati. Nizale su se zablude. Nacionalizacija, reeksproprijacija, komasacija, zadruga... Sve gore od goreg. U tom neredu samo smo im falili mi došlje iz pasivnih krajeva, a mi smo došli. Šokci su, ipak, živjeli u previše lijepom kraju da bi ostali sami. Osim toga, događa im se još jedna velika nesreća - BIJELA KUGA. Kao da na sve to odgovaraju samouništenjem. Djeca nedostaju na toj smotri. Površnom inventurom vidi se da tamo ima mjesta i - migracije kreću. U socijalizmu zemlja se zanemaruje. Maksimumi od osamnaest jutara neekonomični su za mehanizaciju, otkup je "šlampavo" vođen. Odlazi se u pečalbu. Država živi od kredita, forsira se nova zabluda - samoupravljanje i nesvrstanost. Kako je sve to meni izgledalo...

ŠOKCI - Po njihovim kućama, ajnfortima, ganjcima, štagljevima, ambarima i krušnim pećima lebdio je duh bogatstva i boljeg života. Uz sve nedaće prošlosti vidjelo se da su nekad dobro živjeli od zemlje. Naši su doseljavali na kraj sela, kupovali trošne kućice i radili kao napoličari (za dio ljetine). Oni su imali đeram, a naši bunari su bili obična rupa u zemlji, ograđeni s nekoliko dasaka, s izudaranim amperom na užetu ili kravljem lancu. S jedne strane visio je kakav šaraf s pruge, da brže potone. U bunaru smo imali i po neku žabu (ubacivali smo punoglavce s ciglane). Šokice su u crkvu išle u misnom ruhu, dok su naše žene bile u haljinama svih boja. Dukati oko vrata. Njihova djeca i mi smo se igrali zajedno, ali uvijek nekako u našim avlijama. Na lenijama prednost su imala natovarena kola, ako su oboja bila puna - onda šokačka. Nepisana pravila. Imali su neku certu uobraženosti bez pokrića i razmetljivosti bogatih, ali to nikada nije doseglo bolesne razmjere. Šokački svatovi su bili prilika za pokazivanje sjaja prošlog vremena. Pjesme su im pune vrcakavih bezobrazluka, ali su ipak, najčešće, ostajali na jednom djetetu i tako propadali. Sinovi jedinci često su postajali rasipnici i pijanci. Naši topli brlozi, s puno dječurlije, bili su nešto zdravo što je mirisalo na pokipjelo mlijeko i budućnost. Džaba im puni ambari i podrumi i dvorište popločeno žutom ciglom - kad je sve bilo ispunjeno strašnim mukom, bez dječje cike i živosti. Ne može fini zidani okrečeni zahod zamijeniti naš, sklepan od tri-četiri daske, do kojeg se stizalo po ciglama u blatu, poredanim u razmaku koraka s ekserom i novinama i uvijek zauzetim...

BOSANCI - Doseljavali su se samo katolici iz "bosanskog lonca". Nosili su neku dobroćudnost i blagost. Pjesme su bile tužne sevdalinke uz crnu kavu i "teferičenje", a u

očima su nosili trag visoke škole konglomeracije BIBLIJE, KURANA I TALMUDA. Preko njihovih leđa protutnjali su vjekovi i sukobi svjetskih vjera i sila.

HERCEGOVCI - Kad čovjek nikne u podneblju gdje je sve tvrdi kamen i drača, a drveće bonsai i zemlja škrti, nije čudo da su i ljudi iz tog kraja žilavi i bistri. Tada još nisam mogao znati da će isplivati na površinu, ali se sjećam da su švercali duhan, pjevali gange i pazili na prijateljstvo. Ošamariti jednog od pet braće značilo je dobiti pet šamara natrag, bez obzira tko je prvi počeo. Jednostavno. Sjećam se da su prve birtije bile njihove... Ne pamtim bijele čarape...

DALMATINCI - Došli smo iz Zagore, goleti, vrtače, čatrnje, kišnica za piće... Glad... Zemlja se čuvala od bujica nazidanim kamenjem. Čestice crljenice su bile tako male da se mogao koristiti samo srp. Masline, smokve, vino... Šale se da je dalmatinski znoj najskuplji lijek za one koji idu kopati vinograd u tri ujutro, a odmaraju kada počinje žega (turisti se tek bude). Piju bevandu, navijaju za 'Ajduk, čitaju Slobodnu Dalmaciju. Nemaju stomake, nisu bljedoliki, igraju balote, i šije-šete, kartaju belu i briškulu. Galame.

LIČANI - Njeguju ličko prelo, drže na zidu ličku kapu i imaju samo dvije junačke pjesme i obje su bile zabranjene.

ZAGORCI - Svi naši kumovi (brat i ja, to su komada dva) su bili Zagorci (Lovrek-kršteni, Božek-krizmeni, Jurek-vjenčani). Sadili su vinograd i pravili bijelo vino. Puno dvorište vinskih mušica. Zagorce optužuju da imaju kisela vina jer ne mogu dočekati da grožđe sazrije.

NIJEMCI - Bile su samo tri familije. Preživjeli su kao antifašisti. Sposobni (mlin, trgovine).

MADARI - Tri kuće od nas živjeli su jedini Mađari u selu. Stari Mađar, Mađarica i djeca (Mariška, Teruška, Boriška, Pištika, Janika...). Imali su slatku rođakinju iz Novog Sada (Eržika), od šesnaest ljeta (meni je bilo sedamnaest). Mjesec je bio pun, ona punašna, a njene usne su bile punačke... Okus prvog poljupca... Noću se iz njihove kuće čula harmonika...

ALBANCI - Demografska eksplozija na Kosovu pošpricala je i naše malo misto. Jedna slastičarnica u središtu sela, a druga na željezničkoj stanici. Zvali smo ih Šiptari. Starog slastičara zvali smo Gero, njegovu ženu Gerinica, a svu djecu Mali Gero (zbog brojnosti istih bilo je stanovitih problema u identifikaciji). Nismo baš jeli sladoled koji su pravili, jer smo vidjeli da njihova krava ima prljavo vime, jer nisu često čistili štalu. Ljeti su vozili sladoled u kantama s ledom, na biciklu trokolici. Mogao se dobiti jedan sladoled za kokošje jaje. Gero je uvijek imao rupičastu majicu. Teško je govorio hrvatski. Jednom su u selo došli neki turski folkloristi. Bili su na proputovanju za Francusku i htjeli su pokazati svoju predstavu u našem zadružnom domu (kinu). Nije bilo vremena za plakate pa su počeli svirati i plesati ispred doma, gdje je bila i Gerina slastičarnica. Preplanuli, mišićavi i zdravi Turci počeli su urnebesnu svirku sa svojim zurlama i talambasima, a posebno je uvjerljiv bio veliki, duboki bubanj, koji se svirao klečeći. Sedam-osminski ritam, zvuk orijenta i uvijanje plesačica privuklo je mnoštvo. Odjednom se iz publike izdvojio Gero i počeo zajedno s Turcima ples, na opće oduševljenje okupljenih. Izuo je svoje natikače i u čarapama je počeo dizati jednu nogu i opijen svirkom i nasmijan, s rukama u zraku, spuštao polako tu nogu, a dizao drugu. Turci su prestali plesati i samo su mu davali ritam, pljeskanjem i svirkom. Tada sam shvatio kako glazba može biti snažan pokretač onoga što nosimo u sebi. Bio je to zov predaka, nataložen u genima i krvi, neka veza između vremena i prostora... Gledam te tamnopute Turke i razmišljam - ako je ovakvih došlo puno nije čudno da je pred njima drhtala Europa. Žene su im već s manje ljepote i hvala Alahu što je naredio da se ove odoljive krasotice pokriju feredžom. Naš Gero, uzorak starosjedioca Balkana, podsjetio me da će Drumovi poželjeti Turaka...

ROMI - Tada su ih zvali Cigani i zbog jedne njihove kuće, u Šamačkoj ulici; zvali smo je Ciganska. Nije ih bilo puno u toj kući, ali ni malo. U toj kućici bilo je toliko djece, pasa, mačaka i ljudi da se vrata nisu mogla otvoriti (školski primjer mirnog suživota). Bila je to samo stanica na putu za dugačke čerge sa psima ispod osovina kola i

medvjedima na lancu. (Učili su ga plesati na vrućem limu, sve što se od njega tražilo je da naizmjenično diže noge, na zvuk defa). Bili su čuveni muzikanti i velike kavgađžije. Na vašarima, pod mehanama, hlače su vezivali žicom (jer bolje je biti uboden nego rasparan). Kravama su vime napuhavali pumpom za bicikli, ulijevali vodu u trbušnu šupljinu, konjima koji su još imali zdrave zube farbali sijede obrve i grivu. Bio je to dio posla u vašarskom švereu. Prosili su i skupljali perje, svinjsku dlaku i staro gvožđe. (Na jednoj utakmici "Hajduk" - "Crvena zvezda" u Splitu naši su skandirali Cigani, Cigani!. Zvezdaši su odgovarali: Vi nemate McDonald's!).

SRBI - Bilo ih je malo, ali su bili dobro raspoređeni. Policija, vojska, općina, pošta, banke, sudstvo, željeznica... Dokazana korist od nedokazanih privilegija. TV-antene okrenute prema Beogradu, novine na ćirilici, ekavica... Benificirani radni staž, mladi penzioneri, s pištoljima u džepovima; nastavljaju raditi kao inkasatori, kuriri, pošтари i tako njuškaju po kućama. Proklamirani Jugoslaveni, članovi SK...

Tako smo se mi fino krčkali na tihoj vatri dok nas nije neka ruka posolila, pobiberila, poklopila i pojačala plamen na "TRI".

(Sve je to učinjeno ležerno, s tri prsta).

E moj družo beogradski... Slavonijom sela gore...

TROJICA IZ GRADIŠTA

Namjera izdavača i urednika ove biblioteke da se u jedan svezak skupi što više ljudi od pera i motike, pjesnika – seljaka iz šire okolice Županje, nije u cijelosti uspjela iz više razloga. Prema onome što se je dalo pronaći i pregledati u razdoblju relativno kratkom, moglo se ubrzo ustanoviti, da se pjesnici Mato Mandić, Pavao Varnica, Antun Jovanovac, Marija Ilakovac, Stana Špoljar, pok. Lovro Čivić Pridragov, Grga Matinac i još neki, razlikuju između sebe u pogledu raznovrsnosti svojih radova u tolikoj mjeri, da se ujednačeni izbor u okviru manje knjige ne bi nikako mogao ostvariti. Tako je ostavljeno bliskoj ili daljoj budućnosti, da se izvrši širi izbor stihova svih onih, koji su u ovome kraju povremeno odlagali motiku, a uzimali pero, u pokušajima da izraze svoj život i svoja osjećanja. Selekcijom dostupnih radova odlučeno je, da se u ovoj knjižici obuhvate tri najznačajnija imena samo jednog sela (Gradišta), tri pjesnika, koji su prilično srodni i blizi po radu i po godinama, a po kvaliteti svojih radova i ispred svih ostalih ovdje spomenutih, ili nespomenutih. To su: *Mato Mandić*, *Pavao Varnica* i *Antun Jovanovac*. Tri imena i tri višegodišnja suradnika prijeratnih, pa dijelom i poslijeratnih listova namijenjenih selu, te povremenih zbornika i kalendara, koji su svoju suradnju prikupljali iz naroda, od seljaka i radnika, to jest predstavnika staleža, koji dotle uopće nije dolazio do riječi i izražaja. I ovdje se ispriječila jedna teškoća. Pokazalo se, da su Mandić i Varnica pjesnici prilično izjednačeni, kvalitetno blizi, za razliku od Jovanovca koji se kvalitetom svojih stihova znatno razlikuje od ove dvojice, dok u nekim proznim radovima stoji ispred njih. To je i dalo povoda da se u ovoj zbirci opredijelimo za Jovanovčevu prozu.

Od niza hrvatskih seljaka – pjesnika, pored markantnih predstavnika Miškine i Stuparića, najpoznatije je ime *Mate Mandića*. On je i najizrazitiji predstavnik posavskošokačkog sela i ustrajne pjesničke aktivnosti, a u rasponu od preko dva decenija. Svojevremeno bilo je nekih priprema (za života A. Martinovića), da mu se u Zagrebu

štampa izbor pjesama među edicijama »Seljačke sloge«, ali do ostvarenja namjere nije nikada došlo. Danas se to tek ovim izdanjem ostvaruje. *Pavao Varnica* je međutim ostao, skoro bi se moglo reći, u zasjenku Mate Mandića i do danas nitko nije obratio veće pažnje zanimljivom i izrazitom lirskom talentu, a o izdavanju samostalne njegove knjige nije uopće bilo govora.

Trojica ove zbirke: Mandić, Varnica i Jovanovac nisu danas ni početnici ni poletarci (Mandić je rođen 1902., Varnica 1909., a Jovanovac 1911.) ne samo što se tiče književne djelatnosti, već i u odnosu na životnu dob, u kojoj se pod normalnim okolnostima daju zrela i značajna djela. Narav njihova zanimanja, preobličavanje ustaljenih životnih oblika, socijalne i ekonomske perturbacije, potpuno izčežavanje patrijarhalnosti i folklornog šarenila – sve su to značajni uzroci, koji su ih zbacili s lirskog kolosjeka kojim su išli do rata i kraće vrijeme iza rata.

Pribravši stihove dvojice spomenutih i razgledajući ih kritički, nije se moglo ne doći do zaključka, da su i Mandić i Varnica dosegli razinu nekih naših modernih pjesnika, i da su obojica odskočili od niza svojih srodnika. To ujedno posvjedočuje, da su osebujne, izrazite i pažnje vrijedne pjesničke figure, osobito kad se ima na umu, da su se lirski samoniklo razvijali i probijali naprijed pod uvjetima mnogih zapreka i poteškoća, bez »minimalnog konfora« potrebnog za književni rad, bez lektire ličnih dodira, diskusija, konstruktivnih poticaja, bez bliskih uzora ili kakvih povlastica i »odskočnih pozicija«, a u hrvanju sa nizom elementarnih nepogoda i nemilosrdne prirodne stihije, neplodnih sušnih ili podvodnih godina, s motikom u rukama i plužnim rasovima, u znoju i mucu, u borbi za urod, žetvu, podmirenje daća i svladavanju mnogobrojnih nedaća. Nije lako i nije jednostavno u svijetu takvih okolnosti prisluškivati kucanje vlastitog srca, pretakati čuvstva iz svoje duše u stihove mekih lirskih boja, kao što su oni to konkretno činili.

Slučaj Varnice, Mandića, kao i Jovanovca zanimljiv je i vrijedan pažnje. Tvrdnja opet, da su sticajem okolnosti zaboravljeni i nepriznati, nije pretjerana, iako je to inače svakodnevna pojava. Na listi od pedesetak imena naših »manuelnih trudenika« diljem Hrvatske, na listi, koja predstavlja imena onih, koji su pod najtežim uvjetima pokušali izvršiti prodor u književnost i na tome u glavnom ostali i stali, rekao bih čelnu ulogu (uz još dva tri imena) zauzimaju Mandić, Varnica i Jovanovac. Oni su na svome sektoru prodor uspješno izvršili i izvršivši ga, stali. Da li definitivno ili povremeno, to zavisi od daljnjih okolnosti i pomoći ili nepomoći, koja će im biti ili ne će biti pružena. Možda je u svijetu jedinstven slučaj, da se ispod ruke ratara i pastira, koji su dvije trećine života proveli u prirodi, na rubu šume, na ivicama njiva, uz zvuk frule i klepet starinske klepke, izvijaju riječi u stihove, a stihovi u strofe i pjesme, ravne onima suvremenih, školovanih

pjesnika:

*Čvrčci podizali glave
Iz guste tople trave
I mahnito vrište...*

(Mandić, »Popodne«)

*Večeras u prvom sutonu
rascvali su se osjećaji moji
ko tamni krupni cvjetovi...*

(Mandić »U zimskom sutonu«)

ili —

*Već se ogleda volarica zvijezda iznad šumske kose,
i rude se žučkasto jasno na istoku sunčeva vrata.
Jedna se ptica probudila i javlja se drugima u granju.
Još malo i probudit će se čitava jata.*

(Varnica, »Rođenja jutra«)

382

Trebalo je već davno ranije povesti brigu o radu i napredovanju obojice pjesnika, pa i prozaika Tine Jovanovca, ali, kad se to već nije učinilo, dobro je i sada upozoriti na njih kroz ovaj nepotpuni izbor njihovih zrelijih radova. Time se ujedno ostvaruje i intencija izdavača, Muzeja: upozoriti našu književnu i kulturnu javnost na oba zaboravljena imena, spasiti ih od zaborava i potaknuti ih možda na daljnju djelatnost.

* * *

I Mandić i Varnica dva su bliska, pa pak različita tipa pjesnika. Mandić je lirski topliji, Varnica misaoniji. U Mandića imade starinskih manira, primitivističke filozofije života, dakako sve u blijedim konturalnim potezima, dok je Varnica izbirač motiva, probirač

rječnika, ponegdje misaono refleksivan, ponegdje tvrd i prozaičan, ali u svakom slučaju zaobljeniji i suptilniji. I dok Mandić ponekad oskudijeva u tehnici izražavanja, ponegdje se i ponavlja, čini napore da ostvari srok i gdje to nije neophodno, Varnica je ritmički tečniji, širi, ponegdje modernistički simboličan, ali u svakom slučaju suvremeniji i bliži općoj razvojnoj liniji našeg lirskog stvaranja. *Tematika Mandićeva* nije sveobuhvatna. Prilično je čak i uzak krug njegovog lirskog kretanja (priroda, godišnja doba, radovi u polju, šuma, vjetar u granju, naivno rezoniranje nad motikom uz pogrbljena leđa ili s pastirskim bičem ispod šumskih krošnji, pored svježih brazda i gložaka, uz bostan i povrtače, pregršt impresija bez mnogo lične intime, ponegdje uspjela skica, ponegdje čak reljef živ, plastičan, prožet dahom zemlje i mirisom njiva – to je okvir njegovog lirskog kretanja).

*Na ugar,
na crne brazde, tople i masne,
noć razapinje crni čador*

(Mandić »Umiranje dana«)

ili —

*Kukuruz se vrani,
a bostan miriše;
zrela kruška na grani
lagano se njiše.*

(Mandić, »Ljeto«)

383

Mandić je pjesnik vanjskog ugođaja, a to je i razumljivo obzirom na prirodu njegove profesije. I *Varnica* u mnogim temama ne bježi od njega daleko, ali je ipak puniji i na mahove se znatno snažnije doimlje. I on najradije pjeva o onome, što mu se svakodnevno ukazuje očima: o šumi, proljeću, pticama, nedaćama života i prnjavoj odjeći, u čemu kao i Mandić pokatkad prelazi u deklamatorsku neiskrenost, jer su mu riječi i poetske tvrdnje nesrazmjerne prema stvarnosti u kojoj se istinski kreće. Ni Varnica ni Mandić ne pjevaju mnogo o ličnoj intimi svoga života. Zar im je mladost bez nje minula? Dok seljaci u kolu i na prelu toliko slave ljubav i njene manifestacije koje često puta prelaze u lascivnost, oba naša pjesnika ne iznose nigdje svog intimnog odnosa prema ženi, svijetu, religiji i mnogim drugim pojavama u posrednom ili neposrednom dodiru s njihovim životnim prilikama. Oni su najvećim mahom u okviru svoje pastirske stvarnosti, u toku godišnjih

promjena, a kad i dodirnu intimnu žicu vlastite duše, ostaju samo na površini (Mandić: »Duša moja čezne za proljećem...«). Kad Mandić, primjerice, pjeva o svojim »rascvjetalim osjećajima«, on je tako uzdržljiv, stidljivo skroman i skrušen, gotovo asketski uzdržan. Ali pored svega, pored svih svojih razumljivih i opravdanih mana, poezija obojice pjesnika krije u sebi mnogo istinske originalnosti i specifičnih odlika, a upravo to joj daje biljeg samostalnosti. K tome i naročite osebnosti. I baš s toga, ne bi bilo razložno ni uputno Mandića i Varnicu svrstati u red »školovanih« pjesnika modernista u strogom smislu riječi, iako ih moramo staviti uz njihov bok, kao samosvojne liričare, žuborenja prirode, koji u svojem djelu nose značajke drukčije od onih u djelima gradskih pjesnika, no značajke daleke, pa i nepoznate pjesnicima s gradskih ulica. Vrijednost dakle obojice leži baš u tim specifičnostima njihovog lirskog kazivanja na temelju iskustava i dojmova uslovljenih njihovim načinom života. Iz tih razloga ih treba prihvatiti, proučavati i selekcijom odabrati sve ono što predstavlja trajniju književnu vrijednost.

Priduživši stihovima dvojice prozni prilog trećega – Antuna Jovanovca, također iz Gradišta, prozni rad u kome je obrađen tužan problem njegova dragog zavičaja: odumiranje starosjedilaca i naseljavanja opustjelih domova većinom s narodom iz susjedne Bosne. U prikazivanju događaja ima iskonskoga daha znojem natopljene ravni i nesumnjive iskre izrazitog pripovjedačkog talenta. U nekoliko svojih proznih radova Jovanovac je pokazao mnogo smisla za kompoziciju; pričanje mu je tečno, likovi plastični, opisi realistični i kao »iščupani« iz zbiljskog života. Ovaj književni trolist slavonskog sela čini doista zanimljivu cjelinu, pokročuje ujedno prvi korak s brazda i njiva, pred širu čitalačku javnost.

I. POSAVAC

Mirko Ćurić

ĐAKOVO

ogled

Nigdje se ne možeš razmaziti kao u srcu Slavonije, u Đakovu. Jer nema u Hrvatskoj grada koji ima - iako asfaltiranu - mekšu ulicu. Kao onaj topli mali razdjel između ženskih grudi, sredinom Đakova prolazi sokak u kojem su ti majstori najnježnijih, najmekših zanata: šeširdžije, čarapari, suknari, papučari! Tu ti je jedina tvrdoća: kamen - latinska riječ u imenu svetog Petra, zaštitnika katedrale. No, i Petar(...) za vrijeme Đakovačkih vezova, kao da je postao mekši: ne upotrebljava ključ da bilo što zaključa, ponajmanje slavonsko srce. A i njegova katedrala kao da želi žarom opeke pokazati da ne plamti samo nebeskim ognjem u tornju, nego i da bukti u bokovima vatrom naše stare matere zemlje - kao krušnica... Nisam mogao odoljeti da ne dođem u to Đakovo gdje prijatelja dočekuju raširenim rukama, a zločestu djecu tjeraju grančicom rascvjetala jorgovana...

MATKO PEIĆ, *Ljubav na putu*

UVOD

“Nije Đakovo, što pjevaju slavonski bečari i lole: selo na tri ćoška, fale samo općina i pošta,” pisao je sedamdesetih godina nenadmašni Požežanin Matko Peić. Đakovački vezovi, nad kojima je s toliko žara uzdisao razdragani Peić, ponešto su pridonijeli da mnogom promatraču i putniku namjerniku Đakovo izgleda kao jedno veliko selo ili pak grad koji je nastao od sela. U njemu se pjeva i pocikuje, jure vranci i lipicanci, u njemu je dobra vina i kulina – haj, haj uživaj! I veseli “Gorjanci” kada pjevaju svoju pjesmu, koja

je postala đakovačka pučka himna, o "Đakovo-gradu", što ima "dva parka i katedralu" i "ulice male", nakon što ga proglase divnim, njegovu ljepotu oslikavaju idiličnim seoskim slikama: mandićevačkim vinogradima i vinima, lipicancima i okolnim selima. Naravno, ne treba bježati od te seoske, gotovo pastoralne đakovačke crte – nisu Đakovački vezovi uzalud tako dobro srasli s Đakovom, kao da se oduvijek održavaju u njemu, a ne tek 38 godina. Ali, Đakovo je, ponajprije grad, tisućljetni grad, nastao već u XI. stoljeću, a područje Đakovštine je tisućama godina mjesto mjesto stalnog naseljavanja različitih naroda i mjesto susretanja različitih kultura.

Dio današnjih Đakovčana obožava svoj grad, diči se njegovom poviješću, zanosi budućnošću, dok se nekim drugim Đakovčanima naš grad najčešće čini neuzbudljivim provincijskim mjestom, ekonomskim slabašnim, znastveno i kulturno nevažnim. Vjerujem kako bi takav naš sugrađanin uzviknuo ogorčeno, poput Čehovljevog Misaila¹ ovakve riječi o Đakovu: «Grad naš postoji stotine godina i sve vrijeme nije dao domovini ni jednog korisnog čovjeka... Grad trgovčića, gostioničara, činovnika, licemjercara, nepotreban i beskoristan grad, za kojim ne bi požalila ni živa duša, da odjednom propadne u zemlju...»

Srećom, tko tako sudi o našem gradu, jako se vara. Prošlost je Đakova zanimljiva, uzbudljiva, a da naš grad nije dao drugog nego Strossmayera, već bi zauzeo značajno mjesto u hrvatskoj povijesti, i ne samo u hrvatskoj povijesti.

Kao i mnoge druge, prošlost me rodnog grada oduvijek zanimala. Interes za prošloću je neke vrste hrvatska "bolest". Sadašnjost je tmurna, nevesela, a u starim zapisima je drugačije: pitoma i pomalo dosadna Đakovština postaje uzbudljiva pozornica na kojoj se izmjenjuju narodi i ratovi, kraljevi, velikaši i carevi, paše i age, vojvode, biskupi, bijeda i veličina, nečovječnost i plemenitost. Rado sam čitao i sakupljao tekstove o đakovačkoj povijesti, o mijenama kroz koje je prolazio, o onim uzbudljivim vremenima kada su ovuda živjeli prvi neolitski stanovnici, Kelti, Iliri, Rimljani, Bugari, Mađari, Turci, Nijemci... Posebice je zadnjih desetak godina objavljeno mnogo zanimljivih tekstova o našem gradu, njegovoj kulturi, povijesti. Naravno, u svijetu prenapućenom podacima i obavijestima, knjigama i *fileovima* raznih vrsta, pomalo je dirljiva potreba sakupljanja podataka o jednom malenom zakutku jedne malene zemlje, smještene na povijesnoj i zemljopisnoj vjetrometini. Čak nisam pretjerano uvjeren kako će oni poslije nas posebnim marom čitati naše zapise; koliko će se uskoro uopće čitati i na koji način. Možda sve sakupljamo i pišemo uzalud?

¹ Lik iz priče Moj život (A.P.Čehov: Paviljon br. 6 i druge novele; August Cesarec, Zagreb 1990.)

Jedan od razloga zašto mi provincijski pisci pišemo o svojim gradićima i selcima, možda je i iz želje da si dokažemo kako nismo pogriješili što smo ostali živjeti u malim mjestima ("srca našeg", kako bi rekla pjesma), što se nismo, kako smo sanjali, planirali kada smo imali 19, 20 ili nešto više godina, otisnuli se u neke ljepše gradove, na neka uzbudljivija mjesta. Što ne živimo središtu već – u provinciji. Na rubu.

Duhovni otac mnogih hrvatskih intelektualaca stasalih u socijalizmu, Miroslav Krleža, napisao je doduše kako se "europski, na čovjeka dostojan način može živjeti na svakom mjestu, ako čovjek ima karaktera". To utješno zvuči, ali ne znam koliko je to tek lijepa misao, a koliko je nešto u što je stari Fric vjerovao, poglavito kad se sjetim kako se njegov Filip Latinovitz grozio panonskog blata i provincije koja ga je "razjedala kao kiselina". I svih onih "jalnuša i diletanata", što su mu se pleli u riječi, u život, i nastojali ga poniziti i zbog kojih završava tragično.

Mnogi su moji prijatelji otišli iz Đakova i ne znaju što bi oni tu "dolje" kad je sve vrijedno "gore". U Đakovo se nikada ne bi vratili, osim za Svisvete da obiđu groblja i zapale svijeće, narugaju se umjetnom cvijeću i kineskim lampionima na baterije, koje naš svijet stavlja po grobovima, pokroviteljski se raspitaju gdje smo, što radimo, živimo li još uvijek sa starcima, u nadozidanom katu kuće u predgrađu...

I kažu: "Lijepo je doći koji dan, ali oni više ne bi tu mogli živjeti."

Kao da se čehovljevske boje potonuća u provinciji i čvrsto se drže svoje Moskve – Zagreba. Sve, samo ne u tugaljivu provinciju u kojoj, eto, ipak poneko živi. I srdačno prima goste, a mnogi, iako ne vole živjeti u provinciji, rado u nju dolaze, pa tako i u Đakovo, kako kažu: jer su ljudi ovdje gostoljubivi, jer je ovdje lijepa arhitektura, jer je naš grad pravi mali srednjoeuropski grad, a tu su i lijepa katedrala, dobro vino, ugodno papren kulin, rasni lipicanci, a Đakovo je grad bogate povijesti: tu je živio Strossmayer koji se susretao s kraljevima, umjetnicima i političarima, koji je prerastao ne samo đakovačke već i hrvatske okvire... Vole doći, ali počesto (ili prečesto) našu "provincijsku" srdačnost i otvorenost ne znaju uzvratiti. A možda su jednostavno srdačnost i gostoljubivost postali znak zaostalosti i manje vrijednosti, a da mi to u provinciji još nismo naučili?

A život u Đakovu nije ružan, ima dana kada ti se čini najljepšim mjestom na cijelom svijetu. Nisam Bruno Schultz, po Stanku Andriću, "jedan od najvećih poetskih fenomenologa provincije i provincijskog života" pa da umijem tako dobro pronaći ono važno i poetično u đakovačkom životu, ono "što se ušećeruje kao staro slatko" ili opisati poput Matka Peića Đakovo kao grad "gdje prijatelja dočekuju raširenim rukama, a zločestu djecu tjeraju grančicom rascvjetala jorgovana..." ili zapjevati s Pavlom Blažekom o "Đakovu

srecu Slavonije” u kojem je “živit’ najmilije”.

Koliko mi se taj grad uvukao pod kožu, unatoč svim onim nesretnicima koji su mi se trudili ogaditi rodni grad, shvatio sam prije nekoliko godina kada sam na jednoj staroj kućici u Čikagi, mom predgrađu Đakova, vidio osmrtnicu najstarijem đakovačkom, a vjerojatno i hrvatskom postolaru Mirku Miteru koji je umro u devedeset četvrtoj godini života. Čovjeku kojeg sam viđao gotovo svakoga dana svoga života. Vjerojatno je Ivana Brlić Mažuranić, kada je opisivala radnju majstora Mrkonje, u čuvenom romanu o postolarskom šegrtu Hlapiću, mislila na radnju poput one Mirka Mitera. Nizak strop, stari, ispucali drveni pod, ali uvijek čist i pomno pometen, premazan nekim uljem što ga je nemoguće naći u novim supermarketima, postolarski alat uredno složen, komadi gume, potplati, kutije s ljepilom, cipele koje očekuju popravak.

Radnja kao iz bajke i ne bi vas začudilo da se noću po njoj šeću vile, kakvi postolarski patuljci i druga čudnovata bića: kartaju, kuckaju čavliće u svoje vilinske ili patuljačke čizmice. Majstor Miter je u poznim godinama ostao i bez palca, ali je uspijevao i kljast dobro raditi svoj posao. Doduše, njegovi potplati su bili grublji od drugih, čavlići veći i robusniji, sve je to bilo daleko od suvremene elegancije, ali ste bili sigurni da nećete skoro popravljati obuću kada je prošla kroz njegove ruke. Godinama sam popravljao cipele kod tog sitnog postolara, ali i vrlo načitanog čovjeka. Svakoga je dana, desetljećima, kupovao Vjesnik, čak i kada je prešao devedesetu. U trgovini u kvartu obavezno je čekao jedan primjerak Vjesnika «za majstora». Ove nove novine, s puno šarenih slika i ogromnih naslova, a malenih tekstova, nisu ga zanimale. Volio je kad se piše ozbiljno, analitički, tekstove koji imaju “glavu i rep”.

Desetak posljednjih godina majstor Miter je živio sam, nadživio je svoju, sporu sustavnu i vječno zabrinutu ženu, «Majstoricu», iako se činilo kako ne može maknuti bez nje i kako neće preživjeti ni mjesec dana nakon njezine smrti. Bila je to sitna, stara, polagana žena, nalik onoj Dudekovojoj bakici iz Gruntovčana.

«Šad će majstor», govorila je dočekujući mušterije, naplaćivala, ponekad odgovarala (kako to već ljudi koji cijeli život provedu zajedno često čine) umjesto «majstora» na pitanja postavljena njemu. Mene su, majstor i majstorica, uvijek brkali s mojim bratom, iako nismo slični, jer su me jednom vidjeli kako trčim uličnu trku u Đakovu pa sam valjda stotinu puta morao objasniti da ja nisam onaj brat «trkač», nego onaj što “uči za profesora” i igra košarku...

Na prozorima kućice majstora Mitra zakucane su daske. Uskoro će kuća biti prodana, doći će novi vlasnici, preurediti je ili porušiti, dvorište će umjesto crvenih, najtrajnijih, Bassijevih cigala osvanuti popločeno betonom ili asfaltom. Nestat će Miterove radionice

i one čarobne njene atmosfere koja kao da govori da je postolarski posao najljepši na svijetu. Gotovo da poželiš zavući se u tu malenu, toplu mračnu odaju i čitav život kuckati u potplate, čitati Vjesnik, slušati radio i puštati majstorici da odgovara umjesto tebe...

Taj stari postolar, koji nakon što marljivo odradi svoj monotoni posao, uz radio na baterije sluša vijesti Radio Zagreba u 19 sati, uz Vjesnik i kruh udrobljen u mlijeko što mu ga je priredila majstorica: to je Đakovo kakvog se najradije sjećam...

A više ga nema.

Jedan je moj prijatelj, iako odličan učenik u srednjoj školi, naprasno bio prekinuo fakultet i otvorio postolarsku radnju. Kuckao je nekoliko godina u potplate, a onda umro od raka. Možda je želio živjeti poput majstora Mitera, ali nije mu bilo dano, u XXI. stoljeću više nema mjesta za takve ljude, niti mi možemo biti kao oni. Novo, novo vrijeme. Novo Đakovo, novi svijet...

Majstor Miter je umro negdje u Beogradu gdje je iz Đakova otišao živjeti kod svoje kćeri. Možda ga je ugušio taj ogromni grad, gdje ne čitaju Vjesnik i gdje nema mjesta za ljude iz malenih provincijski izbica, za vrijedne postolare koji se bliže stotoj...

Možda je tek tamo shvatio, presađen iz svoje radioničice, kako se svijet promijenio i kako je on anakronizam. Zamislite: radio je sitan beznačajan posao, a volio ga je. Živio je skroman, prije oskudan nego bogat život, a volio ga je, i bio je zadovoljan tim svojim životom. I malim gradom u kojem je živio. Zamislite to: biti zadovoljan svojim životom, biti zadovoljan gradom u kojem živiš. Miterovu bi košulju valjalo odjenuti...

Možda smo svi mi koji živimo u mjestima poput Đakova anakronizam, kažu da će se sve ljudstvo u budućnosti sliti u nekoliko megagradova: to je budućnost....

Ali, idem dalje.

ZLATNO DOBA

Jedan od (duhovnih) problema Đakova danas jest činjenica kako je naš grad doista imao svoje zlatno doba (za razliku do većine drugih hrvatskih gradova koji nikada nisu zaista “izvirili” iz provincijskih okvira) i tko zna hoće li ikada imati toliku važnost, toliku značiti, napredovati i rasti kao u vrijeme Strossmayerova biskupovanja od 1850. do 1905.

Taj je izuzetni čovjek postigao ono što nitko prije njega, a možda niti poslije njega neće moći i znati u toj mjeri učiniti – načinio je od Đakova središte, važno, nezaobilazno mjesto. Iako je to zapravo čudo, sve se dogodilo posve prirodno, izraslo na tradiciji đakovačkih ili bosanskih biskupa, započetoj s biskupom Ponosom, koji je prvi doselio u

Đakovo i učinio ga gradom, ali ponajviše iznimnim Strossmayerovim djelovanjem, snagom njegove ličnosti. Mali grad na granici s Turskom postao je hrvatska Firenca, mjesto za kojim su brojni žudjeli, u njega dolazili kao u kakvo svetište. Jedan veliki poznavatelj Strossmayera često ga voli usprediti s Tolstojem, a Đakovo s Jasnom Poljanom, ali meni nikada nije sjela ta usporedba. Strossmayer nije bio sličan Tolstoju, prije Lorenzu Mediciju, naravno, u ovim našim, hrvatskim (pa i širim) okvirima.

Strossmayera su poštovali pape i carevi, klanjali mu se umjetnici i znanstvenici, volio ga je običan puk. Oko njega se stvorio značajan i uspješan krug ljudi.

Josip Kosor, slavni hrvatski pisac, u svojoj Velikoj autobiografiji² nadahnuto naziva Strossmayera "besmrtnikom iz sfere Platona, Sokrata, rimskih imperatora, sudionik kreatorski među mističnim silama što vladaju i kreću se vasionom nesvjesno, podsvjesno, nadsvjesno...". U Đakovu je Kosor bio pisar u kancelariji đakovačkog odvjetnika i pjesnika Gjüre (Đure) Kovačevića³, doduše samo mjesec dana. Danas ih malo zna za tu đakovačku epizodu književnika i poznatog i izvan hrvatskih granica, kao i za Gjuru Kovačevića⁴ kojemu Đakovčani nisu sačuvali ni grob na mjesnom groblju gdje je bio sahranjen. Kosor pak razloge svom dolasku u Đakovo vidi u "unutarnjem mističnom pozivu Strossmayera i njegove prvostolne crkve".

Vratimo se Strossmayeru. "Umro je u 90. godini života, omiljen u narodu, prezren od Beča, Pešte, hrvatskih mađarona i ortodoksnoga klerikalnog kruga. Bez obzira na zamjerke njegovim političkim programima, sigurno je da je Strossmayerov utjecaj bio važan za položaj Hrvata i drugih naroda na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće", zapisuje o Strossmayeru jedan od njegovih dostojnih nasljednika, sadašnji đakovački biskup Marin Srakić⁵.

2 Josip Kosor: *Velika autobiografija* (Privlačica, Vinkovci 1990.)

3 Đuro (Gjuro) Kovačević bo je također veliki štovatelj Strossmayera. Među ostalim objavio je u razmaku od 18 godina (1882. do 1900) četiri prigodnice Strossmayeru u Glasniku Biskupija bosanske ili đakovačke i srijemske.

4 Odvjetnik, javni bilježnik i pjesnik. Rođen je u Osijeku (Gornji grad), a pohađao je bogoslovni fakultet u Đakovu 1861.-62. U Đakovu djeluje kao odvjetnik od 1875. godine. Kao član HPD "Sklad" upisan je 1876., a 1877. godine je bio član upravnog odbora. Bio je predsjednik "Sklada" od 1882. do 1885. godine, a "Preradovića" od 1896. do 1901. godine. Prva njegova knjiga pjesama tiskana je u Zagrebu 1865. godine pod nazivom *Prve pjesme*. U Osijeku je 1871. godine tiskana njegova zbirka pjesama *Pjesme Gjüre Kovačevića*. Uz ime Đure Kovačevića vezano je krvoproliće u Bošnjacima 1897. godine. Naime, u vrijeme izbora za narodne zastupnike u Hrvatski sabor, prigodom izražavanja potpore glavnom oporbenom kandidatu Đuri Kovačeviću, članu Neovisne narodne stranke, došlo je do nereda, te je vojska ubila osmero ljudi. Đuro Kovačević je umro 5. veljače 1910. godine i sahranjen je na đakovačkom groblju. Ubrzo njegovih bližnjih više nije bilo u Đakovu, te je grob zapušten. Međutim, Hrvatsko pjevačko društvo "Preradović" dalo je urediti njegov grob, s obzirom da je bio jedan od njegovih osnivača, te predsjednik. Danas više nema njegovog groba. Đakovčani nisu prepoznali vrijednost Đure Kovačevića i zaštitili njegov grob.

5 Strossmayerovi dani 2003., Zbornik 1. i 2. Strossmayerovih dana, Matica hrvatska Ogranak Đakovo, Đakovo 2005.

Mnogi su ga i mrzili, naravno, kao i sve hrvatske velikane nije ga mimoišla ni ta "gorka čaša". Nije, eto, uspio osvanuti ni na hrvatskim novčanicama, proglašavan je "jugoslavenčinom" i koječime...

Za Strossmayerova biskupovanja Đakovo se utrostručilo brojem stanovnika, u njemu je sagrađena jedna od najljepših europskih katoličkih crkava, "čudovište umjetnosti", kako ju je nazvao Iso Kršnjavi. U mjestu za koje nikada nisu čuli dolazili su najveći devetnaeststoljetni arhitekti, slikari, kipari, majstori raznih fela i dizali neobičnu, predivnu crkvu. Tako svjetsku i univerzalno kršćansku, katoličku, a opet tako panonsku, hrvatsku, slavonsku, šokačku, đakovačku. Strossmayer je imao znanja, vizije, novaca, ukusa. Njemu su posvećene stotine pjesma, knjiga, slika, sagrađio ključne ustanove hrvatske kulture i znanosti.

Strossmayerova se sjena i danas nadvija nad Đakovom koje je već obilježilo 100. godina njegove smrti i 190 godina rođenja, a ove godine⁶ obilježava 140 godina od početka gradnje katedrale.

A ta, njegova katedrala, nas svakog dana podsjeća kako smo nekada bili važni i veliki, a danas smo, eto, moramo izboriti da budemo manje provincija. Strossmayer nam jasno kazuje kako je svejedno gdje živiš da bi bio velik, a za početak bismo mogli onima među nama, koji to zasluže, odati priznanje za života, a ne ih častiti ulicama, spomen-pločama i nagradama – kada ih ne bude među nama da im zavidimo.

Zavist i jal – to je provincija...

PUT KROZ VRIJEME

Prema Einsteinovoj Teoriji relativnosti svijet u kojem živimo ima četiri dimenzije, a četvrta dimenzija je vrijeme. Nema razloga, tvrde pisci znanstveno-fantastičnih romana, a i neki znanstvenici, da se i u vremenu ne može putovati, ne samo naprijed nego i unazad. Ne onako kako se prividalo psihički poremećenom Leskovarovom učitelju Đuri Martiću, koji je vjerovao da je svaki dan "zabilježen u svemiru" i da se čovjek može susresti sa svakim danom svoje prošlosti jer će svi događaji i dani ljudskoga života lutati negdje među zvijezdama.

6 17. travnja 2006.

Je li to stvarno moguće putovati kroz vrijeme, teško je odgovoriti; za sada se nitko osim u znanstveno fantastičnim knjigama i filmovima nije zaputio na vremensko putovanje, niti su zabilježeni putnici koji bi iz budućnosti došli do nas, na licu se mjesta uvjeriti je li ono što znaju o prošlosti zaista istinito...

Dok se, i ako se, ne ostvari putovanje kroz vrijeme, o prošlosti se zaključuje na osnovu materijalnih dokaza i pisanih tragova. Naše znanje o povijesti, pogotovo kada poželimo dublje uroniti u prošlost, je fragmentarno: od krhotina koje su došle do nas, stvaramo određenu sliku prošlih vremena; što je manje tih krhotina naša je slika proizvoljnija pa je pravo pitanje koliko su mnoge prihvaćene povijesne istine "znanstvene", "objektivne", a koliko tek nadahnuće i fikcija povjesničara...

Ovaj ogleđ o Đakovu je svojevrsno putovanje kroz vrijeme, izvršeno ponajprije na temelju sve opsežnije literature o Đakovu i Đakovštini, ne uvijek nužno historiografske – vrlo često pjesnici i prozaici sredstvima umjetničkog izražavanja uvjerljivije dočaraju povijesno razdoblje od, ponekad, znanstvenim metodama, sputanih historioografa. Danas se historiografija ionako sve više shvaća kao "jedan od oblika naracije gdje se jezikom i historiografskim diskursom stvaraju veze i odnosi među pojavama i na taj način zapravo kreira povijest kao fikcija koja stvarno ne postoji izvan iskaza o sebi", piše dr. Dubravko Škiljan u uvodu temeljne historiografske knjige - Herodotove *Povijesti* ⁷ - ukazujući na osobitosti Herodotova slikovitog (maštovitog) historiografskog postupka, postupka koji je ponekad jedino moguć kada se piše o krajevima, ljudima i vremenima nedovoljno istraženim ili poznatima. U prilog ovakvim razmišljanjima služi i svojevrsni općeprihvaćeni historiografski metajezik, koji se za opisivanje povijesnih događaja i povijesnih ličnosti redovito koristi ne znanstvene, već književne, pjesničke izrazi. Povjesničari pišu poput kakva romanopisca lirskih nagnuća: spominju "povijesni mrak", "zoru europske povijesti", sumrak ili suton ove ili one civilizacije, "povijesne pozornice", "vihore", "vjetrove", "bure" i "oluje povijesti", "krvave povijesne drame" i slično. Koliko su egzaktni, znanstveni, iskazi; bura, vjetrovi, oluje, zatišja, drama? Stoga mi se čini primjerenim, iz svoje književne, dakle izvorno fiksijske, perspektive pisati o gradu u kojem sam rođen i u kojem živim, što god tko mislio o tome.

"SRCE SLAVONIJE"

Rune, moje rune....
Gdje su sad
TREVERI,
LIBURNI,
VENEDI?
CIMBRI opaki,
strah i trepet Rimu.
Kao i zvijezde:
daleko, daleko.
Tek sa zemlje blizu.
GOTI,
VIZIGOTI,
SUIONI....
Sa svojim ženama
ko mahovina mekim.
Djecom modrookom.
Zjenam boje graha.

Saloni muzeja
čuvaju ostatke,
srca starih muza.
Bezbojna sjećanja
i bojna.
Pepeo i trina.
I ostatci praha.

Franjo Džakula: Mitološka popijevka

⁷ Herodot: *Povijest*, Matica hrvatska Zagreb, 2000. (preveo Dubravko Škiljan)

POVRATAK ZAVIČAJU - TRAGOM TRADICIJE

POVRATAK ZAVIČAJU

Uspješni trodijelni roman-kronika *Veliki hrast*, objavljen 1989., donio je Vladi Andriloviću afirmaciju i otada se njegovo pojavljivanje na književnome polju ubrzava i rezultira nizom djela, među kojima su najuspješnija radio-drama i roman istoga naslova *Obraćanja Ivana Bognara* (1991., 1994.), knjiga novela *Tiha soba* (1995.) i roman *Crni čagalj* (2002.). Novi pak roman *Ispod golemoga neba* (2003.) već podnaslovom *Povratak Tisića* poznavatelje izravno upućuje na spomenuti ishodišni roman *Veliki hrast*, gdje je autor opisivao uspon i rasulo stare graničarske zadruge Tisića – lokalnih vinkovačkih Šokaca čiji su ogranci u višestoljetnome povijesnom trajanju pretrpjeli burne političke, gospodarske i socijalne potrese i preobrazbe; uzdigli se, rasli, raslojavali i najzad u ratu 1943. posve nestali iz matičnoga grada rasuti diljem Slavonije i izvan nje.

Romanom *Ispod golemoga neba* roman-kronika *Veliki hrast* dobiva dakle svoj nastavak, autor Tisiće vraća u Vinkovce, a s Tisićima vraća se i on slavonskim gradovima, Osijeku, Đakovu i Vinkovcima, u kojima je i u prijašnjim djelima udomljivao svoje junake. Zaokupljen uglavnom gradom svojega podrijetla, rođenja, djetinjstva i mladosti, slika Andrilović u novome romanu suvremene Vinkovce, a njegovi junaci, pretežito intelektualci, ne žive više veliku povijest kao u *Velikome hrastu*, nego svoje intimne sudbine na prepoznatljivim gradskim lokalitetima, u naseljima i ulicama, zaposleni u gradskim ustanovama i uredima. U takvome je kontekstu indikativno i vrijeme radnje romana, koja ne traje stoljećima kao u prethodnome, nego se zgušnjava na svega jednu ili dvije godine, a pouzdana povijesna natuknica o smrti Josipa Broza Tita izravno upućuje na početak osamdesetih godina minuloga stoljeća. Ova sažeta rekapitulacija

prethodnoga romana i komparacija s njim upozorila je na različitosti koje pokazuju da novi Andrilovićev roman, bez obzira što izvire iz prethodnoga, znači posve novu, ničim neopterećenu umjetninu.

Dakako, prostor i vrijeme romana sastojak su radnje kao bitne točke romanesknoga trojstva, gdje njezinoj ekspoziciji služe početna poglavlja, koja predočuju glavne aktere i naznačuju osnovnu, naslovom poentiranu ideju romana (*Nebo*), dok se već u trima od njih (*Svinjarica*, *Okus* i *Mimohod*) radnja premješta u Vinkovce, gdje će se sredinom romana trajno nastaniti i kao sudac zaposliti protagonist Vinko Tisić.

Raspoređena u trideset, katkad simbolično, a uvijek jednom riječju naslovljenih poglavlja, fabula započinje u Osijeku gdje apsolutno prava Vinko Tisić živi svoje posljednje studentske dane u iščekivanju diplomskoga ispita. Time se otvara realno vrijeme radnje, no autor u roman uključuje i junakov predživot s nekim bitnim epizodama te već u prvome poglavlju (*Zrcala*) daje do znanja kako ga ne zanimaju njegove društvene i političke zaokupljenosti, nego intimni svijet u kojemu su četiri sidrišne točke. Prve se dvije odnose na njegov predživot bivšega đakovačkoga sjemeništarca i negdašnjega uspješnog atletičara, a obje se kao snažno, a druga i kao neugodno iskustvo, putem svijesti i podsvijesti nezaobilazno utkivaju u fabularne silnice romana. Druga se dva, u zbiljskoj radnji ostvarena i motivirajuća uporišta, odnose na najprodubljenije donesen odnos sa ženama te na nerazriješen, no trajno prisutan sukob s ocem Tomom, odnosno Tomislavom Tisićem.

Nakon početnih iskustava s uvijek dostupnim ljubavicama i bizarnih, nerealiziranih odnosa sa seljančicom i djevojkom u osječkoj pizzeriji, kolokvijalno nazvanima *svinjarica* i *kreveljuša*, doživjet će Vinko Tisić istinsku ljubav s budućom profesoricom Dinkom, podrijetlom iz nedaleke Županje, te zasnovati brak i dobiti sina Luku, predstavnika nasljednoga niza Tisićevih, ali i jamca starih šokačkih obitelji u hrvatskim Vinkovcima, tih koje stoljećima žive u nepregledno ravnoj panonskoj Slavoniji, »ispod golemoga neba«, zajedno s došljacima koji tek stječu iskustvo življenja na istome tlu.

Opterećen stalno prisutnim i uznemirujućim utezima vlastita predživota, Vinko se pita zašto se iznenada odlučio na odlazak u bogosloviju i zašto je, također neobjašnjeno, napustio udoban i siguran život u sjemeništu (*Bogoslov*), a preispitivanje se proteže i na druge ključne epizode iz vlastita života, koji mu se čini upornim, uzastopnim nizanjem upitnika bez odgovora i zadovoljavajućih rješenja. I njegova nedovršena sportska karijera također ostavlja otvoreno pitanje zašto se nije pobunio kad mu je namjerno nanesena nepravda i spriječen ulazak u reprezentaciju (*Snaga*), a

dvojbe i sumnje nad propuštenim šansama u ostvarenju mladenačkih ambicija potiču i usložnjavaju druga, važnija i temeljna egzistencijalna pitanja, o religiji i Bogu, o zagrobnim tajnama, o uspjehu, ljubavi i sreći kao esencijalnim uporištima u težnji za dokazivanjem i afirmacijom, imanentnima svakom ljudskom biću usprkos neprestanim ograničenjima.

Vanjski sloj radnje teče kronološki pravocrtno i postupno, sa središnjim epizodama susreta s Dinkom, diplomskoga ispita, svadbe, zapošljavanja, rođenja sina te sukoba s ocem i suprugom, sve do sretnoga razrješenja i spoznaje da je ljubav bitna i usrećiteljska snaga njegova, kao i svakoga drugoga ljudskog života, ono što čovjeka čini ispunjenim i zadovoljnim. Dok je u tako nanizanoj izvanjskoj radnji sve jasno i logično, u unutrašnjem životu junakovu, obuzetom reminiscencijama i sjećanjima na prethodni život, sve je složeno i zagonetno, prepuno pitanja o tome što se dogodilo i zašto baš tako kako se dogodilo, a ne drukčije, pa se ta unutarnja radnja, iskazana kao tok svijesti, a i fluidna poput nje, prelama, pretače, zastaje ili skreće uvijek na nešto drugo, fiksirajući se na prethodno spomenutim, žarišnim fabularnim točkama, ili se odmiče od njih u zbiljski život nalikujući izlomljenoj putanji bez trajnoga i čvrstog oslonca sve do kraja romana. Tako autor vidi sudbinu Vinka Tisića koji živi krizu egzistencije i krizu identiteta tražeći i propitkujući za sama sebe, a i u suodnosu s dva druga važna lika – suprugom i ocem – što mu je u životu bitno i što je njegov život uopće, kamo ide i kuda smjera ne bi li se najzad smirio i pronašao u punini egzistencije.

Progovorivši o kontroverznim razlikama između doseljenika iz tzv. pasivnih krajeva i izvornih Šokaca, pisac doduše otvara, ali ne širi i ne produbljuje tu zanimljivu raspravu, kao uostalom ni stalno tinjajući protagonistov sukob s ocem. Puno je sretnije ruke u raspravi o *prevjesnim* stijenama, esejizirajućoj sastavnici romana prožetoj slikovitim metajezikom, katkad i dvoznačnoga smisla, kao odjeka njegovih humornih svojstava. Ipak je najuspješniji u osnovnoj, naslovom sugeriranoj temi, koja i u višekratnim ponavljanjima i varijacijama ne gubi svoju kontrastirajuću, namjernu provokativnost.

Složena se unutarnja radnja romana, za razliku od jednostavne izvanjske, otvara već u drugome poglavlju simboličnoga naslova *Nebo*, dakle imenicom koju Andrić razlikovno piše velikim ili malim početnim slovom ovisno o tome misli li na tajanstveno Božje sjedište ili fizički prostor iznad nas. To nas važno poglavlje uvodi u temeljnu ideju romana – njegov simbolični, kontroverzni i kontrarni lajtmotiv o našoj sićušnosti i bespomoćnosti pod ogromnim, nedohvatnim i nepoznatljivim nebom, koje je i doslovno i metaforički i metafizički nad čovjekom i iznad njega. Taj zagonetni, nikada rješiv i trajno provokativan položaj čovjeka osuđena na *golemo nebo* nad sobom prožima cijeli roman ostvarujući i u misaonom i u lirskome sloju njegovu književnu ljepotu i smisao.

I tako će autor sve do kraja romana, do završnoga poglavlja *Šuma*, opisivati lûk Vinkove sudbine, življenje različitih obmana i samoobmana u traženju smisla postojanju i ispunjenju egzistencije, sve do konačnoga smirenja u obiteljskoj zajednici s djetetom i ženom. Pritom je posve jasno da je, poput svojega tvorca, Vinko Tisić miran, nekonfliktni i čestit čovjek. Ima li to veze s apologijom slavonskih ljudi i prostora, autor nije izravno rekao, no svakako ima veze s njegovim misaonim sklopom i osobnošću uopće.

Nastojeći proniknuti u život i sudbine malobrojnih junaka svojega romana, nastavlja Andrić ispisivati životopis vlastita grada, njegov poznati geografsko-povijesno-kulturološki profil na temelju proživljenih, iskustvenih nadahnuća. On taj svoj grad poznaje i voli, te ne samo da ne zazire od lokalnoga i konkretnoga, nego se dapače na njihovu vrelu napaja i u ovome romanu, višeslojno prožetom gradom, njegovom arhitekturom, naseljima, ulicama i trgovima, kulturnim i prosvjetnim ustanovama i zdanjima, sve do činjenice da je i sam glavni junak nazvan prema povijesnomu patronu grada svetome Vinku.

Krećući se svojim gradom autobiografski sugestivan protagonist Vinko Tisić istražuje semantiku gradskih toponima, nazvanih katkad tuđim riječima kao znakovitim natuknicama burne i teške prošlosti. Štoviše, autor je i inače zaokupljen riječima i njihovim značenjima, počesto zastaje kod njih tražeći im i tumačeći podrijetlo. Ispisujući filološke fragmente i zapise, zabavljajući se, uglavnom uspješno, i poigravajući riječima – i sam je meštar od riječi po naravi stvari kojom se bavi.

Poželimo stoga pažljive čitatelje njegovu u punom smislu riječi zavičajnome romanu, po autoru i tematici, po mjestu radnje, po slavonskom leksiku i frazeologiji, po pučkoj pjesmi utkanoj u njegov narativni diskurs, te po nakladniku i ostalim suradnicima u njegovu objelodanjenju, ali s bitnom napomenom, da njegova lokalna usidrenost i obojenost ni najmanje ne utječe na njegovu općeljudsku i svevremensku dimenziju propitkivanja nesigurne i neizvjesne ljudske egzistencije pod velikim tajanstvenim svodom dalekoga i, kako nam se često čini – ravnodušnoga neba. Upravo se u tim relacijama i s takvim dimenzijama omjerava čovjek, sićušan u prostoru i prostranosti ravnice – matere zemlje – a još sićušniji pod nedohvatnim ogromnim nebom. Vjerojatno bi u današnjemu nemilosrdnom svijetu skončao prije reda i okončao svoj prapovijesni milenijski put, kad ne bi u njemu, kao i u Vinku Tisiću, živjela i preživljavanju pomagala ludička svijest, jer je očigledno kako iskušavanje vlastitih snaga i pameti do krajnjih napregnuća ne pomaže životu, niti ga dokraja ispunjava smislom. Zorno tu spoznaju, iako ponešto bizarno, ilustrira protagonistovo veranje po vrletnim velebitskim stijenama.

Stoga se ovaj roman može čitati i kao metodička psihološka rasprava (njegov je

autor sveučilišni prof. psihologije!) o čovjekovoj razdrtosti i ograničenjima u suvremenom svijetu. Vezan za zemlju, a opsjednut nebom, izložen je neukrotivoj snazi tehnološke civilizacije, a sputan i »svezan« – geografijom i poviješću, politikom i društvom, znanostju i kulturom; ponajviše pak svojim bližnjima, ali i ostalim suputnicima, svima koji na bilo koji način utječu na njegovu sudbinu. U tom je pogledu Andrilovićev roman *Ispod golemoga neba* zanimljivo i poučno, pozornosti vrijedno književno štivo.

TRAGOM TRADICIJE

Povodom je ovom napisu knjiga Ljubice Gligorević *Iz tradicijskoga života* (Vinkovci, 1997.), zbornik autentičnih zapisa nastao iz dobro došle i jedino ispravne zamisli da se u ozbiljan etnološki rad krene iz temelja, tj. da ga se usustavi na izvornoj građi pronađenoj u puku i provjerenoj terenskim istraživanjima. Autorica je dakako svjesna da etnologija nije knjiška znanost te se njezine autentične knjige nalaze u stvarnim i za svako ozbiljno istraživanje nezaobilaznim ruralnim sredinama kao istinskim etnološkim arhivima i riznicama narodnoga života. U njezinu su to slučaju slavonska sela Vukovarsko-srijemske županije, odnosno vinkovačke okolice. Tako se osviještena etnološka zamisao suočila s nedovoljno istraženom, a zahvaljujući naraštajnom prenošenju još uvijek dobro sačuvanom terenskom građom u selima koja s razlogom uživaju glas etnološki bogatih hrvatskih područja, gdje se život hrvatskoga puka na istome tlu ustalio i stoljećima razvijao specifičnu narodnu kulturu s rijetko bogatim i raznovrsnim šokačkim običajima iznimne tradicijske vrijednosti. Na rubu dvadesetoga stoljeća s upravo trajućim njegovim prijelazom u novo, dvadeset i prvo stoljeće i treći milenij, u vrijeme sveopće informatizacije i globalizacije srećom još uvijek čudesne Zemljine lopte, posljednji je trenutak za ući u naša slavonska sela i zabilježiti što od tradicije i običaja rijetki pojedinci znaju i pamte, njeguju i mlađima prenose, a nepobitno su to ljudi treće životne dobi.

Pročitavajući uzastopno tu autoričinu knjigu uopćena naslova *Iz tradicijskoga*

života sa žalošću utvrđujemo kako je u kratkome vremenu od svega nekoliko desetljeća s *drumova* i *šorova* i *sokaka* naših šokačkih selā posve iščeznula narodna nošnja, pogotovo ona blagdanska, nedjeljna, *posvećana*, rekli bi u mojim Rokovcima, i tako raskošno ukrašena – gizdava nošnja kakve nigdje drugdje nema, dok po našim selima vidimo danas još samo onu staračku, crnu, mrku, a i to samo na pokojoj starijoj ženi ili baki. Dapače, nije iščeznula samo nošnja, nestao je cijeli jedan starinski život s načinom zemljoradnje i obrtima, s običajima i svim drugim pripadajućim sadržajima patrijarhalnoga ruralnoga života, koji se od početka 20. stoljeća ubrzano urbanizirao, elektrificirao, tehnicizirao, s novim dobom uveo nove modele života i rada i zabave, u domaćinstva unio hladnjake, televizore, strojeve i naprave svih vrsta, telefone i mobitele. Od negdašnjega je tradicijskoga života, ako mu se nije posrećilo da postane sadržajem književnosti ili koje druge grane umjetnosti, ostalo još samo spominjanje i priče onih koji ga se živo sjećaju iz svoje mladosti, žale za njim, veličaju ga i oplakuju u sjetnim uspomenuama.

Međutim je uz taj evocirajući i nostalgичni, u svakom slučaju nestajući, raspršen i još uvijek neopisan život običaja i kulture šokačkoga svijeta, niknuo i sazrijeva jedan drugi, vidljiviji i efektiniji, a medijski svakako pokriveniji – manifestacijski folklor i pučko stvaralaštvo. Iz današnje perspektive gledajući ne možemo toj pojavi jasno sagledati budućnost, ali vidimo kako veća sadašnjegovanijemiestradnijem, počesto inatjecateljskome ruhu, poprims sve elitnije i osmišljenije oblike zaogrćući se profesionalizmom u kojemu postupno iščezava duh pučke neposrednosti i improvizacijskih, trenutačnih nadahnuća.

No, vratimo se knjizi u kojoj je žive svjedoke svoje etnološke početnice pohodila etnologinja Ljubica Gligorević snimajući u autentičnom šokačkome ambijentu kazivanja pouzdanih poznavatelja narodnih običaja i minuloga načina života, njihova sjećanja, opise, razgovore, misli. Pomno zabilježivši što su joj govorili, fotografirala ih je pri običajima i poslovima te sve to ukoričila u knjigu za koju se čini kao da je sama od sebe nastala. A nije tako! Od zamisli o knjizi do njezine realizacije trebalo je dosta vremena kad je na djelu bila etnološka stručnost, sprema i priprema, vođenje i usmjeravanje kazivača, kad je trebalo znati što se razgovorom hoće postići, kako ga oblikovati i zaokružiti, učiniti razumljivim i zanimljivim, a trebalo je obaviti najzad i zamoran posao *skidanja* tonskih zapisa. Upućeniji znaju kako pritom treba dobro i više puta preslušati vrpcu, da bi se točno zapisao autentičan govor svakoga od sugovornika koji se nesputano izražavaju svaki svojim, i naraštajno i lokalno obilježenim idiomom šokačkoga govora pojedinih sela, u kojima je autorica promišljenim izborom tražila svoje informatore s namjerom

da njihova kazivanja pretoči u trajnu etnografsku građu. Knjigu započinje *Predgovorom* gdje obrazlaže razloge i smisao posla te metodologiju njegova obavljanja. Kako bi sve to dobilo zasluženu dimenziju i dalo značenje istraženoj građi u širem medijskom prostoru, predgovorni je sažetak preveden na engleski i njemački jezik. Naslovom uokvireni sadržaj knjige strukturiran je u dvadeset poglavlja, a svako je od njih ilustrirano s nekoliko primjerenih fotografija (ukupice ih je 55), što ih je uglavnom snimila sama autorica kompletirajući i time svoje autorstvo. Na kraju je bilješka o njoj i bibliografija te zahvala suradnicima, a sve to ukoričeno obasiže 216 stranica.

Poglavlja su razmjerno ujednačena opsega, uvjetovana tehnikom tonskih zapisa namijenjenih prvotno radijskim emisijama zadane minutaže.¹ Konceptijski gledano, svako poglavlje počiva na sličnoj matrici: uvodni je dio obavijest o temi koja će biti razmatrana, osobi koja će temu prezentirati, blagdanu na koji se običajni sadržaj naslanja i sl. Ta se uputa odnosi na konkretan prostor i ljude, a pitanja su u interviewu uvijek prilagođena situaciji i sugovorniku-informatoru. Dakako, sva su pitanja i potpitanja prethodno osmišljena i pripremljena s namjerom da postignu tražene odgovore, da upute i usmjere informatore, kako digresivna zastranjenja ne bi opteretila sadržaj i smisao zabilježenoga.

Povezana naslovom knjige te zajedničkim autorskim ciljem etnološkoga istraživanja i bilježenja, poglavlja su tematska i izražajna cjelina, jer su im sadržaji različiti, a govornici uvijek druge osobe individualnih izričaja. To daje osebnost poglavlja čak i tada kada se dijelovi sadržaja preklapaju kao središnja, usporedna ili pak sporedna tema. Primjerice, u više se navrata govori o životu u bivšim patrijarhalnim zadrugama, o izradbi nošnje, crkvenim godovima, prognaništvu kao novom iskustvu domovinske povijesti, no uvijek je monotonija sličnosti izbjegnuta osobnošću i jezikom informatora.

Najopsežniji i intonacijski bitan sadržaj knjige vezan je uz katoličku crkvenu godinu, a bavi se blagdanima i obredima prožetim raznolikim tradicijskim nadahnućima i običajnim oblicima svetkovanja. Takvih je poglavlja najviše; tematiziraju proštenja, korizmene i uskršnje običaje, poštovanje pokojnika povezano s blagdanom Svih svetih i Dušnim danom te bogate običaje vezane uz crkvene godove u pojedinim selima, tzv. *kirbaje*.

¹ Od pedeset radijskih emisija emitiranih u programu Hrvatskoga radija, Radiopostaje Vinkovci od 29. svibnja 1993. do 12. lipnja 1994. autorica je u knjigu uvrstila dvadeset. U sljedećim će knjigama, kaže, uobličiti ostale tonske zapise.

Druga se skupina poglavlja bavi poslovima i obrtima što su u naletu novoga vremena posve izumrli ili postupno izumiru, poput kirijašenja, šeširdžijskoga, kovačkoga i potkivačkoga obrta, te majstorije izradbe glazbala, konkretno tambura. Većina se od njih mogu smatrati i portretnim poglavlja, jer su u sklopu uže ili šire lepeze znakovitih tradicijskih obrta kazivači predočili i vlastitu, uz određenu djelatnost nerazdvojno povezanu i njome obilježenu osobnost.

Posebno se pak u pojedinim poglavlja govori o gradnji crkava i kapelica, o značenju križeva, o tipično ušorenim graničarskim selima i seljačkoj kući, o šokačkim stanovima i životu na njima, o životu Nuštaraca uz grofovski dvorac Khuen-Belasijevih, a kako bi slika tradicijskoga sela bila što potpunija i najzad zaokružena, tu je i neizostavni prosvjetiteljski lik – seoska učiteljica.

Nedvojbeno je u knjizi najzastupljenija etnološka komponenta, no ona nije jedina. Iščitavamo uz nju i uvjerljivo ocrtanu socijalnu i kulturološku sliku naših šokačkih sela od davnine do danas, gdje se vidi kako se živjelo, čemu se težilo, koliko se imalo i nemalo, kakva su bila ograničenja i zapreke, a koje prednosti patrijarhalnoga združnoga života i gospodarenja. Vidi se k tomu i što je žiteljima značilo vlastito selo, svećenik, njihova crkva, susret i prožimanje društvenoga i privatnoga života, a osobito što im je značio ritual obredno-običajnih seoskih svečanosti. Razvidno je da se kirijašilo iz nužde, jer seljak nikada nije imao dovoljno novca, obrtom se također bavilo zbog dodatne zarade, a vidi se i kako je patrijarhalni život rastakao brzo prodirući kapitalizam, a još više socijalizam koji je seljake stjerao u tzv. društveni sektor, u različne industrijske radionice i tvornice, otrgnuo ih od naslijeđenih životnih sadržaja i oblika koje su voljeli, odvojio od obrta koje su izabrali i s ljubavlju obavljali. Sada više nisu mogli sami oblikovati svoje proizvode ni utjecati na njihovu prođu, a samim su tim bili u temeljima ugroženi i njihovi dotadašnji probitci i interesi, dakle egzistencija. Socijalnoj slici pripada i prognanički život naših seljaka prouzročen srpskom agresijom u novijoj hrvatskoj povijesti. Tu se očituje velika i dirljiva ljubav seoskoga svijeta za samostalnu Hrvatsku i spremnost da se za nju žrtvuju (u pjesmi *Moj dom* prognanik pjeva: »Oj Hrvatsko, zašto te toliko poštivam i volim!«). Sve to pokazuje kako čovjek iz naroda brzo reagira na događaje, prilagođava im se, pripovijeda i pjeva o njima, a danas ih često sam i zapisuje.

Istraživanje je etnologinje Gligorević i vrijedna jezikoslovna, filološka građa, koja transparentno pokazuje bogatstvo i slikovitost govornih idioma štokavskoga narječja na spomenutom prostoru s dva temeljna govora, ikavskim i ekavskim, koji se u kazivača miješaju i prožimaju s književnom ijekavicom. Na vidjelo također izlazi obilje specifičnih seljačkih izreka i nazivlja za uporabne i odjevne predmete, za oruđa, sprave, pribor i

materijal, obrte i ručni rad, a do izražaja dolazi i navada naših seljaka da iskrivljuju tuđice, te ikebana postaje *kebana*, buket – *puket*, ambulanta – *abulanta*, kombajn – *kombaj*, itd. To je često bilo predmetom posmijeha građana, pa i došljaka, kojima su Šokci dakako uzvraćali, jer je naš seoski svijet iznimno duhovit i podrugljiv (oni bi rekli *posprdljiv*).

U knjizi je naglašena i etička komponenta, jer su moralna načela čvrsto usađena u naših starinskih ljudi, u mentalitetu seoskoga svijeta općenito, gdje pojedincu nije svejedno što se o njemu govori i kakvu će sliku o sebi ostaviti u svijesti suseljana i pamćenju sela, koje je dugotrajno, a gdje se rado o svemu pripovijeda, sve prepričava i prenosi budućim naraštajima. Isto je i s profesionalnom etikom starih obrtnika koji su brinuli o kakvoći izradbe i uporabljena materijala te svesrdno nastojali uspostaviti korektan odnos s kupcima u cilju uzajamne koristi i uvažavanja. Dugotrajnim životom u istoj seoskoj zajednici, gdje se svi naraštajima poznaju, stvorene su norme ponašanja i međusobnih odnosa; tko ih nije poštivao, postao je otpadnikom i izopćenikom. Stoga razumijemo kazivačicu kad kaže da je voljela život u nuštarskome dvorcu, gdje je sve bilo čisto, poslovi uhodani, znao se red, nije bilo lopovluka, podvala ni zlih djela. Čestitost, marljivost i umješnost u poslovima te međusobna obzirnost i poštovanje bili su tada još na cijeni, no trebalo ih je zaslužiti valjanim životom i radom. »Sad se sve promenilo, puno se promenilo. Sve je to sada drukče, nije kako je prije bilo!«, tvrdi kazivačica, nostalgična za patrijarhalnim selom svoje mladosti, a istu takvu melodiju bugari i pučki pjesnik iz Komletinaca i pjevač prognanik iz Nijemaca. Ipak, i oni znadu da narod i njegov život nisu uništivi ni prolazni, pa kao ni običaji nisu za jednokratnu uporabu. Zato stara izrijeka u srž pogađa kad kaže: »Prije će izumrijeti selo već običaji«, pa bi i posljednji preživjeli skrbio bi o njima i čuvao ih od nestajanja. Dakako, selo se novomu prilagođava, usvaja i prima suvremene stečevine, modernizaciju, sve što mu život olakšava i donosi boljitak, ali svoje starinske običaje njeguje, čuva i ne prepušta zaboravu. Doduše, mnoge od njih ne prakticira više u svagdanjemu životu koji se stubokom promijenio, nego tek kao folklornu i običajnu nadogradnju pokazuje na smotrama i priredbama, na crkvenim svečanostima, u umjetnosti i umijećima.

Stoga za iščezlim životom ne treba žaliti. Na Vinkovačkim jesenima, Pločkoj berbi, Otočkome ljetu, Županjskome sijelu, na divnoj babogredskoj priredbi Konji bijelci ili mikanovačkoj smotri Mladost i ljepota Slavonije, vidimo katkad prilagođene replike, ali i originalne izvedbe svatovskih, žetvenih i inih običaja. Rekla bih da tradicijski život u svojim raznolikim, slikovitim i značenjski slojevitim manifestacijama sve više dobiva na cijeni u očima seoskoga, ali i gradskoga svijeta, te je razvidno da je selo nekada živjelo svoje običaje i folklor, a danas ih oživljuje, ponosi se njima izvlačeći iz starih škrinja

raskošne nošnje i kućne obrtnine, natječući se u pronalaženju što izvornijih oblika i inačica.

Veliki naš slavonski biskup Josip Juraj Strossmayer ostavio nam je sjajan primjer inspirativnosti narodnih rukotvorina. Na stropu Đakovačke katedrale, među svetačkim sadržajima i likovima, dao je naslikati predstavnike hrvatskoga puka u prekrasnoj narodnoj nošnji, jer je bio svjestan njezine rijetke ljepote i vrijednosti, a njemački su slikari, stariji i mlađi Seitz, poslušali biskupa i oslikali katedralu točno prema njegovim uputama i želji. Povjesničari umjetnosti kažu, a treba im vjerovati, da je ta crkva ljepše dekorirana od mnogih monumentalnijih crkava, a svakako je najljepša katedralna crkva na potezu od Rima do Carigrada i – »dična (je) kruna lijepa ubave Slavonije«. Podignuta u srcu đakovačke močvare na temeljima čvrsto u zemlju ukopanih hrastovih trupaca naših šuma, vinula se u plavi prostor neba rumenilom svoje ciglama izatkane arhitekture, te postala signum i simbol – sva u znaku Slavonije, veleban spomenik zavičaju i njegovu biskupu, najvećemu kojega smo imali.

Tu, dakle, na stropu dominira slika *Sveta tri kralja* Seitza mlađega, gdje uz protagoniste Isusa, Mariju, sv. Josipa i tri kralja, stoluje i skupina Isusovih poklonika iz raznih hrvatskih krajeva: seljak iz uže Hrvatske nudi Božanskomu Djetetu grožđe, mlada Dalmatinka kleči s maslinom u ruci, a Hrvatica iz Slavonije pridržava snop žita ovjenčana klasjem i odjevena u raskošno lijepu narodnu nošnju – *vezenku* u bojama mitske hrvatske trobojnice. Za tu impresivnu sliku mlade Slavonke, što se u slikovitoj ljepoti narodnoga ruha gizda na stropu Đakovačke katedrale, pouzdano znamo da je Budrovčanka, a u ljepotu je njezine odjeće utkana ne samo stoljećima nasljeđivana vještina tkanja i vezenja, *raspleta* i *pripleta*, nego i umjetnička duša slavonske žene koja je u rukotvorstvu nenadmašna. Stoljećima su prele i tkale, »svoje sanje vezle u bijele ponjave, na rukave od oplećaka, na marame srca iz kojih cvijeće raste, dvije grane ako su koga voljele, hrastovo lišće i žirove, ako je dragi u vojsci – golubove i tulipane«, piše i svjedoči poznavateljica slavonske žene – šokačka poetesa Mara Švel-Gamiršek.

Lijepa Slavonka u *vezenki* na stropu Strossmayerove katedrale, i duboko emotivan zapis hrvatske književnice Mare Švel, umjetnički oživotvoruju narodno biće u istim onim svojstvima koja se očituju u poglavljima knjige *Iz tradicijskoga života* etnologinje iz Vinkovaca. Tako se uvijek iznova pokazuje da je naš seoski puk oličenje narodnoga zdravlja, istinska slika hrvatske čestitosti i domoljublja, te je u svojem umijeću i umjetničkom očitovanju izniman i vječan. Održalo ga je poštenje, ljubav prema zemlji i radu, prema drugim ljudima i vlastitu selu, prema užoj i široj domaji – slavonskom zavičaju i domovini Hrvatskoj.

SUDBINE ŽENA
U PRIPOVIJESTIMA "PORTRETI NEPOZNATIH ŽENA"
MARE ŠVEL-GAMIRŠEK

I.

Književnica Mara Švel-Gamiršek djelom je i životom vezana za Šokce i tradicionalne šokačke probleme. Kroničar je i svojih ljudi i svoga vremena. Njezini likovi su prepoznatljivi u sredini iz koje nastaju. Ta prepoznatljivost Šokcima, koji su davno napustili svoj kraj, raspreda pomalo ugašenu čežnju za zavičajem, onim kojeg su ostavili i kojeg čuvaju u mislima i srcima. Prašnjave šorove, drndanje kola po drumu, fijuk kandžije i viku seoskog govedara, miris krušne peći i lepinje koja se puši, velike zadružne sobe s hrastovim gredama i mnogo kreveta, s petrolejskom lampom s bijelom širmom iznad stola u pročelju sobe, tucanom peći koja se ložila s "fatljikama" i puno čeljadi u toj sobi. A nedjeljom kad crkveno zvono oglasi treće za misu, mlade snaše u crvenim zavojima ili zlatarama na glavi pomodno koračaju, zaogrnutе bijelim maramama s dukatima oko vrata koji svjetlucaju na mladim prsima. Djevojke pomno počesljane u novim opravama, stidljivog pogleda traže one koji su im dragi. A oni, momci u čakširama, s nalaštenim opancima, bijelom misirskom rubinom, kožuhom s ogledalcima, špenzletom sa "cvelferskim" šarama, bečarskim naherenim šeširima sa prišivenim dukatom na njemu, stoje pred crkvom u iščekivanju "misara".

Graničari u "cvelferiji" znali su tko što radi i tko kome pripada. Znalo se i tko je "taloškinja" i koji momak bi bio pogodan za tu djevojku. A ljubav, ponekad je izbijala kao vulkan iz svog kratera, a "ako je planula vatra bila je vatra strasti, a strast sama sebe ubija". A ta vatra "gasila" se u šokačkim pojatcima, na šlinganim jastučnicama, s mirisom dunje na

ormaru i ustajalih truba misira, "šlingovanih" ponjava i vezenih otaraka. A ona druga na stanu, u prirodi, u tišini i cvrkutu ptica, zujanju pčela, mirisu trave i šume i pucketanju fatljika na stanarskom ognjištu.

A za Maru Švel njezini Šokci su "kao neki plemići, pa makar i bez grba, i po starini roda, i po običajima i po nekoj prirođenoj otmjenosti."¹ A kad se selo skupi na djelidbenu raspravu nakon provedene komasacije, ljudi stoje u skupinama "Šokci za sebe, a doseljenici za sebe. Šokci su tiho govorili međusobno, Dalmatinci raspravljali, a Hercegovci su se glasno pretjerali. Terza je prošla pored njih sitno koračajući, uzdignute glave". Za Pavu Blaškovicu kaže daje bistar i načitan Šokac, prijatan čovjek, a i uglađen i uvažen Šokac. A Eva Blaškova, udovica iz istoimene priče "Udovica" da je ko srna, "tiha i krotka, imala je nešto fino u ponašanju i odijevanju". A kad je Šokac sluga, kao što je Luka Bijelić u kući Kudinoj, onda Mara kaže da "Luka nije izgledao kao sluga". U noveli: "Tragom Josipa Kozarca" navodi: "Poznavao je Šokce dublje od njihove dobrodušne veselosti u kolu ili uz čašu vina. Dobro je znao da u njima bogato nadarenim, od prirode pametnim i bistrim, bukti želja za neobičnim, za nečim većim, no što im pruža svakodnevni život, i da baš od toga plamena gube ravnotežu."

A sve je to ispričano u Marinim "šokačkim" pričama. Granica i njezin "cvelferski" kraj ostao je u pričama i pjesmama: "Slavonci smo i Hrvati pravi... čuvali smo Granicu na Savi". I ponovno smo postali granica, ali ne vrijede zakoni Granice, dobošar ne poziva u rat, već razorni projektili uništavaju sve. Kao i uvijek, Hrvat/Šokac/Graničar naučio je već po rođenju tko je i što mu je činiti. Što je njegovo nitko mu silom ne može oduzeti. Pripovijesti Mare Švel-Gamiršek PORTRETI NEPOZNATIH ŽENA životne su i istinite priče. Te priče su iz Marinog okruženja, suosjeća sa sudbinama svojih žena, pripovjedački ih prirodno iskazuje, "prizore i događaje niže pred nama", no ukazuje nam i na zakone vremena kojemu pripadaju.

Knjiga sadrži četrnaest pripovijesti, različitih fabula, različitih života. Tematski: šokačke žene, žene urbanih sredina, biografske priče, problemi zajednički: žena.

¹ Mara Švel-Gamiršek: Portreti nepoznatih žena, Zagreb, 1942. str. 72.

II.

U portretiranju ženskih likova dvije Šokačke žene dominiraju kao suprotnosti: Terza i Ljuba. Terza u pripovijestima SNAŠA TERZA i SNAŠA-TERZINA POSLJEDNJA LJUBAV, a Ljuba u pripovijesti MATI.

A priča o Terzi počinje: "Ako niste vidjeli zadovoljne žene, tada treba da upoznate snašu Terzu". Terza je mlada snaša, prkosna ohola, gizdava i zna da je njezino ponašanje utemeljeno u njezinu bogatstvu. "Svojim tilom je platila" svoje bogatstvo, ogovali su je. A Terza proračunata, sa šokačkom računicom, gramziva, domogla se bogatstva za kojim je žudjela, no put joj nije bio ni lak ni jednostavan. Nije se udala za lijepog momka Marka Gačarinog, jer je velika zadruga; Ivu Kolareva odbila je jer bi morala otpremati njegove dvije sestre za udaju: pošla je za Jakšu Kudinog, jer je bio sam s ocem u kući, na dvadeset jutara zemlje, a što je glavno - odmah je postala gazdarica, lako ju je smetala Jakšina vanjština, mislila je samo na dobar život. Tri godine proživjela je "ni sretna, ni nesretna" i tako rano ostala udovica sa svojom jedinicom Maricom.

Život joj se promijenio dolaskom sluga Luke Bjelića u kuću Kudinu. Ali Luka nije izgledao kao sluga. I on je bio Šokac, ali imetak mu je propio i prokartao otac.

A Luka je bio čist uredan, obrijan, plećat s crnom kosom i crnim očima i više je sličio mladom gazdi, nego i sam pokojni gazda. "Ali Luka je znao da je sluga." "Luki se Terza dopala. Snažna i mlada u najljepšim godinama, jedra i punačka sličila je zdravoj rumenoj jabuci." A Terza, "oholo ona diže glavu i zapovijeda, i onda kad krv u njoj nemarno viče i peče u grlu od želje za mladom snagom..." Terza bi htjela da održi odnos gazdarice i sluga jer "Svit bi mogao..." "Svit bi mogao da kaže da se volimo. To ste 'tili kazati, gazdarice". I tako sve "do onog časa dok ih sazrela strast ne baci jedno drugom u naručaj, dok mlada i odmorna krv ne skoči u glavu, oči ne vide a zapovijest je više za oboje ista: biti čovjek i biti žena".

Luku je voljela, selo bi se rugalo da je pošla za slugu, a didak Mata bogati udovac ostvarenje je njezinog proračunatog i neprirodnog odnosa prema životu. "Didak Mata htio je mladu ženu, da zasлади sebi život. Raspaljivala je Terza didaka Matu i zavaravala ljubavnika Luku. "Žalila je i sebe i njega, ali srcu nije davala na volju".

Naučila je Terza biti bogata žena, a s imetkom didaka Mate to je i mogla. Pa kad Mata umre "za sprovod je priredila dugačke peškire za crkvene zastave i dukat za župnika, a pokrov mu kupila od crne svile, što još ni jedan Šokac u selu nije imao".

Iza smrti didaka Mate, Terza nikome ne polaže račune, sama je sa svojom jedinicom koju školuje, "stala je živjeti udobno i lako i jednom rječi uživala". Zemlju je kao velika

gazdarica dala napola i njezina šokačka računica se ostvarila. Ali njezina mlada priroda na koju nije računala nagnala ju je da na prozoru gledajući u mjesec sjeti se "toplih ljetnih noći, kad je sijeno mirisalo i šturci zrikali, a ona bila bezgranično sretna i znala za toplinu života". "Bogata sam", ali "Prospavati će još jednu jalovu noć kao što su joj i dani jalovi". A u SNAŠA-TERZINOJ POSLJEDNJOJ UUBAVI to bogatstvo, zbog kojeg je "žrtvovala ljubav, zrelu mladost i svoju slobodu i koja joj se nekada činila nedokučivo lijepa i vrijedna zavisti, njoj je od srca dojadila".

"Snaša Terza je bila svega sita, svog bogatstva, besposlenog života, jalovih dana, praznih godina, puste kuće i prekomjernog odmora". "Otuđilo se selo od nje kao od strankinje". Jedino dijete zbog koje je kako kaže sve to činila, mislila je drugačije od matere. Marica se ne tuđi, odlazi u polja, na livade, na stan, razgovara sa suseljanimi i kaže: "Iz naroda sam nikla, narod me zanima, narod volim."

Terza je jedina od Šokica u selu mogla sebi kupiti nove namještaje i "kojima je brižno brisala šokačke tragove u velikoj i prostranoj kući. Za Maricu starine su bile "etnografski muzej". Odlazila je u sobe s odbačenim starim pokućstvom: "klupe s naslonom u obliku srca, stari sanduci od teške hrastovine izrezuckane ili išarane crvenim i bijelim tulipanima u kojima je ležalo blago pok. babe Mande". "Pobožno je razgledala požutjela Sveta pisma, zlatom vezene skute i oplećak, a rukavi oplećka bili su izvezeni zlatom kao i pruje na skutima, koja su još i širokom šlingom bili optočeni. Uz to pripadao je i zavoj od crne svile, pregača i marama".

Terza, mlada udovica nenavikla na neuspjeh u svojoj računici, poseže za mladim inženjerom. "S dolaskom inženjera Mire oživjela je Terzina kuća, a Terza je postala zadovoljnija, brža, imala je posla, pa su joj dani veselije prolazili".

I jesenska slika odraz je Terzinog raspoloženja. "Jesen je bila lijepa kao rijetko kad. Zlatni listopad bio je blag, nebo duboko i plavo, vinjaga crvena kao krv, kestenovo lišće zlatno kao staro vino. Hrast je još stajao tamno zelen, a kukuruzi su se žutjeli pored sočnih, zelenih djetelišta. Mrzove sestrice izbile na livadama, blijedo ljubičaste i nježne, gunje su žute visjele na granama kao zlatne jabuke iz priče, a mrz je otezaio, da svu tu krasotu strese sa krila plodne i site zemlje".

A Terza nikada nije osjetila toliko sreće koliko u poljupcu mladog inženjera. "Kao da su u tom času sva proljeća njezinog života zapjevala". Željela je samo jedno, mladom Miri "dati prilike, da okuša, što je ljubav zrele, zdrave žene".

Sve je Terza mogla podnijeti ali ne i to da pažnju mladog inženjera ne privlači više ona nego njezina jedinica Marica. A kad Marica mami sretno nagovijesti zaruke s Mirom, Terza reagira kao žena: "Dvije su je ruke odgurnule od sebe, dva crna oka su je probadala.

Terza je u tom trenu mrzila svoje dijete, vidjela samo u njoj suparnicu". "Terza se je poslije prvog bijesa trgla. Malo se je umirila i promatrala kćer. Materinski se osjećaj javio u njoj. Borila se u njoj mati i žena".

A kad su se Marica i Miro odvezli na kolodvor i ona zatvorila kapiju, učinilo joj se kao da se nad njom grobnica zatvorila.

Suprotan lik pohlepnoj Terzi, koja je izgubila i ljubav muškarca i djeteta, je Ljuba Tomina iz pripovijesti MATI. Ljuba je zapravo oličenje mlade požrtvovane majke i ljubljene žene.

Sa osamnaest godina postala je Ljuba drugi put majka u velikoj Tominoj kućnoj zadruzi. Bez pomoći polako se počela gasiti njena mladost pod teretom svakodnevice. Nije joj bilo lako a najmanje dosadno kao što je to bilo Terzi. Kradom je pregledavala pelenice za skori porod, morala je otpjeti i jetrve Soke podrugljive poglede, riječi: "Jadna Ljuba, baš ne bih želila biti na tvojem mistu". U Što ti mladost prolazi? Mogla si i bez toga biti. Samo da sve sretno prođe" brinula se Ljuba.

Volio je svoju Malu, kako ju je od milja nazivao muž Josa, ali ni po babicu nije mogao otići bez privole dida Lovre, kućegazde. I dok se Ljuba patila i rađala, žene su prigovarale... "da se nije udala u Tominu kuću na 70 jutara, bil tribala babicu, ili bi baba Pavka bila dobra. Dosta je, Što ćemo svi za njezinu dicu raditi".

Ljuba je "znala samo, što je dužnost, briga, pa je koji put i zaplakala nedjeljom, kad su mlade snaše u zavojima i svili pošle na misu ili poslije večernje kolu, a ona ostajala kod kuće, da čuva djecu". Sama je i u svojim odlukama, kad treći put osjeti materinstvo, a kad upita Josu za savjet, prepušta joj da odluči "Kako 'oćeš Ljubo moja". Ljuba odlučila i rodila treće - sina. Ljubinom zaslugom pomladila se Tomina kuća - znao je to dida Lovra.

"No zar je teško raditi za svoje? Zar je teško raditi na svojoj zemlji, koju voliš, koja s tobom diše i živi?"

Soka, jetrva Ljubina koja je proricala da će materinstvo i brige prije reda izbrisati tragove mladosti na Ljubinom licu, prevarila se. "Ljuba je ponovno procvjetala. Poodrasla djeca radost u kući, brisala je tragove briga na duši i tijelu".

"Tada, dok je morala žuriti, da s jednog posla dospije na drugi, nije zapažala, kako s proljeća niču mlade trave, kako se polja zelene, a rascvale voćke tresu bijele latice na povjetarcu; nije imala vremena, da kod žetve promatra bogato zlato zrelog žita, nije vidjela jesensku crven šuma, niti je znala za mirne večeri dugačkih zima, kad je snijeg praminjao i kad je odmor bio sladak. Sada zreloom dušom žene i matere upijala je sve ljepote, sve je voljela i svemu se radovala s mladosti i radosti svoje djece. Josa ju je još uvijek u četiri oka Malom zvao, još uvijek su se njegove oči krijesile, kad ju je zagrlio; snaga i mladost tekla je u njihovim žilama, i ako su im djeca bila odrasla".

I udovica Eva Blaškova u priči UDOVICA suprotan je lik Terzi. Iskreno skrhana bolom za mužem, utjehu nalazi u posjeti njegovom posljednjem počivalištu. I zato saznanje o nevjeri muževljevoj proživljava teško, jer ju je kako Eva kaže "jed ugrizo za srce". Svijet joj se srušio, ona je njega, Pavu od svoje šesnaeste godine voljela, a sada poslije smrti živjela od uspomena na Pavu i brinula za sina jedinca.

Što je više vrijeme odmicalo, sve manje je mislila na njegovu nevjeru i "jed" koji joj je blijedio, a sve više shvaćala da je ona uvijek njemu Pavi, bila sve, i da je umro s njenim imenom na usnama. Pava je za Evu ponovno postao onaj njen jedini Pava za kojeg je i živjela.

III.

Mara Švel u svojim pripovijestima nije zaobišla niti problem žena-svinjarica na "stanovima šokačkim". Nije čudo, gospodarska moć gazde počiva u "stanu" i stanarskim poslovima, jer dani na stanu počinju i svršavaju poslom. Gazde su vodile računa o slugama, o seoskoj sirotinji, koja je svoj krov nad glavom pronalazila na tuđem stanu, a sav svoj "imetak" mogla staviti na jedna traljava kola. MARA SKLATA, svinjaruša iz istoimene priče, dobila je taj pogrdni nadimak zbog svog izgleda zapuštenosti od teškog rada i siromaštva. "U rana jutra plava od zime i pospanog izgleda nosila je svinjama napoj. Kasnije je s komadom kruha polazila u šumu sa svinjama. Stisla je svoja uzana ramena pod ishabanu maramu i bosim nogama gazila mraz po travi".

Zato nije čudo da je svoje noge grijala u toploj kravskoj balegi. A svinjari žive svoj život. "Dogodi se, da mladost privlači mladost, da pamet ne zna misliti i da se djevojčice lako izgubi s nekim u grmlju, a kad se zajapureno vrati, da su se svinje razbježale po šumi i da se jedva mogu naći". Tako je i Mara-Sklata postala mati. Mari, sin je sve. Kud je išla, vukla je i malog sa sobom i trčeći za svinjama u naručju sa sinom. "Ona je svu ljubav, interes i radost usredotočila u djetetu".

Lik Tene Iskrine, nježne plavke iz priče BEZ UKRASA, priča je mnogih Šokačkih žena. Tena je jedva poznavala svog budućeg muža Martina koji je "debeo kao valjuška, a izbečio oči kao žabac". I kad su došli Teni u prosce, njoj su se "Bolje od svekrve i mladoženje dopala Iskrina kola. Uz Martina pijanca, propalicu i raspikuću, propadala je i Tena i kuća. A kad je postala ljubavnica mladog "svekra", nekadašnjeg svinjara seoskog Ace Barićevog i muža njezine svekrve "mislila je da neće moći izdržati to raspeće među dvojicom, od kojih je jedan po zakonu na nju pravo imao, a drugi to pravo ljubavlju i radom stekao".

IV.

Nevjere, preljubi, razvodi i djevojačka "čistoća" tematizirane su u pripovijestima "Gospođa Jasna", "Gospođa Marija", "Gospođa Nada je bila mati...", "Epizoda", "Zimska priča" i "Rankin grijeh".

Jasni u pripovijesti GOSPOĐA JASNA udajom za Davora život i njezino imanje kreću polako nizbrdo. "Prvi mjeseci braka prošli su za Jasnu kao san, bez misli, bez opažaja u omaglici velike sreće, u razvijanju djevojke u ženu uz onoga kojega je voljela". Ali kako je gospodarstvo propadalo i mijenjalo svoj izgled, mijenjala ga je i Jasna. "Korak joj je postao umoran, oči ustrašene, šutljiva, nemarno se oblačila". Odlaskom muža u Beč na završetak studija, Jasna preuzima imanje i počima ju prožimati osjećaj stvaranja, a ne umornosti, osjećaj snage i postojanosti. A on, Davor napustivši Jasnu, tražio je u novom braku "vezu" za svoju karijeru i "vukao kroz njezin duševni život uvijek kao sablast - kao idol, kao izgubljen cilj".

I dok se gospođa Jasna uspjela odhrvati u svojoj boli, razočaranju, mlada GOSPOĐA MARIJA u istoimenoj priči Mare Švel to nije. Ona, Marija svojem je mužu "lijep cvijet u zapučku" a on Vladimir njoj, dobra partija za udaju. A dublja duševna veza ne postoji. Saznanje o muževljevim nevjerama udaljuju je od muža, a njezina praznina postaje sve veća za onoga koji će ući u njezin život. Pa kad ona besprikorna žena postaje ljubavnicom muževljeva prijatelja s puno ljubavi mu kazuje: "Pokazao si mi sreću, i zato neka je blagoslovljen ovaj dan". A ona Marija, bila je "samo muškaračka pohota - jedna dozvoljena pred oltarom, a druga osuđivana kao preljub".

Gospođa Višnja u EPIZODI dokona je supruga, željna promjena. I tako uključujući se u poslove muža, susreće poslovnog čovjeka koji joj počinje iskazivati naklonost. To joj je odnijelo mir, a ona se "izvrgla opasnosti, kao leptirića, koja leti oko goruće svjetiljke i svaki čas može da oprži krila..."

A kad on poslovno propada a ona misli da ga treba utješiti, shvaća da je ona samo avantura i da je "po drugi put spasila svoju bijelu haljinu".

GOSPOĐA NADA JE BILA MATI..., a čuvajući samo formu braka živjela je u iščekivanju svoga sina i svoje vlastite slobode. Ali predmijevala je sinovljevo nerazumijevanje. "Sve što je mjesecima kanila i mislila, raspršilo se kao dim, a zbilja je bila samo sreća djeteta. Osjećala je, koliko on njoj pripada i kako je njegovom odanošću bogato bila plaćena kao mati za ono, što je pregarala kao žena".

Problem predbračnog života i djevojačke "čistoće" opisala je književnica u pripovijesti

RANKIN GRIJEH. Odlazak mlade djevojke iz toplog obiteljskog života u velegrad na studij u gradski metež gdje blještavilo velegrada lako zaslijepe mladu djevojku.

Rankin dolazak u veliki grad na školovanje nije joj se učinio veseo, jer ljudi nisu bili srdačni kao u njezinom gradiću gdje su joj se svi smješkali i svi se poznavali. Osjećala se osamljenom u tuđem svijetu. U svojoj duši Ranka je u srcu nosila idealnog "viteza" onakvog, "za kojeg je njena teta Lidija prosanjala i pročekala svoj život a kojemu se je Ranka nadala".

A njen "vitez" probudio je u njoj strasti koje su drijemale. Patnje iz duše nije mogla istrgnuti "kao iz mladog tijela nedozvoljeni život".

"Ranka čista kao cvijet nosila je u duši i tijelu ljagu".

A kad se pojavio onaj pravi vitez, doktor Marijan, onaj "o kojem je sanjala i osvajač za kojeg se je trebala sačuvati...", to joj je teže bilo priznati svoj grijeh". On, Marijan nije trebao djevojku s prošlošću, a ona ju je nosila u duši i tijelu.

ZIMSKA PRIČA govori da se i "nevjera" muškarca-zaručnika nije praštala. Gospođici Jelki, čuvaru svih dragih tradicija prošao je život u samoći i u mislima na onoga koji joj je značio sve, ali nije mogla podnijeti misao da je on vitez njenih snova, njezina savršena ljubav, njezino sve, s rastavljenom ženom održavao nedopuštene veze.

Voljela ga je čitav život i na rastanku mu obećala da će doći k njemu "bar tada kad budem mrtav" molio je on. Svoje obećanje ispunila je i shvatila da joj je život prošao, ali odgoj joj nije dozvolio da prijeđe preko "nevjere" svog viteza.

V.

Tople, ljudske, osjećajne, pune nježnosti, tuge i sjete su dvije biografske pripovijesti BAKIN BADNJAK i MOJA TETA ELIZABET.

Baka, nježna starica, strpljivo je očekivala Badnjak. I dok je u mraku uz svijeće pobožno iščekivala sveto Badnje večer, stari sat otkucavao je vrijeme bakina življenja. U mislima se prisjećala svog života i života svojih najrođenijih, jer obiteljski ugođaj Badnje večeri, najžalosniji je za one usamljene. A baka, koja je izgubila svoje najrođenije živjela je i dalje. "Radila je u pustoj i osamljenoj kući, brinula se za polja i očekivala u sumračju svoju unučicu...", a sada već i praunuke. I kada je "sjevernjak dočarao badnju priču", lagani prhki snijeg napadao je toliko, da je baka kroz prozor vidjela, kako su momci i djevojke odlazeći na polnoćku, "cikom prolazili i fenjerom rasvjetljavali stazu, gazili do gležnja u meku bjelinu". "Baka, sirota draga baka zaboravila je na crne misli i obradovala

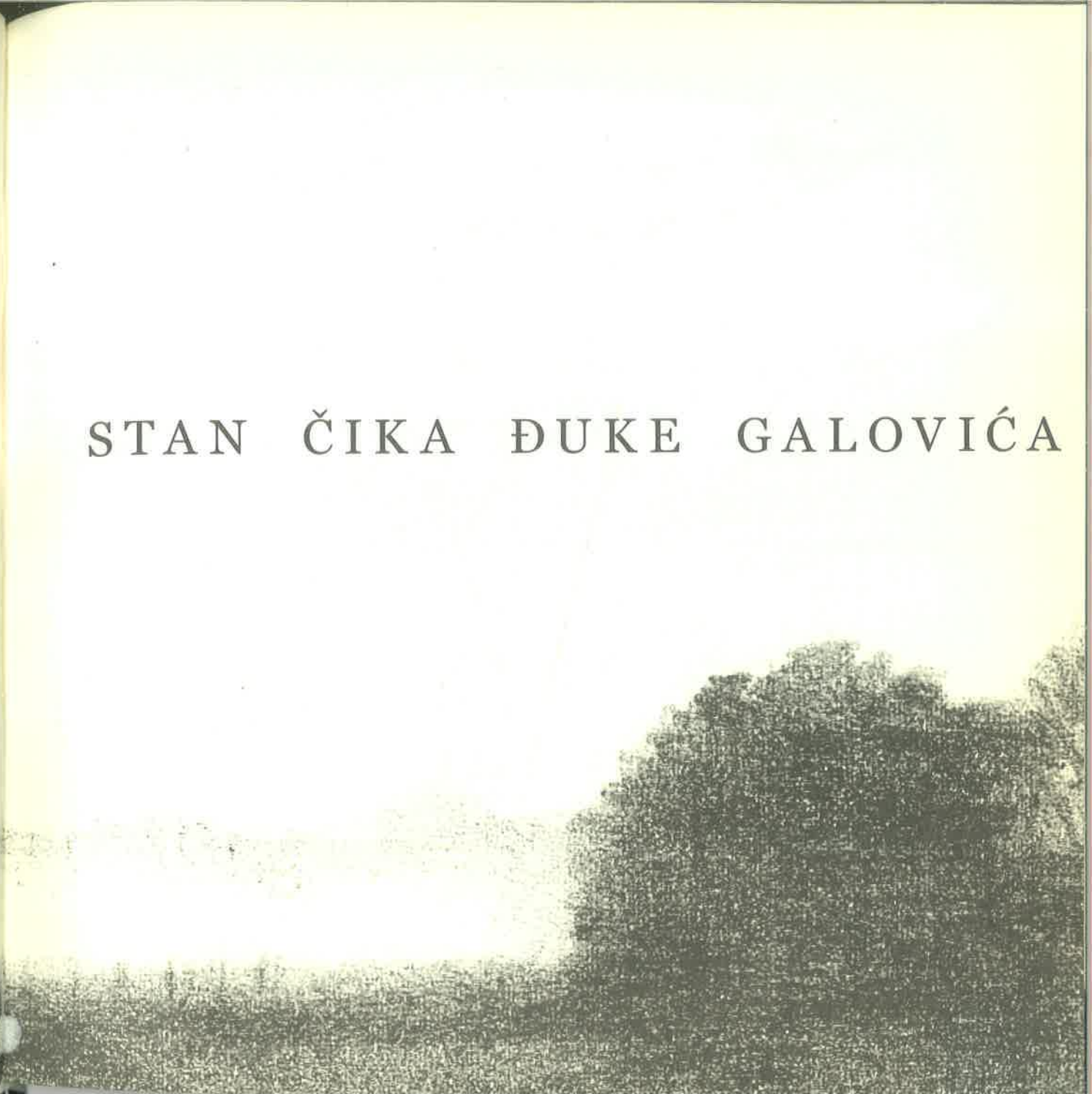
se je snijegu". A kako i ne bi, kad je čula veselo zazivanje svojih praunučiča. Baka je znala da joj sve patnje nisu bile uzaludne, jer je njezina krv tekla u četvrtom koljenu.

MOJA TETA ELIZABET, je dobra stara teta, a sretni smo kad ih imamo. Bila je širokogrudna žena s dobrim srcem. Za tetu Elizabet je "život značio radost, a smrt logičan svršetak života". Ona, teta sve je razumjela, praštala i voljela, a kad o nekom nije dobro mislila, o tome je šutjela. "U mladima je ona voljela produženje misli, krvi i rada starih". A Mara Švel sa sjetom kaže: "Svuda ću naći dio nje: u rascvalom cvijetu, u proljetnom vjetru, u žuboru potoka, u smijehu djeteta - i u zjeni dobra čovjeka".

STAN ČIKA ĐUKE GALOVIĆA

NJEKAD PRIJE

ZIMA

416

Kad sam bila mala
ja sam se obzimu karucala.
U rukama dva šila,
a na glave kapa bila.
Kad sam bila mala
sniga je bilo fanj
pa smo se grudali pocil dan.
I Berava se bila zaledila
pa su se deca jako veseljila.
Kad sam bila mala
po Berave sam se karucala
i pod led propala.
Mama mi je s pendžera vikala,
a ja sam revala
i što ću batina dobit
jako se bojala.

CEBALJKA

Mi nikad nismo imali cebaljku.
Znam decu iz komšiluka
koja su ju imala.
Ni sama ne znam
zašto nam tato nikad nije ispunijo tu želju?
Vječito smo se pentrali
koj ge stigo.
Dedo nam je jedanput
svezo štranjgu za granu od trešnjje,
pa smo se cebali.
A kad se grana počela sušit
morali smo je skinit.
I tako mi nikada
nismo imali cebaljku.

SNALAŽLJIVOST

417

Nekada su se Šokci rano ženili i udavali, tj. ženili se prije vojske.
Kada su mladi muž i žena vezali lozu u vinogradu, muž će ženi:
– Tako ću ja i tebe podvezati likom, kad budeš soldatuša.
Tako je i uradio. Vratio se muž iz vojske u selo, kolo igra, a on ravno u kolo. Tamo mu
bila i žena, a on zapjeva:
– Haj, haj, ženo, to
je l' na mjestu likoto?
A ona će njemu:
– Podvodno je mjesto to
istrunio likoto.

OBNOVA OPUSTJELIH OGNJIŠTA

IVO I KAJA

Između mnogobrojnih porodica, koje je udes smjestio u sela Bosanske Posavine, ubrajala se i porodica Pere Pantića. On – Pejo, bio čovjek visok, plećat, crna duga brka i mrka pogleda, u riječi oštar, a pri poslu brz i točan. Kada se prijeko u Slavoniji čuo prvi zveket kose na livadi, to je bio Pejo. Kada se u polju pokazao prvi krst zlatne pšenice, taj je složio i ukosio Pejo, a kada je započela vršidba, Pejo i opet prvi sa svojom bosanskom partijom na najboljem i najvećem stroju. Ostali radnici bacaju po jedan snop na dres, a Pajo po dva, ali utaman – ne da se naprijed. Jedva je podigao pristojnu kućicu i najnužnije gospodarske zgrade. Zemlje malo, a i to podvodno, jedino bašća, kad šljiva urodi, odbaci nešto koristiti, a i to malo, jer se proda trgovcu na zeleno. Zna Pejo, da ga trgovac izrabiti, ali što će; djeca ne čekaju dok šljiva dozrije već išću: daj, gladni smo. Ima ih *sedmero*. Žena mu veli, da su blagoslov božji, ali Pejo osjeća, da su pokaranje božje i *ako toga* nikome ne kazuje. Ali ipak voli on svoju djecu, iako to ničim ne odaje. Brine se za njih i muči od ranog proljeća do kasne jeseni po slavonskim poljima, a zimi opet u šumama i kanalima. Ide vrijeme sporo i teško, djeca rastu, a s njima i roditeljske brige. Jesen je. Bijele guste magle pokrile polja zelenog kukuruza, koji je pred dva dana raljala savska voda. *Ponegdje*, gdje je ostalo suhe zemlje, navukli ljudi mnoge kupove kukuruza, te jedni *čamcima* dovoze, a drugi odvoze. Ženskinje potpreglo suknje iznad koljena, bere klasove i prenosi teške sepete gazajući po hladnoj vodi, teško *čupajući* noge iz raskvašene zemlje. Žuri se. Voda stalno nadolazi i to naglo. Ono, što se je *dalo* ubrzo spasiti, spasilo se, a ostalo je progutala voda. U nekog je ostalo nespašeno malo, u nekog nimalo, a u Peje sve. On se zadržao »preko« kod gazde, kod kojeg se pogodio obrati kukuruz i okrciti

kukuruzovinu. Mislio je: – Proljetos sam svoj kukuruz kasno zasijao, te će kasno i uzreti, pa ću ovdje u Slavoniji raditi dok moj ne uzrije. Ali da: čovjek snuje, a bog odlučuje! Kada se povratio kući, da mu srce pukne od jada. Sav trud, sva nada propade, a nastade pored običnih briga još nebrojeno drugih. Kako prezimiti zimu? Čime ugojiti ono dvoje svinja u kocu? Čime ishraniti kravicu, kada je sve odnijela voda? Žena ga je tješila, kako je znala i mogla, ali Peji sjela briga na dušu, pa niti jede, niti puši. Misli, računa i zaključuje: »Do postova ikako, a dalje nikako! Svinje ću morati prodati odmah, a kravicu ćemo zajesti kasnije, a onda zemlju. Pojesti zemlju – a što onda? Ovako, iako je slaba, dade išta, ali kada je ne bude, ne će dati ništa, a djeca bez zemlje – otac bez pokoja. Ne – zemlja mora ostati djeci. Ako im ne mogu prikupiti više, a ono nek im ostane barem toliko, koliko je meni ostalo od mog oca« – mislio Pejo. Sutradan se zaputi natrag u Slavoniju. Obiđe bolje gazde, kod kojih je kadgod radio, propitujući, bi li koji trebao i htio uzeti dječaka od kojih desetak godina ili djevojčicu oko trinaest za preko zime kod pomaganja kućnog posla uz malu plaću i to u naravi, za kukuruz ili krumpir. Za dječaka bilo je lako, ali curici je jedva našao mjesto i to kod jedne udovice, koja bi je trebala u toliko da ne bude sama. Povratio se natrag i saopćio ženi svoju odluku, da će Ivo i Kaja »prijeko«.

Mati se zgranula.

– Ama, čovječe božji, gdje ti je pamet, gdje li duša? Zar rođenu djecu iz vlastitog doma razagnati u tuđi nepoznati svijet?

– Ne gonim ih iz zlobe, već iz potrebe, trbuhom za kruhom.

– Ajme meni jadnoj i djeci mojoj, nikada ih više rođenom domu! – zakukala mati.

– Muči, ne luduj. Duga ti je kosa, a kratka pamet. Što ćete u domu jesti, kada ni u pola nema koliko treba? – okosi se Pejo na ženu. Pejunica zamukne, samo joj se niz bljedede upale obraze kotrljale krupne vrele suze. Suze majke za budućnost djece.

Istoga dana na večer, kada su se pastiri vraćali sa ono malo mršavih kravica u selo, došao je i Ivo sa *svojom* kravicom. Mati ga dočeka na vratima gledajući ga zabrinuto i pažljivo. Čini joj se, da joj je danas i veći i ljepši *već prije*. Da, prava slika očeva, samo je nekako umiljatiji i mekše naravi od oca. Iza Kaje joj je najveći i najdraži od sve ostale djece, a sada da ih izgubi oboje. Znala je, da u domu nema hrane za sve, ali joj se u nutрини duše usadila misao, ako odu, nikada ih više kući rođenoj, – a ići moraju. Kaja, djevojčica kojih trinaest godina, uzrasna, tanka, bijela umiljata lica, velikih plavih očiju, hitra kao srna. Zlatne joj kose u debelim pletenicama pomno složene oko glave, a odjeća na njoj čista i uredna. Da ih nije u matere mnogo, rekao bi čovjek, da je materina maza, ali ona, Kaja, majčina je desna ruka: Štgod treba, daj Kajo, kudgod treba, ajde Kajo,

a ona uvijek spremna, hitra i poslušna. Kada je opazila Ivu s kravom, uzme zemljani lonac, podoji mlijeko, procijedi i pristavi k vatri. Za niskom sinijom pri slabum svijetlu petrolejke bez cilindra nanizao se vijenac djece sve jedno drugom do uveta. Večeralo se: proja sa mlijekom. Otac i inače mrk, večeras je bio još mrkiji. Majka je suznih očiju držala najmlađe dijete na krilu. Djeca pogledala čas oca, čas majku, ali se nijedno nije usudilo ni pisnuti. Pri koncu večere započe Pejo:

– Djeco, mnogo usta jede, a malo ruku radi. Voda nam je odnijela klasove, kruh naš svagdanji, jesti treba, a – šta? Svinje naše u kocu gladne cvile – prodati ih valja, a što će biti s nama bez omršaja, bez mlijeka, jer ćemo i kravicu morati prodati?

Nasta duga stanka. Djeca pogledala u majku, a ona u njih. Težak uzdah ote joj se iz grudiju, a suza jedna za drugom padaju na glavu najmlađega, koje se pripilo uz majčina prsa. Djeca videći majku da plače, počеше redom i ona. Peji bilo teško pri duši i, da učini što prije kraj svojem uvodu, nastavi:

– Ne pomaže tu plač i suze, tu treba kruha. Zato ujutro ti, Ivo i ti, Kajo, idete sa mnom preko u Slavoniju, našao sam dobre ljude, koji će vas primiti i ishraniti do ljeta, a i vašoj mlađoj braći pomoći, a onda ćete se opet povratiti u dom među svoje mile i drage.

Djevojčici Kaji pade kašika iz ruke, zastade joj dah i jedva se suzdrža od plača, naglo se diže sa niskog tronošca i prihvati se posla oko raspripremanja djece. Ivanu se naprotiv zasjaše oči od ugodnog iznenađenja te upita oca:

– Je li oče, je li to tamo, gdje se jede bijeli samun i debela slanina, gdje ima mnogo rodne zemlje i gojnoga blaga, i gdje su svi ljudi imućni?

– Da, sine, tamo idemo, gdje ima kruha, mala i svakog šććara, bogatih ljudi, ali ima i sirotinje ljute.

– Pa kako to, a imaju mnogo zemlje i dobro im rodi?

– Eh, tko ima zemlje i kome rodi, taj ima, a tko nema, taj radi onome, tko ima, i tako se hrani, ali o tome sutra u putu, a sada: na počinak!

Kaja se zadržala s majkom u poslu i razgovoru podugo, a Ivo na svojem tvrdom ležaju stao razmišljati o sutrašnjem putu i o kraju, o kojem je toliko čuo. Dokasno u noć čuli se uzdisaji Kaje i prevrtanje Ive na ležištu.

Ujutro osvanuo mraz. Mati spremila najnužnije rublje za djecu. Pejo podsukao gaće, u kožnu torbu uzeo komad suhe proje, uzeo djecu preda se i zaputio se prema Savi. Ostala braća ispratila ih do ljese, a majka sa najmlađim na ruci do obale Save. Po Savi se prostrla magla, da se vođa iz daljine i ne vidi, jedino se čuje zapljuskivanje valova o obalu. Iz magle provirivao krov vodenice, i čulo se muklo kloptanje mlinskih naprava pomiješano šumom vode. Pejo podvikne:

– Marijane-e-, ehej – prevezi!

– Ohoj! – ču se mukli odziv sa vodenice. Majka je putila i svjetovala Kaju, kako da se ponaša u novom kraju i kako da sluša nove domare. Uto pristade i čamac uz obalu. Majka izljubi djecu, a Ivan skoči prvi u čamac, za njim Pejo vodeći Kaju za ruku.

– Djeco, bog vas blagoslovio i čuvao vas sveti Anto – govorila majka kroz plač, – budite poslušni i bogobojazni, a naljeto da mi se opet živi i zdravi povratite! Čamac je polako odmicao, dok ga nestade u magli.

* * *

Prošla je godina jedna i druga. Pejo išao na rad u Slavoniju kao i prije. Obilazio djecu i donosio majci najbolje glasove. Kaja ponarasla cijela djevojka. Udovica, kod koje je bila, bila žena postarija na priličnu imetku, a bez djece, zavolila Kaju kao svoju. Kupovala joj ruho i spremala je u crkvu u red, te je bila Kaja u opremi ravna drugima, a ljepotom nadmašila mnoge djevojke u selu.

Mnogi slavonski momak ju je poželio sebi za ženu, ali ona je Bosanka: Što bi rekla mati, tata i rodbina na takvu ženidbu?

Kaja stekla drugarica, privikla se novim prilikama i novom životu, na dom je mislila sve manje i dolazila kući sve rjeđe. Iduće jeseni dobije Pejo Pantić list. Piše mu Kaja:

»Dragi oče i majko!

Živa sam, zdrava i vesela, a i Vama svako dobro želim. U novom kraju sam se priučila, dobro mi je i mislim i ostati ovdje. Pruža mi se prilika za udaju. Mlad je udovac bez djece. Lijep je i čestit, nije ni siromah, a meni nije baš mrzak. Oprostite, što Vam ovako pišem, ali tako je. Molim Vas, dragi roditelji, da dođete k meni, ako ne prije, a ono bar na svadbu. Pozdravite svojtu i prijatelje i moju mlađu braću od njihove sestre Kaje mnogo, mnogo puta.«

List su odnijeli fratru, da im ga pročita. Pročitav list nasmija se »ujak«:

– Vidi ti Kaje, one male dobre curice, naučila se pisati i narasla za udaju.

– Roditeljski blagoslov i amen! – savjetovaše ujak. Tako je i bilo.

* * *

Prošlo je mnogo godina. Ljeto je. U kući Peje Pantića nijesu se prilike uveliko promijenile. Istina, djeca ponarasla, poženila se i razudala, ali se bijeda udomila, i nikako da je se otrese. Pejo, nekad najjači u selu, nekud se pogurio, crni mu brk pobijelio, jedino mu oči ostadoše onako žive, a izraz lica još oštiji. Žena mu Manda kao sjenka, niti je bolesna niti zdrava. Danas je nekud nestrpljiva. Očekuje svoga Ivu, koga joj magla prije dvadeset godina sakrila, i odonda ga majčine oči ne vidješe. U snu ga je često puta vidjela velikog, kršnog, ali lica onakvog, kakovog ga je zadnji puta vidjela, a danas će nakon toliko godina ipak doći. Dugo joj je bilo čekati u domu, i pođe na Savu. Sjela je u hlad pod vrbu i čekala dugo, dugo. Oko podne začu zov sa suprotne strane:

– Hej, skeledžija, daj prevezi!

Mati naglo ustane, nadnese ruku nad oči i pođe bliže. Srce joj je u grudima naglo udaralo, a oči joj se zamagliše. Čamac polako siječe mirnu Savu i dolazi sve bliže, a kad pristade uz obalu, skoči iz njega on, njezin Ivan. Visok, plećat, opaljena lica, podrezana crna brka, crnih očiju, pade u naručaj majci, koja od silnog ganuća ne smoze ni riječi, već samo suznih očiju gleda svoga Ivu. Napokon protepa:

– Ivo, sine, brigo materina, a gdje si mi tolike godine? – i briznu u plač.

422 – Evo me, majko, znam da si se brinula i strahovala za mene, ali je tako moralo da bude. A sada ne plači, već se raduj sa mnom zajedno. Što je bilo gorkoga, prošlo je, a sada se nadajmo boljemu.

– E, moj sinko, u nadi mi je i život prošao jadan i čemeran, pa da barem vama, djeci našoj, bude bolje!

– Bit će, majko, i vama i meni, a moguće će biti bolje i braći. –

I Ivo uhvatio majku pod ruku, i zaputili se u razgovoru kući istom onom stazom, kojom je po mrazu, bos, prije mnogo godina, gonjen bijedom, od kuće pošao u nepoznati kraj.

Majka mu je govorila o braći, o sestrama, a najviše o ocu, koga su godine, brige i posao izmorile, o domaćim brigama i potrebama, a Ivanu se redala slika za slikom iz najranijeg djetinjstva u roditeljskom domu.

U rodnoj ga kući dočekaše otac, braća i sestre u krugu sitne djece. Pozdrave se, izljube i sjedoše za prostrt stol. Tu im Ivan podijeli darove, a imao je za svakog ponešto.

Razgovoru i ispitivanju nikad kraja. Ovaj pita ovo, onaj ono. Naposljetku reče mati:

– Daj, Ivo, reci nam o svom životu otkada si od kuće pošao, pa dosada.

Ivan se na čas zadubi u misli a zatim poče:

– Onog jesenjeg jutra, kada sam s ocem i Kajom prešao Savu, iako sam bio dijete, pošao sam s uvjerenjem i nadom, da polazim u novi život. I bilo je tako. U kući gazde Lovre, kuda me je otac doveo, bilo mi je dobro. Iste zime čistio sam blago u štali, nosio drva u kuću i slično. Navečer bi ja i strina krunili kukuruz, a čika Lovro nam je redovno ponešto čitao. Ponajviše je čitao događaje iz Svjetskog rata, i nije bilo večeri, da nije strina oplakala svoga jedinca, koji pogibe pod Beogradom, odmah u početku rata. Zavolili su me kao svoga. Iste zime učio me je čiča čitati i pisati, ali, iako sam volio slušati čitanje, nekako mi je išlo teško. Na ljeto sam čuvao krave, a na jesen mi čiča reče: »Čuj, Ivane, ako misliš biti potpun čovjek, nauči čitati i pisati, a dalje je moja briga.« Prionem bolje uz knjigu, pomagao mi je čiča, a ponekad i strina. Progledao sam i nikad više bez knjige nisam na pašu pošao. Dojduće godine me uputi čiča Hrvatskom Radiši u Zagreb, i dobijem mjesto kod stolarskog majstora u Baranji. Za vrijeme naukovine bilo mi je svakako, majstor bio strog, a majstorica škrta. Nerijetko dolazilo je među njima do svađe. Majstor je htio da bude gospodar u kući, a žena mu bila kućevlasnica. Znala mu je reći: »Kušuj, došljo, kupi što si donio pa putuj, a u svojoj kući ja lakše gaće nosim.« Pored redovne naukovine iskusio sam, da je lakše biti i beskućnik, već živjeti u ženinoj kući, i odlučio sam se držati toga. Po svršenoj naukovini obišao sam kao kalfa državu uzduž i poprijeko. Zimi sam radio u zanatu, a ljeti kao sezonski radnik u polju. Namučio sam se mnogo, ali sam i naučio dosta. Vidio sam, da je od sviju zvanja, iako najnezahvalnije, a ono ipak najsigurnije stanje seljačko. Seljački dom, zemlja, stoka i sposoban gospodar najsigurnija je jamčevina za ljudski život. Vidio sam dobrih gospodara, kako napreduju pojedinačno, a vidio sam pojedinih sela i cijelih pokrajina, kako napreduju skupno, udruženi. Zanati uopće svi, a napose stolarski potisnuti su strojevima. Povratim se natrag na imanje čike Lovre. Prihvatim se posla, pokušam ovo i ono, što sam vidio u svijetu, i uspije mi. Čiča se je veselio, a ja još više. Godina bila dobra, kukuruz urodio odlično, a i žir. Na moj nagovor proda čiča goveda i kupimo svinje. Ja sam te zime čuvao svinje po slavonskim šumama, a zatim i dalje po bregovima. U proljeće poranimo svinje kukuruzom i dobije čiča silu novaca. Toga proljeća nastupim vojnu dužnost. Po odsluženom roku povratim se opet natrag čiči Lovri. U prvu nedjelju po povratku iz vojske povede me čiča selom. Stanemo pred jednom dosta zapuštenom kućom.

– Šta misliš Ivane, – počne čiča, – da je ova kuća tvoja, što bi ti s njom.

– Pa uredio bih je, da je kao i druge, ako ne i bolje.

Uđemo unutra, u kući nikoga, u dvorištu pusto i prazno, a gospodarske zgrade u ruševnom stanju. Za zgradama povelik zapušten vrt. Vidi se, da nije u kući bilo odavno muške glave.

– Ivane, ova je kuća prodana, a ja sam je za tebe kupio. Hoću da ti se odužim, da te učinim čovjekom. Kad dospiješ od poljskog posla, lati se opravka kuće, prozora i drugog.

U meni je zaigralo srce od radosti. Ispunio se moj dugogodišnji san – okučio sam se. Podvostručenom snagom radio sam po danu na čičinom imetku, a u noći pri svijetlu petrolejke u svojoj kući. Za godinu dana bila je moja kuća u selu ne od najboljih, ali svakako jedna od najurednijih.

Po nagovoru čiče i strine oženim se djevojkom siromašnom ali vrijednom i čestitom, koja je bila u daljnjem rodbinstvu sa strinom. Počesmo voditi samostalno kućanstvo. Prve godine išlo je teško, ali su nam pomagali čiča i strina. Radili smo im zemlju sa njihovim konjima i oruđem. Druge godine odradio sam konje i kola i dobio napolicu u hrani. Zimi, kada su mirovali poljski radovi, radio sam u zanatu. Za dvije godine kupio sam dva jutra zemlje. Prošle godine umre čiča Lovra, a strina nam se dade u dohranu. Sada sam srednji posjednik u selu, imamo petnaest jutara zemlje, stan, svinje i ovce, ali i posla toliko, da mu jedva stanemo na kraj. To vam je ukratko moj život u zadnjih dvadeset godina.

Svi su ga pozorno slušali, a kada Ivan završi, upita ga opet majka:

– A što je Ivo s djecom, kažeš, oženio si se, a o djeci nam ništa ne govoriš?

– Pa ne mogu vam sve odjednom reći. Imam i dva sinčića, Peru i Lovru – osmjehne se Ivan.

– Tako, tako, sine Ivane, živ mi bio – drhtavim glasom prozbori Pejo, kome se na trepavicama zasjale suze.

Ivan ustade i tronutim glasom prozbori:

– Oče i majko, dvadeset godina nisam bio u roditeljskom domu, ali sam osjećao i znao, da vam je teško, i nisam htio doći, dok nisam mogao osigurati sebi pristojan život, a vama, našim roditeljima, udobnu i bezbrižnu starost. Sada je došao čas. To malo imetka ostavite braći, a vi podite sa mnom. U svojoj kući nastojat ću, da vam se sinovski odužim za vašu roditeljsku ljubav i brigu, da nakon tolikih godina mukotrpnog života proživite starost bez bijede i brige.

Ivan završi, svi su šutjeli, a otac Pejo prihvati:

– Sine Ivo, hvala ti na pozivu, ali snaha – što će ona reći?

– Reći će: »Hvala bogu, da mi ima tko na djecu i kuću paziti.«

– Ali Ivo, kako bih se ja snašla u novom kraju među nepoznatim svijetom? – opirala se mati.

– Vrlo lako. Tu ću biti ja, Tvoj Ivo, otac, snaha i djeca, a drugoga osim pastira u kući i nema. A i pastire možemo uzeti svoje. Sa susjedima češ se vremenom upoznati.

– Ali, Ivo, u domu sam život provela i djecu othranila, kako ću ga ostaviti, kada me tolike uspomene za njega vežu?

– Ništa lakše od toga. Kadgod se zaželiš staroga doma, kolima ću te dovesti i kadgod hoćeš, odvesti.

Starci se odlučili poći u novi kraj.

* * *

O svetoj Kati u selu je god. Došao Ivan s ocem i majkom, da obiđu svojtu. Pejo zadovoljan hvali Ivana, a majka ga u zvijezde kuje. Nitko bolji od njezinoga Ive i snahe i srećniji od nje – majke. Po stoti puta govori drugaricama i znancima: »Ja sam uvijek govorila, da su djeca blagoslov božji, i hvala mu što me je njima blagoslovio, a nagradio me mojim Ivom«.

(1940.)

425

SALAŠ NA SPRATU

Kada jednog Šokca, rođenog u blatu
u NAJSELU - okružen vodom i šumom
priseljite u "salaš na prvom spratu"
to je onda teror nad zdravim razumom!

Živim u košnici kao Mika - krele
suknje oko mene zuju, kljucu, sekiru...
pazim na čistoću ko kad ranim čele
i opet neće da pušću me na miru.

426 "Čarli", "Persil" i kemija, to je problem
sve mora da blista, i gaće i čaša
ne smem da šmrcam, pljujem ni podrigujem
jer sve to škodi lipoti mog "salaša".

"Prominji veš, zakrpaj, briši prašinu..."
ne mogu sve podnet, taka mi je narav,
ma nek ide sve u finu materinu
oću da budem prljav, tranjav i garav!

Najglavnije stvari ostanu po strani;
važne su krpice, šminka i cipele;
L'oreal, Versace, Benetton, Armani
i tri džaka mirisa svakojake fele!

A ja oću miris balege i sina
da sidim na travi ispod starog duda
pa da glasno pivam "Bambina, bambina"
i da tiram kera ko seoska luda.

Volio bi imat garažu u dvoru
pa da perem auto kad je lipo vrime
da naranim svinje u malom oboru
i da usput slažem neke nove rime.

Ja bi da unuci trču po salašu
da se sigru žmurke kadgot na sokaku
da sa vr gamare viču dida Pašu
da mogu da kaku na svakom koraku!

Volio bi da se pentram po vočkama
ali da ne spadnem s kruške, ako mogu,
volio bi da čistim štalu s tročkama
ali da mi krava ne stane na nogu.

Fala Bogu sam nek smo živi i zdravi
naviko sam se i baš mi je milina,
nužnik mi na nosu, komšija na glavi
a ja tiho pivam "Bambina, bambina".

PRIČE IZ SPAČVANSKE ŠUME

PREDAJA O DOLASKU BOŠNJAČANA

428 Tko zna odakle su »došli« stari Bošnjaci? Gotovo zaboravljena pučka predaja govori da je najveći dio stanovnika došao iz Bosne. Vjerojatno je to bilo krajem XVII. stoljeća, kada je princ Eugen Savojski sa svojom kršćanskom vojskom prodro u Bosnu. Kako su se tada bosanski kršćani bojali turske odmazde, uslijedile su selidbe. Bošnjačka legenda kaže da su bošnjačke porodice preselile najprije u napušteno selo Grabovo kod Vukovara, ali zbog nesigurnosti tamo nisu ostali, pa su se odlučili vratiti. Jedni to nisu htjeli pa su preselili dalje u Bačku, u sela Plavnu i Vajsku, a drugi su se vratili bliže Bosni, na »Selišta« nedaleko današnjih Bošnjaka.

Možda su mislili da će doći vrijeme mira kada će se moći vratiti na svoja stara ognjišta u Bosni? A mir se nije dogodio. Uskoro je stvorena granica na Savi, a bošnjački Šokci su stoljećima ostali graničarima. Novi naraštaji nisu ni mogli misliti na povratak.

Prema »Spomenici občine Bošnjaci«, 1912.

RAJEVO SELO 14. SVIBNJA

Ne znam po čem se prozvalo Rajevo Selo, ali me samo ime obveseli, osobito kad iz lugova vrbanskih i drenovačkih, spadosmo opet na obalu Savi. Sad uzmi veselje domaćeg župnika, starca, kostoboljca, svojih sedamdeset godina, koji ljubi čašicu kó rođenu majčicu, i uz čašicu zna ih kazivati domišljatih, da je puna kapa svim gostom, a osobito veselje biskupu, njegovu starom kleriku. Rajevo Selo, ko sva ta Posavina do Mitrovice, šokačko je: ali u njemu ima i Srba i Niemaca. To su tri naroda; koji žive odijeljeno svak u svojih sokacih. Srbim tamo čifuti idu na ruku trgom dušanka, a cigani svojim igrankam, da se obnesu uspomene odiela i pjesme staro-hrvatske. Njemačka kultura kó da bi nastojala navađati na djevojkasanje po sokacih. Ipak, u Rajevu Selu drže se prilično stare predaje pobožnosti slavonske, i čuva se na loše svetost domaćega ognjišta.

Svim hvala i čast na pripravnosti kojom mi pjevaše, i kazivaše što sam god želio, ali pjevalje rajevoselske vidile su mi se prostodušne bez prostačtva. To mi istomačila veselkasta reduša ovako; »Gospodin (župnik) kara, a mi pritežemo svoju dicu, da ne idu u mrak, jer u mraku se svako zlo čini. Uz to gospodine, u nas nema matorih divojaka, da idu na divane. Kad srića koju nađe, nijedna se dugo ne oteže«. To se sve opažalo i na pjesmah:

»Rajevoselo mali Carigradu;
Po tebi se šetati ne dadu...«
»Oj dievojko ti se neudala.
Dok ne vidla tri na nebu sunca.
Dok ne čula kako riba piva!«

Dakako duhovita snaša mi kazivaše i za plemenitiju ljubav:

» U 'vom selu samo jedan ima,
Koji trepti prid mojim očima
Kó na suncu sjajno ogledalo,
U njeg' mi se oko zagledalo.«

I u Rajevu Selu ima gnjusno pjesništvo birzhausa, ali srećom tamo sve djevojke ne pristupaju. Ima i uspomena na Granicu:

»Ljubila sam velikog pisara,
A sad moram prostog' graničara.
Koji vazdan crnu zemlju para,
Kad u večer u mrtvilu spava,
Jer od šokca gore hulje nema,
Kad izljubi onda mu se drema.«

I na besjedi u Rajevu Selu opazit je onu darovitu bistrinu što navodno odlikuje porečane i pomorjane.

...Moj gospodine veljaše mi snaša Manda »što bih ja ludala moga čovika, kad on ne luda mene. Dvoje su oči u glavi, pa se pomute; a kamoli da se ne pomute čovik i žena živeć zajedno! . . . Nego, ima baš na koje ni sunce ne počine, pa opet muževi priko njih idu!«

Ja sam opet uživao u kopanju blaga narodnoga, i željan sam bio istine: pa ona mi višekrat bila i tugovna. Možda mi tko zamjeri što sam to blago tražio navlašice u ženske strane: s' toga mi je otvoreno kazati, da sam dosad svedjer našao, žensku stranu i voljniju, i sposobniju na predavanje govora, običaja i čuti čisto narodnih. U Posavju na osob, žensko radišnije, pa i treznije, još k' tomu nepremješano životom vojačkim, i skitnjom u inozemstvo, daleko je bistrumnije i riečju izvornije, ko što je tielom zdravije od ljenivih i razkalašenih muškaraca. Nijedan ti muškarac ni iz daleka neće kazati, što ti kaže žensko, ne samo o krutnijih radnjah, nego i ob običajih, o predsudah, o ljubavi, o mržnji. Otajni skroviti život duše i srca valja ga tražiti u ženah. Žensko srce pod vještom rukom se razklapa, ko cviet pod sunčanim zrakom: i nuđa te celim svojim mirisom, ko što ti kaže svoje slabine, a od tog mirisa i od tih slabina, naše majke i naše sestre izvadjaju narodu i sinove i nesinove, i zatočnike i odmetnike. Što više doznajem za poroke ženske, više poštujem žene; osvjedočen što zla daju, većinom ga od samih ljudi primaju, dok one, vrlinama svoga srca i vitežtvom svoje ljubavi požrtvovne poglavito drže obitelji, izvadjaju narode, i začinjaju cielu zadrugu, ko što začinjaju život pojedincem. Poštujmo naše majke, i njegujmo naše sestre, mi ljudi tvrdsrdi koji, sebičnim našim strastima, razvraćamo i izpijamo žensko srce, ko što ljetna sparina odvraća i izpija žive izvore, da ih pretvara u grozničave mlake.

Iz Rajeva Sela u Račinovce kroz Gunju i Juriće, sve položaj ljepši od ljepšega, sela bogatije od bogatijega. Sastali se pratioci više sela, množ konja, konjanika, koleša trobojnicami nakićenih. Rajevoselke, u dugoj povorci svojih kola, pohitile za nami; Gunjačke susretaju; Juričke dočikaju; sve pjevaju pod zastavami svojih bratovština. S' lieve ruke pod Gunju, protegla se greda sama hraštika: sdesne razlila se Duga. Pod Juriće, Lilaća okrenula na lievo, da nosi šumu lake čamce na lov karaštaca, lizka, naraca, čaplja.

U Gunji žive bogata zadruga staroga bana Šokčevića. Da taj stanuje na svom domu, dičnijeg bi mira bilo njemu, a većeg ponosa postojbini, ugleda i koristi našoj domovini. Ali on voli truhnuti u tuđini.

Biskup je u Gunji hotio da blagoslovi Rajevčane. Svim naosob djevojkama, živo je preporučivao čuvanje čistoće i istinitoga djevičanstva, glavnim uvjetom sretne obiteli. Na razstanku je bilo i suza: jer je tu bilo duša koje su čutile ljepotu te otčinske preporuke.

U Račinovcih sam se osvjedočio, kako i u najgorih društvenih odnošajih, može čestita obitel spasiti osobu. Dvie su drugarice, obe pjevaju s' rožnika jedna razmazan curetak; druga otresito djevojče: ona domišljata i mrkosita; ova ravna i prostodušna. Da je to sve odgovaralo različitomu obiteljskom odgoju izniela mi je dokaze vremenšna udovica, dvakrat udata, vješta svietu knjizi i kućnomu redu.

Mlad Švaba, novi bilježnik občinski, a stari pisar vojničke krajine, hvalio mi se o svom liepom stečenju za kratko vrieme; pa, da ne ostavi ljepotu svojih oranica i šljivika ne mili mu se sad u veću varoš kojom ga zanuđaju. A naši Ličani i Primorci vrte kamen i gladuju!

Glasnik Biskupije đakovačko-srijemske, br. 23, 24., 1875.

POPLAVLJENA ŠOKADIJA, ŠARANI IM PASU PŠENICU

ČIČA TUČE ŠARANA OSTIMA KROZ PENDŽER

Gunja, Vrbanja, Soljani, Strošinci - sve je to pod vodom. Noću, kad popale lampe, izgledaju kao male Venecije. Sava je prekrila ogromne komplekse oranica. Imade gospodara kojima leži pod vodom nekoliko jutara pšenice. Sad tu pšenicu pasu šarani koji u cijelim jatima prolaze selom između kuća i štala. Ali i glavom plaćaju popašu. Besposleni graničari čekaju ih s ostima, vilama i puškama, pa čim koji pokaže rep, čiča ga tuče ostima kroz pendžer. Znade ih biti teških po 10 kilograma. Prošloga petka ubio je jedan Gunjanac u svom dvorištu bradvom soma od 14 kg. Pa i to je neka utjeha u ovoj groznoj nesreći koja je zadesila Posavinu. Da nije ove ribe, ljudi bi sasvim pali u očajanje. Ovako se barem rasonode, a mnogi se bogme time i prehranjuju.

Novinski članak tiskan je u »Hrvatskom braniku« 27. travnja 1924. Autor članka nije poznat.

ŠOKAC

Ja sam Šokac pravi
kapa mi na glavi
špenzle na pleća
rubina malo veća
opanci na nogama
sikira u rukama
kruv u torbi
slanina u čorbi
rakija u sajtluku
svinje u šljiviku
đeram na bunaru
žito u ambaru
meso u odžaku
rastovina na drnjaku
a moja baka kod kuće
peče listariće vruće.

432

Antun Ćosić - Bukvin

BIJO, VIDIJO, AL NE I POBIDIJO

Da vam puno ne divanim kako je lipo završila na trandika na otvorenju kod Djuke Smoleta u jahačkoj školi. Ta nismo se još ni sakupili, a no se nebo otvorilo, nagarila pljuščina, tamburaši nekud pouticali, od nabiguzica ni traga. Ostali samo ni bećari iz "Lipe" što lipo pivaju, domaćini od kulture i konja i ja. A di ja ne b' osto kad je nolko pivo, rakija, vino i pečenje ostalo, a da s ne bi bacilo gazda Smole izno sve nako u đuture na siniju pa oplet ko šta voli nek izvoli.

Nisam se još nako čestito ni najijo, a sunce već uteklo nekud spram Borinci (sakrilo se među jabuke) i lipo se još moglo vidit di čuči na grani, a ni lipotani iz "Lipe" pospremaše svoja grla, raspreniše društvo i razidosmo se već koji kud mora. Bit će da ja nisam nikud moro, jer sam oso zadnji, a potljam sam čuo da sam se još i vraćo, valj dak da pomognem kapiju zaključat, a s obzirom da sam kapiju našo zaključatu, okrenem vam ja svitu dragi lipo pravac za Mirkovce da izvidim šta na njivoja nazovi obrana radi. I sve bi bilo da ne mož bit bolje (oču reć da bi se moždak njusput i pridomislijo), da se nisam na po puta sudarijo sa nenavišćenim policijskim satom i zabranom odanja. Lipo su me dočekali i još lipše okrenili natrag, al u meni se nješt uskopistilo, pa raspalim prikim putom (s nim mojim đipom) priko šamceva i ni rpetina zemljurine. Još sam se ko čudijo kome se to prikolica izvnila i ko siroto čeljade samo da u tom izvrtanju ni nagrajisalo. Kod prvog bircuza lipo okrenem, jer je bijo zatvorit i jer sam se sitijo di sam, i lagano nagarim natrag dok nisu ni "Thompsoni" počeli bljuvat. Bit će da koja birtija (dublje u selu) ni bila zakatančena i da je u njoj njeko bljuvo, jer čemu inače da zafalim što sam prošo los. Pa sad nek njeko proba kast da birtija ne može čeljadetu i dobro učinit.

Valj dak zato što sam se do u galop iz jahačkog kluba, nisam se vraćo okolo već sam lipo raspalijo priko ni prepona (oču reć ne rpetine zemlje). Kad sam priskočijo na našu stranu promuvo sam se njekako između ni Kokuma s kladama, potrnijo lampe pa ajd da se izjadam noj zabrani odanja kako na noj strani ni ladnog piva više ne imadu. Kako sam u opetovanom sudaru prošo neću ni spominjat, osim što me jedan (svaj u nevirici) čupo za nu moju kulturnjačku bradicu (da vidi jel prava il je nalipita), a druga dvojica su me i od komaraca čizmama pokušali obranit.

Hi, hi hi! Znete l'vi svitu šta radi Šolja kad s' rakije narolja? Ha, ha, ha! Radi što ga volja i da ni tog, šta bi unučad o didicama lipog ubardala?

U Vinkovci, srpnja, 1991.

433

NA DIVANU

Kod udovice, majstorice *šnajderice*, sakupio se *divan* njenih druga isto tako udovica, ali koje baš nisu *ljubile* ručni rad pa su najčešće "analizirale" svježe događaje iz prošlosti. Ipak najčešće su na tapetu bile upravo one koje nisu s njima htjele u društvo, a o kojim su znale sve od rane mladosti do sad. Tako je došla na red i udovica koja baš u to vrijeme nije bila najbolja s majstoricom i gotovo cijelu večer ona je pričala o njoj kako je *šurovala* s lađarima, s trgovcima, tuđim ljudima, kako se više put udavala itd.

434 Sutradan jedna od prisutnih ode odmah kod ogovarane i sve joj potanko *ispripovida*. Kad je sve saslušala, opsovala joj je najmilije i rekla: "Ja ne znam i ne sjećam se tko me sve *ganjo*, a *šnajderica* će znat?"

NEĆU U BROD I KVIT

NEĆU U BROD I KVIT

Zima je došla. Po je prvi snig i ko da je čeo sakrit kako bi kazo i sav crni humor kojeg se i u našim familijama jako puno nakupilo. A ja, Ilja iz ve ravnice, oduvik sam volijo svoju i svu bližnju i daljnju familiju. Čekajuć autobus u Selni za Brod, šta od zime šta od dosade gledo sam svud okolo i tako ugledo Andru mog kolegu iz susjednog sela Garčina. Prošo je na svom traktoru «ferguson» bez kabine sav smrznit. Valda je to bio on. Al nije važno. Taj moj Andra je bio najvrjedniji i najpošteniji u selu. Sad je posto crna vrana u svojoj familiji. Dica su davno tjela rasprodat kuću, zemlju i sve drugo. A on neda i neda. Lako je prodat al šta onda. Pa kad mu je jesenas umrla i žena, nesreća je postala još veća. Svi bi oni čeli svoj tal, on neće da prepíše na nikog dok je još živ. Svi su se uzmuvali, a najviše oni kojekaki naokolo kojih se to najmanje ticalo.

Andro živi ko pustinjač i u seb misli da je on za sve baš kriv. Kriv je zato šta neda svoje, šta je teškim radom steko. Svi na njega pa i njegova najrođenija dica laju ko na čuku i još divane po selu da je furtom pijan i da će umrt pod nečijom tarabom. Je, Andro je svaki dan pijan. Kažem mu njeki dan, nemoreš više tako, prodaj sve i idi dicit u Brod. Ošine on mene očima i kaže: « Ilja, ti se ne mišaj, jer i ti neznaš šta tebe čeka, a ja iz svoje avlije neidem nikud, crknit ću ko čuko, a to šta položem, tek je da rane izličim».

Andro mi je bio drag prijatelj još od naše najranije mladosti. Dok mu je žena Marta bila živa u toj kući je bilo lipo i bijo sam rado viđen gost. Za tridesetpet godina braka, digli su brojnu dicitu na noge, kruv im dali i zanate u ruke i svi su u Brodu osim najmlađeg Tunje koji je nakon diobe osto na zemlji. Ti lipi godina svi su redovno subotom autobusom dolazili po fasung, od prvog mladog luka pa do brava i kobasica. Onda je sve crklo. Andro je osto sam, a dica bi sve to sad razdilila. A kud će on! U Brod neću i kvit! Al, prepisat

ću svedno i razdilit da se ne svađaje kad odem na nebo. Razdilit ću im sav grunt, a mom Tunji dat ću najviše, jer je on jedini osto na zemlji koja nas sve rani. E moj Andro, ko kaže da si ti pijanac i da neznaš šta radiš. Imaš ti dušu i voliš istinu, voliš dicu i dom, a zemlju «prokletnicu» najviše.

Ulomak iz knjige «Divani iz ravnice» pisane u ikavici istočnog dijela broskog kraja.

VELJAČA U MOM SELU

436 Za dugih zimskih dana kada staju svi poljski radovi, a umorne seljačke ruke traže zasluženi odmor, ljudi su se sakupljali po kućama razgovarajući i prisjećajući se davnih vremena i događaja. Momci i djevojke, snaše i ostali svijet iz sela kroz zabavne igre, pjesmu, čijala, kolo u prostranim seoskim kućama, kratili su duge zimske večeri. Ta prela obično su počinjala u prvi sumrak u prostranoj odabranoj kući, gdje se moglo zaigrati kolo, a domaćini bi za tu prigodu priredili kuhani kukuruz i kolače «poderane gaće». Bilo bi tu nešto i za popiti, tako da su nakon koje popijene litre vina pomalo «zagrijani» seoski momci znali zapjevati uz zvuke žica tamburica i ovakove pjesme: «Nije kolo curicu ubolo, već joj prelo kecelju napelo».

Danas više nema didaka i njihovih zanimljivih pripovijedanja o vilama i vukodlacima, koji su kroz zimske snježne i hladne vijavice jurili selom. Nema niti drvenih fenjera koji su osvjetljavali bijele snježne prtine u vrijeme poklada. Tri dana selo se veselilo uz duhovite prizore različitih maski, koje su smjele svašta raditi i reći, a da im se ne zamjeri i pokoja prosta riječ.

Ivan Pašić

SAČUVAJMO ŠOKAČKA OBILIJJA

Kao da nikim Šokcima po krvi
odavno nije zadatak prvi
čuvanje svoga šokačkog bića.
Kao da ima modernih mladića
koji se stide svoje nošnje
i šokačke grane hrvatske krošnje.
Kao da nikima izgleda poput vica
kada im kažem da je ikavica
i dalje meni veoma draga
poput skupocinog blaga.
Njima što svoju pripadnost taje
i ne mare za lipe običaje
upućujem žarku molbu ovu:
Pozdravljam opet srdačno one
našoj stvari šokačkoj sklone,
sve koji se za svoj rod brinu.
Upućujem pozdrav Katačić Marinu
koji moli Berešce svoje
da se svoga ne stide, ne boje.

437

DREČI PAMĆENJE

Krušna
avlijska
peć
cigljom
garavom
zidana
podsića.

Tajac vlada
i baš sada
usrid glada
zebe nada.

Crnom
prazninom
dreči
pamćenje
na perušku
naslonjeno
stalno.

Miris kruva
mali mrva
što oduva
vitar čuva.

Kruta
zbilja
dušom
hara
razapeta
suzu
toči.

STOLJETNA RASKOŠ

Pređa mnom bijeli stoljnak, otmjen, raskošan, kao labud na rijeci. Na njemu su prekrasne slike oslikane malenim, oplitanim rupicama. Stolnjaci moje majke rese mnoge bogate i široke stolove. Kada na njih padne masna mrlja nitko se neće prisjetiti truda i znoja moje majke, dok je fodrukom izvlačila tanke niti, a nastale ornamente na damastanom platnu koncem oplitala. Mnogi koji se dive njenim radovima nisu nikada dodirnuli njezine prste, koji su nježno milovali malu sestricu, mene i našu djecu. Pred njima je prostrta ljepota, sva raskoš i ljubav žene, šokačkoga roda, upornog i tvrdog. Rad nepoznate im, al' krasne žene.

Rad moje majke, umješnost i stoljetna raskoš iznikla pod krošnjama oraha, bagrema, šljive.

DRUGI PUT VUKOVAR

440 **u zoru** znala je biti bistra
s blatnim dnom budila se zemlja
tako moja rijeka sve više vuče blata
nošena satima sve je tamnija
krivila se i prolazila bregovima
i nosila dio njih
u predvečerje sunce je htjelo
umiti svoje zrake u njenoj
smeđoj zelenoj boji
ali ne, ona se nije dala sve do ponoći
ona je nosila svoju zemlju
u zagrljaju, onda su zajedno
pošle na počinak i tako moja
Vuka i mulj vjekovima žive
u skladu nošeni mutnim tokom
sile zemlje koja se zove moj dom
ležale su na istom tlu i nošene
istom silom mojim domom
zvale su se jednim imenom
SLAVONIJA

di je selo na brigu
ime bog podari
divan mu zatajio
posila nima niti momci divojke traže
dado konje vrane prizat znao
po livadi travu kosit'
di je selo moje na brigu
ime bogom dano BOGDANOVCI
di zaigraše momci i divojke
di zapivaše pismu 'rvatsku
pomladiše polje mi ravno
brigovima zatalasano
konjima utapano kolima gaženo
kosom košeno motikom kopano
raslo 'šenicom rađalo kruhom
di je selo moje suzom
gašeno

KRIVOLOV

KRIVOLOV

Probudio sam se zarana, oko pet sati.
Komarci su mi zujali oko glave i više nisam mogao spavati. Šamarao sam se po čelu,
bradi, nogama, ali oni nisu odustajali.
Bilo je polukišno jutro i bili smo na prkovačkom Kladavcu. Ovdje smo od sinoć na
ribarenju. To je utok kanala Kladavac, Brkić kanala i Jošave.
Prije tjedan dana, prijatelji su nam baš ovdje dobili preko stotinu kilograma ribe, pa smo
i mi pošli njihovim tragom. Kiša je padala sve do ponoći, ali se vatra nije gasila. Sjedili
smo ispod improviziranog šatora od starih najlona, pekli debelu žutu slaninu i pomalo
pijuckali.
Šuma je navečer i divna i sablasna. Nikad ne znaš tko te gleda iza grma, iko ti se prikrada
da te toljagom klopi po glavi. A opet i čarobna i sjetna. Sjećala nas na konjarske vatre,
žirovanja svinja i bogate ulove divljači. 441
Hrastovi su joj preko stotinu godina stari.
Kakvog li mjesta za likovnu izložbu.
Na stabla postaviti slike, uz rijeku nekoliko kotlića fiša, a publiku dovesti autobusom.
Trajala bi od jutra do večeri. Bila bi to najbolja likovna izložba na svijetu.

I dok su nam mreže mirovale mi smo mudrovali što s ovim zemaljskim rajem učiniti.
Rijeka pod nosom, šuma za leđima, nebo što kiši nad glavama. Zamišljamo jutro i punu
mrežu riba. Štuku od tri, soma od pet, linjaka od dva kilograma. I manjića za pečenje.
Barem porcijaše!
Svojim trendovima ne otkrivam imena da ih mupovci ne privedu na saslušanje radi
krivolova. Nek' privedu samo mene.

Od mene neće imati nikakve koristi. Ja samo znam peći slaninu i ložiti vatru. Ne razlikujem bulješa od crvenperke.

Jutro je hladno. Izlazim ispod najlonskog natkrova i promatram prirodu.

Rosna, kišna trava moči mi cipele. Obuvam čizme i idem do rijeke, do mosta preko kojeg cesta vodi za Prkovce.

Ni glasa ptice, ni glasa šumske životinje. Kiša je baš sve rastjerala. Sve se skrile po jazbinama, pod velikim hrastovima i čekaju da grane sunce.

Rijeka je čista i sivo - plavo - zelena.

I ona miruje! I nigdje ne putuje!

Ponekad otkrijem žabu krastaču u skoku do drugog lopoča i opet mir.

I mreža što je razapeta od obale do obale miruje.

Možda je tako i bolje!

Oni pravi krivolovci mrežama proparaju sve rijeke. Njima nije do mladi, do obnove, njima je do pune autoprikolice ribe, do tamanjenja s reda.

Osjećam se i sam krivolovcem i molim za oprost. Neću više nikada mrežom ubijati život rijeke.

Možda je upravo stoga mreža i bila prazna. Tek pokoja sitna ribica. I jedna štika. Jednom čovjeku za jedan objed dosta.

A Kladavac?

Ta ni rijeka ni kanal, ni šokački stanovi ni selo između Prkovaca i Babine Grede otrpiti će ovakve poput nas još koji put, a onda će nam navjestiti rat do istrebljenja.

LASTAVICA

Upravo je doletjela pod trijem. Tamo je sletjela na stupić. Samo metar dalje joj je gnijezdo.

Prije dva tjedna, kada sam posljednji put ovdje bio, u njemu su bila dva jaja. Snijela ih je samo par sati prije i kožica joj je još bila meka i topla.

Sada sjedi na stupu terase i gleda mene!

Krila joj crna kao ugljen, trbuh bijel kao snijeg, glava sitna crno-smeđa. Pjevuši! Sitno!

Ili razgovara? Taj netko, njezin divandžija, je tu negdje, ne vidim ga, ali ćutim mu blizinu. Odgovara joj, razgovara s njom.

Na stolu za kojim sam samo tren prije sjedio i dobro objedovao ostao je kruh, dvije kriške jabuke i sitne mrvice šokačkog sira.

Gleda ih.

Sletjela bi do stola, ali joj smetam. Boji me se.

Koji sam klinac baš sada došao?

Pomiče se, sitnim koracima centimetar po centimetar i odlazi ulijevo. Tu, iz kuhinje u kojoj sjedim, više ju ne viđim. To traži. Hoće se sakriti od mene.

Zavirujem u desno. Tražim ju pogledom.

Još je gore. Sjeda, a potom dva-tri puta zamahuje krilima. Više ne pjeva. Onaj njen švaler s kojim je bila u vezi je tu, do nje. Cvrkuće joj tko zna kakve gluposti. Ili joj daje upute kako sletjeti i maznuti mi kruh sa stola.

Žalim što nisam ostavio i koji komadić roštilj-kobasice već sam je stamanio cijelu kao da nisam jeo šest dana.

Gledamo se.

Ona mene pravo u oči, to sam siguran, a onaj njen kraj nje šara pogledom i strijelja me sitnim očima.

Upoznajemo se iako smo stari znanci i sustanari?

Ja kako-kada, kad mi se digne, kad se zaželim odmora, društva ili osame (prevrtljive sam naravi pa katkad želim biti ovdje sam, katkad dovesti sve prijatelje koje znam i upoznam), a ona - stalno.

Uvijek je bolje da kuća ima nekoga, da nije sama.

Ona je moja pazikuća!

Znali smo jedno za drugo, ali smo se tek danas dobro upoznali.

Prvi susret!

Ona me motrila iz prikrajka od onog dana kad sam od Bukninih kupio ovaj kutak osame i doselio se. Promatrala me, analizirala, procjenjivala! Tko zna što je mislila o me-ni, da sam kakav mamlaz, što li?

Ako je došla na dva metra od mene, mora da sam joj se omilio, kao i drugim pticama kojih ovdje ima, da sam onaj s kim se može živjeti.

Uvijek im na kamenom vanjskom stolu ostavim pola kile kruha. Uzmem više! Nek' čopaju, neka jedu! Je I' to pojede moj sustanar ili svrake iz obližnje šume, nisam istraživao i neću. Stol uvijek ostaje prazan, a svakim novim dolaskom ovdje je življe,

veselije, opojnije i cvrkutavije društvo.

Slijeću na ogradu, na jabuku, na bunar. Mašu mi krilima. Drag sam im, što li?
Sad moja prijateljica slijeće na stol. Hrana je pod kljunom, komadić kruha kao zrno graška. Uzima ga u kljun, zamahuje krilima i odlijeće pravac svom gnijezdu.

- Budalo jedna, - kažem sebi - pa ona hrani svoje mlade. Zbog njih smišlja plan kako doći do kruha.

Zbog njih se dogovara s Lastanom - dadom njihovim. On pak i dalje sjedi na mjestu gdje je do maloprije bila ona i zadovoljno trlja kljunčićem.

Klinci će biti nahranjeni!

Odlazim u sobu, ostavljam im cijelu trpezu, nek ih dobro nahrani.

Moji prijatelji će to znati cijeniti i mi ćemo se odsad češće družiti.

Već nagodinu - s njima će ovdje doletjeti i ovi sirotići koji sada halapljivo gutaju korice kruha iz lastavičinog kljuna.

6. 7. 1996.

POD ORAHOM

Sidim pod orahom pa te dugo gledam,
Zamišljen i tužan, ja te riko, pitam:
Jesu l' izbrojeni Šokadije dani?
Reci mi, Dunave, prijatelju stari.

Da l' je to sudbina mojega naroda
Da nestane, ode kao tvoja voda?
Hoće l' se utopit, ko mulj na dno stići,
I više ga neće, nikad neće biti?

Il' će se prenuti, konačno osvistit
Prigriliti svoje, taloga očistit
Kao tvoji hitri i ponosni vali
Na piščanoj našoj mohačkoj obali?

Hoće li ostati malih, nježnih klica
Koje će osnažit blažena kišica?
Moraju poniknit, u život kreniti,
Zatim ojačati, brzo se razviti!

Od velike tuge duševno izmučen,
Zazivljem, preklinjem, molim, zovem,
vičem:

„Duni južni vitre, podigni valove,
probudi nam kćeri, šokačke sinove!

Uzburkaj svu vodu, za izrod ne mari,
Dunave moj plavi, prijatelju stari.
A kad se razbistri tvoja voda plava,
Ponovo nek stasa Šokadija prava.

Onda ćemo reći daje vridno bilo
I da će nam mirno opočinut tilo.
Nisu zalud bili zatvori i muke,
Zato, moji Šokci, neka tako bude!

Budi i ti uz nas, snagom nas obdari,
Dunave moj plavi, prijatelju stari!”

NEMAM DUKATA

Prozborio je tiho: »Nemam ni novaca, ni dukata, a doktori su mesari. Ko nema dukata, mora umrt!« Vidio je što mu žena želi, a sin ga nije došao ni pogledati.

»Neću živit bez noge« - rekao je iznenada odlučnim glasom. »Tuna i Bartole« -zastao je i odmah nastavio: »Ne dajte da mi odrežu nogu.« Zatim je ponovio da istakne najvažniju misao: »Rađe ću umrt.«

Tunu je prošla jeza. Kao da je Kuzman čuo o čemu je razmišljao: »Tuna, obećaj da me nećete ostavit u bolnici da mi režu nogu.«

Tuna je šutio, a on je inzistirao na obećanju. Bio je uporan dok ga nije dobio. Čak je u jednom trenutku htio da se odmah vrate, ali su ga uspjeli uvjeriti da je bolje ići u bolnicu, jer će mu tamo možda ipak pomoći.

Kad su stigli, konji su bili potpuno znojni i Tuna ih je prvo dobro pokrio. Zatim je ušao i za par trenutaka se vratio s bolničarom. Stavili su Kuzmana na nosila i unijeli ga u ambulantu. Tu je liječnik završavao pregled jednog mladog čovjeka. Svi su čuli kad je rekao ženi i muškarcu koji su dovezli bolesnika strašne riječi: »Nosite ga kući. Od njega nema ništa. Umrijet će za dva dana.« Bolesni mladić je nijemo gledao, a onda je zaklopio oči. »Doktore, ako se može šta učinit, evo« - pružala je žena dva dukata pokušavajući sve.

»Nitko mu ne može pomoći. Vozite ga« - bio je odlučan liječnik odbijajući dukate, a zatim je pogledavši Kuzmana zapovjedio bolničaru: »Skidaj to s noge«. Bolničar je odmah počeo grubo kidati omot koji je u šumi stavio Tuna. Bol je bila strašna, ali Kuzman nije ni pisnuo. Liječnik je uhvatio nogu i počeo ju klimati. Gundao je, a zatim stao kao da nešto čeka. Tuna i Bartol su gledali s puno iščekivanja. Kuzman je tupo zurio u prazno. Na čelu su mu bile kapljice znoja.

»No, što ćemo?« - prekine neizvjesnost liječnik. »Jel imaš čime platiti?«

Kuzmana je oblio još jedan val vrućine. Polako je okrenuo glavu prema doktoru, skupio obrve i zagledao mu se u oči. Šutio je. Liječnik još nije vidio takav pogled. Počeo je bježati očima. Pogledao je u stranu, pa u Kuzmana, ali taj strašni pogled kao da mu se prikovao na lice. Kod

Bartola i Tune ugledao je iste oči. Obično je nailazio na strah ili molbu i suze, ali u ovim očima je bilo nešto drugo što nije dosad vidio.

»Nemam dukata« - prozbori najzad Kuzman.

»Noga se mora rezat« - nastavi u neprilici doktor.

»Ne dam rezat nogu!« - zazvoni bolnicom. »Neću živit bez noge!«

»Ja ti onda ne mogu pomoć. Vozite ga kući.«

Bila je to smrtna osuda. Kuzmana neće operirati i liječiti jer nema dukata i on mora umrijeti, a ovaj prije njega je imao dukate, ali svejedno mora umrijeti. Tuna se sjetio mrtvih lica svojih najbližih i njihovih očiju kad su shvatili da im nema pomoći. U ovih nekoliko zadnjih godina dobro je upoznao smrt. Volio je Kuzmana i mozgom mu je proletjela misao da bi mu on mogao pomoći. Za to vrijeme Bartolu su došle pred oči pijanke i svađe s Kuzmanom. I on ga je volio, ali mu sada ne može pomoći i zato mu je savjest mirna. Puno puta su zajedno pili i pjevali. »Ja sam financiro dok sam imo, a kasnije smo se snalazili svakako. Puno put me je dovezo pijanog kući i smestio u krevet da se ne smrznem u kanalu.«

Sjetio se Bartol Kuzmanovog stajanja "roge" za stolom, ali i na vrhu krova kad se gradila Šokčevića kuća. Sjetio se kako je Kuzman izmlatio Stanu Čakmanovu, jer je branila njegovu ženu kad ju je on tukao. Ostavio je tada svoju ženu i izudarao babu. Bartolu je došlo i sada da se nasmije sjećajući se te slike.

Doktor se okrenuo i žustro zakoračio prema vratima, ali mu je već treći korak postao nesiguran. Stao je, a zatim produžio, pa ponovo stao. Svi su vidjeli da se koleba. Vratio se nazad. Naišao je na smrknute, optužujuće poglede Kuzmana, Tune i Bartola. Ova tri para očiju složno će ga proganjati cijeli život. Doktor je ubrzano disao i podrhtavao. »Nemaš duk...« - zaustio je, ali mu je riječ dukati ostala u grlu. Ponovo se okrenuo i zakoračio. I opet stao i pogledao u Kuzmana. Vidio je da bi ga on ubio pogledom da može. Možda se toga i uplašio.

»Operirat ću te« - rekao je najzad. - »Nosite ga u operacionu salu.«

Bolničar i Tuna su ponijeli Kuzmana na nosilima, a Bartol je išao iza njih s flašom.

»Vas dvojica idite kući« - zapovjedi liječnik.

»Ne kući! Nek ostanu ovdi!« - zagrmi salom.

»Dobro!« - reče poslušno doktor, a zatim naredi bolničaru da veže Kuzmana.

»Neće me vezat« - odlučan je Kuzman.

Ni nakon uvjeravanja nije pristao da ga vežu. Obećao je da se neće ni pomaknuti dok traje operacija. Bartol mu je dodavao rakiju, a svaki pogled u Tunu, koji je stajao pored uzglavlja, davao mu je novu snagu da izdrži i savlada bol. Znoj mu je lio niz čelo, grizao je usne i čvrsto se držao za stol, ali se nije pomaknuo. I doktor se znojio. Kad je bilo gotovo, doktor si je dao oduška: »Takvo pseto još nisam imao na operacionom stolu.«

MARIN I STANA

I.

još mjesec nije nad selo se digo, (1)
 da sumrak dragi nad njime razveže, (2)
 još večer nije iz poljana došla (3)
 sa svježim dahom dozrela klasja, (4)
 ni ljudi nisu počinku se dali, (5)
 da mnoge svoje zaborave brige, (6)
 tek sunce moćno prignilo je lice (7)
 nad tamnu šumu kraj vode studene (8)
 da odmor željan u sjenama nađe (9)
 kad blaga večer poljanama zađe. (10)
 U selu blagdan raši(ri)o krila, (11)
 pod njime radost prijazna i draga (12)
 svu mladež bješe u kolo dovela, (13)
 da sjajem sreće okruni joj čela. (14)
 I mrak dok mirno ulicama grede (15)
 i oči sjetom, srce strahom puni, (16)
 na svome modrom prozračnome krilu (17)
 glas pjesme vedre visinama nosi, (18)
 taj glas što svima željnu sreću prosi. (19)
 I čuješ kako tamburica kuca, (20)
 i čuješ kako violina cvili, (21)
 a snaga jedra u plećima puca, (22)
 i oči plamne plamenom se krijese (23)
 dok sitno kolo pomamno se trese. (24)
 O petu peta od čizama bije, (25)
 o vratu đerdan igra se i njiše, (26)
 na struku vitom košulja čenjarka (27)
 svom sinu što je zlatom vezla majka. (28)
 I oko plamti, ruka ruku stiže, (29)
 tu pogled s toplim pogledom se veže (30)
 i srce kuca da probije grudi, (31)

a kolo veze, violina gudi. (32)
 Nasred kola paunica mlada: (33)
 lijepa kćerka Stjepana Ribara, (34)
 lijepa kćerka ponosita Stana. (35)
 Oči su joj topla proljet rana, (36)
 usne zrela jabuka sa grane, (37)
 kosa rosna pokošena trava, (38)
 ruke bijele – ko da milost dijele, (39)
 grudi: mlada dva janjeta luda, (40)
 struk joj tanan lako se povija, (41)
 kad pogleda, pogledom opija. (42)
 Uz nju igra dično momče mlado, (43)
 dično momče stasa uznosita, (44)
 uznosita, srca plemenita, (45)
 mlado momče, sin Mate Stolara, (46)
 sin Stolara, Marin momče mlado. (47)
 Oči su mu dva plamena živa, (48)
 srce svako rastopit će lako (49)
 usne breskva tek dozrela mlada, (50)
 dično momče plemenita lica, (51)
 mlado momče crnih nausnica. (52)
 Stana vita u planini jela, (53)
 Marin bor je što za njome tuži (54)
 da im srce živi plamen združiti. (55)
 I dok sitno sitna bije žica, (56)
 i dok cvili plačna violina, (57)
 njih dvoje su dičniji od krina. (58)
 Svako oko samo u njih gleda, (59)
 svaka duša tek se njima divi (60)
 da ih sreća čuva i poživi. (61)
 Kolo kitno ponosno se njiše, (62)
 pod njime se crna zemlja trese, (63)
 sitno peta udara o petu, (64)
 žurno ruka ruku hvata, steže: (65)

sve ih kolo vilovito veže. (66)
 Večer nebom upalila luči, (67)
 tihi lahor vite grane dira, (68)
 grane dira, pa im ne da mira. (69)
 Cvijeće jače miri i opija, (70)
 sumrak selo nježnije ovija, (71)
 a visoko nebu tamo bliže (72)
 topla pjesma iz grudi se diže. (73)
 Kad je kolo umoreno stalo, (74)
 kad su sitne zanimile žice (75)
 i umukla sjetna violina, (76)
 mirom sve je zavila tišina. (77)
 Svako svome otišao zlatu (78)
 da razveže što mu srce steže, (79)
 samo Marin pognuo je glavu, (80)
 srce drhće, a lice mu blijedi, (81)
 i ne može da pristupi Stani (82)
 da joj reče srca svoga jade, (83)
 da joj reče što sve selo znade. (84)
 Al' kada je podigao glavu, (85)
 pogled im se na trenutak srećo, (86)
 na trenutak, al' je mnogo reko: (87)
 da su blizu i kad su daleko. (88)
 Rumen osu Staninim se licem, (89)
 zadrhtaše bijele joj grudi, (90)
 pogled stidno ka zemljici svrnu, (91)
 da i sama ode svome dvoru. (92)
 Al' joj Marin nemiran pristupi, (93)
 pogleda je kako nikad nije, (94)
 pa se uzdah iz prsiju krade, (95)
 pogled pun je i straha i nade: (96)
 «Stano draga, sela našeg diko, (97)
 rosna ružo iz majčine bašte, (98)
 bol bolujem, u sebi ga tajim' (99)
 bol bolujem i mučim se jako, (100)
 Bog zna evo što me čeka mlada (101)
 s moje boli i s mojega jada. (102)
 Kad bi htjela poslušat me rado, (103)
 izliječila srce bi mi mlado, (104)
 poslušaj me, iskreno te molim, (105)
 ja te, Stano s cijelom dušom volim! (106)

Rumen osu Staninim se licem, (107)
 rumen ljepša no u same ruže, (108)
 pod njome se crna zemlja krenu, (109)
 pa se prignu ljepotica Stana, (110)
 hrleć ode do svojega stana. (111)
 U stanu se na jastuke baci, (112)
 i ne haji što je majka zove (113)
 da joj mladoj večerati dade, (114)
 već jastuke vreloom rukom steže, (115)
 od radosti sretne suze proli: (116)
 «On me, on me tako mnogo voli!» (117)
 Cijele noći oka svela nije, (118)
 cijele noći sanku našla nije, (119)
 cijele noći gorjela je mlada (120)
 od radosti i ljubavnih jada, (121)
 cijele noći slušala je samo (122)
 druge riječi mladoga Marina (123)
 što je opi bez kapljice vina. (124)
 Tek kad sunce istoku se javi, (125)
 kad se rasu rosica po travi, (126)
 tek je tada blagi sanak opi, (127)
 i tek tada divne oči sklopi. (128)
 Al' kad jutro diglo se visoko, (129)
 kad su ptice napustile gnijezda, (130)
 kad su ljudi otišli u polja, (131)
 u sobu je ušla Stani majka, (132)
 pa je sjela uz njeno uzglavlje, (133)
 Stanu ljubi, pa je iz sna budi: (134)
 «Ustaj, Stano, kćeri moja draga, (135)
 povisoko podiglo se sunce, (136)
 obasjalo gore i vrhunce, (137)
 a ti snivaš na mekome krilu (138)
 slatkog sanku – do po bijela danku». (139)
 Mutne oči otvorila Stana, (140)
 majci ruke oko vrata dala, (141)
 pa je s bolom i s uzdahom gleda (142)
 dok joj licem sjenka tinja blijeda. (143)
 Miluje je ostarjela majka, (144)
 miluje je, pak joj progovara: (145)
 «Kćeri, Stano, živote i nado, (146)
 što si tako u licu mi blijeda, (147)

što li su ti oči mutne tako (148)
kao da ih ružan sanak tako». (149)
Al' joj veli ljepotica Stana: (150)
«Čudan sanak usnila sam, majko, (151)
čudan sanak da ga nije bilo, (152)
čudan sanak, srce mi se steže, (153)
gdje se dvoje zaljubljenih dijele, (154)
dva labuda u jezeru hladnu, (155)
jer ih ljuta pogodila strijela, (156)
ljuta strijela iz opake ruke, (157)
pa im srca nevinna se slome (158)
kad najmanje nadahu se tome!» (159)
Miluje ju, ostarjela majka (160)
miluje ju, u lice je ljubi, (161)
pa joj blago utjehu pridaje: (162)
«San je laža, kćeri moja draga, (163)
san je laža, a Bog je istina, (164)
no ti imaš srce plemenito (165)
pa sve misliš da san zbiljom biva. (166)
No se bojim ostarjela za te; (167)
da te nije zaboljela glava, (168)
pa si zato ružno snila, Stano, (169)
moja Stano, cvijeće neuzbrano. (170)
Već mi ustaj da te majka služi, (171)
da te pazi i ko kaplju čuva, (172)
jer si majci utjeha i nada, (173)
svaki ponos što me drži staru!» (174)
Sa dušeka ustala je Stana, (175)
ustala je al' je boli glava, (176)
pa na dušek spustila se mlada, (177)
majku gleda, pa se sjetno smije, (178)
a na srcu ruka joj počiva, (179)
rekla bi joj, al' ne smije mlada, (180)
rekla bi joj samo malo riječi: (181)
Marin tek bi mogo da izliječi (182)
njene rane kada sunce grane, (183)
samo njemu šapnula bi blage (184)
što na srcu taji joj se drago, (185)
samo on bi razumio riječi, (186)
samo on bi mogo da izliječi (187)
njene rane kada zora svane. (188)

Al' to ne zna i ne vidi majka, (189)
ona ne zna šta joj boli Stanu, (190)
pa je brižno na srce privija (191)
da joj radost opet s lica sija. (192)
A Stana joj bijele ruke pruža, (193)
pa joj milo u lice se smije (194)
ko na srcu da joj boli nije, (195)
ko da spokoj u duši joj vlada, (196)
ko da ne zna bol ljubavnih jada. (197)
Jedna drugu miluje i tepa, (198)
jedna drugu miluje i ljubi (199)
sreća opet na licu se žari, (200)
majci srce u radosti bije, (201)
ne zna što li od nje Stana krije. (202)

II.

Plam sja u oku Stjepana Ribara, (203)
i ponos puni očinske mu grudi, (204)
jer blaga ima koliko mu drago, (205)
pusta polja njemu rode žitom, (206)
vinogradi njemu rode vinom, (207)
u štalama konji uhranjeni, (208)
po poljima stada bjeloruna, (209)
sve mu danom blaga više nosi, (210)
pa što da se Stjepan ne ponosi. (211)
Ali što je sve mu ovo blago, (212)
što li polja, što li vinogradi, (213)
što li pusta bjeloruna stada, (214)
prema blagu što ga Stjepan čuva, (215)
što ga čuva ko oko u glavi (216)
prema Stani – što je medom hrani. (217)
Sav mu ponos ona je jedina, (218)
sve mu srce samo za nju živi, (219)
nju tek voli i njoj tek se divi. (220)
Ona mu je uzdanje i snaga, (221)
anđo s neba da mu sreću guče, (222)
dična radost što ga grije stara, (223)
proljet cvjetna što mu duši miri, (224)
voće zrelo što mu dane sladi, (225)
uz nju i on starac se pomladi. (226)

I dokle Stjepan rujno pije vino, (227)
i rukom pomno gladi brke duge, (228)
na mig mu paze sakupljene sluge, (229)
i svaki gleda da se do njega nađe, (230)
da rukom svojom dvori ga i služi, (231)
da njemu samo brk se slatko smije (232)
dok sunce sreće obilno ga grije². (233)
I glas se rasu na sve čet'ri strane, (234)
hvala ide od usta do usta, (235)
svako zbori o ljepoti Stane, (236)
o bogatstvu Stjepana Ribara, (237)
koje čudo po svijetu stvara. (238)
Nema sela na daleko bijela (239)
gdje se nije čulo za Ribara, (240)
za njegovu ljepoticu Stanu (241)
što mu svijetli po noći i danu, (242)
Glas je išo od usta do usta, (243)
i što više odmicali dani, (244)
staše prosici pristizat sa strana, (245)
sve bogati u srebru i zlatu, (246)
sve ponosni na zemlju i blago, (247)
već unaprijed uvjereni kako (248)
rado Stana pasti će im na ruke, (249)
rado s njima dvoru će im poći (250)
da ih ljubi po danu i noći. (251)
Ali kako koji dolazaše, (252)
mrka čela natrag odlažaše, (253)
kako koji dare donošaše (254)
iste dare kući odnošaše, (255)
jer sve redom odbila je Stana (256)
s mirnom riječi sa vrelih usana. (257)
Kad to vidje Starina Ribare, (258)
Na čelo mu tamna sjela bora, (259)
oči same crnu zemlju traže, (260)
uzdah težak iz grudi se krade, (261)
nigdje nema mira ni veselja. (262)
Tužan sjedi Starina Ribare, (263)
tužan sjedi pa preda se gleda (264)
crne misli po glavi se jate, (265)

crne misli kao crni vrani, (266)
crni vrani sad su teški dani. (267)
Misli Ribar, misli i premisslja, (268)
ali ne zna što se s Stanom zbiva, (269)
što li prosce odbila je redom, (270)
dične prosce, vrle i bogate, (271)
koji nose blago i dukate, (272)
koji bi mu bili prijatelji, (273)
kakve samo srce nekad želi. (274)
Al' ni Stana nije više Stana, (275)
nije više razmaženo ptiče, (276)
što po kući cijelog dana guče, (277)
nije više vesela i puna (278)
smijeha vedrog i naivne šale, (279)
nema više nestašnice male. (280)
Tugu tuži Stjepane Ribare, (281)
tugu tuži i na Stanu gleda, (282)
srce mu se sve u strahu jedi, (283)
oko sve mu teža tama svija, (284)
čelo sve se više borom mrača, (285)
mjesto smijeha sad se žalost zrači. (286)
On doziva svoju vjernu ljubu, (287)
nju doziva, pa je smjerno pita: (288)
«Ljubo moja, srećo mladih dana, (289)
ljubo moja, uvenuti cvijete, (290)
što nam tuži zamišljeno dijete, (291)
koji su joj na srdašcu jadi. (292)
Bjehu došli prosici sve bogati (293)
prosci vrli da se s njima diči, (294)
i ja mišljah radost bit će Stani, (295)
i ja mišljah propjevat će mlada, (296)
plamen snažan planut će u grudma, (297)
ali ona snuždila se blijeda (298)
pa se kloni i meni i ljudima.» (299)

....

² Subotičke novine, XXII., br. 9., 28. veljače 1941.

OJ BOSUTU, VODO U NIZINA

OJ BOSUTU, VODO U NIZINA

Oj Bosutu, vodo u nizina
Slavonijom tečeš od davnina.

Nema vode od tebe mirnije
Od slavonske ni zemlje rodnije.

Nema vode od tebe mirnije
Od Šokice ni snaše milije
(A od Šokca ni dike milije).

Grliš selo po žitnoj nizini
Grad Vinkovci na tebi jedini.

EVO GRUPE ŠOKAČKI' STANARA

Evo grupe šokački' stanara
Praunuka stari' graničara.

Na ramenu svima nam je torba
Stare pisme pivamo do groba.

Još pivamo iz stari' srdaca
A večeras u po' Vinkovaca.

Potomci smo još stari' Šokaca
A stanari sela Drenovaca.

Evo braca sela Drenovaca
Bečarina spačvanski' nizina.

Redom stoje nikog se ne boje
Nuz tri snaše nikog se ne plaše.

SPOJIO SE PLAV' DUNAV SA SAVOM

Spojio se plav' Dunav sa Savom
Sa šokačkom novom magistralom.

Sve od Gunje pa do Vukovara
Šokačka se pruža magistrala.

Od Dunava pa na jug do Save
Spačvanske su tuđ sve šume stare.

Šume stare diče graničare
Na tvoj ponos grade Vukovare.

TU SLAVONSKU VOLIM ZEMLJU RAVNU

Tu slavonsku volim zemlju ravnu
Med' šumama rodit sam na stanu.

A nuz šume i na rodni' njiva
Di se pisma u brazde uliva.

Volim tvoje njive i oranje
Po šumama svinja žirovanje.

Nosim kapu, špenzle i opanke
Miluju me pisme graničarske.

Volim što sam nik'o iz opanka
Šokica me rodila Županjka.

Ne stidim se što sam iz opanka
Slavonka me rodi graničarka.

POTOMCI SMO STARI' GRANIČARA

454

Potomci smo stari' graničara,
Mi živimo Studvi u njedara.

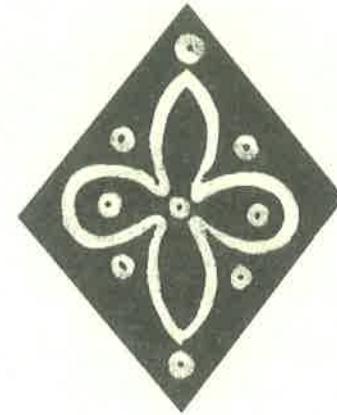
Oremo njive po nizina Spačve,
Kruva su nam uvijek pune načve¹.

Korini smo još stari Šokaca
A stanari sela Drenovaca.

O ramenu uvijek za me torba
Stare pisme pivamo do groba.

Oruč' pivam ravnom Slavonijom,
Ponosim se starom Šokadijom.

¹ drveno korito za mijesiti kruh

Helena Sablić Tomić

POGOVOR

TKANICA

Niti jedna povijest hrvatske književnosti, niti jedna književna monografija koja se bavila književnopovijesnim promišljanjima ženske književnosti nije osvjestila činjenicu da se u prostoru Slavonije, sa svim njezinim prelijevanjima preko rijeka i granice, krije akumulirana šokačka ženska spisateljska energija. Ovom *čitankom* ona se po prvi puta „izvukla“ iz škrinja smještenih u prednjoj sobi ispod ogledala i slike blažene Djevice Marije. Po prvi su se puta različiti zlatovezi, šlingane ponjave, oplećci, gužvare i rumena strast upleli u jednu knjigovnu tkanicu.

I.

Niz do tridesetak žena koje u Slavoniji pišu poeziju i prozu započinje u razdoblju hrvatskoga romantizma i traje neprekinutom diskretnom dinamikom do danas. Književnice koje svoju djelatnost imaju u slavonskom prostoru jesu Jagoda Brlić, Josipa Glembay, Jagoda Truhelka, Ivana Brlić Mažuranić, Zlata Kolarić Kišur, Ivanka Vujčić-Laszowski, Theresia Moho, Jasna Melvinger, Marija Peakić Mikuljan, Alenka Mirković, Božica Zoko, Ljerka Antonić, Julijana Matanović, Božica Ditrih, Tea Gikić, Kornelija Pandžić, Ružica Eletz Lazarov, Nada Prkačin, Lana Derkač i Stanislava Čarapina.

Upravo navedenom nizu, a u kontekstu ovoga našega istraživanja, pridodali bismo imena autorica u čijim se djelima prepoznaje tipična amblematika vezana uz korpus slavonske

književnosti tematski usmjerne šokačkoj problematici. Riječ je o **Mariji Tomšić-Im**, **Mariji Tucaković-Grgić**, **Mari Švel Gamiršek**, **Vlasti Markasović** i **Marijani Radmilović**.

U njihovim će se književnim djelima prepoznavati sudbina Šokaca kao i gospodarsko-socijalno okružje Šokadije. Preko sudbina šokačkih žena ove su autorice otvorile prostor i suvremenom ženskom pismu u kojemu je naglasak obično stavljen na bilježenje životnih sudbina onih žena koje svojim životom nisu udovoljavale kanonima življenja. Kako bi naglasile osoban stav prema recentnoj zbilji one u prozni tekst vrlo često upisuju tragove baštinskoga govornoga šokaštva i izvorne folklornosti kojim u susretu s urbanim prostorom dobijaju na čvrstoći i mirnoći. Njihova neotradijska proza spoj je baštinskog trajanja i suvremenog literaturnoga iskustva.

Marija Tomšić-Im (1870.-1950.), autorica pjesama, crtica i novela, dugogodišnja urednica časopisa za mladež *Bršljan*, u časopisu *Smilje* objelodanjuje 1892. godine svoju prva pripovijest *Tri ružice*. Pisala je za djecu i mladež pripovijesti (*Sabrane povjestice*, 1909.) u kojima je vrlo jednostavnim stilom, amblematikom šokačkog tematsko-stilskoga kompleksa progovorila o osnovnim životnim vrijednostima. Marljivo stilizirani didaktizam uspjela je umontirati i u pripovijesti koje su nastale na temelju stvarnih događaja (npr. pripovijesti *Jozin duh*, 1900., *Deda Tuna*, 1905.). **Marija Tucaković-Grgić** (1878.-1967.), književnica koja je usmjerila svoju spisateljsku osobnost prema tematiziranju suodnosja čovjeka i prostora. Intimni zapisi same autorice posebno dolaze do izražaja u epistolarnoj priči *Neposlano pismo* (1932.) u kojoj iskreno, bez zadržke, opisuje život žene koja se po volji roditelja udaje za nemoćna starca, dok je *ženu u njoj* oživio onaj nedostupni kojemu je pismo i namijenjeno. Tipičan ispovjedni ton, opis ženske sudbine tema je toga epistolarnoga zapisa.

II.

Mara Švel Gamiršek (1900.-1975.), pjesnikinja, pripovjedačica za odrasle kao i za mladež, memoarska kroničarka, prevoditeljica, rođenjem vezana za Srijemsku Mitrovicu, a životom za Vrbanju upisala je u vlastito književno djelo sudbinu Šokaca, naroda s kojim je i uz kojega je živjela i radila. Njezin šokački književni opus započet već zbirkom novela *Šuma i Šokci* (1940.) temelji se na istinitim i autentičnim pričama koje svoje inicijalno izvorište imaju u gospodarskom i socijalnom okružju Šokadije. I već u toj zbirci dolazi do izražaja paradigmatična narativna strategija Mare Švel koja se ogleda u kolažnom

suprotstavljanju različitih ljudskih naravi i tipova (D. Detoni Dujmić). Oscilirajući između pojedinačnih i kolektivnih sudbina ispitala je galeriju likova, posebno ženskih što se ponajbolje čita u zbirci pripovjedaka *Portreti nepoznatih žena* (1942.). Preko sudbina šokačkih žena autorica je otvorila prostor i suvremenom ženskom pismu u kojemu i jest naglasak na bilježenju životnih sudbina onih žena koje svojim životom i svjetogledom vrlo često nisu zadovoljavale kanon življenja, bilo da su izgledom odvlačile pozornost ili da su pogledom na život remetile moralne konvencije življenja. U pojedinim njezinim pričama posebno se tematizira, kako što to sjajno obrazlaže u pogovoru knjige Vera Erl, način življenja Šokica, gordih, lijepih i strasnih, željnih uzbudljivog života, ali i pažnje i nježnosti. Ponajbolje priča o jednoj ženskoj sudbini može se pročitati u pričama o Snaši Terzi.

... I Luki se Terza dopala. Snažna i mlada u najljepšim godinama, jedra i punačka sličila je zdravoj rumenjoj jabuci. Samo da zagrižeš u nju. Tek ne znaš kuda. U rupisu kod lakata, koja izazovno viri pod zadignutim rukavom oplećaka; u obraz, što je breskvi sličan, ili u usne naprécene i rumene kao jagode. Ali Luka je znao, da je sluga, i ako je bio isto tako Šokac kao i ona Šokica, samo što je njgov otac propiso i prokartao imetak. Ne bi on mogao preživjeti poraz kod žene, pa makr to i njegova gazdarica bila. Ponos mu ne bi podnio. I Terza zna, što je red. Oholo ona diže glavu i zapovijeda, i onda, kao krv u njoj nemirno viče i peče u grlu od želje za mladom snagom, za opaljenim snažnim rukama, za razgaljenim prsima, širkim i muškim, i za očima, koje umiju pogledati tako, da srce od uzbuđenja stane.

Samo ne do vijeka, nego do onog časa, dok ih sazrela strast ne baci jedno drugome u naručaj, dok mlada i odmorna krv ne skoči u glavu, oči ne vide, a zapovijest je viša za oboje ista: biti čovjek i biti žena. (Porterti nepoznatih žena, Vinkovci, 1992., str. 26)

Nekoliko je tematskih cjelina koje se pronalaze u njezinom proznom radu: Šokci i Šokadija; kršćanska tradicija – religiozni karakter izražen unutar svih književnih vrsta – sveprisutnost motiva vjere i vjerovanja kao nužnih uvjeta za postizanje životnog uspjeha, naglasak na isprepletenosti čovjeka i prirode; žena u šokačkom gazdinstvu – motiv nevjere i preljuba; didaktičnost kraja.

U zbirci pripovijedaka *Ovim šorom, Jagodo čuvarica* slavonske baštine (ljudi, govora i običaja), Mara Švel-Gamiršek opisivala je slavonski krajolik, ljude i običaje, u njoj je bilježila ono što je osjećala za svoje Drenovce, Vrbanju za svoju Slavoniju.

U autobiografskoj crtici *Moje djelo i ja piše sljedeće: Pitao si me : što za mene znači Slavonija?Pa eto!*

Srebrna ljetna noć. Tišina tolika, da je čuješ. Zamišljen mjeec nad uspavanom krajinom. Vraćaš se s njive prašnim, utrtim i mekanim putem, a pored tebe šute vrbe, ni jedan list ne treperi. Kao da se i one boje narušitišinu. U toj umilnoj noći, gdje sve spava, a ipak živi svojim životom, u tebi se budi nešto veliko, tajanstveno, sveto i želiš da voliš i nekome rekneš lijepu riječ. Iz daljine, sat s crkvenog tornja otkucava vrijeme. Ti se preneš kao iz sna.

Ili – zimi: snijeg prekrije krajinu. Studen. sunčan dan, a skoro nepregledan, netaknut snijeg na ravnici cakli se bijeloplavičasto. Saonik je utrt, sklizak, konji lete, čuješ im topot kopita o smrznutu zemlju. Kažu Šokci: "Saonik kao guja". Ali nećeš se bojati ako pođeš ljeti u šumu. Kada se približiš, osjećaš kako izdiše toplinu sunčanog dana. Gorda stabla šapću ali ih svatko ne čuje. Stabla obrasla mahovinom su topla kao živa bića (ili zato jer su živa bića). Iznad visokih krošnja – nebo. Osjećaš da si sitan, mnogo sitniji od zrnca pijeska, a opet dijelak svemogućeg Boga. Divna smirenost.

Jesi li ikada išao pored njive zelenog žita? Vjetar puhne, rasklasane stabljike zanjšu kao uzbibala voda. Leluja žito. Slušaš tiho šumor. Znaš u klasu se čudo događa; zrije hljeb. Žuti se njiva i sasvim tiho pucketanje navješćuje da je žito sazrelo. Radosno se crveni mak, a različak gleda začuđeno plavim očima. Jesi li ikada stao pored opojno mirisne njive rascvate repice? Kad se nebo oblači ali još sunčani traci iskona stižu do dijelova pozlaćena polja? Rembrandovsko osvijetljnje oštih sjena i svjetla.

Da li te ikad uhvatila ljetna oluja usred polja? Suha, ispucana zemlja i iscrpljen čovjek vape za kišom. Potiskuje omara. Teško se diše. Nebo je sivkasto obojeno nekom visokm izmaglicom. Na grani kao od straha zatrepti prašan list. Na zapadu se pojavi tamna horizontalna crta – oblak koji se naglo širi obzorm. Iz daljine muklo tutnji. Vjetar zahuji. Krošnje se zanjšu i šumore. Ovce se na pašnjaku skupe u hrpu. Oblaci se sa svih strana neba doklate, kovitlaju se sudaraju. Munje nebom pišu neshvatljive poruke. Grmljavina je prijetnja. Prve, krupne kapi, a onda zapljušti. sad se nebo više ne prijeti, nego daje. Žedna zemlja pije, zelene stabljike kukuruza šušte kao oštra svila, livade zamirišu svježinom. Krošnje se umivaju, a i ti si moka, ali to ne smeta dok gackaš blatnom stazom i staješ u barice. Zastajkuješ i duboko dišeš. Zadovoljan si, kiša ti pere brige s duše, raduješ se svakoj osuježenoj biljci i zaboravljaš da te je i strah bilo neće li se poderanog oblaka prosuti tuča kao što si za vrijeme suše promatrao svaki oblak na plavom nebu i činio ti se zloban, jer je odjurio dalje i sa sobom odnio kišu.

Slavonija, mladost, radost, tuga i sjećanja. Povezana osjećajem i poslom s njivama i poljima, povezala se i s ljudima u selu. Kao tihi promatrač pratila sam njihove sudbine, s nekim prijateljevala, s mnogima razgovarala. Brzo sam zaključila da ne

smijem nikome nametati svoje mišljenje, jer bi to bilo uzalud, time bih budila u njima nepovjerenje, a možda i podsmijeh, jer oni su imali svoj moral (i nemoral), uvjerenje, običaje, vjerovanja i način ophodnje. Šokci ne vole da im se "soli pamet". Ipak, neki su mi sami pričali svoje sudbine ili doživljaje. Tako je došlo kao samo od sebe da sam opisivala šokačku problematiku. I treba samo da zažmirim, pa da ih vidim kako u povorci idu prema meni. Gledam ih kao u izmaglici, ili kroz suzne oči. Jer, mene je život odveo daleko od mog sela. Vrlo rijetko moguće onamo navratim, a kad se ipak nađem u mom šoru susrećem i one o kojima sam pisala. Pozdrave me, zastanu. Muškarci mi stegnu ruku i pitaju kako sam i što rade moji mladi. Žene me umiljato promatraju i vele: "O, kako smo ostarili!" i "Kamo ste pošli?" Kažem im da idem na groblje.

Mara Švel književnica je izrazite zanesenosti Slavonijom što je i utisnula u svoje tekstove. Ona je čuvarica slavonske baštine bliske malim običnim ljudima. Njezino opisivanje narodnih nošnji, bilježenje narodnih običaja, pojava i postupaka narodnog življenja ukazuje na njezinu žensku zabrinutost za njihovim uzmakom u civilizacijsko-tehnološkom dodiru. Utkanost narodnoga u jedan potpuno privatni svijet i potpuno privatno razmišljanje pretpostavlja jedan vid samoanalize. Jer emotivno-intimna nota njezinih priča ogleda se u samo jednoj rečenici – Mara Švel je pisala za Slavonce, a Slavonija je pisala njen život.

Roman *Hrast* (1942.) najambicioznije je prozno djelo Mare Švel-Gamiršek (K. Nemeč) koji kronotopno oslikava razdoblje u Hrvatskoj od 1915. do 1945. s posebnim naglaskom na slavonsko podneblje poznato po stoljetnim hrastovima koji svojom ukorijenjenošću ukazuju na stabilnost, postojanost i ustrajnost, što upućuje na alegorijski pristup Slavoncu, Šokcu.

III.

Tematiziranje urbaniteta i urbani osjećaj za ruralno pokazuje **Vlasta Markasović** (1963.), Vinkovčanka, kulturna i književna djelatnica grada na Bosutu. Svojom je prvom knjigom *Spaljeni kobilaš* (1997.) crtičnim zapisima opisala stanje u Vinkovcima tijekom ratnih godina i u mjestima izbjegličkoga mira. U crticama Markasovićeve pokazuje i izrazit senzibilitet za tradicijski prostor. Kako bi naglasila svoj odnos prema njemu u prozni tekst upisuje tragove baštinskoga govornoga šokaštva (posebno zanimljivo je to učinila u knjizi *Dukatići* (2005)) i izvorne folklornosti koja u susretu s urbanim prostorom kojim živi dobija na čvrstoći i mirnoći vremenu usprkos. Šarm *provincijskoga* u jednom

pozitivnom značenju te, često puta nespretno negativno i frustrirajuće intonirane riječi, u *Dukatićima* Vlaste Markasović posebice dolazi do izražaja kroz dvije razine teksta – one vezane uz sadržaj i one jezične. Asocijacije koje su povod za *dukat-priču* postaju ilustracijom svakodnevnog ritma života u Đurđancima i Vrbici, selima Đakovštine. Okuplja se njezina narativna ženska energija gotovo pedesetak zapisaka u tri poglavlja (*Kroz tarabu; Gunje na ormanu; Salauka*) oko, calvinovski rečeno, nevidljivih motiva koji su obično svakodnevnom prolazniku slavonskim sokacima toliko uobičajeni da postaju neprimjetni. I na tome mjestu, pišući o njima, autorica želi upozoriti na njihovu vidljivost, na njihovu nužnost u oblikovanju šokačke memorije na osobe i prostora koji ih određuje. Kratki zapisi o dudovima, kruhu s masti, heklanju, rezancima, kuhinji, užini, kožuhu,..., postaju amblemom autoričine uronjenosti u nostalgična prisjećanja na djetinjstvo. Pozornost Markasovićeve zadržava i na blic-portretima Šokaca i Šokica kojima njihova običnost, prepoznatljivost, tipiziranost nije oduzela individualnost i specifičnost određenu rodom i obitelji. Piše ona o svakodnevlju did Đuke zvonara, o sviračima, o starom šljaboku Mace Filakove kao i o Šimi Bartolovu s kojim njegova žena „mora izdurat“.

Ovi Dukatići ukazuju kako prepoznavanje specifičnosti i jedinstvenosti šokačke tradicije, jezika i života, u ovim globalizacijskim, europeizacijskim vremenima postaju nužnost ukoliko se kani očuvati identitet hrvatskog i slavonskog regionalnog senzibiliteta.

10. Kruva mašćom

Moj bajo, ko da je ličkast, uvik jede kruva udrobotog u bilu kavu. Tako je kad ne voliš jest. A ja volim, ja bi svaki dan drugačije. Mam više ne zna čim će me naranit. Jednom mi dade kruva s pekmezom, drugi put s orasima po pekmezu, pa s mašćom, pa s mašćom i lukom. A kad joj dojadi moje tentanje, lipo odriže kruva, pošećeri i polije vodom iz bunara. PA nek ja mislim jel mi dobar ručak il ni.

Znam ja da ona nema vrimena mene sad ranit ko dite u bešiki, al ak može svaki dan baji kuvat kavu, onda može i meni malo ugodit. (Dukatići, Đakovo, 2005., str. 18)

Jezik *critica-dukatića* posebice je zanimljiv prilog jakoj poziciji autorice koja svjesno pomiče granice suvremenog, urbanog šokaštva. Naime, udaljenost izvornog jezika ikonografski vezanog uz šokačke domove iz velikih gradskih kuća onaj je zijeve koji se kani ovim zapisima nadopuniti. Autor pogovora knjizi Mirko Čurić o jeziku *critica* Vlaste Markasović piše kao o jeziku njezina djetinjstva koji je bio „slobodan, slikovit, nenormirano živ, pun veze s danas udaljenim svijetom usmene književne tradicije“.

29. Bušari

Spremit ću se u bušare. Druga Anica će doć po mene. Kad si u bušara pivaš, odaš kroz čilo selo i smiješ se. Meni je to lipo. Muški su ženske, a ženske su muški il su naopako spremi, pa ti glava naopako. Ljudi iziđu na put il gleđu kroz penđere, smišno im. Baš! Ko da i vako i nako nije sve izokrenito. E, to je sad meni smišno, zato mi je drago spremat se u bušare. (Dukatići, Đakovo, 2005., str 39)

Čini se stoga kako je Vlasta Markasović jedna od rijetkih i usamljenih autorica u kontekstu slavonskoga teksta koja diskursivno štiti, restaurira i konzervira baštinsku zalihu šokačke književne riznice čineći je pri tome recentnom, ženski diskretnom i jasno urbano energičnom. Takve njezine spisateljske nakane zasigurno će trajno biti upisane u buduće čitanke zavičajne literature. Neotradicijski spoj baštinskoga trajanja i suvremenoga literaturnoga iskustva, čist, jasan i konkretan izraz temeljne su odrednice njezinih crtičnih zapisaka.

IV.

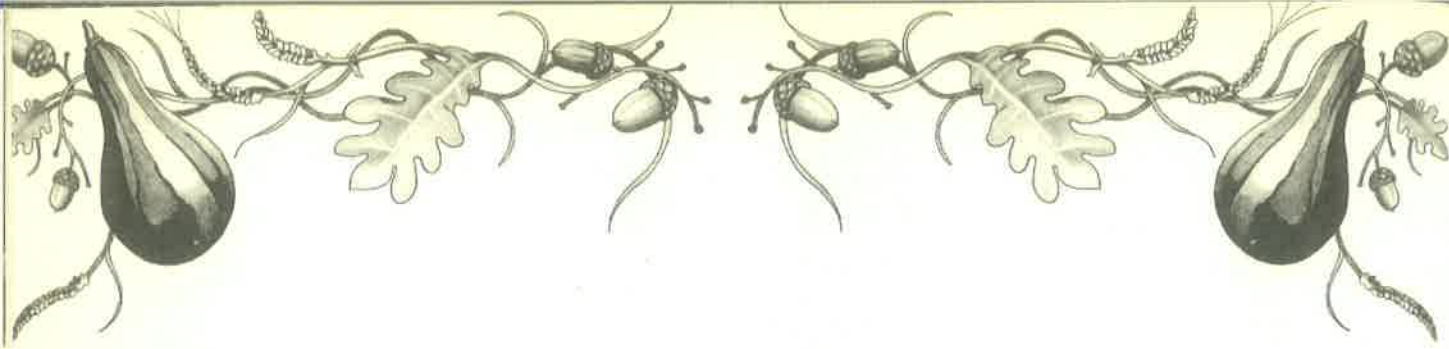
Marijana Radmilović (1971.) Vinkovčanka, pjesnikinja svojom je prvom zbirkom *Portreti nepoznatih žena* (1998.) ukazala na izrazito naglašenu neotradicijsku osjetljivost. Ona se prepoznaje u odnosu prema književno baštinskom (naslovna sintagma poveznica je s tradicijom ženskoga šokačkog teksta) kao i u baštinjenju snažnih popkulturnih znakova slavonskoga kraja u poetski zapis. Njezin pjesnički jezik naslućuje pismenost višestruke sofisticacije u kojemu se prepoznaje i osjetljivost za intersubjektivnu zagubljenost i identitetnu razloženost. Osobito je naglašena melankolijska blagost, urbanitet, erotika putovanja, ali i noćna slika – prožeta bjelinom i uzoritom ritmičnošću stiha što se nadostavlja na hrvatsko postmodernu pjesništvo.

V.

Umjesto objave ovoga teksta o ženama i bilo kakvoga zatvorenoga zaključka, potpuno otvoreno i blago, montažom će se navesti nekoliko riječi koje o korpusu šokačke književnosti piše Goran Rem: „U hrvatskoj je književnosti njegovanje regionalnih književnih činjenica – njegovanje i kultiviranje samih izvorišta.... Maru je Švel Gamiršek čitati kao dvostruku autoricu, odnosno kao autoricu dvaju dosad navedenih razlistavanja korpusa ili potkorpusa šokačke književnosti: ona je i mislitelj šokaštva ali i autor jake proze ženskoga uvijek slabog pisma. Slabog sviješću o nuždi duše, o srcu...“¹

¹ Goran Rem, *Mara Švel-Gamiršek i korpus šokačke književnosti*, u zborniku *Mara Švel Gamiršek-prilozi za znanstvenog kolokvija 1997, Drenovci, 1997., str. 13-19.*

TKO SU ŠOKCI

Katica Alatrović (Rokovci, 1948.), podrijetlom iz starosjedilačke šokačke obitelji, završila je krojački zanat i udala se u 17. godini. Od tada pa i danas živi u Cerni i zajedno sa svojom obitelji radi na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu. Svoje je pjesme odnedavna počela čitati i na žetvenim svečanostima svoga kraja. Djela: *Zgode i nezgode naroda slavonskoga*, 2004.

Marijan Almaš (Vukovar, 1965.), ratnik i pjesnik. Živi i radi u Vinkovcima. Djela: *Drugi put Vukovar*, 1993.; skupna: *Dom od paljevine*, 1994.

Stanko Andrić (Strizivojna, 1967.), prozni pisac i povijesničar. Osnovnu školu polazio u Strizivojni, a gimnaziju u Slavonskom Brodu. Diplomirao je 1993. francuski i latinski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a magistrirao (1994.) i doktorirao (1998.) na Odsjeku za srednjovjekovne studije Srednjoeuropskog sveučilišta (Central European University) u Budimpešti. Od 1995. zaposlen je u Hrvatskom institutu za povijest – Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje (Slavonski Brod), gdje se bavi srednjovjekovnom poviješću sjeveroistočnih hrvatskih pokrajina. Živi u Osijeku. Djela: *Povijest Slavonije u sedam požara*, 1992.; *Enciklopedija ništavila*, 1995.; *Čudesa svetoga Ivana Kapistrana – povijesna i tekstualna analiza*, 1999.; *The miracles of St. John Capistran*, 2000.; *Dnevnik iz JNA i druge glose i arabeske*, 2000; *Potonuli svijet, rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*, 2001.; *Simurg*, 2003; *Slavonija – sažeti vodič prirodnih i kulturno-povijesnih zanimljivosti*, 2004.

Vlado Andrić (Vinkovci, 1937.), prozni pisac. U rodnom je gradu završio gimnaziju. Doktorirao na Filozofskom fakultetu, psihologijske znanosti. Bio je istraživač u Zavodu za

industrijsku andragogiju, radi kao sveučilišni profesor. Živi i radi u Zagrebu i Kraljevom Vrhu, predavač i na studiju psihologije osječkoga Filozofskog fakulteta. Djela: *Veliki hrast*, 1989.; *Obraćanja Ivana Bognara (radiodrama)*, 1991.; *Crni čagalj*, 1992.; *Vrapčeva smrt*, 1992.; *Tiha soba*, 1995.

Ilija Babić (Babina Greda, 1947.), završio osnovnu školu u Babinoj Gredi, a pedagošku Gimnaziju i Pedagošku Akademiju u Slavonskom Brodu. Prikuplja narodno blago i piše još od gimnazijskih dana. Djela: *Istaknuti Babogreci*, 1998.

Ivo Balentović (Županja, 1913. - Županja, 2001.), pjesnik, prozni spisatelj, esejist, prevoditelj i urednik. Osnovnu i građansku realnu školu završio u Županji. Bio dopisnik osječkog Hrvatskog lista. U Zagrebu živi od 1940., a potkraj 1942. odlazi u Sofiju. Djeluje kao novinar i skupljač građe o Bugarskoj i prevoditelj, a sredinom 1945. vraća se u domovinu. Boravio u Zagrebu, potom Županji, Beogradu, Rijeci, Cresu i Umagu. Pokrenuo izdavanje časopisa *Susreti* 1967. Član je Društva hrvatskih književnika i Društva hrvatskih prevodilaca. Djela: *Život za opanke*, 1936.; *Krvavi ples*, 1939.; *Ranjeni galeb*, 1942.; *General je nestao*, 1942.; *Polomljene grane*, 1942.; *Kako je minula Buga: roman iz jučerašnjeg života*, 1944.; *U sjeni šume*, 1955.; *Balkanske priče*, 1956.; *Ljubav, smijeh i suze*, 1959.; *Tin u anegdota*, 1960.; *Boema naša jučerašnja*, 1961.; *Među šumama i vodama*, 1962.; *U sjeni zaborava*, 1963.; *Balada o rastanku*, 1969.; *Dječak i limena truba*, 1969.; *Osamljeni svirač*, 1970.; *Ciganske varijacije*, 1970.; *Preko devet brda i dolina*, 1973.; *Gole priče*, 1973.; *Proljetni nemir*, 1978.; *Prva lopta u našim krajevima*, 1980.; *Sreća je nešto drugo*, 1981.; *Kronika mrtvog doma*, 1983.; *Doživljaji Martina Klina i druge priče*, 1985.; *I to je život*, 1995.; *Osmijeh zlatne doline*, 1996.; *Slom Ivana Mekog*, 1997.; *Ničiji čovjek*, 1998.

Stjepan Blažetin (Nagykanizsa, 1963.), pjesnik, književni povijesničar i prevoditelj. Osnovnu je školu završio u Serdahelu (Tótszerdahely), maturirao u Hrvatskosrpskoj gimnaziji u Budimpešti, a kroatistiku završio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu gdje je 1996. magistrirao. Radi na odsjeku za kroatistiku Sveučilišta u Peču. Djela: skupna: *Generacijska antologija*, 1991.; *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, 1998.; *antologija Rasuto biserje*, 2002.; *Porcija besmisla – zb(i)rka*, 2003.

Stjepan Bogutovac (Gunja, 1942.), novinar. Osnovnu je školu završio u Gunji, a srednju ekonomsku u Brčkom gdje je završio i Višu ekonomsko-komercijalnu školu. Potječe iz gunjanske starosjedilačke obitelji i danas živi u Gunji. Do sada je napisao niz tekstova

iz prošlosti cvelferijskih sela, napose svoje Gunje. Tridesetak se godina aktivno bavio novinarstvom surađujući u desetak listova i časopisa, te s nekoliko radijskih postaja. Djela: *Priče iz spačvanske šume*, 2001.

Ljudevit-Lujo Bošnjaković (Bošnjaci, 1943.), piše pjesme i priče. Školovao se u Bošnjacima, Starim Mikanovcima, Županji i Osijeku. Prvo zaposlenje dobiva u županjskoj tvornici sladora, a 1969. seli u Zagreb gdje do umirovljenja radi u kemijskoj industriji. Danas živi u Zaprešiću. Član je Udruge umjetnika «Tin Ujević Zagreb» i aktivni član mješovitog pjevačkog zbora «Šokadija – Zagreb». Djela: *Moje pjesme, moje priče od Bosuta do Krapine*, 2002.; *Zapisi o zemlji slavonskoj/Lahor s ravnice*, 2006.

Ivan Bušić (Vinkovci, 1948.), pjesnik. Živi u Vinkovcima. Djela: skupna: *Izvor i uvir*, 1994.; *Bečarski zbornik*, 1996.; skupna: *Vinkovci u stihu*, 1999.; *Srčika ili Od toga smo*, 2000.

Katica Čorkalo Jemrić (Rokovci pokraj Vinkovaca, 1936.), gimnazijska profesorica, književna povijesničarica. Diplomirala i doktorirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 1986. upraviteljica je Centra za znanstveni rad HAZU u Vinkovcima. U zvanje znanstvenog savjetnika promaknuta je 1996. Urednica je brojnih publikacija. Djela: *Tragični velikani u djelu Miroslava Krležee*, 1978. *Spomenica Dionizija Švagelja 1923.-1985.*, 1990.; *Vjekoslav Kaleb: Književnopovijesna monografija*, 1995.; *Izidor Kršnjavi: listovi iz Slavonije: članci*, 1995.; *Ferdo Juzbašić. Djela*, 1999.; *Zavičaj riječi*, 1999.; *Spomenica Centra za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Vinkovcima : 1969./70. (suautorica)*, 2000.; *Pripovijesti Ivana Viteza Trnskoga*, 2002.

Ivan Čosić – Bukvin (Vrbanja, 1954.), zavičajni povijesnik. Osnovnu je školu završio u svom rodnom selu kojem je posvetio gotovo sav svoj pisani i istraživački rad. Potječe iz starosjedilačke obitelji Čosić – Jerkovi i Nikoljačić – Bukvini. Živi u Vrbanji. Djela: *Vrbanja I*, 1994.; *Vrbanja II, Stanovništvo sela od 1755. do 1913.*, 1996.; *Vrbanja, Soljani, Strošinci – Slike iz prošlosti*, 1997.; *Vrbanja III, Vrbanja od 1914. do 1941.*, 1998.; *Krila Vrbanje, Vrbanjci u zrakoplovstvu 1925. do 1945.*, 1999.; *Vrbanja IV, Vrbanja 1941. do 1945.*, 2000.; *Priče iz spačvanske šume*, 2001.; *Priče iz šume i sela*, 2002.; *Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701. – 1808.*, 2003.; *Špenzle na strike*, 2004.; *Šokci u Spačvansko – Bosutskom Međurječju*, 2006.

Mirko Čurić (Đakovo, 1964.), pjesnik, prozni spisatelj i kritičar, košarkaš i košarkaški trener, danas srednjoškolski profesor hrvatskog jezika i književnosti, publicist i novinar. Književne tekstove i kritike objavljivao je u *Kolu*, *Književnoj reviji*, *Vjesniku Đakovačke i Srijemske biskupije*, *Sjevernom obzoru*, *Vijencu*, a novinarske uratke u *Glasi Slavonije*, *Večernjem listu*, *Đakovačkom glasniku*. Urednički potpisuje *Đakovačke novine* i godišnjak *Revija Đakovačkih vezova*. Djela: *Povratak u doba jazza*, 1996.; *Strategije sjećanja i zaborava*, 2001.; *Odlazak sa sretnih ulica*, 2003.; *Pjesme o Šimunu Petru*, 2004.; *Pavelićeva oporuka*, 2000.; *Košarkaš na mjesecu*, 2005.

Stjepan Dujmović (Slavonski Brod, 1942.), piše poeziju i eseje. Živi i radi u Slavonskom Brodu. Djela: *Uspomene*, 1991.; *Brodanka*, 1993.; *Očaravanje*, 1996.; *Legende o Brodmaru i Diljani*, 1999.; *Ispred kuće strepnji*, 1999.

Josip Dumendžić – Meštar (Bođani, 1951.), nakon osnovne škole završava klasičnu gimnaziju «Paulinum» u Subotici. Živi u Bođanima gdje se bavi poljodjelstvom. Piše pjesme od 1966., a objavljuje ih u listu *Borovo*, katoličkom mjesečniku *Zvonik*, u kalendaru *Subotička Danica*, *Hrvatskoj riječi* i somborskom listu *Miroљub*. Sudjelovao je na prvom i drugom susretu pjesnika *Lira naiva*. Djela: *Šokačke radosti i tuge*, 1991.; skupna: *Lira naiva 2004*, 2004.; *Nad vremenom i ognjištem*, 2004.; skupna: *Lira naiva 2005*, 2005.

Tihomir Dunderović (Osijek, 1971.), pjesnik, kritičar i multimedijalist, profesor je hrvatskog jezika i književnosti i diplomirani knjižničar. Radi u Osnovnoj školi Bilje u Bilju kao stručni suradnik knjižničar. Živi u Osijeku. Pjesme i književne kritike objavljivao je u časopisima: *Začinjavci*, *Aleph*, *Književna revija*, *Quorum*, *Zarez* i *Hombre*. Izlagao je skulpture, objekte i instalacije te izvodio performanse u Đakovu, Osijeku, Zagrebu i Novom Vinodolskom. Svirao je bubnjeve i udaraljke u grupama: *Perspektiva*, *13. prase*, *Nova* (*Ars nova*) i *Kabir Bedi*. Djela: *Psiho, ptice*, 2005.

Franjo Džakula (Pješivac kod Stoca, 1946.), pjesnik. Osnovno školovanje završio je u Strizivojnoj i Vrpolju, a Pedagošku akademiju u Slavonskom Brodu. Predavao je ruski jezik te radio kao knjižničar. Radove je objavljivao u *Godišnjaku* ogranka Matice hrvatske Vinkovci, osječkoj *Reviji*, *Vijencu* i *Hrvatskom slovu*. Član Društva hrvatskih književnika. Djela: *Baštinik drveta*, 2001.; *Pisma djeteta*, 2002.; *Pjesme o sjenama*, 2004.; *U srcu modrom od godina*, 2006.

Željko Erić (Bizovac, 1956.), pisati počinje već u osnovnoj školi, a svoju prvu pripovijetku objavljuje u časopisu *Veritas*. Nakon toga objavljuje tekstove i pripovijetke u raznim novinama i časopisima, ali uglavnom pod pseudonimom. U Bizovcu i danas živi i radi. Djela: *Kod Klena*, 2005.

Vera Erl (Drenovci, 1940.), bibliotekarska savjetnica, viši predavač. u Drenovcima pohađala osnovnu školu. Gimnaziju u Vinkovcima, studij povijesti i poslijediplomski studij na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Magistrirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1989. godine iz povijesnih znanosti s temom: *Slavonija 1683-1848. u zapisima suvremenika (Dokumentacijsko-informatička analiza)*. Radila u Narodnoj knjižnici i čitaonici Vinkovci (jedno vrijeme direktor Knjižnice), kratko vrijeme u GISKO Osijek. Živi i radi u Osijeku na Filozofskom fakultetu Osijek (do 1998. u Knjižnici FF-a). Inicirala i radila na ustrojstvu Studija knjižničarstva u Osijeku, (redovni i izvanredni studij) te je od 1998/99. na Katedri knjižničarstva, viši predavač i prva predsjednica Katedre sve do 2004. godine (sada Odsjek informacijskih znanosti). Od 2004/05. voditeljica je Dislociranog studija knjižničarstva u Vinkovcima. Predavala knjižničarstvo u Osijeku, Zadru, Vinkovcima, te Uvod u povijesne znanosti na Katedri za povijest FFa Osijek. Dobitnica je *Kukuljevićeve povelje* (1996.) najvišeg stručnog priznanja na unaprijeđivanju knjižničarske struke u Hrvatskoj, te *Povelje Marija Malbaša* (2006). *Redom Danice Hrvatske s likom Marka Marulića* odlikovana 1997. godine. Stručni i znanstveni interes u pedesetak radova vezan je uz knjižničarstvo, kao i kulturno-povijesne i književne slavonsko/šokačke teme. Dopredsjednica je Matice hrvatske Osijek, te predsjednica novoosnovane udruge *Šokačka grana* Osijek.

Duro Đuka Galović (Županja, 1924.), došen pučkog pjesništva. Osnovnu školu završava u rodnom mjestu, a Srednju poljoprivrednu agrarnu školu polazi u Križevcima. Sudionik je II. svjetskog rata od 1942. do 1945. 1947. oženio je Mariju Jakobović i od tada do danas živi i radi u Drenovcima. Pjesme je pisao već u trećem razredu građanske škole, a mnoge se još i danas izvode (KUD-a, profesionalni tamburaški sastavi). Uglavnom piše o svom kraju, njivama, konjima i seoskom životu. Konje drži i danas iako je u poznim godinama. Tekstovi su mu objavljeni u različitim publikacijama (*Glas Slavonije, Županjske novine, Vjesnik, Večernji list, Glas koncila*) Djela: *Cvelfer stari*, 2006.

Martin Grgurovac (Privlaka, 1953.), nakladnik i feljtonist. Od 1981. do 1989. radio je u Turističkom društvu Vinkovci. Tijekom Domovinskoga rata bio je predsjednik Odbora za promotivne akcije «Vinkovci u ratu» Kriznog štaba Vinkovci 1991/92. Osnivač i dugogodišnji urednik KIC-a Privlačica, od 1992. prestrukturirane Slavonske naklade Privlačica te Naklade Riječ. Osim u izdavačkoj kući, radi i na producentkim

i organizacijskim poslovima u izdavačkoj, galerijskoj i koncertnoj djelatnosti te tvrtke. Uređuje i piše za *Privlačicu, Županjski zbornik, Godišnjak Matice hrvatske*. Obnovitelj je ogranka Matice hrvatske u Vinkovcima. Član DHK-a od 1995. Djela: *Privlačani*, 1982.; *Tragom starih Vinkovaca*, 1985.; *Grgurova loza*, 1999.; *Sjene rata*, 1999.; *Zanovijetanja*, 2006. i druga.

Ivan Grigić (Dubovac kraj Okučana, 1931. - Vinkovci, 1992.), pjesnik, publicist, kulturni djelatnik. U Vinkovce doselio 1938., gdje je živio i radio. Bavio se ekonomijom i novinarstvom. Djela: *Susret osmorice/ Ivan Grigić...*(et al.), 1950.; *Cibalae – lirika Vinkovčana/ Ivan Grigić...*(et al.), 1955.; *Intimna provincija*, 1958.; *Lice Bosuta i neki tamo svijet*, 1968.; *Nadasve toliko Šokadije*, 1973.; *Omen patriae*, 1974.

Mato Hanžeković (Požega, 1884. - Zagreb, 1955.), esejisti i publicist, osnovnu je školu i dva razreda gimnazije završio u Vinkovcima. Poslije završene gimnazije u Zagrebu upisuje na zagrebačkom Filozofskom fakultetu studij slavistike, no uskoro prelazi na pravo. Poslije završetka studija obavlja dužnost sudca u Bihaću i Žepču. Pokrenuo je časopis *Hrvatski đak* 1906. Godine 1912. odlazi u Bijeljino kao odvjetnički perovođa. Samostalnu odvjetničku pisarnicu otvara 1919. u Bosanskoj Dubici. U Zagreb se vraća 1927. i napušta odvjetništvo kako bi se potpuno posvetio književnom i publicističkom radu. Djelovao je kao urednik u novinstvu, a poslije Drugog svjetskog rata radio je u izdavačkoj kući kao lektor i korektor. U književnosti, a češće u publicističkom djelovanju javljao se pod pseudonimom M. Gabrijel. Djela: *Sa zlatnih polja*, 1910.; *Pisma iz Lumbarde*, 1923.; *Gospodin čovjek*, 1932.; *Novele*, 1932.; *Otac domovine dr. Ante Starčević*, 1936.; *Bijeli grijesi*, 1938.; *Na prelomu*, 1939.; *Junak pera: studija o crnogorskoj herojskoj epici*, 1939.

Joza Ivakić (Vinkovci, 1879.- Zagreb, 1921.), humorist, prozni pisac i dramatičar, u rodnom gradu završio je osnovnu pučku školu i gimnaziju, a studij klasične filologije i slavistike završava u Zagrebu. Osim spisateljskim radom (V. Rem: *vodeći šokački pisac*) bavio se amaterskim pjevanjem, sviranjem, glumom, recitacijom, režijom te ga se danas pamti kao književnika te kazališnog i filmskog redatelja. Radio je kao srednjoškolski profesor, dramaturg osječkog i zagrebačkog HNK, gdje je postavio tridesetak domaćih i stranih djela. Uređivao je časopise *Omladina* i *Suvremenik*. Radio je i kao nastavnik Glumačke škole, a poslije i Akademije za kazališnu umjetnost. Do kraja života ostao je lektor i voditelj arhiva HNK. Djela: *Iz našeg sokaka*, 1905.; *Književni rad Josipa Kozarca*, 1907.; *Mladost i život. Povijest jedne ljubavi*, 1912.; *Selo i varoš*, 1912.; *Knjiga*

od žena i od ljubavi, 1914.; Inoče, 1919.; Kapelan, 1919.; Humoreske 1, 1921.; Humoreske 2, 1922.; Pouzdani sastanak, 1922.; Slavonijo, zemljo plemenita, 1936.

Ante Jakšić (Bački Breg, 1912. - Zagreb, 1987.), pjesnik, diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i radio kao profesor, velikim dijelom u Slavoniji, do umirovljenja 1971. Bio je član uredništva revije *Marulić* te Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda. Djela: *Biserni gjerdan*, 1931.; *U dolini zaborava*, 1936.; *Marija*, 1937.; *Zov proljeća i mladosti*, 1938.; *Pod sapetim krilima*, 1941.; *Šana se udaje*, 1943.; *Maturant*, 1944.; *Pod teretom ljubavi*, 1944.; *Torba*, 1952.; *Osam urabaca*, 1952.; *Zetva u dolini*, 1952.; *Elegija*, 1954.; *Hod pod zvijezdama*, 1955.; *Osamljeni mostovi*, 1962.; *Pred vratima tišine*, 1963.; *Pjesme o Sinu Čovječjem*, 1965.; *Povratak u djetinjstvo*, 1968.; *Neugasivi plamen*, 1968.; *Ucjena*, 1970.; *Pod pješćanim satom*, 1975.; *Molitve pod zvijezdama*, 1979.; *Prema drugoj obali*, 1987.

Slavko Janković (Gundinci, 1897. - Delnice, 1971.), pjesnik, publicist, kulturni djelatnik, djelovao je kao folklorist, skupljač tekstova slavonskih narodnih pjesama te vokalnih i instrumentalnih napjeva. Uveo je tip kvintne tambure (Jankovićeve tambura). Djela: *Šokačke pismice*, 1967.; *Zujerinjak*, 1943. (rukopis).

Antun Jovanovac (Gradište, 1911. - Gradište, 1983.), prozaik, bavio se zemljoradnjom i surađivao je u listovima namijenjenim selu, povremenim zbornicima i kalendarima koji su poziv na suradnju upućivali seljacima i radnicima. Djela: *Obnova opustjelih ognjišta// Trojica iz Gradišta/Mato Mandić, Pavao Varnica, Antun Jovanovac*, 1959.

Vinko Juzbašić (Vinkovci, 1971.), publicist, zavičajni povjesnik, osnovnu je i srednju školu završio u Bošnjacima i Županji. Diplomirao je na Poljoprivrednom fakultetu u Osijeku. Potječe iz starosjedilačke šokačke obitelji Juzbašić - Marjančevi. Živi u Bošnjacima. Djela: *Draga Gospa Bošnjačka, Ukazanja u Bošnjacima 1945. do 1963.; Čekam neka nova jutro*, 1999.; *Priče iz spačvanske šume*, 2001.

Mirko Kladarić (Đakovo, 1946. - Đakovo, 2002.), novinar, književnik, karikaturist, radijski voditelj, televizijski voditelj i urednik. Od djetinjstva je pokazivao talent za pisanje i novinarstvo pa kao dječak uređuje i izdaje 49 brojeva rukopisnih *Pašeničkih novina*. Od 1963. zaposlen kao spiker na Radio Đakovu. Uz voditeljski i novinarski rad crtao je karikature, a njegov je Joza za Đakovčane ono što su Grga ili Pero na razini

Hrvatske. Objavio je prvi đakovački strip po motivima Relkovićeve *Satira*, velik broj različitih članaka, putopisa, reportaža, osvrtu, humoreski, kolumni. Djela: *Povratak u djetinjstvo*, 1999.; *Divani Joze Đakovačkog*, 2002.

Marica Mira Kokanović (Gundinci, 1963.), pjesnikinja. Osnovnu školu završava u Gundincima, a srednju u Županji i Slavonskom Brodu. Diplomirala je predškolski odgoj, radila kao dočasnica Hrvatske vojske u Osijeku. Piše o svome djetinjstvu u rodnom selu, ali piše i pjesme za tamburaške sastave, ponajviše za festival tamburaške glazbe u Požegi. 2003. godine dobila je povelju *Šokačka rič* za promicanje šokačkoga dijalekta u književnosti. Djela: *Njekad prije*, 2003.

Ante Kovač (Vrbanja, 1897. - Beograd, 1974.), pjesnik, publicist, političar, pučku je školu završio u Vrbanji, a gimnaziju u Vinkovcima. Mobiliziran u Prvom svjetskom ratu, 1917. upućen na Solunsku frontu, a već 1918. u Bisertu kao instruktor dobrovoljaca iz Amerike. Poslije rata studira pravo u Beogradu i Zagrebu te djelatno ulazi u književni život na prostoru između spomenutih gradova. Piše puno i agresivno, zastupajući jugoslavenstvo. Od 1931. bio je i narodni poslanik te sekretar Narodne skupštine. Tijekom Drugog svjetskog rata bio je u njemačkom zarobljeništvu od 1941. do 1945. Novinarski i književno surađuje u velikom broju listova i časopisa između dva svjetska rata (*Pokret, Riječ, Pobratim, Suletost, Vinkovci i okolica, Šišmiš, Savremenik, Književne novine...*). Poslije Drugog svjetskog rata surađuje u *Letopisu Matice srpske, Dugi, Ježu, Republici, Književnim novinama, Županjskom zborniku i Godišnjaku MH Vinkovci*. Djela: *Milovanje u stihu i prozi*, 1922./1994.

Antun Kovač (Bački Monoštor, 1945.), piše stihove, školovao se u Subotici. Radi kao projektant za ceste u Somboru. Pjesme je objavljivao u listu *Miroљub*, katoličkom mjesečniku *Zvonik*, kalendaru *Subotička Danica* te u knjigama: *Monoštorska lirski traganja 1938 - 1998.*, 1999., *Dukat ravnice*, 2003., *Nad vremenom i ognjištem*. Sudjelovao je na prvom i drugom susretu pjesnika *Lira naiva 2003*.

Matija Kovačić (Bereg, 1921. - Mohač, 1999.), piše pjesme i prozu. Završio je 1946. tromjesečni učiteljski tečaj u Pečuhu te je imenovan za pomoćnog učitelja u Fancagi (Bajazentistván). Služba državne sigurnosti (ÁVH) 1949. ga odvodi i optužuje ga za protudržavnu djelatnost te ga na montiranom procesu osuđuju na osam godina zatvora. Na slobodu je pušten 1956., a 1960. završava Hrvatskosrpsku učiteljsku školu u Budimpešti i do smrti radi kao pedagog. Začinjavac je *Blažetinova Rasutog biserja*. Djela: *Mrvice mog života*, 1999.

Vladimir Kovačić (Vinkovci, 1907. - Zagreb, 1959.), pjesnik, novinar, urednik, završio šokačku gimnaziju, a studij prava i filozofije u Zagrebu. Pred Drugi je svjetski rat bio direktor Radio Zagreba. Objavljivao je pod pseudonimom Vladimir Marinko. Djela: *Otrovano proljeće*, 1938.; *Ceste i jablani*, 1952.; *Jantar na suncu*, 1959.; *Šokačke varijacije*, 1982.; *Izabrana djela//Vladimir Kovačić, Vladimir Popović*, 1982.; *Ljubav je ušla u kuću*, 1994.

Ivan Kozarac (Vinkovci, 1885. - Vinkovci, 1910.), pjesnik i prozni pisac. Školovanje je napustio u drugom razredu gimnazije te počeo raditi kao sudski i odvjetnički pisar. Iako teško bolestan, unovačen je te ostaje dvije i pol godine u vojsci. Potkraj 1909. dobio je posao voditelja-tajnika u Nakladnom fondu DHK u Zagrebu. Djela: *Slavonska krv*, 1906.; *Izabrane pripovijesti*, 1911.; *Đuka Begović*, 1911.; *Pjesme*, 1911.; *Izabrana djela*, 1942.; *Proza*, 1947.; *Izabrana djela*, 1964. i druga priređivanja.

Stjepan Tomislav Krčelić (Villingen, 1974.), zavičajni povjesnik, osnovnu je školu završio u Drenovcima, a srednju u Zupanji. Njegova je obitelj podrijetlom iz Novog Slankamena. Po majčinoj lozi potječe iz starosjedilačke šokačke obitelji Vitić iz Drenovaca. Živi u Drenovcima i već desetak godina istražuje i bilježi prošlost svojih Drenovaca. Djela: *Priče iz spačvanske šume*, 2001.

Miroslav S. Mađer (Hrtkovci, 1929.), pjesnik, prozaik, dramski pisac, kritičar i antologičar, srijemski šokac, autor šokačkoslavonske himne *I kad umrem pjevat će Slavonija*. Osnovnu i srednju školu završio je u Vinkovcima, a studij književnosti u Zagrebu. Nakon studija zapošljava se u Osijeku kao profesor te u Vinkovcima kao ravnatelj vinkovačkog kazališta. Od 1965. živi i radi u Zagrebu. Djela: *Raskršće vjetra*, 1955.; *Mislim na sunce*, 1955.; *Utaman*, 1957.; *U čovjeku*, 1961.; *Antene riječi*, 1962.; *Lenije zelene lenije*, 1965.; *Izabrane pjesme*, 1969.; *Velika polja*, 1974.; *Pišta s vašarišta*, 1975.; *Pjesme iz nedoumice*, 1975.; *Asser Savus: feljtoni od mladosti*, 1978.; *Četrdeset devet*, 1979.; *Ispod klupe*, 1981.; *Djedovo slovo*, 1981.; *Pjevat će Slavonija*, 1982.; *Nedavna davina*, 1986.; *Neput*, 1989.; *Izabrane pjesme*, 1991.; *Žita zemlje*, 1993.; *Putna glazba*, 1996.; *Leteći šaran*, 1996.; *Gdje lopoči cvjetaju*, 1996.; *Jesenja berba*, 1999.; *Kolodvori jave*, 2001.; *Dnevna potrošnja*, 2002.; *Junaci : drame*, 2003.; *Lirski susjed*, 2003.; *Pjesnikova lektira : bilješke, osvrti, prikazi, komentari, kritike... : izbor* (od 1950.do 2004.), 2004.; *Snovi*, 2006.

Mato Mandić (Gradište, 1902. - Gradište, 1975.), pjesnik, bavio se zemljoradnjom. Suradivao u listovima namijenjenim selu, povremenim zbornicima i kalendarima koji su poziv na suradnju upućivali seljacima i radnicima. Djela: *Vjetar nad ravnicom//Trojica iz Gradišta/ Mato Mandić, Pavao Varnica, Antun Jovanovac*, 1959.

Ilija Maoduš (Selna, 1946.), novinar i publicist. Osnovnu školu i gimnaziju završio u Slavonskom Brodu, cijeloga se života bavio novinarstvom iz kojega je otišao i u prijevremenu mirovinu. Danas kao umirovljenik živi u Slavonskome Brodu i vratio se svojim starim ljubavima – piše povijesne knjige o slavonskom selu, a kroz Udrugu povjesničara i baštinika zavičajne starine Slavonije, Baranje i Srijema čiji je predsjednik pokušava afirmirati selo i barem mu donekle vratiti staru slavu i značenje. Djela: *Divani iz ravnice*, 1997.; *Selna*, 1999.; *Garčin*, 2004.

Vlasta Markasović (Vinkovci, 1963.), pjesnikinja i kritičarica te urednica, diplomirala je hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, predavala kolegij Slavonska književnost na Filozofskom fakultetu u Osijeku, dislocirani studij u Vinkovcima. Objavljivala je u *Godišnjaku OMH Vinkovci*, *Reviji*, *Republici*. Urednica glasila *Kolivka* u Vinkovcima. Djela: *Spaljeni kobilaš*, 1997.; *Osnovna glazbena škola Josipa Runjanina, Vinkovci: 1948. - 1998.*, 1998.; *Dukatići*, 2005.

Julijana Matanović (Gradačac, 1959.), prozna spisateljica, književnoznanstvenica, osnovnu je školu polazila u Đurđenovcu, gimnaziju u Našicama, Pedagoški fakultet u Osijeku. Magistrirala je 1989. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i doktorirala 1998. Nekoliko godina radila je kao asistentica na Katedri za stariju hrvatsku književnost Pedagoškog fakulteta u Osijeku, a od 1993. zaposlena je kao asistentica na Katedri za novu hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Djela: *Četiri dimenzije sumnje: kritička čitanja*, Julijana Matanović, Vlaho Bogišić, Krešimir Bagić, Miroslav Mićanović, 1988.; *Barok iz suvremenosti gledat* (priređiteljica), 1992.; *Ivan Gundulić*, 1993.; *Zašto sam vam lagala?*, 1997.; *Prvo lice jednine*, 1997.; *Bilješka o piscu*, 1999.; *Lijepi običaji*, 2001.; *Počelnica za odrasle: hrvatska čitanka za 8. razred* (suautor Milovan Tatarin), 2001.; *Kao da smo otac i kći*, 2003.; *Laura nije samo anegdota*, 2005.

Jasna Melvinger (Petrovaradin, 1940.), pjesnikinja, prozna spisateljica i jezikoznanstvenica, pučku školu i gimnaziju završila je u rodnom gradu i Novom Sadu gdje je diplomirala slavistiku. Doktorirala je u Zagrebu disertacijom iz filološke

znanosti. Radila je kao profesorica na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu te do početka Domovinskog rata kao redovita profesorica na Pedagoškom fakultetu u Osijeku. Živi u Petrovaradinu. Djela: *Vodeni cvet*, 1958.; *Sve što diše*, 1963.; *Tako umiru starice*, 1967.; *Svet i svetlost*, 1972.; *Pet sestara*, 1972.; *Visoke strane ležaja*, 1986.; *Avans za danas*, 1986.; *Ljubavni sonet*, 1989.; *Leksikologija*, 1989.; *Moderna i njena mimikrija u postmoderni*, 2003.; *Vaga s anđelima*, 2005.

Milovan Miković (Subotica, 1947.), pjesnik, prozaist, kritičar, esejist, prevoditelj (s mađarskog i njemačkog), tvscenarist, publicist, novinar, izraziti predstavnik srednje generacije hrvatskih pisaca u Bačkoj i Podunavlju, napose Subotičkog književnog kruga. Od 1983. do 1994. uređivao je književni časopis *Rukovet*, a od 1994. do 2003. direktor je i glavni urednik tjednika *Subotičke novine*. Pjesme i pripovijetke objavljuje u književnim časopisima od 1967. Djela: *Ispitivanje izdaje*, 1989.; *Iza ne*, 1990.; *Avaške godine*, 1991.; *Lipe riči*, 1992.; *Iznad žita nebo*, 2003.; *Krilati momak*, 2005.

Josip Mirković (Ruščica kraj Slavenskog Broda, 1906.- 1945.), bogosloviju je završio u Đakovu i 1930. zaređen za svećenika. Do 1933. bio je kapelan u Srijemskoj Mitrovici gdje je zabilježen kao duhovnik Križarskog bratstva. Bio je kapelan u Brodu na Savi, Donjim Andrijevcima, Osijeku. Bio je i vjeroučitelj u gimnaziji. Uređivao je list Križarskog bratstva te je pokrenuo *Hrvatski sjever*, *Reviju Matice hrvatske* kojoj je bio i urednikom. Djela: *Kroz naše selo*, 1944.

474 **Ilija Okrugić Srijemac** (Srijemski Karlovci, 1827.- Petrovaradin, 1897.), pjesnik, prozni i dramski pisac. Pučku školu i gimnaziju završio je u Srijemskim Karlovcima, a teologiju u Đakovu gdje ga je kao svog prvog zaređenika za svećenika zaređio biskup J. J. Strossmayer. Bio je kapelan i župnik u Kukujevcima, Šotu, Sarvašu, Levanjskoj Varoši, prebender stolne crkve u Đakovu te od 1866. do smrti župnik u Petrovaradinu s naslovom opata sv. Dimitrija. Sudjelovao je u hrvatskom narodnom preporodu, surađivao u listovima *Danica*, *Zora Dalmatinska* i drugi. Djela: *Usklik veselja srijetnom došastju J.J. Strossmayera*, 1850.; *Ružica znamenita*, 1858.; *Seljanka ili Pastirski razgovor*, 1861.; *Slavospjev za blagdan prvih slavjanskih apoštola sv. Ćirila i Metoda*, 1861.; *Sriemska vila*, s.1., 1863.; *Tisućoletna slava s. Ćirilu i Metodu*, 1863.; *Saćurica i šubara ili Sto za jedan: izvorna vesela ghuma s pjevanjem*, 1864.; *Glasinke srčanice*, 1874.; *Grabancijaš ili Batine i ženidba: izvorna vesela ghuma s pjevanjem*, 1874.; *Šokica: igrokaz iz pučkog života*, 1884.; *Sv. Ivan Kapistran: ep*, 1892.; *Božićni darak*, s.a.; *Poviestna crtica postanka i daljeg razvitka Tekijah ili hodočasne Tekijske gospe*, s.a.; *Saćurica i šubara*, 1973.

Ivan Pašić (Bački Monoštor, 1946.), po zanimanju je zemljoradnik, ali najdraže mu je stvaranje stihova. Do sada je objavljivao u katoličkom mjesečniku *Zvonik*, kalendaru *Subotička Danica*, somborskom listu *Miroljub* i u zagrebačkom listu *MAK*. Djela, skupna: *Lira naiva 2005*, 2005.

Boro Pavlović (Požega, 1922. - Duga Resa, 2002.), klasičnu je gimnaziju završio u Zagrebu. Diplomirao je na Pravnom i Filozofskom fakultetu. Odslušao je i nekoliko semestara medicine i arhitekture. Radio je kao referent za tisak Ministarstva građevinarstva, upravnik pa tajnik časopisa *Arhitektura*, urednik edicija u *Interpublicu*, profesionalni književnik, referent za promidžbu tvornice *Saponia*, referent za kulturne poslove i direktor *Galerije Likum*, referent za promidžbu *Galerije Arto*. S pedesetak zbirki pjesama otvara scenu hrvatskih postmodernih strategija, ostavlja u rukopisu preko tisuću stranica esejistike, te nekoliko dramskih rukopisa. Piše o mnogim slavonskim piscima.

Marija Peakić Mikuljan (Drenovci, 1943.), pjesnikinja. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Radila je kao urednica u izdavačkom poduzeću *Mladost*, bila je predsjednica DHK, direktorica *Nakladnog zavoda MH* te urednica na HRT-u. Djela: *Nemir cvjetanja*, 1962.; *Tako nastaje sunce*, 1969.; *Da nas danas*, 1974.; *To*, 1974.; *Radi se o našim psima*, 1976.; *Obiteljski album* (radio-drama), 1976.; *Obiteljski album (proza)*, 1977.; *Marsijanci na olimpijadi*, 1977.; *Obiteljski album: zbirka novela*, 1977.; *Tragom kao*, 1978.; *Java*, 1979.; *Ljudski zrak*, 1979.; *Ptice na prozoru*, 1980.; *Tamo gdje me nema*, 1980.; *Radi se o našim psima* (tv drama), 1982.; *Nemojte me zvati Robi*, 1983.; *Crveno i crno*, 1985.; *Smrt godišnjeg doba*, 1988.; *Doktorova noć*, 1990.; *Nešto kao herbarij : knjiga izabranih scenarija*, 2001.

Pavao Petričević (Stari Mikanovci, 1952.), podrijetlom iz stare šokačke mikanovačke obitelji. Osnovnu školu je završio u Mikanovcima, gimnaziju u Vinkovcima, a Prirodoslovno-matematički fakultet u Zagrebu. Radi kao profesor matematike u vinkovačkoj Gimnaziji Matije Antuna Reljkovića. S obitelji živi u Starim Mikanovcima. Svoje je umjetničke sklonosti, posebice književne i dramske, razvijao od mladosti kroz kazališni amaterizam. Osnivač je Dramsko-literarno-recitatorskog društva *Klasje*, a okušao se i u režiranju dramskih djela baštinske i pučke književnosti (Okrugićeva *Šokica*, Šovagovićev *Sokol ga nije volio*, Pecijin *Pljusak*). Piše stručne članke iz matematike. Djela: *Proizvodnja prasadi*, 1994.; *Križevi i ruže*, 2002.

Vanja Radauš (Vinkovci, 1906. - Zagreb, 1975.), skulptor, pjesnik i prozni pisac. U rodnom je gradu završio gimnaziju, a u Zagrebu studije kiparstva na Umjetničkoj akademiji. Bio je redoviti profesor Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu. Održao je brojne izložbe u Hrvatskoj i inozemstvu. Djela: *Slavonijo, zemljo plemenita*, 1969.; *Kosilica vremena*, 1971.; *Requiem za tifusare*, 1971. i rukopisne proze.

Branko Brana Radman, satir Josa s Prkosa (Nijemci, ?), piše satiričnu prozu. Školovao se u Spačvi, Vinkovcima i Fažani. Do umirovljenja 1988. skuplja sastavnice svojih zbirki i izdanja. Neumorno piše i tijekom ratnih razaranja Vinkovaca, a po ranjavanju sina i kćeri privremeno seli u Zagreb. Po smirenju ratnih zbivanja, sa svojom se obitelji vraća u Vinkovce. Djela: *Š njima više ne divanim*, 1992.; *Satir Josa u eteru Nule*, 1994.; *Didak Roka*, 1995.; *Satir iliti Divje čeljade po drugi put među Slavoncima*, 1995.

Goran Rem (Slavonski Brod, 1958.), pisac poetskih tekstova, književnoznanstvenik, vinkovački gimnazijalac. Djela: *Ženitva*, 1979.; *Jesenji metak*, 1985.; *Post ili past*, 1985.; *Agregacija slova*, 1985.; *pjesmaplakat Sonic Youth*, 1987.; *Zadovoljština u tekstu*, 1989.; izvedba *Izvedba*, 1989.; *Dobre oči tvoje: pjesme*, 1985-1990, 1996.; *Čitati Hrvatsku*, 1994.; *Poetika brisanih navodnika: aspekti metajezičnosti u suvremenom hrvatskom pjesništvu*, 1988.; *Slavonsko ratno pismo*, 1997.; *Psi* (CD ROM), (Ivan Faktor et al.), 2000.; *Nikada i sad: grafička mapa/poezija*, (u suautorstvu s Ivanom Šremetom), 2000.; *Koreografija teksta*, 2002.; *Sretne ulice: osječka čitanka* (suautorstvo s Helenom Sablić Tomić), 2000.; *Puut nebeski: dakovačka čitanka* (suautorstvo s Helenom Sablić Tomić), 2001.; *Slavonski tekst hrvatske književnosti* (suautorstvo s Helenom Sablić Tomić), 2003.; igrokaz *Pobuna junakinja* 2003.; *Film*, 2005., *Intima* 2005. i *Nikada i sad* 2006.

Vladimir Rem (Slavonski Brod, 1927.), inaugurator osvjetljenja šokaštva, pjesnik, esejist i publicist, u rodnom je gradu završio osnovno i srednje obrazovanje, a Filozofski fakultet (hrvatski jezik i jugoslavenske književnosti) u Zagrebu. Utemeljitelj je Matice hrvatske u Slavonskom Brodu. Od 1967. živi i djeluje u Vinkovcima kao *ravnatelj kazališta, organizator književnog života i urednik edicija Brazde i Baština, kasnije i Slavonica i Croatica, te Brodski pisci*. Od 1992. živi u Slavonskom Brodu. Djela: *Lirske minijature*, 1951.; *Umor krvi*, 1964.; *Tragom prošlosti Broda*, 1965.; *Mi ovdje: (pjesnici Brođani)*, 1966.; *Tradicija duga pet decenija*, 1968.; *Ivakić na vinkovačkoj sceni*, 1971.; *Skice za portret kazališnog života u Vinkovcima (1945.-1975.)*, 1976.; *Zaljubljenici*

Cibale: (Vinkovci u poeziji), 1976.; *Tin bez vina*, 1980.; *Slava Panonije: zbornik slavonskih pjesnika*, 1980.; *Stari Brod*, 1981.; *Vinkovačka kronika: ogledi, eseji, feljtoni*, 1983.; *Brodске teme i dileme*, 1987.; *Tko su Šokci*, 1993.; *Ja mislim drukčije*, 2000.; *Boro P. i drugi: zapisi o mojim književnim suvremenicima*, 2004.; *Pod Tinovim kišobranom ili Na slavonskom tragu Tina Ujevića*, 2005.; *Tragom brodske pisane riječi: prilozi za povijest izdavačke djelatnosti u Slavonskom Brodu*, 2006.

Helena Sablić Tomić (Osijek, 1968.), piše književnoznanstvene ogledе, eseje i književne kritike, urednica i prirediteljica. Djela: *Kratka priča osamdesetih – autori biblioteke i časopisa Quorum*, 1997.; *Montaža citatnih atrakcija*, 1998.; *Modeli suvremene hrvatske autobiografske proze*, 2001.; *Sretne ulice: osječka čitanka* (suautorstvo s G. Remom), 2000.; *Puut nebeski: dakovačka čitanka* (suautorstvo s G. Remom), 2001.; *Intimno i javno*, 2002.; *Slavonski tekst hrvatske književnosti* (suautorstvo s G. Remom), 2003.; *Gola u snu*, 2005.

Antun Smajić (Vrpolje, 1951.), kolumnist, novinar, matematičar, ljubitelj stripa. Piše udžbenike i različite tekstove s matematičkoga područja, ali i stripove te zapise o ratu na vinkovačkom području. Djela: *Hot-dog*, 1994.; *Dnevnik, drugi put*, 1994.; *Dani smiha, Blato* 2002., 2002.; *Župa Jarmina*, 2004.

Zvonimir Stjepanović (Županja, 1964.), pjesnik, školovao se u Županji, Vinkovcima i Osijeku. Poeziju i tekstove objavljivao u *Županjskom vijencu, Županjskoj Posavini, Obrani* i *Županjskom zborniku*. Djela: *Slavonska ispovijed*, 1994.; *Savski brodolomi*, 2000.; *Svjetlosne njive*, 2004.; *Tamo duž Save*, 2006.

Marko Šošić (Vinkovci, 1975.), završio vinkovačku Gimnaziju, od toga jednu godinu u umjetničkoj gimnaziji u Austriji. Na Akademiji likovnih umjetnosti na Širokom Brijegu diplomirao 2001.g. u klasi profesora Ante Kajinića. Član HDLU-a. Samostalno izlagao u Vinkovcima 2001.(GM Vinkovci) i Vukovaru 2002. (2. Memorijal Stjepana Petrovića, GM Vukovar); skupne izložbe u Dubrovniku, Širokom Brijegu, Splitu, Trogiru, 18. Slavonskom biennalu-Osijek, Klovićevi dvori-Zagreb, Collegium Artisticum-Sarajevo. Autor ilustracija i kazališnih scenografija (*Čelava pjevačica*, GK Vinkovci 2003.). Profesor grafičkog dizajna u Školi za tekstil, dizajn i primijenjene umjetnosti Osijek.

Fabijan Šovagović (Ladimirevci kraj Valpova, 1932. - Zagreb, 2001.), glumac, esejist, dramski pisac, završio je Akademiju za kazališnu umjetnost u Zagrebu 1959. Bio je član

zagrebačkog dramskog kazališta Gavella do 1966., potom zagrebačkog HNK sve do prelaska u slobodne umjetnike, nakon čega igra u brojnim kazalištima. Prvi profesor-mentor na osječkom Odsjeku ADU 1989. Na filmu prvi put nastupio 1957. Djela: *Glumčevi zapisi*, 1977.; *Sokol ga nije volio*, 1982.; *Slavonski divani Fabe Šovagova*, 1996.

Mara Švel - Gamiršek (Srijemska Mitrovica, 1900. - Zagreb, 1975.), pjesnikinja i prozna spisateljica, osnovnu je školu polazila u rodnom gradu, gimnaziju na Sušaku, studij je medicine prekinula radi udaje te je do kraja Drugog svjetskog rata živjela u Vrbanji. Od 1945. živjela u Zagrebu. Djela: *Šuma i Šokci: pripovijetke*, 1940.; *Portreti nepoznatih žena: pripovijesti*, 1942.; *Hrast*, 1942.; *Priča za Sveu i Karen*, 1967.; *Legende*, 1969.; *Ovim šorom, jagodo*, 1975.

Nikola Tordinac (Đakovo, 1858. - Đakovo, 1888.), prozaik, osnovnu je školu završio u Đakovu, gimnaziju u Vinkovcima, sjemenište u Đakovu. Radio je kao kapelan u Ivankovu. Imenovan je 1884. za vjeroučitelja u realci u Mitrovici, a iste godine zbog politike gubi službu te odlazi u Rim učiti crkveno pravo. Vrativši se postaje prebendar. Djela: *Narodne pjesme i pripoviedke iz Bosne*, 1883.; *Seoske bajke i bajalice*, 1885.; *Odabrane crtice i pripovijesti*, 1890.; *Hrvatski narodni običaji, pjesme i pripovijetke iz Pečuha (neobjavljeno)*; *Ružini grijesi, Brat Adam//Djela/Nikola Tordinac...et al.* 1968.; *Crtice i pripovijesti*, 1993.

Pavao Varnica (Gradište, 1909. - Gradište, 1995.), bavio se zemljoradnjom. Suradivao u listovima namijenjenim selu, povremenim zbornicima i kalendarima koji su poziv na suradnju upućivali seljacima i radnicima. Djela: *Šuma i oblaci//Trojica iz Gradišta/Mato Mandić, Pavao Varnica, Antun Jovanovac*, 1959.

Monika Vladisavljević (1975., Brčko), završila Školu za primijenjenu umjetnost i dizajn (slikarski smjer) u Zagrebu, a na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu diplomirala na Grafičkom odsjeku u klasi prof. Miroslava Šuteja 2000.g. Skupne studentske izložbe: u galeriji SC-a u Zagrebu, Pasijska baština u Klovićevim dvorima u Zagrebu 1999.g, Biennale Slavonaca u Osijeku 2002.g i Sajam mladih umjetnika 2004.g. u galeriji SC-a u Zagrebu. Živi u Osijeku i radi u Školi za primjenjene umjetnosti i dizajn. Autorica je ilustracija u Šokačkoj čitanci.

SPONZORI

1. Agrotovarnik, Tovarnik
2. Auto centar Lozić, d.o.o. Osijek
3. Belje d.d. Darda
4. Bijelić Co d.o.o. Osijek
5. Centar Škojo d.o.o.
6. Cesting d.o.o. Osijek
7. Đakovačka vina d.d. Đakovo
8. Erdutski vinogradi d.d. Erdut
9. Erste&steiermarkische bank d.d.
10. Farma Petričević, Stari Mikanovci
11. Gravia d.o.o. Osijek
12. HEP DP Elektroslavonija
13. Hotel Osijek
14. Hrvatske vode, Osijek
15. Iločki podrumi, d.d. Ilok
16. Kandit Premijer d.o.o. Osijek
17. Knemet trade d.o.o. Osijek
18. Merkator d.o.o. Osijek
19. Novocommerce, Osijek
20. Paralele d.o.o. Osijek
21. Pivovara Osijek
22. Poljoprivredni institut Osijek
23. Poljoprivredna zadruga Osatina, Semeljci
24. Primavista, Osijek
25. Ruteni d.o. Osijek
26. Udruženje obrtnika Osječko-baranjske županije
27. UPDŠ Slavonka, Osijek
28. Zavod za unaprjeđivanje sigurnosti d.d.
29. Žito d.o.o. Osijek